

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
AN ANALYSIS OF THE MONKS LEADERSHIP
FOR BUDDHIST PROPAGATION

โดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สิน งามประโคน
คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. 2560

ได้รับทุนอุดหนุนจากมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
MCU RS 610760286

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
AN ANALYSIS OF THE MONKS LEADERSHIP
FOR BUDDHIST PROPAGATION

โดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สิน งามประโคน
คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. 2560

ได้รับทุนอุดหนุนจากมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
MCU RS 610760286
(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report
AN ANALYSIS OF THE MONKS LEADERSHIP
FOR BUDDHIST PROPAGATION

By

Asst.Prof.Dr.Sin Ngamprakhon

Faculty of Education Mahachulalongkornrajavidyalaya University

B.E.2017

Research Project Supported by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610760286

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย	: การวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
ผู้วิจัย	: ผศ.ดร.สิน งามประโคน
หน่วยงาน	: คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปีงบประมาณ	: ๒๕๖๐
ทุนอุดหนุนการวิจัย	: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาภาวะผู้นำ วิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำ และศึกษาเครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ซึ่งมีการศึกษาเอกสาร สัมภาษณ์ ผู้บริหาร อาจารย์ และผู้เชี่ยวชาญด้านภาวะผู้นำเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จำนวน ๑๐ รูป/คน และการวิเคราะห์ข้อมูลศึกษาเนื้อหา (Content Analysis) ตามที่กำหนด

ผลการวิจัย พบว่า

ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทั้ง ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านจักษุภาพ มีวิสัยทัศน์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในและต่างประเทศ ศึกษาความรู้ตามหลักพระพุทธศาสนา สร้างมนุษยสัมพันธ์ในบริบทของสังคม ด้านวิบุรุษ พระสงฆ์ต้องมีความรู้หลักพุทธศาสนาเป็นอย่างดี มีความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติกรรมฐาน เผยแพร่หลากหลายรูปแบบ ใฝ่ปฏิบัติด้วยจิตศรัทธา ด้านนิสสัยสัมพันธ์ สร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับประชาชน มีคุณธรรมด้านพรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ และหลักกัลยาณมิตรธรรมเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณในการปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา

วิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา สมัยพุทธกาล พบว่า มีความศรัทธา ความรู้ ความสามารถ วิสัยทัศน์ มนุษยสัมพันธ์ เป็นต้นแบบในการปฏิบัติและเป็นเอตทัคคะในทางพระพุทธศาสนา ในส่วนของพระสงฆ์ไทย พบว่า มีความศรัทธา มีความรู้ ความสามารถในการประยุกต์หลักพุทธธรรมเข้ากับบริบทของสังคมในปัจจุบัน มีวิสัยทัศน์ และมนุษยสัมพันธ์เป็นกัลยาณมิตร ได้รับสมณศักดิ์ตามความรู้ ความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในแต่ละสาขาทั้งสายวิชาการและสายปฏิบัติ

เครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ระดับวิชาการ มีคุณลักษณะด้านจักษุภาพ ในสมัยพุทธกาล ได้แก่ พระสารีบุตรเถระ พระมหาโมคคัลลานเถระ พระมหากัสสปเถระ ได้เป็นกำลังที่สำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยแต่ละองค์นั้นมีความโดดเด่นในการเผยแผ่ด้วยเอตทัคคะในแบบของตนเองที่พระพุทธเจ้าได้ยกย่อง สมัยปัจจุบัน ได้แก่ พระมหาสมปอง ตาลปุตโต มีการจัดทำหนังสือ เอกสาร สื่อออนไลน์ทั้งใน youtube เว็บไซต์ ที่เป็นผลงานการเผยแผ่ และท่านยังมีเครือข่ายร่วมกับพระภิกษุรุ่นใหม่ในการจัดทำค่ายคุณธรรม พระมหาวุฒิชัย วชิรมณี ท่านได้สร้างมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์เพื่อเป็นทางเลือกให้กับพุทธศาสนิกชนทั่วโลก เป็นต้นแบบของพระนักคิด นักเขียน นักพัฒนา โดยท่านได้สร้างเครือข่ายเชิงวิชาการอยู่ที่ศูนย์วิจัยสันาสากลไร่เชิญตะวันจัดให้สถานที่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้หลักเศรษฐกิจพอเพียงให้กับคนไทยและ

ชาวต่างชาติ **ระดับการบริหารการศึกษา มีคุณลักษณะ ด้านวิธวิธี** ในสมัยพุทธกาล ได้แก่ พระอรุ
เวลกัสสปะ พระจูฬปันถกเถระ พระราหุลเถระ พระปุลณณมันตานีบุตรเถระ เป็นพระมหาเถระผู้ม
ความรู้ ความสามารถในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาเป็นกำลังสำคัญในสมัยพุทธกาลอย่างมาก โดย
ตำแหน่งเอตทัคคะที่แตกต่างกัน ตัวอย่าง พระอรุเวลกัสสปะ ซึ่งเป็นพระเถระผู้ที่ได้รับการยกย่องจาก
พระพุทธเจ้าให้เป็นเอตทัคคะด้านผู้มีบริวารมาก สมัยปัจจุบัน ได้แก่ พุทธทาสภิกขุ พระพุทธโฆษา
จารย์ (ป. อ. ปยุตโต) และ พระพรหมบัณฑิต,ศ.ดร. **ระดับการปฏิบัติ มีคุณลักษณะ นิสัยสัมพันธ์**
ในสมัยพุทธกาล ได้แก่ อัญญาโกณฑัญญะ พระโสณกุฎ्ฐกัณณเถระ เป็นพระมหาเถระที่มีมนุษย
สัมพันธ์ที่ดี ส่งผลให้เกิดมนุษยสัมพันธ์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาและสร้างศรัทธาแก่ประชาชน
สมัยปัจจุบัน ได้แก่ พระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท) พระธรรมมงคลญาณ (หลวงพ่อดาวรุ่ง สิริธโร)
และสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก และสมเด็จพระพุทธมาจารย์
(อ.จ. อาสโภ) พระมหาเถระทั้ง ๔ ท่าน ได้เผยแพร่พระพุทธศาสนาด้วยการปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดี
แก่พุทธศาสนิกชน ทำให้มีลูกศิษย์มากมายในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาทั้งในประเทศและ
ต่างประเทศ

Research Title : An Analysis of the Buddhist Monks' Leadership Characters in
Buddhist Propagation

Researcher : Asst. Prof. Dr. Sin Ngamprakhon

Department : Faculty of Education Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Fiscal Year : B.E. 2560 / C.E. 2017

Research Scholarship Sponsor : Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

The objectives of this research are to study the leadership, analyze the characters of leadership and the network of Buddhist monks for Buddhist propagation. This is a qualitative study made by documentary study, interviewing 10 monks/persons who are administrators, teachers and experts in the leadership of Buddhist propagation and analyzing the content as specified.

On the research result, it has been found that

Buddhist monks' leadership of Buddhist propagation in 3 aspects; in the aspect of **Cakkhuma**, they must have the view of Buddhist propagation in both domestic country and foreign country, get the knowledge of Buddhist principle and create human relation in society, in the aspect of **Vidhuro**, Buddhist monks must know Buddhist principles well, be skillful in meditation practice, Buddhist propagation in several styles, attended in practice with faithfulness, in the aspect of **Nissayasampanno**, they must create good human relation to the people, holding the morality of 4 Brahmaviharas, 4 Sangahavatthus and Kalyanamittadhamma principle and be the spiritual leader in following Buddhist principle.

On analyzing the Buddhist monks' leadership characters of Buddhist propagation in the Buddha's time, it has been found that faith, knowledge, ability, vision and human relations would be model for practice and be Buddhist master. For Thai Buddhist monks, it has been found that they have got faith, knowledge and ability to apply the principles of Buddhahamma to the context of present society, have got vision and human relations as good friends and have got ecclesiastical titles as their knowledge and ability of Buddhist propagation in each field; academic and practical.

For the Buddhist monks' network of Buddhist propagation at academic level, having the character in the aspect of **Cakkhuma**, in the Buddha's time, Saliputtathera, Mahamoggallanathera and Mahakassapathera were the great powerful monks in Buddhist propagation, each of them had got prominent in propagation with their own style of master as praised by the Buddha. At present time, Phramaha

Sompong Talaputto has made books, documents, media on lines on both youtube and web site that are the works of propagation and he also has network together with new generation monks establishing the Morality Camp. Phramaha Wutthichai Vajiramedi has established the University of Buddhist Economics in order to be a choice for Buddhist people around the world, he is the model for the monks who are masters of thinking, writing and developing, he has created the academic network at Choentawan Universal Meditation Center and made it be a source of learning the principle of self- sufficient economy for Thai and foreign people.

For the characters of educational administration level, in the aspect of **Vidhuro**, in the Buddha's time, Uruvelkassapa, Culapanthakathera, Rahulathera and Punnamantaniputtathera were the great senior monks who had got the knowledge and ability of Buddhist propagation and also the very important powerful monks in the Buddha's time. They had got the different master positions. For example, Uruvelkassapa were praised by the Buddha as the master of having many followers. At the present time, they are Buddhadatbhikkhu, Phrabuddhakosacan(Por. Or. Payutto) and Phrabrahmbandit, Prof. Dr..

For the characters of active level, **Nissayasampanno**, in the Buddha's time. Anyakondanya and Snakutikannathera were the senior monks who had got good human relations effected on creating human relations in Buddhist propagation and make the people faithful. At present time, they are Phrabodhiyanthera (Ja Subhaddho), Phradhammamongolyan (Luangpho Viriyang Sirindharo), Sodephrayannasangvon Somdetphrasangharaja Sakolmahasanghapharinayok and Somdetphrabuddhacan (At Asabho). These 4 great monks have run Buddhist propagation with practice which is a good model for Buddhist people. Hereby, they have got so many followers in their Buddhist propagation in both domestic and foreign country.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเล่มนี้สำเร็จได้ด้วยดีส่วนหนึ่งก็เพราะความอนุเคราะห์จากบุคคลที่มีความรู้ความสามารถหลายๆ ท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระสุธีรัตนบัณฑิต (สุทิตย์ อากาศโร), ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ชี้แนะช่องทางที่ถูกต้องในการเขียนและแหล่งข้อมูล ขอขอบคุณ รศ.ดร.สุรพล สุริยะพรหม ผศ.ดร.โกนิษฐ์ ศรีทอง และกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ที่ได้ให้คำแนะนำในการพัฒนาปรับปรุงงานวิจัยให้ดีขึ้น ขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ได้ให้สัมภาษณ์ให้ข้อมูลงานวิจัยนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

งานวิจัยเล่มนี้สมบูรณ์ได้ด้วยความรู้ของผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้ให้คำแนะนำด้านเนื้อหา การให้คำสัมภาษณ์ การให้ข้อเสนอแนะเนื้อหาที่เกี่ยวกับหลักคำสอนในพระไตรปิฎกมาเพิ่มเติม เพื่อให้งานสมบูรณ์ขึ้นและเสนอแนะการนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและบริการสังคม และท่านผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้สนทนาให้คำแนะนำ ประกอบไปด้วย ผศ.รท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ ผศ.รังษี สุหนต์ ดร.กฤษฎา นันทเพชร และดร.เสนาะ ผดุงฉัตร ท่านเหล่านี้เป็นผู้จบปริญญาธรรม ๙ ประโยค ได้ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัยอย่างยิ่ง นอกจากนี้ กราบขอบคุณพระมหาญาณวัฒน์ จิตวฑฒโน,ดร., ป.ธ.๙ ที่ได้ให้คำแนะนำวิธีการสืบค้นข้อมูลในพระไตรปิฎกเป็นอย่างดี ท่านอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิทางพระพุทธศาสนา ดร.แสวง นิลนามะ ผศ.ดร.อุทัย สติมัน และดร.อิเทพ ผาธา

นอกจากนั้น ผู้วิจัยขอขอบคุณนิสิตพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหาร การศึกษาที่ได้ช่วยตรวจและพิมพ์ต้นฉบับ และดร.เกษม แสงนนท์ที่ได้พิสูจน์ตัวอักษร ที่ขาดไม่ได้คือ พระมหาชุตินันท์ อภินนโท เจ้าหน้าที่วิจัยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ที่ได้เมตตาประสานงานและตรวจสอบรูปแบบงานวิจัยให้สมบูรณ์ขึ้น

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ที่เอื้ออำนวยอำนวยความสะดวก ติดตามแจ้งข่าว เป็นอย่างดี และขอขอบพระคุณ เจ้าหน้าที่ห้องสมุดบัณฑิตวิทยาลัย หอสมุดส่วนกลางมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้คำแนะนำสืบค้นแหล่งข้อมูลมา ณ โอกาสนี้ด้วย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สิน งามประโคน

หัวหน้าโครงการวิจัย ๒๕๖๐

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ช
สารบัญแผนภูมิ.....	ณ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ.....	ญ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๓
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย.....	๔
๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย.....	๔
๑.๕ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ.....	๕
๑.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๑๖
๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย.....	๑๘
๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ.....	๒๑
๑.๙ กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๒๒
บทที่ ๒ ผลการศึกษาภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา.....	๒๓
๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ.....	๒๓
๒.๒ ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ด้านวิสัยทัศน์ (จักขุมา).....	๓๓
๒.๓ ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ด้านความรู้ ความสามารถ (วิจฺจโร).....	๓๙
๒.๔ ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ด้านมนุษยสัมพันธ์ (นิสสยสัมปันโน).....	๕๖
๒.๕ ผลการศึกษาภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา.....	๖๔
บทที่ ๓ ผลการวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา.....	๖๖
๓.๑ คุณลักษณะภาวะผู้นำในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา.....	๖๖
๓.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ.....	๖๙
๓.๓ กรณีศึกษาคุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาใน สมัยพุทธกาล.....	๘๖
๓.๔ กรณีศึกษาคุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ไทยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา...	๑๒๕
๓.๕ สรุปผลการวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลและพระสงฆ์ไทย.....	๑๒๙

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
บทที่ ๔ เครื่องข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา.....	๑๓๑
๔.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างเครือข่าย.....	๑๓๑
๔.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา.....	๑๔๐
๔.๓ บูรณาการภาวะผู้นำกับการสร้างเครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแผ่ พระพุทธศาสนา.....	๑๔๖
บทที่ ๕ สรุปผล อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ.....	๑๕๖
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๑๕๖
๕.๒ อภิปรายผล.....	๑๖๐
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๑๗๐
บรรณานุกรม	๑๗๑
ภาคผนวก	๑๗๕
ภาคผนวก ก บทความวิจัยตามโครงสร้างบทความ.....	๑๗๕
ภาคผนวก ข กิจกรรมนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์.....	๑๘๘
ภาคผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และกิจกรรมที่ได้ ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ.....	๑๙๐
ภาคผนวก ง ตัวอย่างแบบสัมภาษณ์.....	๑๙๒
ภาคผนวก จ รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์.....	๑๙๗
ภาคผนวก ฉ บทสรุปโครงการวิจัย.....	๑๙๙
ประวัติผู้วิจัย	๒๑๑

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๓.๑ ลักษณะผู้นำตามสถานการณ์.....	๗๔
๔.๑ บุรณาการภาวะผู้นำกับการสร้างเครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล.....	๑๔๖
๔.๒ บุรณาการภาวะผู้นำกับการสร้างเครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทย.....	๑๕๐

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
๑.๑ ขั้นตอนในการวิจัย.....	๒๑
๑.๒ กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๒๒

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

งานวิจัยฉบับนี้ใช้พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙ ในการอ้างอิง โดยระบุ เล่ม/ชื่อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ ตามลำดับ เช่น ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๗/๔๔ หมายถึง สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๑๒ ข้อที่ ๕๗ หน้า ๔๔ ส่วนสำหรับพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๔๓ โดยใช้คำอ้างอิงชื่อเต็ม คือ เล่มและหน้า

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก จุฬวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ป.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก ปริวารวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสก	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสก	(ภาษาไทย)
สั.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
สั.นิ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
สั.ข.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย ขันธวรรค	(ภาษาไทย)
สั.สหา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค	(ภาษาไทย)
สั.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ทุก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ฉกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตตก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ (ต่อ)

ช.ม.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิเทศ	(ภาษาไทย)
ช.ป.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค	(ภาษาไทย)
ช.จ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิเทศ	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี	(ภาษาไทย)
อภิ.วิ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก วิภังค์	(ภาษาไทย)

ปกรณ์วิเสส

วิสุทติ.	(ไทย)	=	วิสุทติมรรคปกรณ์	(ภาษาไทย)
----------	-------	---	------------------	-----------

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นผู้นำในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลซึ่งถือเป็นแบบต้นแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และพระพุทธศาสนาถือเป็นศาสนาแห่งการศึกษาที่เน้นให้พุทธบริษัทเข้าถึงแก่นของพระพุทธศาสนาด้วยปัญญา และกระบวนการพัฒนาปัญญา ก็คือการศึกษาให้มีความรู้ ความเข้าใจ สามารถนำไปปฏิบัติได้ ซึ่งพระสงฆ์เป็นพุทธบริษัทที่สำคัญเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นผู้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยที่เป็นแบบอย่างแห่งการประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาและเป็นผู้ฝึกอบรมสั่งสอนศีลธรรมและจริยธรรมและเป็นผู้นำด้านจิตใจของประชาชน ซึ่งเป็นบทบาทและหน้าที่ที่สำคัญของพระสงฆ์เกี่ยวข้องกับหน้าที่ทางสังคมดังพระพุทธพจน์ที่ว่า "ภิกษุทั้งหลายเธอทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขของชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย"^๑ นี่ก็เป็นการประกาศนโยบายการออกเผยแผ่คำสอนของพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาล ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างทีมงานและพระองค์ทรงมีวิสัยทัศน์และคุณลักษณะความเป็นผู้นำที่ยอดเยี่ยมเป็นแบบอย่างแก่พุทธบริษัทดังกล่าวที่ว่า

พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้รู้ผู้ตื่นและผู้เบิกบาน ผู้ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง ทรงได้รับยกย่องว่าเป็นพระบรมศาสดา หรือพระบรมครู ที่ทรงสั่งสอนพุทธบริษัททั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา มิเพียงแต่เป็นครูของมนุษย์เท่านั้น เป็นครูของเทวดา ดังที่ปรากฏในภาษาบาลีว่า สตถา เทวมนุสสานันิ แปลว่า พระศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย และมีคำเสริมพระคุณว่า อนุตตโร ปุริสทมสารถิ แปลว่า เป็นสารถี ผูกคนได้ไม่มีใครยิ่งกว่า พระนามเหล่านี้ แสดงให้เห็นภาวะแห่งความเป็นผู้นำที่เด่นชัดและพุทธศาสนิกชนทั้งหลายเคารพบูชา และยกย่องเทิดทูนพระองค์ในฐานะทรงเป็นนักการบริหาร จัดการศึกษาสงฆ์ และผู้สอนที่ยิ่งใหญ่ ทรงมีพระปรีชาสามารถอย่างยอดเยี่ยมในการอบรมสั่งสอนและทรงประสบความสำเร็จในการสื่อสารเผยแผ่พระธรรมวินัยแก่พุทธบริษัทจนพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองตามลำดับในสมัยพุทธกาล

เหตุการณ์หลังจากพระพุทธเจ้าทรงปรินิพพานแล้ว พระภิกษุบางรูปแตกความสามัคคีทางความคิดก่อให้เกิดปัญหาทางการปกครองและการศึกษา เมื่อพระมหากัสสปะ มหาเถร ได้ยินพระสาวกบางรูปกล่าวอย่างนั้น ก็ปรารภว่า ถ้าปล่อยปัญหานี้ไว้จะกลายเป็นปัญหาใหญ่ในอนาคตแน่นอน ในการปกครองคณะสงฆ์ จึงได้ประชุมสงฆ์ เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว ด้วยการทำสังคายนา เพื่อทบทวนหลักคำสอนจัดให้เป็นหมวดหมู่อย่างเป็นระบบซึ่งปัจจุบันเรียกคัมภีร์พระไตรปิฎกซึ่งมีกระบวนการดังนี้

การทำสังคายนาครั้งแรก หลังพระพุทธเจ้านิพพาน ๓ เดือน ในกลุ่มพระสงฆ์ที่มีความรู้ ภูมิธรรมของพระพุทธเจ้า นำโดยพระมหากัสสปะเป็นประธาน รับหน้าที่ตรวจสอบอธิธรรม พระอุ

^๑ วิ.มทา.(แปล) ๔/๓๒/๔๐.

บาลี รับหน้าที่ตรวจสอบวินัย และพระอานนท์ รับหน้าที่ตรวจสอบพระสูตร ซึ่งให้เห็นว่าภาวะผู้นำของ พระสาวก เหล่านี้เป็นแบบอย่างที่ดีในการทำหน้าที่ รักษาพุทธพจน์ที่เข้มแข็งมากและได้เผยแพร่ พระพุทธศาสนาตามหลักพระธรรมวินัย พระพุทธศาสนาจึงได้เจริญรุ่งเรืองถึงปัจจุบัน

ต่อมาก็มีพุทธสาวกได้ทำหน้าที่ศึกษาหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าและเผยแพร่ พระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่ามีการทำสังคายนาตรวจสอบพระธรรมวินัยเป็นระยะๆ เช่น พระเจ้า อโศกมหาราช ทรงอุปถัมภ์การสังคายนา ครั้งที่ ๓ ณ พระนครปาฏลิบุตรประเทศอินเดียหลังจาก เสร็จสิ้นการสังคายนาแล้ว ได้อาราธนาพระสงฆ์ในสมัยนั้น ช่วยทำหน้าที่เป็นสื่อกลางนำหลักคำสอน ในพระพุทธศาสนาไปประกาศพระศาสนาในดินแดนต่าง ๆ รวม ๙ สายนั้นและพระโสณะและพระอุ ตระเป็นสายหนึ่งที่น่าพระพุทธศาสนาไปเผยแพร่และประดิษฐานในอาณาจักรสุวรรณภูมิซึ่ง สันนิษฐานกันว่าได้แก่จังหวัดนครปฐม โดยมีโบราณสถานและโบราณวัตถุต่าง ๆ เช่นพระปฐมเจดีย์ เป็นต้น เป็นประจักษ์พยานอยู่ในปัจจุบัน จากเหตุการณ์ในจุดนี้ ก็วิเคราะห์ได้ว่าพระเถระทั้งสองที่นำ พระพุทธศาสนามาเผยแพร่ในดินแดนสยาม ก็เป็นจุดเริ่มแรกในการเผยแพร่หลักคำสอนใน พระพุทธศาสนาสู่นานาชาติ

พระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ประเทศไทย โดยการเผยแพร่ของพระโสณะกับพระอุตระเป็น ครั้งแรก ที่สุวรรณภูมิ นับเป็นเวลาไม่น้อยกว่า ๒๕๕๗ ปีดังกล่าวแล้ว จนสังคมไทยมีลักษณะที่โดดเด่น เป็นสังคมของชาวพุทธอย่างแท้จริง กล่าวคือ ประชาชนชาวไทยได้อาศัยหลักธรรมคำสอนในทาง พระพุทธศาสนาเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิตการช่วยเหลือเผื่อแผ่ซึ่งกันและกันชอบทำบุญ ให้ทาน รู้จักเสียสละ มีเมตตา กรุณา มีใจรักอิสระมีไมตรีต่อคนแปลกหน้าหรือแม้แต่ชาวต่างประเทศก็ยิ้มแย้ม แจ่มใสจนได้สมัญญาว่า “สยามเมืองยิ้ม” หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาได้หล่อหลอมให้ชาวไทย มีรากฐานทางศีลธรรม จริยธรรม คุณธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมทางจิตใจ โดยมีวัด เป็นศูนย์กลางและโรงเรียนที่เคยอยู่คู่กับวัดมาก่อน เพื่อให้พระภิกษุสงฆ์ช่วยอบรมปณิธานให้เป็นคนดีมี ศีลธรรมตลอดมา และ ชาวไทยก็ได้นับถือพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่องตลอดมา จนกล่าวได้ว่า ประวัติ ของประเทศไทยเป็นประวัติของชนชาติที่นับถือพระพุทธศาสนา จนมีคำขวัญที่กล่าวขานกันมาจนถึง ปัจจุบันว่า “ชาติ ศาสน์ กษัตริย์” อันเป็นความหมายที่แสดงออกถึงความเป็นชาติของไทย โดยเฉพาะ ในด้านวัฒนธรรมวิถีชีวิตของ ชาวไทยได้ผูกพันกลมกลืนกับหลักความเชื่อและหลักปฏิบัติในทาง พระพุทธศาสนามาเป็นเวลายาวนาน จนกลายเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมอันเป็น มรดกอันล้ำค่าคู่บ้านคู่เมือง โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางในการให้การศึกษาหลักคำสอน การฝึกอบรม ดังที่ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชนิพนธ์ไว้ในเทศนาเสื่อป่าตอนหนึ่งว่า

“เป็นหน้าที่ของเราที่จะต้องตั้งใจที่จะรักษาความมั่นคงของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย อย่าให้มีอันตรายมาถึงได้ ต้องรักษาพระศาสนาอันนี้ให้คงอยู่ในเมืองไทยอีกต่อไป ต้องรักษาไว้เพื่อ เป็นมรดกแก่ลูกหลานของเราทั้งหลายข้าพเจ้ารู้สึกว่าการทำหน้าที่สมควรแก่ผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา เรา ตั้งใจจะรักษาศาสนาของเราด้วยชีวิต ข้าพเจ้าและท่านตั้งใจอยู่ ในข้อนี้ และถ้าท่านตั้งใจจะช่วย ข้าพเจ้าในกิจกรรมอันใหญ่นี้แล้วก็จะเป็นที่พอใจข้าพเจ้าเป็นอันมาก...เมืองเราเกือบจะเป็นเมืองเดียว แล้วในโลกที่ได้มีบุคคลนับถือพระพุทธศาสนามากเป็นเหล่าเดียวกัน เพราะฉะนั้นเป็นหน้าที่ของเรา

ทั้งหลายที่จะช่วยกันบำรุงรักษาพระพุทธศาสนาอย่าให้เสื่อมสูญไป เราจะต้องรักษาความเป็นไทยของเราให้ยั่งยืน เราจะต้องรักษาพระพุทธศาสนาให้ถาวรวัฒนาการ”^๒

การเผยแพร่พระพุทธศาสนาต้องอาศัยพุทธบริษัททั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกและอุบาสิกา ทำหน้าที่ด้วยการศึกษา (ปริยัติธรรม) ในพระพุทธศาสนาให้เข้าใจที่ถูกต้อง เมื่อศึกษาแล้วจะต้องปฏิบัติตนตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา (ปฏิบัติ) จะได้ผลคือความสุขกายและใจ (ปฏิเวธ) หลังจากนั้นก็ทำหน้าที่เผยแพร่พระพุทธศาสนา และพระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนหลักการสื่อสารเพื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาสังคม ในพระไตรปิฎกว่า ๑.การไม่กล่าวร้ายผู้อื่น ๒.การไม่เบียดเบียนผู้อื่น ๓.ความร่วมมือในปาติโมกข์ ๔.ความรู้จักประมาณในอาหาร ๕.การประกอบความเพียรในอธิจิต^๓ ซึ่งทรงแสดงหลักการนี้เมื่อทรงแสดงพระโอวาทปาติโมกข์แก่ภิกษุทั้งหลาย หลักการสื่อสารในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาแก่ประชาชนไม่ให้กระทบผู้อื่น ไม่บังคับแต่ให้เกิดศรัทธาด้วยตนเอง ให้มาพิสูจน์ด้วยตนเอง และให้ปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างให้เขาเห็นด้วย ดังที่พระพุทธเจ้าพระองค์ทรงเป็นพระบรมครูของมนุษย์ เทวดา ทั้งหลายดังกล่าวแล้ว

ภาวะผู้นำของพุทธสาวกในสมัยพุทธกาล พบว่า พระสงฆ์มีภูมิธรรม ปฏิบัติดี และทำหน้าที่รักษาพุทธพจน์ ปกป้องพระพุทธศาสนา จัดกิจกรรมตรวจพระธรรม และวินัยโดยอาศัยผู้นำทีมงานองค์กรสงฆ์ และรู้จักสื่อสารที่ดี ในการเผยพระพุทธศาสนา คำสอนของพระพุทธศาสนาได้มีการจัดหมวดหมู่อย่างเป็นระบบให้พุทธบริษัทได้ศึกษาเล่าเรียนถึงปัจจุบันนี้ ผู้วิจัยเห็นเรื่องนี้มี ความสำคัญมากที่จะต้องศึกษาภาวะผู้นำของพุทธสาวกเพื่อเป็นองค์ความรู้ใหม่ นำมาเป็นแบบอย่าง ในการสร้างภาวะผู้นำองค์กรเพื่อสร้างทีมงานและการสื่อสารที่ดีในการเผยพระพุทธศาสนา จะเห็นว่าภาวะผู้นำเป็นบุคคลที่สำคัญมากที่จะนำพาองค์กรไปสู่เป้าหมายได้นั้นต้องขึ้นอยู่กับภาวะผู้นำ ทั้งนั้น

ผู้วิจัย จึงเห็นว่าการศึกษาคูณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา จากการศึกษารวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า การศึกษาเรื่องนี้จะเป็นประโยชน์ในการสืบค้นจากพระไตรปิฎกให้ชัดเจนและนำไปประยุกต์ใช้ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาสังคมและได้แบบของพระพุทธสาวกเป็นแรงจูงใจในการสร้างภาวะผู้นำในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาแก่พุทธบริษัทต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา โดยมุ่งศึกษาประเด็นต่อไปนี้

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๒ เพื่อวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาเครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา

^๒กรมวิชาการ, กระทรวงศึกษาธิการ, ทำไมคนไทยต้องเรียนรู้พระพุทธศาสนา, หนังสือการจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๔), หน้า ๒ – ๓.

^๓ที.มหา.(แปล) ๑๐/๙๐/๕๑๐.

๑.๓. ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษานี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยแบ่งขอบเขตการวิจัย ดังนี้

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านข้อมูลแบ่งเป็นข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่หนังสือ หรือ ตำราทางพระพุทธศาสนา เถรวาท

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหาเกี่ยวกับ คุณลักษณะภาวะผู้นำ คือ จักขุมา (วิสัยทัศน์) วิรุโร (ความรู้) นิสสยปันโน (สร้างมนุษยสัมพันธ์) และคุณลักษณะภาวะผู้นำในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาต้องมีความรู้ ๔ ส. ได้แก่

- ๑) **สันต์สนา** อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้งเหมือนจูงมือไปดูเห็นกับตา
- ๒) **สมาทปนา** ชักจูงใจให้เห็นจริงด้วยชวนให้คล้อยตามจนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ เรียกว่าสอนในลักษณะเอหิปปัสสิโกคือเรียกให้มาดูเองเสมือนการซื้อเชิญ
- ๓) **สมุตเตชนา** ระวังใจให้กลัวกลัวบังเกิดกาลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำได้ ไม่หวั่นระย่อต่อความเหนื่อยยาก
- ๔) **สัมปหังสนา** ซโลมใจให้เข้มแข็ง ระวัง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อ และเปี่ยมด้วยความหวัง

๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้มีศัพท์เฉพาะที่ผู้วิจัยได้นำเสนอเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจตรงกันสอดคล้องกับผลการวิจัย ดังต่อไปนี้

ภาวะผู้นำเชิงพุทธ หมายถึง คุณลักษณะผู้นำที่มีความรู้ความสามารถ มีวุฒิภาวะทางอารมณ์และทักษะในการบริหารรวมถึงมีภาวะผู้นำตามหลักธรรมทางพุทธศาสนาตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในปาปณิกธรรม ๓ ซึ่งประกอบด้วย ๓ ด้านดังนี้

- ๑) **ผู้นำด้านจักขุมา** หมายถึง ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกลในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
- ๒) **ผู้นำด้านวิรุโร** หมายถึง ภาวะผู้นำที่มีความรู้ ความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ใน ๔ ส.
  - ๑) **สันต์สนา** หมายถึง อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้งเหมือนจูงมือไปดูเห็นกับตา
  - ๒) **สมาทปนา** หมายถึง ชักจูงใจให้เห็นจริงด้วยชวนให้คล้อยตามจนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ เรียกว่าสอนในลักษณะเอหิปปัสสิโกคือเรียกให้มาดูเองเสมือนการซื้อเชิญ
  - ๓) **สมุตเตชนา** หมายถึง ระวังใจให้กลัวกลัวบังเกิดกาลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำได้ ไม่หวั่นระย่อต่อความเหนื่อยยาก
  - ๔) **สัมปหังสนา** หมายถึง ซโลมใจให้เข้มแข็ง ระวัง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อ และเปี่ยมด้วยความหวัง
- ๓) **ผู้นำด้านนิสสยสัมปันโน** หมายถึง ภาวะผู้นำการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี

คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา หมายถึง พระสงฆ์ทั้งในอดีตและปัจจุบันที่มีหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา

๑.๕ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่พระสงฆ์จะต้องใช้แนวคิดและทฤษฎีภาวะผู้นำในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังต่อไปนี้

๑.๕.๑ แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำ

กวี วงศ์พุด ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำไว้ ๕ ประการ คือ^๕

๑. ผู้นำ หมายถึง ผู้ซึ่งเป็นศูนย์กลางหรือจุดรวมของกิจกรรมภายในกลุ่มเปรียบเสมือนแกนของกลุ่ม เป็นผู้มีโอกาสติดต่อสื่อสารกับผู้อื่นมากกว่าทุกคนในกลุ่ม มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของกลุ่มสูง

๒. ผู้นำ หมายถึง บุคคลซึ่งนำกลุ่มหรือพากันไปสู่วัตถุประสงค์หรือสู่จุดหมายปลายทางที่วางไว้ แม้แต่เพียงชี้แนะให้กลุ่มไปสู่จุดหมายปลายทาง ก็ถือว่าเป็นผู้นำ ทั้งนี้รวมถึงผู้นำที่นำกลุ่มออกนอกกลุ่มนอกทางด้วย

๓. ผู้นำ หมายถึง บุคคลซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่คัดเลือกให้เขาเป็นผู้นำของกลุ่ม ซึ่งเป็นไปโดยอาศัยลักษณะทางสังคมมิติของบุคคลเป็นฐานและสามารถแสดงพฤติกรรมของผู้นำได้

๔. ผู้นำ หมายถึง บุคคลซึ่งมีคุณสมบัติเฉพาะบางอย่างคือสามารถสอดแทรกอิทธิพลบางประการ อันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มได้มากที่สุด

๕. ผู้นำ หมายถึง บุคคลผู้ซึ่งสามารถนำกลุ่มไปในทางที่ดีตามที่ต้องการเป็นบุคคลที่มีส่วนร่วมและเกี่ยวข้องโดยตรงต่อการแสดงบทบาทหรือพฤติกรรมความเป็นผู้นำ

จรรยา คุณมี ได้สรุปความเป็นผู้นำไว้ว่า รากฐานของการเป็นผู้นำในตนเองที่จะนำไปสู่การเป็นผู้นำบุคคลอื่นอย่างแท้จริง จะต้องเกิดจากการศึกษาค้นคว้าหาวิธีการต่างๆ เพื่อฝึกฝนตนเองให้เกิดทักษะของการเป็นผู้นำในการบริหารงานให้ประสบผลสำเร็จสูงสุดได้นั้นจะต้องมีภาวะเป็นผู้นำดังนี้^๕

๑. มีวิสัยทัศน์ (Visionary Leadership)
๒. บริหารงานโดยหลักการ (Management by Principle)
๓. มุ่งสู่ความเป็นเลิศ (Standard of Excellence)
๔. มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ (Enquirer Creativity)

^๕ กวี วงศ์พุด. ภาวะผู้นำ. พิมพ์ครั้งที่ ๔. (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมวิชาชีพบัญชี, ๒๕๔๕) หน้า ๑๔-๑๕.

^๕ จรรยา คุณมี. การบริหารจัดการ. (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๒) หน้า ๓-๔.

๕. เป็นนักแก้ปัญหา (Problem-Solver)
๖. ความมุ่งหวังต้องกระจ่าง (Clear Expectation)
๗. ประเด็นปัญหาต้องเปิดเผย ให้ทุกคนได้รับรู้ร่วมกัน (Issues in the Open)
๘. เป้าหมายท้าทาย น่าใฝ่ฝัน ดึงดูดใจ (Challenging Goals)
๙. ทุกอย่างโปร่งใส ตรวจสอบได้ ชี้แจงได้ (Candid)
๑๐. ต้องประสานพลัง (Synergy)
๑๑. ส่งเสริมการพึ่งพาซึ่งกันและกันให้เข้าลักษณะเอกภาพพหุคูณ (Promote Interdependence)
๑๒. มีค่านิยมร่วมกัน (Shared Values)
๑๓. มีความรับผิดชอบทั้งส่วนตนและส่วนรวม (Self/team Responsibility)
๑๔. ร่วมกันตรวจสอบ ร่วมกันตัดสิน (Confrontation)
๑๕. คิดล่วงหน้า คิดถึงอนาคต (Thinks Ahead)
๑๖. มองต่างมุม ยอมรับความแตกต่าง (Perspective)
๑๗. มีความรอบครอบถ้วนถี่ (Through)
๑๘. สื่อไปกลับ (Two-way)
๑๙. พิสูจน์ความคิดของตน (Test Own Thinking)
๒๐. มีเหตุผล (Cause and Effect)
๒๑. ค้นหาสิ่งที่ถูกต้อง (What's Right)
๒๒. รับฟังเหตุผล (Open to Reason)
๒๓. หลีกเลี่ยงผลประโยชน์ส่วนตัว (Avoids Self-interest)

ติน ปรัชญาพฤทธิ ได้กล่าวถึง ทฤษฎีภาวะผู้นำที่เป็นหลักใหญ่ๆ และน่าสนใจไว้ ดังนี้

๑. ทฤษฎีผู้ยิ่งใหญ่ (Great man Theories) ทฤษฎีนี้เชื่อว่า ผู้นำมีลักษณะพิเศษบางประการที่ผู้ตามไม่มี คือ มีพลังกาย มีพลังสมอง และมีพลังศีลธรรม ที่สืบเนื่องมาจากพันธุกรรม และสภาพแวดล้อมแต่ละยุคแต่ละสมัย เช่น เลนินเชอร์ชิลล์ ฮิตเลอร์ และมุสโสลินี เป็นต้น^๖

๒. ทฤษฎีสภาพแวดล้อม (Environmental Theories) ทฤษฎีนี้เชื่อว่า ผู้ที่จะก้าวขึ้นสู่ความเป็นผู้นำได้นั้นขึ้นอยู่กับความสามารถในหน้าที่และความชำนาญ (Abilities and Skills) ของเขา ในขณะนั้น ว่ามีความสามารถแก้ไขสถานการณ์ต่างๆ ในยามวิกฤตได้ เช่น สงคราม เป็นต้น ทฤษฎีนี้เชื่อว่า ภาวะผู้นำจะสืบเนื่องมาจากภาวะทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจและการเมือง ลักษณะผู้นำในกลุ่มทฤษฎีนี้ เช่น มหาตมะคานธี และมาร์ติน ลูเธอร์คิง เป็นต้น

---

^๖ติน ปรัชญาพฤทธิ. ภาวะผู้นำและการมีส่วนร่วม. เอกสารการสอนชุดวิชาพฤติกรรมมนุษย์ในองค์กร หน่วยงานที่ ๑๑ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๒๗) หน้า ๖๓๕-๖๓๗.

๓. ทฤษฎีบุคคลสถานการณ์ (Personal Situational Theories) ทฤษฎีนี้ได้นำเอาทฤษฎีสองทฤษฎีข้างต้นมารวมกัน คือ ภาวะผู้นำจะสืบเนื่องมาจากลักษณะพิเศษของผู้นำเองและสถานการณ์ที่อยู่รอบตัวของผู้นำ ปัจจัยสำคัญที่นักทฤษฎีกลุ่มนี้ให้ความสนใจเป็นพิเศษ คือ สถานภาพ ปฏิกริยาโต้ตอบ การรับรู้ และพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มของผู้นำและผู้ตาม

๔. ทฤษฎีปฏิกริยาโต้ตอบความคาดหวัง (Interaction Expectation Theories) ทฤษฎีนี้เชื่อว่าภาวะผู้นำเกิดจากปฏิกริยาโต้ตอบและความคาดหวังระหว่างสมาชิกในกลุ่มฉะนั้นผู้ที่ก้าวเข้าสู่ตำแหน่งผู้นำได้ต้องมีความคิดริเริ่ม และสามารถดูแลโครงสร้างของปฏิกริยาโต้ตอบของสมาชิกในกลุ่ม เพราะจะต้องสามารถตอบสนองความคาดหวังของสมาชิกในกลุ่มตลอดเวลา

๕. ทฤษฎีมนุษยนิยม (Humanistic Theories) ทฤษฎีนี้มุ่งที่จะพัฒนาสถาบันให้มีประสิทธิผลและมีความเป็นปึกแผ่น โดยเน้นความสำคัญที่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์พยายามทำให้บุคคลในสถาบันมีความเป็นอิสระเสรี สามารถสนองความต้องการของตนเอง และของสถาบันได้ เป้าหมายของภาวะผู้นำตามทฤษฎีนี้ก็คือ การปฏิบัติการเพื่อที่จะให้ได้มาซึ่งผลงาน และน้ำใจจากผู้ร่วมงานในเวลาเดียวกัน

ประเวศ วะสี ได้กล่าวว่า ผู้นำ คือ ที่สามารถก่อให้เกิดสังคมมีจุดมุ่งหมายร่วมกัน และรวมพลังกันปฏิบัติให้ประสบความสำเร็จตามมุ่งหมาย^๗ สอดคล้องกับปริญญา ต้นสกุล ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือ ผู้ที่มีความสามารถแสดงบทบาทการเป็นผู้นำบุคคลอื่นได้โดยไม่ต้องบังคับหรือจูงใจใดๆ แต่สามารถทำให้บุคคลอื่นๆ ยอมรับและศรัทธา จนพร้อมที่จะเชื่อตาม ทำตามอย่างจริงจังและพอใจเสมอ^๘ และรังสรรค์ ประเสริฐศรี ให้ความหมายว่า ผู้นำ เป็นบุคคลที่ทำให้องค์การประสบความสำเร็จก้าวหน้า และบรรลุผลสำเร็จโดยเป็นผู้ที่มีบทบาทแสดงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่เป็นผู้ใต้บังคับบัญชา หรือผู้นำคือบุคคลซึ่งก่อให้เกิดความมั่นคงและช่วยเหลือบุคคลต่างๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของกลุ่ม^๙ ส่วนวิเชียร วิทยาอุดม ให้ความหมายว่า ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่ได้รับการยอมรับหรือยกย่องให้เป็นผู้นำ และต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถอันเกิดจากตัวของเขาเอง จนเป็นที่ยอมรับหรือยกย่องของกลุ่ม^{๑๐} ด้วยความสามารถเป็นพิเศษเหนือกว่าบุคคลอื่นในกลุ่มชนขององค์การนั้น เป็นบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถ (ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือรอบรู้งานในหน้าที่) และสามารถใช้ศาสตร์ และศิลปะในการจูงใจให้คนอื่นๆ คล้อยตาม ทำตาม และร่วมมืออย่างศรัทธา นับถือตามแนวทางที่ให้กระทำ

^๗ประเวศ วะสี. ภาวะผู้นำพยาธิตสภาพในสังคมไทยและวิธีการแก้ไข. (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๒) หน้า ๑๒.

^๘ปริญญา ต้นสกุล, ศาสตร์แห่งผู้นำ. (กรุงเทพมหานคร : จิตจักรวาล, ๒๕๔๓) หน้า ๓๔.

^๙รังสรรค์ ประเสริฐศรี. ภาวะผู้นำ. (กรุงเทพมหานคร : ธนัชการพิมพ์, ๒๕๔๔) หน้า ๓๑.

^{๑๐}วิเชียร วิทยาอุดม. ภาวะผู้นำ. (กรุงเทพมหานคร : ซีระฟิล์มและไซเท็กซ์, ๒๕๔๘) หน้า ๒.

ด้วยความเต็มใจอย่างประสานสัมพันธ์กันจนงานสำเร็จบรรลุเป้าหมายของกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่ง^{๑๑}

๑.๕.๒ ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ

พะยอม วงศสารศรี ได้กล่าวถึง ทฤษฎีของ กิเซลลี (Ghiselli) ได้ทำการศึกษาเพื่อที่จะระบุคุณลักษณะทางบุคลิกภาพและการจูงใจที่มีความสัมพันธ์ เกี่ยวข้องกับความเป้นผู้นำที่มีประสิทธิผล โดยได้ทำการศึกษาคุณลักษณะ ๑๓ ด้าน และพบว่าคุณลักษณะ ๖ ด้าน ต่อไปนี้ มีความสัมพันธ์กับความเป้นผู้นำ^{๑๒} ได้แก่

๑. ความสามารถในการบังคับบัญชา (Supervisory Ability) เป้นการปฏิบัติหน้าที่เป็องตนทางการจัดการรวมไปถึงการวางแผน การจัดตอกร การมีอิทธิพล และการควบคุมงานของผู้อื่น

๒. ความตอกรความสำเร็จในอาชีพ (Need for Occupational Achievement) เป้นการแสวงหาความรับผิตชอบ และปรารถนาความสำเร็จ

๓. สติปัญญา (Intelligence) เป้นความสามารถสร้างสรรค์ และความสามารถทางภาษา รวมไปถึงการรู้จักใช้ดุลพินิจ การใช้เหตุผล และความสามารถในการคิด

๔. การตัดสินใจ (Decisiveness) เป้นความสามารถในการตัดสินใจ และการแก้ปัญหา

๕. ความมั่นใจในตนเอง (Self-Assurance) เป้นความมั่นใจตนเองว่ามีความสามารถในการแก้ปัญหา

๖. ความริเริ่ม (Initiative) เป้นความสามารถในการดำเนินงานอย่างมีอิสระมีลักษณะเป้นผู้ริเริ่มตนดวยตนเอง สามารถแสวงหาสิ่งใหม่ๆ หรือแนวทางใหม่ๆ ในการปฏิบัติงาน

ศิริวรรณ เสรีรัตน์และคณะ ได้กล่าวถึง ความเป้นภาวะผู้นำเป้นองคประกอบประการหนึ่งซึ่งทำให้การบริหารงานของผู้นำประสบผลสำเร็จ โดยเป้นการใช้พฤติกรรมของผู้นำแต่ละคนที่สะสมจากประสบการณ์หรือการรับรู้เพื่อใช้ในการชักจูงให้ผูใต้บังคับบัญชาเต็มใจ ทำตามทีผู้นำตอกรได้สำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับความเป้นภาวะผู้นำ มีทฤษฎีเกี่ยวกับความเป้นผู้นำ ซึ่งแบ่งออกเป้น ๓ กลุ่มใหญ่ๆ คือ^{๑๓}

๑. ทฤษฎีคุณลักษณะผู้นำ (Trait Theories of Leadership) เป้นกลุ่มทีเน้นการศึกษาเกี่ยวกับคุณลักษณะต่างๆ ทีมีอยู่ในตัวผู้นำ เช่น สติปัญญา ความรับผิตชอบ กล่าวอีกนัยหนึ่งเป้นกลุ่มทีพยายามแสวงหาคำตอบว่า ผู้นำควรเป้นคนเช่นใด

^{๑๑}ศิริพร พงศ์ศรีโรจน์. องค์การและการจัดการ. อ่างแล้ว . หน้า ๑๙๕.

^{๑๒}พะยอม วงศสารศรี. องค์การและการจัดการ. พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพมหานคร : คณะวิทยาการจัการวิทยาลัยครูสวนดุสิต, ๒๕๓๘) หน้า ๑๙๖-๑๙๘.

^{๑๓}ศิริวรรณ เสรีรัตน์และคณะ. องค์การและการจัดการ. (กรุงเทพมหานคร : ดวงกลมสมัย, ๒๕๔๒) หน้า ๔๓๗.

๒. ทฤษฎีความเป็นผู้นำเชิงพฤติกรรมศาสตร์ หรือพฤติกรรมผู้นำ (Behavioral Theories of Leadership) เป็นกลุ่มที่มุ่งเน้นการศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมของผู้นำที่แสดงออกมา กลุ่มนี้พยายามแสวงหาคำตอบว่า ผู้นำควรมีพฤติกรรมอย่างไร

๓. ทฤษฎีความเป็นผู้นำเชิงสถานการณ์ (Contingency Theories of Leadership) เป็นกลุ่มที่เน้นศึกษาสถานการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นภาวะผู้นำกลุ่มนี้ จะพยายามตอบคำถามที่ว่า ผู้นำจะต้องเรียนรู้สถานการณ์อะไรบ้าง เพื่อที่จะได้นำคนอื่นได้

Lambert, L. ได้กล่าวถึง ภาวะผู้นำ หมายถึง การปฏิบัติงานของผู้นำเพื่อทำให้กลุ่มประสบความสำเร็จในการบรรลุเป้าหมาย ความสำเร็จของกลุ่มเป็นเครื่องบ่งชี้ประสิทธิภาพของการเป็นผู้นำ แต่เราจะรับรู้ได้ เมื่อเราได้พบเห็นและได้สัมผัส^{๑๔} ภาวะผู้นำอาจมีน้อยอยู่ ๓ ประการ คือ ๑) ผู้นำต้องทำอะไร ๒) เพื่อให้เกิดกิจกรรมใด หรือทำกิจกรรมกับใคร ๓) เพื่อนำกิจกรรมนั้นไปไปสู่เป้าหมายอะไร

สรุปได้ว่า คุณลักษณะผู้นำที่ดี คือ มีคุณลักษณะทางกายภาพที่ดี ทางสังคมที่ดี สติปัญญาที่ดีและบุคลิกภาพที่ดี ได้แก่ มีร่างกายสมบูรณ์ แข็งแรง กิริยามารยาทเรียบร้อย มีความกระตือรือร้นอดทน มีหลักพรหมวิหาร ๔ ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ทั้งยังมีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์ สุจริต เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมีระเบียบวินัย มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่หาความรู้อย่างสม่ำเสมอ ใฝ่คุณธรรม มีความสามารถในการตัดสินใจที่ตรงต่อ เวลาและมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีเยี่ยม

๑.๕.๓ การเผยแผร์พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า

การเผยแผร์พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้านั้นพระองค์ได้กระทำหลากหลายรูปแบบ กล่าวคือ การแสดงธรรม^{๑๕} การสนทนาธรรม^{๑๖} การแนะนำสั่งสอน^{๑๗} การปฏิบัติตนให้เป็นที่น่าเลื่อมใส^{๑๘} และการตอบปัญหาข้อข้องใจสงสัย^{๑๙} โดยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงประทานหลักการและเทคนิคในการเผยแผร์ให้พระสาวกยึดถือปฏิบัติเป็นหลักในการแสดงธรรมให้เป็นผู้มีคุณธรรม มีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ ชี้แจงให้เข้าใจชัดเจนในแต่ละประเด็นแสดงธรรมด้วยจิตเมตตา โดยมุ่งให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภ สักการะไม่แสดงธรรมยกตนข่มท่าน และไม่เสียดสีข่มขู่ผู้อื่น^{๒๐} เป็นต้น

^{๑๔}Bennis, W. G. On Becoming a Leader. (MA: Addison-Wesley, 1989) pp. 8-10. อ้างใน เขวงศักดิ์ พุชชเทเวศ. การพัฒนาตัวงซึ่งผู้เขิงนำกลยุทธ์ของผู้บริหารสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต. สาขาวิชาบริหารการศึกษ บัณฑิตวิทยาลัย. (มหาวิทยาลัยขอนแก่น ๒๕๕๓) หน้า ๖๔.

^{๑๕}วิ.มหา. (แปล) ๔/๒๐/๒๗

^{๑๖}ส.มหา. (แปล) ๑๙/๑๐๙/๔๓๔

^{๑๗}ส.ช. (แปล) ๑๗/๘๗/๑๕๗

^{๑๘}วิ.มหา. (แปล) ๔/๖๐/๗๒

^{๑๙}ส.มหา. (แปล) ๑๙/๘๒๗/๔๐๐.

^{๒๐}อ.จ.ปญจก (แปล) ๒๒/๑๕๙/๒๖๓.

๑) การดำเนินการพัฒนาด้านการเผยแพร่พระพุทธศาสนา

พระพุทธองค์ทรงวางแผนไว้ชัดเจนในการประกาศพระพุทธศาสนาแก่มหาชนและดำเนินการพัฒนาพระสงฆ์ที่พึงปรารถนาตามพระธรรมวินัยเพื่อให้พระสงฆ์ได้แสดงบทบาทในการช่วยกันเผยแพร่พระพุทธศาสนาแก่มหาชนและชาวโลกอย่างมีประสิทธิภาพ ดังนี้

(๑) พระพุทธองค์เป็นประมุขในการเผยแพร่

(๒) มอบอำนาจแก่พระสงฆ์ เพื่อช่วยกันเผยแพร่หลักพระพุทธศาสนาสู่มหาชนและชาวโลกแบ่งออกเป็น พุทธลีลาในการสอนและตอบคำถาม หรือในบางครั้งนิยมเรียกว่าเทศนาวิธี หลักการตอบปัญหาของพระองค์ อูบายประกอบการสอนหรือเทคนิคการสอน

ก. พุทธลีลาในการสอน

พุทธลีลาในการสอนหรือเทศนาวิธี^{๒๑}เป็นคุณสมบัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ควรมีไว้ในทฤษฎีการสอนพระองค์เป็นผู้ชี้ชัดแจ่มแจ้งในธรรมเป็นที่ยุติปัญหาข้อขัดแย้งทั้งหมดชักนำให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจอย่างมีเหตุผลและยังปลุกเร้าใจให้เกิดความอยากรู้อยากเห็นในบางครั้งยังเป็นการให้กำลังใจอีกด้วย

๑) สันถัสสนาอธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้งเหมือนจูงมือไปดูเห็นกับตา

๒) สมာทปนาชักจูงใจให้เห็นจริงด้วยชวนให้คล้อยตามจนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติเรียกว่าสอนในลักษณะเอหิปปัสสิโกคือเรียกให้มาดูเองเหมือนการซื้อเชิญ

๓) สมุตเตชนา เร้าใจให้แก่วกกล้าบังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ ไม่หวั่นระย่อต่อความเหนื่อยยาก

๔) สัมปหังสนา ซโลมใจให้เข้มแข็ง ร่าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อ และเปี่ยมด้วยความหวัง

เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่ตนจะพึงได้รับจากการปฏิบัติ คือ สอนให้เกิดแรงจูงใจต่อผู้กับกิเลส ชี้ให้เห็นประโยชน์สูงสุด เหมือนสอนให้มุ่งมั่นในเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์คือพระนิพพาน เพื่อให้เกิดความหวังและเกิดความสำเร็จโดยเฉพาะการเห็นทางดับทุกข์อย่างแท้จริง^{๒๑}

ข. หลักการตอบปัญหา

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงใช้ศิลปะการสื่อสารในรูปแบบที่เหมาะสมกับสถานการณ์ของผู้รับสารคือพระองค์ทรงสอนด้วยการตอบปัญหาซึ่งมีวิธีการตอบหลายแบบคือแบบยืนยันไปข้างเดียวแบบแยกแยะประเด็นต่างๆให้ชัดเจนแบบปฏิเสธคำตอบคือย้อนถามคำถามต่อผู้ฟังอีกครั้งหนึ่งก่อนแล้วค่อยตอบแบบหยุดพักปัญหาไว้ดังที่ปรากฏในปัญหาพยากรณ์สูตรพระสูตรที่ว่าด้วยวิธีการตอบปัญหา “ภิกษุทั้งหลายการตอบปัญหา๔ประการ^{๒๒}คือ

๑) เอกังสพยากรณ์ปัญหา (ปัญหาที่ควรตอบโดยนัยเดียว) คือการตอบแบบยืนยันลักษณะของปัญหาที่ควรตอบโดยนัยเดียวตอบแบบตายตัวไม่มีเงื่อนไขโดยพระพุทธองค์ทรงยืนยันเองจะทรงตรัสแบบตรงไปตรงมาไม่ยกเอียงไม่วกวนตรัสแต่เรื่องสัจธรรมเช่นการแสดงธรรมในเรื่องอริยสัจสี่เหล่าปัจจุวัตคีย์นั้นเองจุดประสงค์ของพระองค์เพื่อที่จะยืนยันในหลักศาสนาที่พระองค์ตรัสรู้

^{๒๑}ที.สี. (ไทย) ๙/๓๒๒/๑๒๔.

^{๒๒}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๐๔.

ด้วยพระองค์เองนั้นหมายความว่าภาษาที่ออกมาจากพระโอษฐ์ย่อมจะมีค่ามีคุณประโยชน์อย่างแท้จริง

๒) วิภาษพยากรณ์ปัญหา (ปัญหาที่ควรแยกตอบ) คือการตอบแบบแยกแยะในลักษณะของปัญหาที่ควรแยกตอบเป็นประเด็นต่างๆพระพุทธรองค์ทรงอธิบายแจ่มแจ้งให้ฟังอย่างละเอียดในเรื่องที่ถามนั้นหากผู้ถามมีวิชาจะยอมรับเองว่าตัวเองไม่เข้าใจจริงในเรื่องนั้นดังเช่นที่สาวกของลัทธิอื่นมาทูลถามพระพุทธรองค์และได้เปลี่ยนลัทธิมานับถือพระพุทธรองค์ในที่สุดเช่นการที่พระพุทธรองค์ทรงติเตียนตะบะไซ้หรือไม้เท้าจะทรงแยกตอบว่าพระพุทธรองค์ทรงติเตียนตะบะที่ทรมาณตนเองแต่ทรงสรรเสริญว่าความอดกลั้นเป็นยอดแห่งตะบะเป็นต้น

๓) ปฏิปุจฉาพยากรณ์ปัญหา (ปัญหาที่ควรตอบโดยย้อนถาม) คือการตอบยกย่อนลักษณะของปัญหาที่ควรตอบโดยย้อนถามพระองค์ใช้ความรู้ที่ผู้ถามมีอยู่ตอบโต้กลับโดยที่พระพุทธรองค์ทรงรู้ภาษาผู้ถามดีและย้อนถามกลับลักษณะนี้เป็นการถือโอกาสโต้เพื่อให้คนถามเกิดอาการหวั่นไหวหรือประหม่าในท่าทีของตนที่ถามคำถามนั้นเช่นความหมายของสังขารในคาถาธิบายของการปรุงแต่งและร่างกายจิตใจได้

๔) ฐปณียปัญหา (ปัญหาที่ควรงดตอบ) คือการตอบแบบไม่ตอบหยุดอยู่สำหรับลักษณะของปัญหาที่ควรงดตอบหรือพึงยับยั้งเสียพระพุทธรองค์ไม่ทรงพยากรณ์หรือตอบอะไรเลยเพราะไม่มีประโยชน์ไม่สามารถดับทุกข์ได้และอาจก่อให้เกิดการทะเลาะหรือแตกแยกเช่นเรื่องตายแล้วไปไหนโลกเที่ยงหรือไม่คำตอบมิได้เกี่ยวกับทุกข์และการดับทุกข์หรือศาสนาในลัทธิต่างๆของใครถูกและศาสนาของใครผิดพระพุทธรองค์ก็จะดับทว่าเรื่องนั้นจงพักไว้ก่อนเราตถาคตจะแสดงธรรมให้ฟังนี่คือวิธีพักปัญหาพระองค์ยังทรงใช้คำนั้นเป็นเครื่องมือในการกลับก็มีคือไม่ตอบเพราะทรงเห็นว่าแก้ทุกข์ไม่ได้ตอบแล้วไม่ทำให้เกิดประโยชน์ใด^{๒๓}

ค. อุบายประกอบการสอนหรือเทคนิคการสอน

พระพุทธรศาสนาเป็นศาสนาที่มีเทคนิควิธีประกอบการสอนมากมายเพื่อให้เหมาะสมกับจริตหรือความต้องการของบุคคลนั้นๆจึงจะทำให้การเผยแผ่ประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์คือ

๑) การยกอุทาหรณ์และการเล่านิทานประกอบทรงยกตัวอย่างประกอบคาถาธิบายและการเล่านิทานประกอบเป็นรูปแบบที่พระพุทธรเจ้าทรงใช้บ่อยๆเพราะทำให้เข้าใจความได้ง่ายและชัดเจนดังเช่นเรื่องที่ว่าพรหมณ์ทะเลาะกันยึดความเห็นของตนเท่านั้นว่าถูกพระพุทธรองค์ทรงทราบแล้วจึงตรัสว่าผู้ที่รู้เห็นอะไรแง่มุมเดียวไม่แล้วที่จะทะเลาะกันดูคนตาบอดคลาข้าง^{๒๔}แล้วเล่าเรื่องคนตาบอด๙คนให้ฟังเป็นต้น

๒) การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมาทำให้เข้าใจเรื่องราวที่ลึกซึ้งเข้าใจยากปรากฏความหมายเด่นชัดออกมาและเข้าใจง่ายขึ้นเช่นตรัสสอนราหุลว่าราหุลเห็นน้ำที่เราเหลือไว้ในภาชนะน้อยหนึ่งไหมราหุลตอบว่าเห็นพระเจ้าข้าตรัสต่อไปว่าดูก่อนราหุลคนที่พูดเท็จทั้งที่มีคุณความดีเหลืออยู่น้อยดูน้ำในภาชนะนี้แหละตรัสแล้วทรงเหน็บที่เหลือน้อยหนึ่งนั้นทั้ง^{๒๕}เป็นต้น

^{๒๓} วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๒/๗๐.

^{๒๔} ขุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๕๔/๒๙๔ -๒๙๗.

^{๒๕} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๐๘/๑๑๗ -๑๑๙.

๓) ใช้สื่อธรรมชาติใกล้ตัวทำให้รู้จักเข้าใจง่ายเป็นอุปกรณ์การสอนเช่นขณะที่เดินไปในป่าแห่งหนึ่งมีพระสงฆ์หมู่ใหญ่ตามเสด็จพระองค์ทรงหยิบใบไม้ขึ้นมาภาหนึ่งแล้วตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลายเธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไรใบประดู่ลาย๒ -๓ใบที่เราหยิบขึ้นมากับใบที่อยู่บนต้นอย่างไหนจะมากกว่ากัน” ลาตนั้นภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “ใบที่อยู่บนต้นไม้นั้นแลมากกว่าใบประดู่ลาย๒ -๓ใบที่พระองค์ทรงหยิบขึ้นมามีเพียงเล็กน้อยพระพุทธเจ้าข้า”^{๒๖}

๔) การสาธิตให้ดูหรือทำให้ดูเป็นตัวอย่างเฉพาะในทางจริยธรรมคือการทำเป็นตัวอย่างเช่นทรงพยาบาลภิกษุไข้และตรัสสอนหนึ่งว่า “ภิกษุทั้งหลายพวกเธอไม่มีมารดาไม่มีบิดาผู้คอยพยาบาลภิกษุทั้งหลายถ้าพวกเธอไม่พยาบาลกันเองใครเล่าจะคอยพยาบาลพวกเธอภิกษุทั้งหลายผู้จักพยาบาลเราก็จงพยาบาลภิกษุไข้เถิด”^{๒๗}

๕) การเล่นเกมเล่นคาและใช้คำในความหมายใหม่เป็นเรื่องของความสามารถในโวหารธรรมหรือการใช้ภาษาผสมกับปฏิภาณไหวพริบเช่นกรณีของเวรัญชพรหมณ์^{๒๘} เป็นตัวอย่าง

๖) อุบายการเลือกคนและการปฏิบัติรายบุคคลการเลือกคนเป็นอุบายอันสำคัญการเผยแพร่พระพุทธศาสนาได้แก่การเริ่มต้นที่บุคคลซึ่งเป็นประมุขหรือหัวหน้าของชุมชนนั้น ๆ เพื่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาแต่ก็ไม่ทรงทิ้งบุคคลส่วนมากทำให้ทุกคนได้รับประโยชน์ในการฟังธรรมตามกำลังของตน

๗) การรู้จักจังหวะและโอกาสผู้สอนต้องรู้จักใช้จังหวะและโอกาสให้เป็นประโยชน์ในการสอนธรรมะอย่างได้ผลเพื่อรอความพร้อมของผู้รับฟังทั้งสภาพแวดล้อมทางกายภาพและทางจิตใจ

๘) ความยืดหยุ่นในการสอนมีทั้งการยกย่องการชมการปลอบประโลมหรือโอนอ่อนผ่อนตามและหากผู้สอนสอนอย่างไม่มีอึดติดตึดตื้อหามาณะที่ภูมิละเอียดให้น้อยที่สุดก็จะมุ่งไปยังผลสำเร็จในการเรียนรู้เป็นสำคัญดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “เราย่อมฝึกฝนด้วยวิธีอ่อนละมุนละไมและทั้งรุนแรงปนกันไปบ้าง”^{๒๙}

๙) การลงโทษและการให้รางวัลเมื่อเห็นว่าบุคคลใดควรยกย่องก็ยกย่องหรือควรตำหนิก็ตำหนิการลงโทษในที่นี้คือการลงโทษตนเองซึ่งมีทั้งทางธรรมและทางวินัยอยู่แล้วมีบทบัญญัติความประพฤติอยู่แล้วการให้รางวัลคือการแสดงธรรมไม่กระทบกระทั่งไม่รุกรานใครเป็นต้น

๑๐) กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้าโดยจะต้องอาศัยปฏิภาณไหวพริบปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นต่างครั้งต่างคราวย่อมมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปไม่มีที่สิ้นสุดการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าคือความสามารถในการประยุกต์หลักการวิธีการและเทคนิควิธีการต่างๆหรือคือการประยุกต์พุทธวิธีในการสอนให้เหมาะสมกับสถานการณ์

การเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นพระองค์จะทรงตั้งจุดมุ่งหมายในการสอนว่าทรงกำหนดจุดมุ่งหมายแต่ครั้งทรงเตรียมเนื้อหาหรือเรื่องที่จะสอนไปตาม

^{๒๖} ม.ม. (ไทย) ๑๙/๑๑๐๑/๖๑๓.

^{๒๗} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๖๕/๒๔๐.

^{๒๘} วิ.ม.ท. (ไทย) ๑/๓/๓ -๕.

^{๒๙} อ.จ.ต.ก. (ไทย) ๒๑/๑๑๑/๑๗๐.

ลำดับความยากง่ายไปพร้อมกันและทรงคำนึงถึงตัวผู้รับการสอนหรือผู้รับสารด้วยว่าจะสามารถเข้าใจ และจะนำไปใช้ประโยชน์อย่างไรซึ่งจะทำให้เกิดความรู้สึกรักอยากเรียนรู้และสนใจเอาใจใส่ยิ่งขึ้นทั้งนี้ เทคนิคและวิธีสอนที่พระพุทธองค์ทรงมีไว้หลายรูปแบบและวิธีการดังกล่าวก็ทำให้การเผยแผ่ พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าในขณะนั้นทำให้มีบุคคลทุกชั้นวรรณะเลื่อมใสศรัทธาจนทำให้เกิด การอุปสมบทตามและสามารถบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์เป็นจำนวนมากดังที่ปรากฏในพุทธประวัติ ถึงแม้บางคนจะมีได้อุปสมบทก็ตามแต่ก็ได้มีน้อมนำหลักพุทธธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิตที่สงบสุขทั้ง ในระดับบุคคลครอบครัวและสังคม

ง. หลักการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า

การสอน ตรงกับคำบาลีว่า อนุสาสนี คือ การพรั่าสอน การสอนบ่อยๆ จัดเป็นเรื่อง สำคัญของพระพุทธศาสนา เรียกว่า อนุสาสนีปาฏิหาริย์ (คำสอนเป็นอัศจรรย์) การสอนของ พระพุทธเจ้าคือการแสดงธรรมหรือการประกาศเผยแผ่หลักธรรมคำสอนนั่นเองพระพุทธศาสนาของ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ประสบผลสำเร็จได้โดยง่ายนั้น เพราะพระองค์ทรงมีธรรมเทศ ธรรม ๕ ประการ^{๓๐} ดังนี้

๑. อนุพุทฺธิกถิ แสดงธรรมไปตามลำดับ ส่วนใดที่เห็นว่าเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง ถึงแม้จะมีเพียงคนเดียวก็จะไม่ตัดเนื้อความให้เสียหาย แสดงจากง่ายไปหายากตามลำดับ

๒. ปริยายทิสฺสาวิ ทรงชี้แจงยกเหตุผลหรืออุทาหรณ์ให้ผู้ฟังเข้าใจ

๓. อนุหยตฺปฏิจฺจ สอนด้วยมีจิตเมตตาต่อผู้ฟังจริงๆ คือปรารถนาจะให้เขาพ้นจากทุกข์

๔. น อามิสฺนตโร ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่อามิสสินจ้าง คือไม่ได้ทรงเห็นแก่ลาภผล หรือรางวัลที่จะตอบแทน มุ่งประโยชน์สุขแก่ผู้ฟังอย่างเดียว

๕. อุตฺตทานญฺจปรญฺจอนุพฺหจฺจไม่แสดงธรรมด้วยการยกตนข่มท่าน ไม่เสียดสีให้ผู้อื่นได้รับความเสียหาย ไม่บังคับให้ผู้ฟังเชื่อ ให้ผู้ฟังเชื่อโดยการพิจารณาไตร่ตรองด้วยปัญญาของตนเอง

อันที่จริงพระพุทธองค์ได้ประทานวาทแก่พระอรหันต์ ๑,๒๕๐ รูป ที่เวฬุวัน คือนวันเพ็ญ เสวยมาฆฤกษ์ ที่เรียกว่า โอวาทปาติโมกข์ อันแสดงให้เห็นหลักการ อุดมการณ์ และวิธีการสอนพระ ศาสนาดังนี้

หลักการ ๓ ได้แก่ การไม่ทำบาปทั้งปวง การกระทำกุศลให้ถึงพร้อม และ การยังจิตของตนให้ผ่องใส

อุดมการณ์ ๔ ได้แก่ ให้ถือขันติคือความอดกลั้นเป็นตบะเพียรเพิกเลสาสวะภายใน ให้ ยึดถือพระนิพพานเป็นบรมสุข เป็นบรรพชิตรักษาศีล ไม่ไปประหัตประหารชีวิตผู้อื่น และเป็นสมณะ รักษากาย วาจาให้สงบโดยไม่ไปเบียดเบียนผู้อื่น

วิธีการ ๖ ได้แก่ การไม่กล่าวร้าย การไม่ทำร้าย ความสำรวมในปาติโมกข์ ความเป็นผู้รู้ จักประมาณในอาหาร นั่งนอนในที่อันสงัด ทำความเพียรในอธิจิต

"พุทธกิจประจำวัน ๕ ประการและพุทธจริยา ๓ ประการ"

^{๓๐} อ.จ.ปญจก.(บาลี) ๒๒/๑๕๙/๒๐๕.

จ. พุทธกิจประจำวัน ๕ ประการและพุทธจริยา ๓ ประการ

งานการสอนธรรม เพื่อประดิษฐานพระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า เป็นงานที่ละเอียดประณีต เพราะทรงมุ่งให้เป็นธรรมที่เกื้อกูลแก่คนทั้งปวงและอำนวยผลให้เป็นความสุข พระพุทธเจ้า จึงทรงมีกิจหลักที่เรียกว่าพุทธกิจ ในแต่ละวันทรงมีพุทธกิจหลัก ๕ ประการ เพื่อบำเพ็ญพุทธจริยา ๓ ประการ เพื่อบำเพ็ญพุทธจริยา ๓ ประการ คือ

โลกัตถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่โลก ในฐานะที่พระองค์เป็นสมาชิกคนหนึ่ง ของสังคมโลก ความสำเร็จในจริยาข้อนี้ทรงอาศัยพุทธกิจประจำวัน ๕ ประการคือ

พุทธกิจประการที่ ๑ เวลาเช้าเสด็จออกบิณฑบาต เพื่อเป็นการโปรดสัตว์โลกผู้ต้องการบุญ

พุทธกิจประการที่ ๒ ในเวลาเย็นทรงแสดงธรรมแก่คนผู้สนใจในการฟังธรรม

พุทธกิจประการที่ ๓ ในเวลาค่ำทรงประทานพระโอวาทให้กรรมฐานแก่ภิกษุทั้งหลาย

พุทธกิจประการที่ ๔ ในเวลาเที่ยงคืน ทรงแสดงธรรม และตอบปัญหาแก่เทวดาทั้งหลาย

พุทธกิจประการที่ ๕ ในเวลาใกล้รุ่ง ทรงตรวจดูสัตว์โลกที่อาจจะรู้ธรรมซึ่งพระองค์ ทรงแสดง แล้วได้รับผลตามสมควรแก่อุปนิสัยบารมีของคนเหล่านั้น

พุทธกิจประการที่ ๕ นี้เอง เป็นจุดเด่นในการทำงานของพระพุทธเจ้า จนทำให้ผู้ศึกษาพระพุทธศาสนา บางคนมีความรู้สึกที่ว่าทำไมคนแต่ก่อนสำเร็จกันง่ายเหลือเกิน ถ้าศึกษารายละเอียดแล้วจะพบว่าไม่มีคำว่าง่ายเลย เพราะนอกจากจะอาศัยวาสนาบารมีของคนเหล่านั้นเป็นฐานอย่างสำคัญแล้ว การแสดงธรรมของพระองค์นั้น เป็นระบบการทำงานที่มีการศึกษาข้อมูล การประเมินผล การสรุปผลในการแสดงธรรมทุกคราว

หลังจากที่บุคคลนั้น ๆ ปรากฏในข่ายพระญาณของพระพุทธเจ้าคือทรงรู้ว่าเขาเป็นใคร ? มีอุปนิสัยบารมีอย่างไร ? แสดงธรรมอะไรจึงได้ผล ? หลังจากแสดงธรรมแล้วผลจะออกมาเป็นอย่างไร ? ดังนั้นการแสดงธรรมทุกครั้งของพระองค์ จึงบังเกิดผล เป็นอัศจรรย์เพราะจะทรงแสดงเฉพาะแก่ผู้เป็นพุทธเวไนย คือสามารถแนะนำให้รู้ได้เป็นหลัก

ญาติตถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่พระญาติ เช่นการทรงมีพระพุทธานุญาตพิเศษ ให้พรญาติของพระองค์ ที่เป็นเดียรฉัตร (นักบวชภายนอกพระพุทธศาสนา) มาก่อน ให้เข้าบวชในพระพุทธศาสนาได้ โดยไม่ต้องอยู่ตติยปริวาสก่อน (ตติยปริวาส คือ วิธีอยู่กรรมสำหรับเดียรฉัตรที่ขอบวชในพระพุทธศาสนา จะต้องประพฤติปริวาส (การอยู่ชดใช้หรืออยู่กรรม) ก่อน ๔ เดือน หรือนานกว่าพระสงฆ์พอใจจึงจะอุปสมบทได้) หรือการที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดพระญาติที่กรุงกบิลพัสดุ์ ทรงแนะนำให้พระญาติซึ่งกำลังจะทำสงครามกันได้เข้าใจในเหตุผล สามารถปรองดองกันได้

พุทธตถจริยา ทรงทำหน้าที่ของพระพุทธเจ้า เช่น ทรงวางสิกขาบทเป็นพุทธอาณาสำหรับควบคุมความประพฤติของผู้ที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา ทรงแนะนำให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ปฏิบัติให้ถูกต้องตามหน้าที่ของตน ทรงวางพระองค์ต่อผู้ที่เข้ามาบวชและแสดงตนเป็นอุบาสก

อุบาสิกา ในฐานะของบิดากับบุตร ผู้ปกครองกัลยาณมิตร ศาสดาผู้เอ็นดูเป็นต้น ตามสมควรแก่บุคคล และโอกาสนั้น ๆ จนสามารถประดิษฐานเป็นรูปสถาบันศาสนาสืบต่อกันมาได้^{๑๑}

จากข้อความดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าคุณลักษณะภาวะผู้นำของพระพุทธเจ้าในการเผยแผร์พระพุทธศาสนาแก่พุทธบริษัทชัดเจนมาก

๑.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ “การวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผร์พระพุทธศาสนา” มีดังนี้

จากรุวรรณ ธรรมวัตรและคณะ ได้ศึกษาเรื่อง “รูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแผร์ศาสนาธรรม: กรณีศึกษาวัดบึง อำเภอมือง จังหวัดนครราชสีมา” ผลการศึกษาพบว่า “รูปแบบการจัดการศึกษาของวัดบึง มีพัฒนาการในการจัดการศึกษาตั้งแต่ พุทธศักราช ๒๔๘๑ เป็นต้นมา มีการจัดการศึกษาอย่างต่อเนื่องผ่านบทบาททางด้านจัดการศึกษาของเจ้าอาวาส เดิมได้จัดรูปแบบการศึกษาแบบโบราณที่เรียกว่า มูลกัจจายน์ ต่อมาเมื่อมีการปฏิรูปการศึกษาโดยส่วนกลาง วัดบึงก็ได้นำเอาระบบการเรียนแบบเปรียญธรรมตั้งแต่ประโยค ๑-๒ ถึง ป.๓ มาจัดการศึกษาโดยเริ่มจากประโยค ๑-๒-๓-๔ เมื่อมีนักเรียนสามารถสอบได้มากขึ้นก็เปิดประโยคสูงๆ ขึ้นไปจนกระทั่งถึงประโยค ป.๓ เมื่อมีนักเรียนจากสำนักเรียนสอบได้เปรียญธรรม ๓ ประโยคหลายรูปทำให้วัดบึงเป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น กล่าวได้ว่า วัดบึงประสบความสำเร็จทางด้านการจัดการศึกษาแผนกบาลี-นักรธรรมอย่างค่อยเป็นค่อยไป อีกประการหนึ่งศิษย์เก่าที่ประสบความสำเร็จในชีวิตแล้วได้กลับมาช่วยเหลือสำนักเรียนอย่างแข็งขันผ่านกระบวนการที่เรียกว่าอบรมบาลีก่อนสอบสนามหลวง (ติว) โดยเฉพาะเปรียญเอก (ป.๓-๘-๙) มีนักเรียนทั่วประเทศมาเข้ารับการอบรมและประสบผลสำเร็จในการสอบทุกปีตลอดมา เนื่องจากการจัดการการเรียนการสอนภาษาบาลี เป็นงานหนักต้องอาศัยความอดทนและความสนใจในด้านการศึกษาของผู้จัดการศึกษาอย่างมาก ที่สำคัญต้องมีความต่อเนื่องในการจัดการศึกษาไม่ให้เกิดการขาดช่วง เพราะเมื่อขาดช่วงแล้วมาเริ่มฟื้นฟูขึ้นอีกย่อมหมายถึงการเริ่มต้นใหม่ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่สำหรับสำนักเรียนทั่วไปที่ไม่ประสบความสำเร็จ การจัดการศึกษาในวัดบึงมีพัฒนาการที่ต่อเนื่องและยาวนานต้องอาศัยปัจจัยหลักคือเจ้าสำนักเรียน(เจ้าสำนักศาสนศึกษา) เป็นผู้ที่มีความเข้มแข็ง นอกจากนั้นยังต้องอาศัยปัจจัยสนับสนุนจากการระดมทุนจากแหล่งทุนต่างๆ ผู้ที่รับผิดชอบโดยตรงก็คือเจ้าสำนักเรียนหรือเจ้าอาวาสในสำนักเรียนนั้นๆ ปัญหาอีกประการหนึ่งที่พบบ่อยมากคือการขาดแคลนครูสอนที่มีความสามารถ เพราะศิษย์เก่าที่มีโอกาสได้เรียนในชั้นสูงๆ หรือจบการศึกษาแล้วก็ไม่กลับมาช่วยสำนักเรียนเดิม การจะนิมนต์ครูอาจารย์ที่มีความสามารถมาจากที่อื่นย่อมต้องอาศัยปัจจัยหลายๆ อย่าง เช่น ความสัมพันธ์ส่วนตัว สวัสดิการ หรือค่านิตยภัต (เงินเดือน)”^{๑๒}

^{๑๑} พุทธกิจประจำวัน ๕ ประการของพระพุทธเจ้า. <https://sites.google.com/site/dhammatharn/home/phuthth-kic-5>[ออนไลน์วันที่ ๒๖ กันยายน ๒๕๕๙]

^{๑๒} จากรุวรรณ ธรรมวัตร และคณะ, “รูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแผร์ศาสนาธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาวัดบึงอำเภอมือง จังหวัดนครราชสีมา”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักนโยบายและแผนการศึกษา สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, ๒๕๕๕), หน้า ๑๙.

พรชูลี อาชวอรุณ และคณะ ได้ศึกษาเรื่อง “รูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแผ่ศาสนาธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาวัดสุทธิวารี อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี” ผลการศึกษาพบว่า “ลักษณะการบริหารการศึกษาใช้รูปแบบของการบริหารแบบมีส่วนร่วมและจัดแบ่งงานตามความถนัดและตามความรู้ความสามารถของพระภิกษุแต่ละรูป ทำให้ผลการดำเนินการของวัดสุทธิวารีเกิดผลดีต่อพระภิกษุสามเณรที่เข้ามาศึกษา วัดสุทธิวารีให้ความสำคัญมากกับการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี เพราะเป็นภาษาที่ใช้จารึกพระธรรมคำสอนซึ่งเป็นรากแก้วของพระพุทธศาสนา การจัดระบบการเรียนการสอนจะมีแนวที่สอดคล้องกับระบบการบริหารการปกครองของคณะสงฆ์ และเน้นการอบรมสั่งสอนให้พระภิกษุสามเณรตั้งอยู่ในหลักปฏิบัติ ไตรสิกขา คือ ศีลา ศีล ศึกษารธรรม ศึกษาปัญญา และศึกษาข้อปฏิบัติ กฏ ระเบียบ คำสั่งของมหาเถรสมาคมและถือตามกฎระเบียบวัด มีการทำอุโบสถปาฏิโมกข์ทุกกึ่งเดือน หมั่นรักษาความสะอาดภายในวัดและเสนาสนะที่อยู่อาศัย การจัดการศึกษาของวัดสุทธิวารี ประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี พระภิกษุสามเณรสามารถสอบผ่านสนามหลวงได้จำนวนมากในแต่ละปี เนื่องจากมีรูปแบบการจัดการศึกษาโดยคำนึงถึงความสำคัญของการจัดการศึกษาและการบริหารการศึกษาเป็นหลักสำคัญ ด้านการบริหาร ใช้หลักการบริหารแบบมีส่วนร่วม การจัดแบ่งงานให้พระภิกษุผู้สอนตามความสามารถ เน้นประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการบริหารจัดการ ทำให้พระภิกษุในระดับตั้งแต่รองเจ้าอาวาสและพระภิกษุผู้สอนได้แสดงความคิดเห็นและร่วมตัดสินใจในการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี จึงมีผลทำให้การจัดการศึกษาประสบความสำเร็จเป็นที่น่าพอใจ ด้านการส่งเสริม โรงเรียนพระปริยัติธรรมของวัดสุทธิวารีได้มีกลยุทธ์ในการดำเนินการเพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้มีโอกาสเข้ามาศึกษา โดยการดำเนินการประชาสัมพันธ์ไปยังวัดต่างๆ ทั้งภายในจังหวัดและจังหวัดใกล้เคียง ทำให้มีพระภิกษุสามเณรจากจังหวัดใกล้เคียงมาร่วมด้วย ในแต่ละปีจึงมีพระภิกษุสามเณรมาเข้าเรียนเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับการสอบสนามหลวง ดังนั้นในแต่ละปีจึงมีการดำเนินการโครงการอบรมบาลีก่อนสอบสนามหลวง เพื่อเป็นการปรับปรุงและกวดขันพระภิกษุสามเณรก่อนเข้าสอบสนามหลวง ทำให้พระภิกษุสามเณรของโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดสุทธิวารีมีจำนวนของการสอบผ่านสนามหลวงได้เป็นจำนวนมากในแต่ละปี ด้านการส่งเสริมจึงเป็นความสำคัญของปัจจัยด้านการบริหารที่ส่งผลให้เกิดผลสำเร็จของการดำเนินงานได้”^{๓๓}

คะนิงนิตย์ จันทบุตร ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย” ผลของการศึกษาพบว่า คุณค่าของพระพุทธศาสนาในอดีตสูงมากเนื่องจาก คุณลักษณะพิเศษหลายประการที่ศาสนามีต่อสังคม ในอดีตวัดเป็นแหล่งประสิทธิ์ประสาทวิทยากร ภิกษุเป็นผู้นำแห่งปัญญาชนจนกลายเป็นประเพณีที่ผู้ชายไทยทุกคนต้องออกบวชเรียนเพื่อรับการศึกษาและอบรมจริยธรรมคุณธรรม สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาเริ่มทรุดต่ำลงในยุคการเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมสมัยใหม่มีการรับวัฒนธรรมตะวันตกอย่างเต็มรูปแบบจนละเลยจริยธรรม คุณธรรมทางศาสนาที่เป็นพื้นฐานทางสังคมความเสื่อมโทรมของสถาบันสงฆ์ในพุทธศาสนาก่อให้เกิดความคิดที่จะปฏิรูปศาสนา ดังปรากฏ-การเกิดสำนักสงฆ์เกิดใหม่หลายสำนัก อาทิ สวณโฆกขพลาราม สำนักสงฆ์ของวัด

^{๓๓} พรชูลี อาชวอรุณ และคณะ, “รูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแผ่ศาสนาธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาวัดสุทธิวารี อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี”, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎมนตรี, ๒๕๔๕), หน้า ๗.

หลวงป่าพง วัดธรรมกาย เป็นต้น ทุกสำนักก็มีจุดมุ่งหมายรวมกัน คือ เพื่อปฏิรูปศาสนาให้กลับเป็น ศูนย์ร่วมศรัทธาประชาชนในปัจจุบันสถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาดีขึ้น ดังปรากฏว่าคนหนุ่มสาวเยาวชนเริ่มหันมาสนใจหลักธรรม ปฏิบัติธรรมเข้าวัดมากขึ้นกว่าเดิม ประกอบกับการมองเห็นข้อผิดพลาดของการพัฒนาประเทศตามแบบทุนนิยม วิธีการที่จะแก้ไขปัญหาสังคมได้คือ การกลับมายึดศาสนาธรรม เพื่อจะพัฒนาสังคมไปตามวิถีธรรมชาติอันเรียบง่าย ปลอดภัยจากอบายมุขและสิ่งเสพติดโดยยึดถือพระพุทธศาสนาเป็นแกนนำทางจิตใจของประชาชน^{๓๔}

สุภากร มากแจ้ง และ สมปอง มากแจ้ง ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาสภาพการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์” ผลการศึกษาพบว่า “การบริหารการศึกษาของคณะสงฆ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แยกส่วนออกจากระบบการบริหารการศึกษาของชาติ ทำให้เกิดปัญหาทั้งด้านการจัดการ งบประมาณ การบริหารหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน การวัดผลประเมินผล คุณภาพการศึกษา คุณภาพของบุคลากรทางการศึกษาทั้งผู้บริหารและผู้สอน ตลอดจนสวัสดิการและความมั่นคงในอาชีพ หลักสูตรการศึกษาไม่ตอบสนองความต้องการของผู้เรียน ซึ่งจำแนกเป็น ๓ กลุ่ม คือ ผู้ต้องการขยายโอกาสทางการศึกษา ผู้ประสงค์จะเป็นศาสนทายาท และผู้บวชตามประเพณี และในการดำเนินการปฏิรูปการศึกษาของคณะสงฆ์ หน่วยงานผู้ดูแลควรเตรียมการแก้กฎระเบียบ ที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการศึกษาตามโครงสร้างการศึกษาของชาติ พัฒนาบุคลากรวิชาชีพ สร้างความมั่นคงและสวัสดิการแก่บุคลากร เพื่อกำหนดเป็นอัตรากำลังที่มีประสิทธิภาพของการจัดการศึกษาแต่ละประเภท วิเคราะห์ค่าใช้จ่ายต่อหัวของผู้ศึกษาแต่ละประเภท เพื่อกำหนดงบประมาณที่รัฐต้องสนับสนุน”^{๓๕}

บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ ได้ศึกษาเรื่อง “ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด: กรณีศึกษาวัดชลประทานรังสฤษฎ์ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ในด้านการศาสนศึกษาพบว่า “วัดชลประทานรังสฤษฎ์ได้จัดการศาสนศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรตามความเหมาะสมกับภาวะของผู้บวช หลักสูตรพระปริยัติธรรมและหลักสูตรสำหรับผู้บวชระยะสั้นรวมทั้งหลักสูตรอบรมพระภิกษุที่ต้องการเพิ่มพูนความรู้ในหลักธรรมที่ถูกต้องทั้งปริยัติและปฏิบัติและวิธีการเผยแผ่ธรรมะ โดยเฉพาะการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี เป็นการศึกษาเพื่อสร้างศาสนทายาทซึ่งเป็นการศึกษาตามหลักสูตรของคณะสงฆ์ที่ถือว่าเป็นการศึกษาตามระบบที่เป็นหลักของคณะสงฆ์ โดยทางวัดชลประทานรังสฤษฎ์ได้จัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมตั้งแต่ระดับ ป.ธ.๑-๒ ถึง ป.ธ.๙ ผู้เรียนมีทั้งพระภิกษุและสามเณรที่อยู่ในวัดและวัดอื่น วัดได้จัดตั้งเป็นสำนักศาสนศึกษา มีเจ้าอาวาสเป็นเจ้าสำนักศาสนศึกษา การเรียนการสอนใช้วิธีการให้พระภิกษุที่มีความรู้ในระดับเปรียญธรรมที่สูงกว่าเป็น

^{๓๔} คະนิงนิตย๋ จันทรบุตร, สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, (กรุงเทพฯ : กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม, ๒๕๓๒), หน้า ๑๔.

^{๓๕} สุภากร มากแจ้ง และ สมปอง มากแจ้ง, “การศึกษาสภาพการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์”, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์, (กรมการศาสนา: กระทรวงศึกษาธิการ), ๒๕๔๒, บทคัดย่อ.

ครูสอนระดับปริญญาธรรมชั้นต้นๆ วัดจัดสร้างอาคารเรียนและกุฏิที่พักให้ผู้เรียนเป็นสัดส่วนพร้อมทั้งจัดหาอุปกรณ์หนังสือเรียนสำหรับผู้เรียนในแต่ละปีจะมีนักเรียนสามารถสอบได้ทุกปี”^{๓๖}

สรุปแนวคิดจากผลการวิจัย พบว่า เน้นที่ผู้ส่งสาร ได้แก่ พระภิกษุ พระนักเทศน์ ผู้สอน ต้องมีความรู้ดี บุคลิกที่น่าเชื่อถือ ผู้รับสารจะต้องมีความพร้อมและสื่อในการสอนมีหลายประเภทที่ในยุคสมัยการเปลี่ยนแปลงของสังคมในปัจจุบัน

๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยแบบเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย ดังนี้

๑.๗.๑ วิเคราะห์ข้อมูลเอกสารในพระไตรปิฎกและหนังสือ ตำรา เอกสารเกี่ยวกับการวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๑.๗.๒ เชิญผู้ทรงคุณวุฒิมีความรู้ด้านพระพุทธศาสนาและนักศึกษามาวินิจฉัยเสนอแนะจำนวน ๕ คน

๑.๗.๓ การสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิมีความรู้ด้านพระพุทธศาสนาและผู้บริหารทั้งบรรพชิตและฆราวาส จำนวน ๑๐ รูป/คน สำหรับเกณฑ์ในการเลือกสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล

๑) ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้หลักพุทธศาสนาโดยจบปริญญาธรรม ๙ ประโยค

๒) ผู้บริหาร อาจารย์ที่สอนเกี่ยวกับหลักพระพุทธศาสนา

๓) นักเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามลำดับขั้นตอนดังนี้

๑.๗.๑ รูปแบบการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” ผู้วิจัยได้ศึกษาโดยใช้การวิจัยแบบเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

๑.๗.๒ ประชากร

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ สัมภาษณ์ ผู้บริหาร อาจารย์ และผู้เชี่ยวชาญด้านภาวะผู้นำเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จำนวน ๑๐ รูป/คน โดยวิธีการเลือกแบบเจาะจงกลุ่มผู้เชี่ยวชาญการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์

๑.๗.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยตามระเบียบวิธีวิจัย ได้ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ เพื่อนำแนวคิดทฤษฎีมาสร้างเครื่องมือในการเก็บข้อมูลภาคสนาม ได้แก่

^{๓๖}บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ, “ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด: กรณีศึกษาวัดชลประทานรังสฤษฎ์ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี”, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี้, ๒๕๔๕), หน้า ๓๒.

๑. แบบสัมภาษณ์ (Interviewing) การสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ (Formal Interview) และการสัมภาษณ์ไม่เป็นทางการ (Informal Interview) จากผู้บริหาร อาจารย์ และผู้เชี่ยวชาญด้านภาวะผู้นำเพื่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนา จำนวน ๑๐ รูป/คน

๑.๗.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลจากเอกสาร ดังนี้

๑.๗.๔.๑ ศึกษาจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเพื่อให้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับการวิเคราะห์ภาวะผู้นำและการเผยแพร่พระพุทธศาสนา

๑.๗.๔.๒ ศึกษาข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยเชิงคุณภาพ และเชิงปริมาณ ทฤษฎีเกี่ยวกับการวิเคราะห์ภาวะผู้นำของพระสงฆ์และการเผยแพร่พระพุทธศาสนา

๑.๗.๔.๓ การศึกษาจากภาคสนาม (Field Studies) ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลตามความเป็นจริงถูกต้องมากที่สุด

๑.๗.๔.๔ ศึกษาการวิเคราะห์ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ เพื่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนา

๑.๗.๕ การจัดรวบรวมข้อมูล ในการจัดทำข้อมูลผู้วิจัย ใช้ขั้นตอนดังนี้

ในการจัดทำข้อมูลผู้วิจัย ใช้ขั้นตอนดังนี้

๑.๗.๕.๑ การจัดทำข้อมูล ใช้แบบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ และสนทนากลุ่ม ทำการบันทึกข้อมูลลงในกรบันทึกข้อมูลการสนทนา

๑.๗.๕.๒ นำข้อมูลที่บันทึกมาสรุปในแต่ละประเด็น และทำการจัดหมวดหมู่เพื่อหาคำตอบผู้ทรงคุณวุฒิ ตามเนื้อหาของกรวิจัย

๑.๗.๕.๓ การตรวจสอบข้อมูล ขณะเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยจะตรวจสอบ ความน่าเชื่อถือได้ (Reliability) ของข้อคำถามข้อมูลภาคสนามทุกครั้งที่ได้เก็บข้อมูลด้วยการดูข้อคำถาม ด้วยการตรวจสอบข้อมูลสามเส้าในด้านต่างๆ ดังนี้

๑) ตรวจสอบข้อมูลจากบุคคลที่เกี่ยวข้อง (Member Checks) โดยให้บุคคลที่เกี่ยวข้อง หรือสมาชิกในกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักฐานต่างๆ จากภาคสนามที่วิจัย (Audience Members) ตรวจสอบความถูกต้องของหลักฐานทางข้อมูล และผลงานวิจัยที่ได้สร้างสรรค์ขึ้นอย่างต่อเนื่องและการแสวงหาความรู้ ความจริงที่ปฏิบัติอย่างเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ

๒) ตรวจสอบด้วยนักวิจัย (Peer Examination) โดยการให้เพื่อนนักวิจัยให้ข้อมูลรายละเอียด แสดงความคิดเห็น วิจาร์ณ ตลอดจนการตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับหลักฐานและข้อมูลแบบแผนที่เป็นสาระแก่นสาร ที่ทำการวิเคราะห์ได้จากข้อมูลหลักฐานที่เก็บได้รวบรวมได้จากสนทนากลุ่มการวิจัย

๓) ตรวจสอบข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิได้เสนอแนะแสดงความคิดเห็นปรับปรุงให้สมบูรณ์

๑.๗.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม แล้วจัดบันทึกลักษณะการบรรยาย (Descriptive) เพื่อที่จะนำข้อมูลมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) และสร้างองค์ความรู้ใหม่ วิเคราะห์ผลการศึกษานี้จะใช้แบบการวิเคราะห์ตามหลักทฤษฎี ซึ่งผู้วิจัยจะใช้กรอบแนวคิดของสุภางค์ จันทวานิช^{๓๗}

๑) การวิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัย (Analytic Induction) ซึ่งเป็นวิธีการสรุปข้อมูลตามปรากฏการณ์ที่สัมผัสได้ หรือมองเห็น เป็นต้น

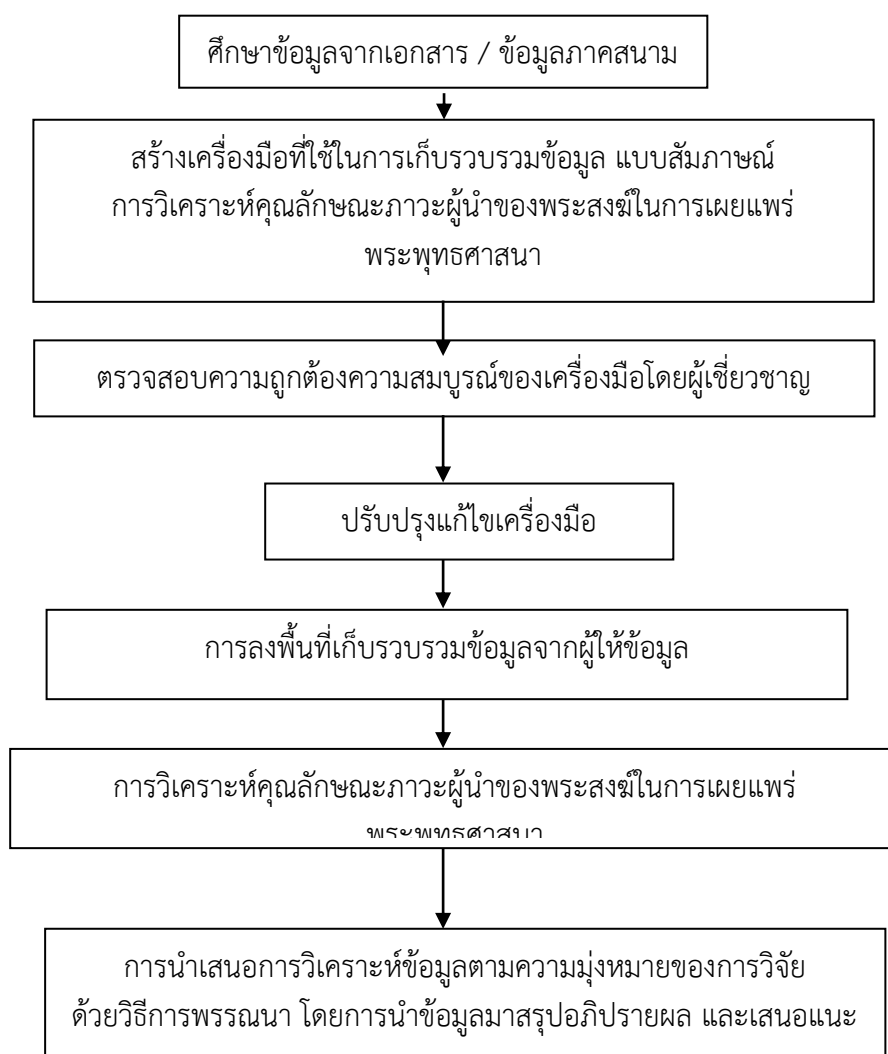
๒) การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการจำแนกข้อมูล (Typological Analysis) ได้แก่ การจำแนกข้อมูลออกเป็นหลายๆ (Typological) ในการวิเคราะห์เชิงทฤษฎีและข้อมูลเชิงประจักษ์ในพระไตรปิฎก

๓) หลักการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ได้แก่ การบรรยาย การสาธิต การแนะนำ การถาม-ตอบ และการสนทนา

---

^{๓๗} สุภางค์ จันทวานิช, วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ, ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์วิทยาลัย, (กรุงเทพฯ: ๒๕๕๐), หน้า ๑๓๑-๑๔๔.

๑.๗.๗ ขั้นตอนในการวิจัย

แผนภูมิที่ ๑.๑ ขั้นตอนในการวิจัย

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ

๑.๘.๑ ได้ข้อมูลเกี่ยวกับคุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผร์ พระพุทธศาสนา

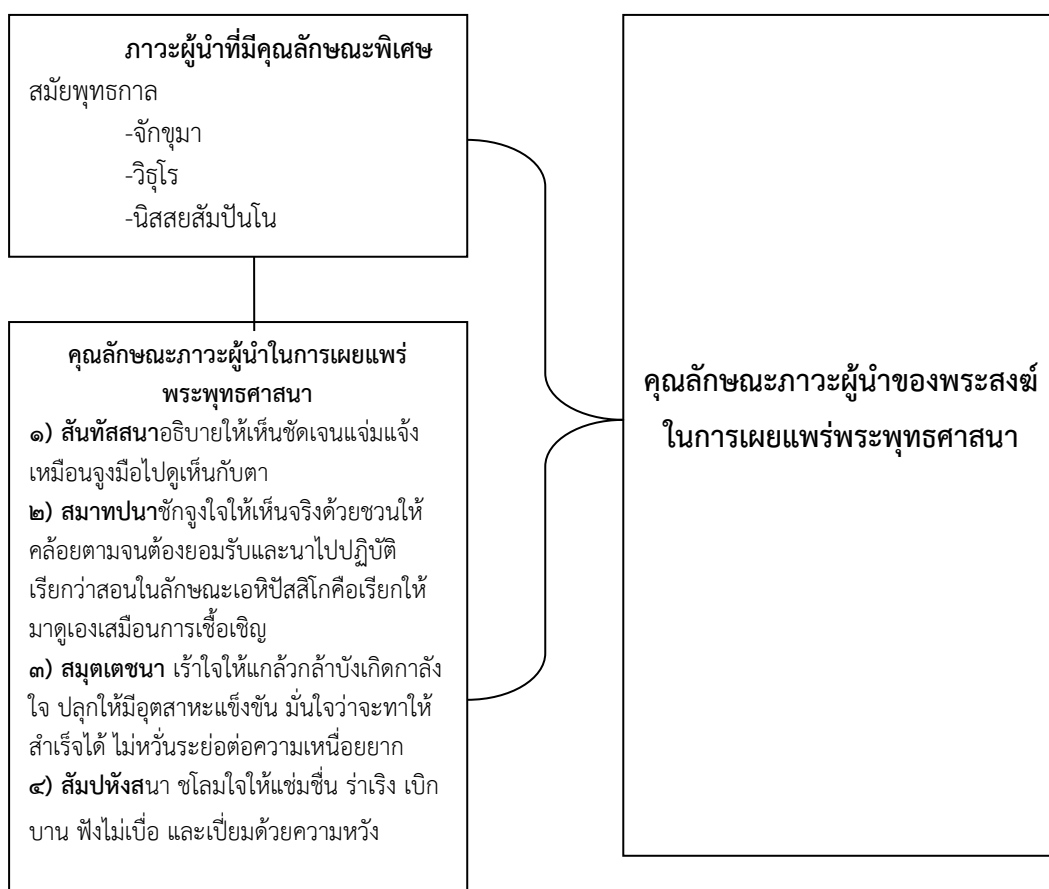
๑.๘.๒ ได้หลักการและแนวทางการคุณลักษณะพิเศษภาวะผู้นำของพุทธสาวกในการเผยแผร์พระพุทธศาสนาที่ดีขึ้น

๑.๘.๓ ได้คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผร์พระพุทธศาสนา

๑.๘.๔ ผลการวิจัยสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนและการเผยแผร์พระพุทธศาสนาสำหรับผู้บริหาร ครู อาจารย์ พระสงฆ์ และประชาชน

๑.๙ กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดในการวิจัยได้ใช้ทฤษฎีภาวะผู้นำที่มีคุณลักษณะพิเศษของ House's Theory of Charismatic Leadership อ้างใน วิเชียร วิทยอุดม ภาวะผู้นำ READERSHIP , พิมพ์ครั้งที่ ๕ , ธนรัชการพิมพ์ , กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๒ มีการกล่าวถึงผู้มีภาวะผู้นำที่มีคุณลักษณะพิเศษ ๔ ประการคือ ๑.การมีเอกลักษณ์ส่วนตัว (Personal Identification) ๒.การมีเอกลักษณ์ทางด้านสังคม (social Identification) ๓.การเปลี่ยนแปลงภายใน (Internalization) ๔.ศักยภาพของตนเอง (Self-Efficacy) ดังที่ปรากฏในแผนภูมิที่ ๑.๑

แผนภูมิที่ ๑.๒ กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ ๒

ผลการศึกษาภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา มุ่งเน้นเพื่อประโยชน์สูงสุดของมนุษยชาติคือการพ้นจากความทุกข์ วิธีการสื่อสารของพระพุทธเจ้าจึงเป็นไปเพื่อการสอน แนะนำให้ผู้ฟังเกิดความเลื่อมใสศรัทธาและนำหลักธรรมที่ได้ฟังไปประพฤติปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำของพระสงฆ์ สามารถนำมาเสนอในประเด็น ดังต่อไปนี้

- ๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ
- ๒.๒ ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ด้านวิสัยทัศน์ (จักขุมา)
- ๒.๓ ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ด้านความรู้ ความสามารถ (วิรุโ)
- ๒.๔ ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ด้านมนุษยสัมพันธ์ (นิสสยสัมปันโน)
- ๒.๕ ผลการศึกษาภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ

ภาวะผู้นำ (Leadership) เป็นเรื่องที่นักวิชาการและผู้ที่เกี่ยวข้องได้ให้ความสนใจศึกษามาเป็นเวลานานซึ่งเป็นการศึกษาถึงความมีอำนาจและความสามารถของบุคคลที่สามารถสั่งการในการบริหารให้งานที่รับผิดชอบประสบความสำเร็จจากประสบการณ์ที่ผ่านมา ย่อมเป็นที่รู้กันดีว่าภาวะผู้นำเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งในการบริหารและการจัดองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามนโยบายขององค์กรจากการทบทวนเอกสารเกี่ยวกับภาวะผู้นำมีนักวิชาการกล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำไว้ ดังนี้

กิติ ตยัคคานนท์ ได้กล่าวไว้ว่า ภาวะผู้นำคือศิลปะหรือความสามารถของบุคคลหนึ่งที่จะจูงใจหรือใช้อิทธิพลต่อบุคคลอื่นผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนวยความสะดวกโดยใช้กระบวนการสื่อความหมายหรือการติดต่อกันและกันให้ร่วมใจกับตนดำเนินการจนกระทั่งบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ การดำเนินการจะเป็นไปในทางดีหรือชั่วก็ได้^๑

พรชัย ลิขิตธรรมโรจน์ ได้ให้ความหมาย ภาวะผู้นำ หมายถึง ความสามารถที่มีอิทธิพลต่อกลุ่มเพื่อให้ความสำเร็จตามเป้าหมายที่ได้วางไว้ดี^๒

รังสรรค์ ประเสริฐศรี ได้กล่าวไว้ว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง พฤติกรรมส่วนตัวของบุคคลคนหนึ่งที่จะชักนำกิจกรรมของกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายร่วมกันหรือเป็นความสัมพันธ์ที่มีอิทธิพลระหว่าง

^๑กิติ ตยัคคานนท์. เทคนิคการสร้างภาวะผู้นำ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. (กรุงเทพมหานคร : แปลอักษร, ๒๕๔๓) หน้า ๒๒.

^๒พรชัย ลิขิตธรรมโรจน์. พฤติกรรมองค์กร. (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕) หน้า ๑๑๖.

ผู้นำและผู้ตาม ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายร่วมกันหรือเป็นความสามารถที่จะสร้างความเชื่อมั่นและให้การสนับสนุนบุคคลเพื่อให้บรรลุเป้าหมายองค์กร^๓

กวี วงศ์พุม ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำไว้ ๕ ประการ คือ^๔

๑. ผู้นำ หมายถึง ผู้ซึ่งเป็นศูนย์กลางหรือจุดรวมของกิจกรรมภายในกลุ่มเปรียบเสมือนแกนของกลุ่ม เป็นผู้มีโอกาสติดต่อสื่อสารกับผู้อื่นมากกว่าทุกคนในกลุ่ม มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของกลุ่มสูง

๒. ผู้นำ หมายถึง บุคคลซึ่งนำกลุ่มหรือพากลุ่มไปสู่วัตถุประสงค์หรือสู่จุดหมายปลายทางที่วางไว้ แม้แต่เพียงชี้แนะให้กลุ่มไปสู่จุดหมายปลายทาง ก็ถือว่าเป็นผู้นำ ทั้งนี้รวมถึงผู้นำที่นำกลุ่มออกนอกกลุ่มนอกรทางด้วย

๓. ผู้นำ หมายถึง บุคคลซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่คัดเลือกให้เขาเป็นผู้นำของกลุ่ม ซึ่งเป็นไปโดยอาศัยลักษณะทางสังคมมิติของบุคคลเป็นฐานและสามารถแสดงพฤติกรรมของผู้นำได้

๔. ผู้นำ หมายถึง บุคคลซึ่งมีคุณสมบัติเฉพาะบางอย่างคือสามารถสอดแทรกอิทธิพลบางประการ อันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มได้มากที่สุด

๕. ผู้นำ หมายถึง บุคคลผู้ซึ่งสามารถนำกลุ่มไปในทางที่ดีตามที่ต้องการเป็นบุคคลที่มีส่วนร่วมและเกี่ยวข้องโดยตรงต่อการแสดงบทบาทหรือพฤติกรรมความเป็นผู้นำ

Terry George R ได้กล่าวไว้ว่า ภาวะผู้นำคือ ความสัมพันธ์ซึ่งบุคคลหนึ่งเรียกว่าผู้ใช้ อิทธิพลต่อบุคคลอื่นให้ทำงานร่วมกันอย่างเต็มใจทั้งนี้เพื่อให้ผลงานตามที่องค์กรหรือกลุ่มมุ่งหมายให้สำเร็จล่วงไปด้วยดี^๕

I.L.Richardson & Sidney Baldwin ได้กล่าวไว้ว่า ภาวะผู้นำ เป็นกระบวนการซึ่งบุคคลหนึ่งบุคคลใด มีอิทธิพลต่อทัศนคติ ความเชื่อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อพฤติกรรมของบุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือมากกว่า โดยพยายามที่จะทำให้สมาชิกขององค์การประพฤติไปในทิศทางที่จะทำให้องค์การนั้นๆ บรรลุถึงเป้าหมายที่ได้ตั้งเอาไว้^๖

จากความหมายและคำจำกัดความที่นักวิชาการต่างๆ ได้กล่าวมานี้ พอสรุปได้ว่าภาวะผู้นำ เป็นความสามารถด้านอิทธิพลต่อบุคคลในกลุ่ม เพื่อนำไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายใช้กระบวนการสั่งการ การมีอิทธิพลต่อผู้อื่น การมีปฏิสัมพันธ์โดยถ่ายทอดแนวคิดไปสู่การปฏิบัติและภาวะผู้นำ คือ คุณลักษณะส่วนตัวของบุคคลในสถาบันใดก็ตามล้วนเป็นกระบวนการที่แสดงออกมาเพื่อปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มในระหว่างการทำงาน หรือให้ผู้ร่วมในสถานการณ์เดียวกัน ในอันที่จะทำให้เกิดกิจกรรมของกลุ่มดำเนินไปสู่เป้าหมายและความสำเร็จ

^๓รังสรรค์ ประเสริฐศรี. ภาวะผู้นำ. (กรุงเทพมหานคร : ธนธานีการพิมพ์, ๒๕๔๔) หน้า ๓๑.

^๔กวี วงศ์พุม. ภาวะผู้นำ. พิมพ์ครั้งที่ ๔. (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมวิชาชีพบัญชี, ๒๕๔๕) หน้า ๑๔-๑๕.

^๕Terry George R. **Principle of Management**. ๖th-ed. (Home Wood ,ll : Richard D.Irwin, ๑๙๗๒) p.๑๙๓.

^๖I.L.Richardson & Sidney Baldwin. **PublicAdministration : Government in Action**. (Ohio : Charles E. Merrill Publishing Co, ๑๙๗๖) p.๑๔๗.

๒.๑.๑ ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ

ทฤษฎีที่เกี่ยวกับภาวะผู้นำต่างๆ ได้มีนักวิชาการจากหลายสาขาวิชาทำการศึกษาค้นคว้าทดลอง และมีวิวัฒนาการกันมาเรื่อย ๆ เพื่อแสวงหาปัจจัยที่จะทำให้บุคคลแต่ละคนเป็นผู้นำที่ดี และประสบความสำเร็จ และนักวิชาการยังได้เสนอแนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำ พิจารณาจากปัจจัยสำคัญและจุดเน้นที่แตกต่างกัน การศึกษาภาวะผู้นำจากทฤษฎีต่าง ๆ ผู้วิจัยจะขอนำเสนอทฤษฎีจากนักวิชาการที่ได้รวบรวมไว้และคิดว่าน่าจะเป็นประโยชน์ต่อการวิจัย ดังต่อไปนี้

ติน ปรัชญาพฤทธิ ได้กล่าวถึง ทฤษฎีภาวะผู้นำที่เป็นหลักใหญ่ๆ และน่าสนใจไว้ ดังนี้

๑. ทฤษฎีผู้ยิ่งใหญ่ (Great man Theories) ทฤษฎีนี้เชื่อว่า ผู้นำมีลักษณะพิเศษบางประการที่ผู้ตามไม่มี คือ มีพลังกาย มีพลังสมอง และมีพลังศีลธรรม ที่สืบเนื่องมาจากพันธุกรรม และสภาพแวดล้อมแต่ละยุคแต่ละสมัย เช่น เลนิน เซอร์ซีส ฮิตเลอร์ และมุสโสลินี เป็นต้น^๗

๒. ทฤษฎีสภาพแวดล้อม (Environmental Theories) ทฤษฎีนี้เชื่อว่า ผู้ที่จะก้าวขึ้นสู่ความเป็นผู้นำได้นั้นขึ้นอยู่กับความสามารถในหน้าที่และความชำนาญ (Abilities and Skills) ของเขา ในขณะนั้น ว่ามีความสามารถแก้ไขสถานการณ์ต่างๆ ในยามวิกฤตได้ เช่น สงคราม เป็นต้น ทฤษฎีนี้เชื่อว่า ภาวะผู้นำจะสืบเนื่องมาจากภาวะทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง ลักษณะผู้นำในกลุ่มทฤษฎีนี้ เช่น มหาตมะคานธี และมาร์ติน ลูเธอร์คิง เป็นต้น

๓. ทฤษฎีบุคคลสถานการณ์ (Personal Situational Theories) ทฤษฎีนี้ได้นำเอาทฤษฎีสองทฤษฎีข้างต้นมารวมกัน คือ ภาวะผู้นำจะสืบเนื่องมาจากลักษณะพิเศษของผู้นำเองและสถานการณ์ที่อยู่รอบตัวของผู้นำ ปัจจัยสำคัญที่นักทฤษฎีกลุ่มนี้ให้ความสนใจเป็นพิเศษ คือ สถานภาพ ปฏิกริยา โต้ตอบ การรับรู้ และพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มของผู้นำและผู้ตาม

๔. ทฤษฎีปฏิกริยาโต้ตอบความคาดหวัง (Interaction Expectation Theories) ทฤษฎีนี้เชื่อว่าภาวะผู้นำเกิดจากปฏิกริยาโต้ตอบและความคาดหวังระหว่างสมาชิกในกลุ่มฉะนั้นผู้ที่ จะก้าวเข้าสู่ตำแหน่งผู้นำได้ต้องมีความคิดริเริ่ม และสามารถดูแลโครงสร้างของปฏิกริยาโต้ตอบของสมาชิกในกลุ่ม เพราะจะต้องสามารถตอบสนองความคาดหวังของสมาชิกในกลุ่มตลอดเวลา

๕. ทฤษฎีมนุษยนิยม (Humanistic Theories) ทฤษฎีนี้มุ่งที่จะพัฒนาสถาบันให้มีประสิทธิภาพและมีความเป็นปึกแผ่น โดยเน้นความสำคัญที่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์พยายามทำให้บุคคลในสถาบันมีความเป็นอิสระเสรี สามารถสนองความต้องการของตนเอง และของสถาบันได้ เป้าหมายของภาวะผู้นำตามทฤษฎีนี้ก็คือ การปฏิบัติการเพื่อที่จะให้ได้มาซึ่งผลงาน และน้ำใจจากผู้ร่วมงานในเวลาเดียวกัน

ศิริวรรณ เสรีรัตน์และคณะ ได้กล่าวถึง ทฤษฎีเกี่ยวกับความเป็นผู้นำ ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่มใหญ่ๆ คือ^๘

^๗ติน ปรัชญาพฤทธิ. ภาวะผู้นำและการมีส่วนร่วม. เอกสารการสอนชุดวิชาพฤติกรรมมนุษย์ในองค์การ หน่วยที่ ๑๑ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๒๗) หน้า ๖๓๕-๖๓๗.

^๘ศิริวรรณ เสรีรัตน์และคณะ. องค์การและการจัดการ. (กรุงเทพมหานคร : ดวงกมลสมัย, ๒๕๔๒) หน้า ๔๓๗.

๑. ทฤษฎีคุณลักษณะผู้นำ (Trait Theories of Leadership) เป็นกลุ่มที่เน้นการศึกษาเกี่ยวกับคุณลักษณะต่างๆ ที่มีอยู่ในตัวผู้นำ เช่น สติปัญญา ความรับผิดชอบ กลาวอีกนัยหนึ่งเป็นกลุ่มที่พยายามแสวงหาคำตอบว่า ผู้นำควรเป็นคนเช่นใด

๒. ทฤษฎีความเป็นผู้นำเชิงพฤติกรรมศาสตร์ หรือพฤติกรรมผู้นำ (Behavioral Theories of Leadership) เป็นกลุ่มที่มุ่งเน้นการศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมของผู้นำที่แสดงออกมา กลุ่มนี้พยายามแสวงหาคำตอบว่า ผู้นำควรมีพฤติกรรมอย่างไร

๓. ทฤษฎีความเป็นผู้นำเชิงสถานการณ์ (Contingency Theories of Leadership) เป็นกลุ่มที่เน้นศึกษาสถานการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นภาวะผู้นำกลุ่มนี้ จะพยายามตอบคำถามที่ว่า ผู้นำจะต้องเรียนรู้สถานการณ์อะไรบ้าง เพื่อที่จะได้นำคนอื่นได้

สรุปได้ว่า การใช้พฤติกรรมของแต่ละคน ซึ่งสะสมจากประสบการณ์และการเรียนรู้ในการชักจูงให้บุคคลอื่นปฏิบัติหรือกระทำตามสิ่งที่ผู้นำต้องการ โดยใช้ความสามารถกระบวนการเทคนิคในการทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดความกระตือรือร้น เต็มใจปฏิบัติงานให้สำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพโดยผู้นำต้องมีคุณลักษณะผู้นำที่ดี คือ มีคุณลักษณะทางกายภาพที่ดี ทางสังคมที่ดี สติปัญญาที่ดีและบุคลิกภาพที่ดี ได้แก่ มีร่างกายสมบูรณ์ แข็งแรง กิริยามารยาทเรียบร้อย มีความกระตือรือร้นอดทน มีหลักพรหมวิหาร ๔ ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ทั้งยังมีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์สุจริต เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมีระเบียบวินัย มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่หาความรู้อย่างสม่ำเสมอ มีอุดมการณ์ มีความสามารถในการตัดสินใจที่ตรงต่อ เวลาและมีมนุษยสัมพันธ์อย่างดีเยี่ยม

๒.๑.๒ คุณลักษณะภาวะผู้นำ

พุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า ผู้นำคือ คำว่า ประมุข มาจากคำว่า ปะ แปลว่า ทั้งหมดทั้งสิ้น และ मुख แปลว่า หน้า รวมเป็น ปมุขะ มีความหมายว่า หน่วยออกหน้าทั้งหมดทั้งสิ้น คือลักษณะแห่งผู้นำนั่นเอง เป็นการนำอย่างสัตบุรุษ อย่างผู้มีคุณธรรมเป็นผู้นำ ซึ่งเป็นความหมายกับผู้นำแห่งพุทธราชา ระบอบประชาธิปไตยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข แต่ถึงกระนั้น ก็ไม่สูญเสียการเป็นผู้นำ เพราะมีการนำได้หลายทาง แม้จะไม่มีอำนาจทางการเมืองโดยสมบูรณ์ แต่ก็มีโอกาสที่จะนำในทางเศรษฐกิจ การพัฒนาวัฒนธรรมการศึกษา ซึ่งดีไปกว่าการเมือง เรียกว่า ผู้นำทางวิญญูณ คือ การทำให้เกิดความถูกต้องในทางจิตใจ ในการดำเนินชีวิต^๕

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ให้ความหมายของผู้นำว่า คือ บุคคลที่จะมาประสานช่วยให้คนทั้งหลายรวมกันโดยที่ว่าจะเป็นการอยู่ร่วมกันก็ตาม หรือทำการรวมกันก็ตามให้พากันไปด้วยดี สู่จุดหมายที่ตั้งงาม

ภาวะผู้นำ ก็คือคุณสมบัติ เช่น สติปัญญา ความดีงาม ความรู้ความสามารถของบุคคล ที่ชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกัน และพากันสู่จุดหมายที่ตั้งงาม คุณสมบัติของผู้นำมีหลายอย่าง หลาย

^๕อมร รักษาสัตย์. “สองนักวิชาการฟันธงชี้รัฐบาลชวน ๔”. เนชั่นสุดสัปดาห์. ปีที่ ๓. (สิงหาคม ๒๕๓๗)

ด้าน แยกไปตามสิ่งที่ผู้นำจะต้องเกี่ยวข้อง คือ ผู้นำจะต้องมีความสามารถในการที่จะไป เกี่ยวข้องหรือ ปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นทุกอย่างให้ถูกต้องและได้ผลดี^{๑๐}

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือผู้ชักพาให้คนอื่นเคลื่อนไหว หรือกระทำการทิศทางที่ผู้นำกำหนดเป้าหมายไว้ หลายคนมีบทบาทเป็นผู้นำกันอยู่แล้ว เช่นเป็นผู้นำองค์กร ผู้นำสมาคม ผู้นำวัดและแม้กระทั่งหัวหน้าครอบครัวก็จัดว่าเป็นผู้นำ^{๑๑}

จากการให้ความหมายของคำว่า ผู้นำ ตามพระพุทธศาสนาที่กล่าวมานี้สามารถสรุป ความหมายเป็น จุตรวมเดียวกันว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่มีอิทธิพลเหนือคนอื่นในกลุ่ม สามารถที่จะบริหาร จัดการองค์กร ให้ดำเนินไปได้ด้วยดี มีบทบาทสำคัญในการนำกลุ่มหรือคณะไปสู่ความสำเร็จตาม เป้าหมาย การเป็น ผู้นำที่ดี จำเป็นต้องมีการเรียนรู้และฝึกฝนซึ่งต้องอาจใช้เวลานาน แต่หากสามารถ ทำได้สำเร็จก็ เท่ากับว่าผู้นำนั้นมีคุณแจสำคัญที่จะนำองค์กรไปสู่ความสำเร็จได้ง่ายขึ้น

ฉะนั้น เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบแล้ว ผู้นำหมายถึง ตัวบุคคล ส่วนภาวะผู้นำเป็นเรื่อง ของ คุณลักษณะ หรือคุณสมบัติของบุคคลที่ทำให้การดำเนินงานของกลุ่มเป็นไปอย่าง มีประสิทธิภาพ และ ประสพผลสำเร็จที่วางเอาไว้

๑) ภาวะผู้นำตามหลักพุทธศาสนา

ในทางพระพุทธศาสนานั้น คนเรานั้นเมื่อมาอยู่ร่วมกันเป็นหมู่ เป็นกลุ่ม เป็นชุมชน เป็นสังคม แต่ที่เรา พูดว่าอยู่ร่วมกันนั้น ความจริง ถ้าคุณลึกลงไปจะเห็นว่าตัวคนรวมกันจริง แต่มักจะ รวมกันแค่เพียง ภายนอก ส่วนข้างในนั้นค่อนข้างจะกระจัดกระจายที่ว่ากระจัดกระจาย ก็คือ มีความ แตกต่างกัน หลายอย่างหลายประการ ต่างจิตต่างใจ ต่างความรู้สึก ต่างความนึกคิด ต่างความต้องการ ต่าง ความรู้ ความสามารถ ต่างระดับของการพัฒนาเป็นต้น รวมกันอยู่และรวมกันทำเพื่อจะให้อยู่กัน ด้วยดี และทำการด้วยกันได้ผลบรรลุจุดหมายประสบความสำเร็จ

บุคคลที่จะมาประสานช่วยให้คนทั้งหลายรวมกัน โดยที่ว่าจะเป็นการอยู่รวมกันก็ตาม หรือทำการ รวมกันก็ตาม ให้พากันไปด้วยดี สู่จุดหมายที่ตั้งงามที่ว่าพากันไป ก็ให้พากันไปด้วยดีนั้น หมายความว่า ไปโดยสวัสดิ์ หรือโดยสวัสดิภาพ ผ่านพ้นภัยอันตรายทุกสิ่งทุกอย่าง อย่างเรียบร้อยและ เป็นสุข เป็น ต้น แล้วก็บรรลุถึงจุดหมายที่ตั้งงาม “โดยถูกต้องตามธรรม” เพราะฉะนั้น จะต้องถูกต้อง ตามธรรม ด้วยโดยนัยนี้ ภาวะผู้นำ ก็คือคุณสมบัติ เช่น สติปัญญา ความตั้งงาม ความรู้ความสามารถของบุคคล ที่ชักนำให้คนทั้งหลาย มาประสานกัน และพากันไปสู่จุดหมายที่ตั้งงามซึ่งมีคุณลักษณะภาวะผู้นำ ดังนี้

๑. ตัวผู้นำ จะต้องมียุทธสมบัติภายในของตนเอง เป็นจุดเริ่มและเป็นแก่นกลางไว้

๒. ผู้ตาม โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับผู้ตาม หรือเราอาจจะไม่เรียกว่า “ผู้ตาม” ใน พุทธศาสนาก็ไม่ได้นิยมใช้คำว่า ผู้ตาม เราอาจจะใช้คำว่า “ผู้ร่วมไปได้ด้วย”

๓. จุดหมาย โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กันกับจุดหมายเช่นจะต้องมีความชัดเจน เขา ใจถ่องแท้ และแน่วแน่ในจุดหมายเป็นต้น

^{๑๐}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). ภาวะผู้นำ : ความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ. พิมพ์ครั้งที่ ๗ (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๕) หน้า ๓-๔.

^{๑๑}พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). พุทธวิธีบริหาร. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วินดาต้าโปรดักส์ ๒๕๔๘) หน้า ๓๔.

๔. หลักการและวิธีการโยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับหลักการ และวิธีการที่จะทำให้สำเร็จผลบรรลุจุดหมาย

๕. สิ่งที่จะทำ โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับสิ่งที่จะทำ

๖. สถานการณ์ โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม หรือสิ่งที่จะประสบ ซึ่งอยู่ภายนอก ว่าทำอย่างไรจะผ่านไปได้ด้วยดี ในท่ามกลางสังคม สิ่งแวดล้อม หรือสิ่งที่จะประสบ เช่น ปัญหา เป็นต้น นี่คือองค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องของสำเนาที่ผู้นำที่จะต้องพัฒนาตนเองให้มีคุณสมบัติที่จะทำให้เป็นผู้พร้อมที่จะปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นได้อย่างถูกต้องบังเกิดผลดี^{๑๒}

ในทัศนะของพระพุทธศาสนา ผู้จะทำหน้าที่ผู้นำต้องได้รับการพัฒนาทั้งกาย วาจา และใจ จนมีความสามารถยอมรับหลักการ และปฏิบัติตามคุณธรรมของผู้นำได้ด้วยตนเองก่อน ดังพุทธพจน์ว่า

เมื่อฝูงโคขายขามน้ำไป ถ้าโคจำฝูงไปคคเคี้ยว โคทั้งฝูงก็ไปคคเคี้ยวตามกัน
ในเมื่อโคจำฝูงไปคคเคี้ยว ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ถ้า
ผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรม ประชาชนชาวเมืองนั้นก็ประพฤติไม่เป็นธรรม ตาม
ไปด้วย หากพระราชาไม่ตั้งอยู่ในธรรม

เมื่อฝูงโคขามน้ำไป ถ้าโคจำฝูงไปตรงโคทั้งฝูงก็ไปตรงตามกันในเมื่อโคจำ
ฝูงไปตรงในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติ
ชอบธรรม ประชาชนชาวเมืองนั้นก็ประพฤติชอบธรรมตามไปด้วย หาก
พระราชาตั้งอยู่ในธรรมชาวเมืองนั้นก็เป็นผู้สุข^{๑๓}

จะเห็นว่าการเป็นผู้นำที่จะทำให้บุคคลอื่นตามหรือเชื่อมั่น ผู้นำต้อง
สามารถนำการกระทำได้ หลักการดังกล่าวจึงเป็นการสอนให้คนมีภาวะผู้นำใน
ตนเอง หรือพัฒนาตนเองให้ก้าวขึ้นสู่การเป็นผู้นำ พระพุทธศาสนาถือว่า ผู้นำต้อง
เอาชนะใจตนเอง เมื่อชนะตนเองได้ก็เชื่อว่าชนะสิ่งอื่นได้ดังพุทธพจน์ว่าบุคคลชนะ
หมู่มนุษย์ตั้งหนึ่งแสนคนในสมรภูมิ ยังไม่เชื่อว่าเป็นผู้ชนะสงคราม อย่างเด็ดขาด
คนที่ชนะตนเองได้เพียงคนเดียวนี้สิ จึงเชื่อว่าเป็นผู้ชนะสงครามได้เด็ดขาด^{๑๔}

การสร้างลักษณะความเป็นผู้นำให้กับตนเองเป็นพื้นฐานเป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวางตน
ให้เหมาะสม เอาชนะอกุศลในใจตนได้ มีธรรมประจำตนก็สามารถยึดเหนี่ยวน้ำใจของ ผู้ใต้
ปกครองได้ จึงเป็นมรรควิธีนำไปสู่เป้าหมายการปกครอง

คำสอนของพระพุทธเจ้าที่กล่าวเกี่ยวกับลักษณะของผู้นำ ในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยลักษณะ
ดังนี้คือ

ปาปณิกธรรม ๓ ซึ่งประกอบไปด้วย

๑. **จักขุมา** หมายถึง ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกลมีกระบวนการคิดที่รอบคอบและมี
เหตุผลโดยอาจใช้ประสบการณ์ ในอดีตร่วมในการตัดสินใจและวางแผนด้วยซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษคำ
ว่า Conceptual Skill คือการชำนาญในการใช้ความคิดหรือทักษะทางด้านความคิด

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). ผู้นำ. พิมพ์ครั้งที่ ๖. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มติชน, ๒๕๔๔)
หน้า ๒-๔.

^{๑๓} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๕-๑๑๖.

^{๑๔} ช.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๐๓/๔๐.

๒. **วิรุโ** หมายถึง ผู้นำที่มีระบบการจัดการที่ดี มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านจัดการ ธุระ ได้ด้วยความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เช่น นักบริหารการศึกษา ต้องมีความเชี่ยวชาญ ตามสายงาน หน้าที่ คุณลักษณะข้อสองนี้ตรงกับคำว่า Technical Skill คือ ความชำนาญด้านเทคนิคหรือกลยุทธ์

๓. **นิสสัยสัมปັນโน** หมายถึง ผู้นำที่มีมนุษยสัมพันธ์ดี มีความสามารถในการติดต่อ ประสานงานให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้ตามกรอบระยะเวลาที่กำหนด มีความสามารถในการสื่อสารและ ประสานงานให้ฝ่ายแต่ละฝ่ายในองค์กรดำเนินแนวทางตามกรอบทิศทางที่องค์กรต้องการบรรลุได้ หรือมีความสามารถในการผูกใจคนให้เป็นที่รักของคนฟังพาอาศัยคนอื่นได้เพราะเป็นคนมีมนุษย สัมพันธ์ดี เช่น นักบริหารการศึกษาไปต่างเมืองก็มีเพื่อนให้ช่วยเหลือเพราะมีเครดิตดีผู้นำที่ดีต้องผูก ใจคนไว้ได้ คุณลักษณะที่สามนี้สำคัญมาก ตรงกับคำว่า คุณลักษณะที่สามนี้สำคัญมาก ตรงกับคำว่า Human Relation Skill คือความชำนาญด้านมนุษยสัมพันธ์^{๑๕}

ในพระสูตรนี้แสดงให้เห็นว่า การเป็นผู้นำนั้นจะต้องประกอบด้วยปัญญา คือ มีหุตาไว และ กว้างไกลสามารถจำแนกบุคคลและเหตุการณ์ออกกว่าเป็นอย่างไร ซึ่งจะทำให้ผู้นำมีประสบการณ์ มี ความชำนาญในการปกครอง เขาใจบุคคลหรือผู้ใต้บังคับบัญชาได้เป็นอย่างดี ซึ่งจะทำให้มี ผู้สนับสนุน มากขึ้น แต่คุณสมบัติทั้งสามประการนี้ มีระดับความสำคัญมากน้อยต่างกันไปตามระดับ ตำแหน่ง หน้าที่ขององค์กรหรือหน่วยงานว่าเล็กหรือใหญ่ขนาดไหน หรือมีความสำคัญเพียงใด โดยเฉพาะ อย่างยิ่งแล้วผู้ปกครองรัฐหรือผู้นำประเทศแล้วนับว่าเป็นองค์กรที่ใหญ่ ผู้นำหรือผู้บริหาร จึงต้องมี คุณสมบัติครบถ้วน จึงจะสามารถยึดศรัทธาของผู้ใต้บังคับบัญชาไว้ได้ ส่งผลให้ผู้ร่วมงานมี ความ เชื่อมมั่นนั้นยอมเป็นเหตุที่จะนำไปสู่เป้าหมายเดียวกันอย่างมีประสิทธิภาพ

ผู้นำประสานคนภายในดุลยภาพแห่งธรรม หลักธรรมสำคัญ ที่ชาวพุทธรู้จักกันดีซึ่งผู้นำ แน่นอนว่าจะต้องมี แม้จะเป็นเรื่องง่าย ๆ พิน ๆ ก็ขาดไม่ได้หลักธรรมนั้นเรารู้กันดีว่า คือ พรหม วิหาร ๔ ประการ พรหมวิหารเป็นธรรมสำหรับทุกคนที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมในฐานะเป็น “พรหม” คือเป็นผู้มีศักยภาพในการที่จะสร้างสรรค์และธำรงรักษาสังคมไว้ โดยเฉพาะสำหรับผู้นำนั้น แน่นอนว่าจะต้องเป็นแบบอย่างที่จะต้องมีการพรหมวิหาร ๔ ประการ เพราะพรหมวิหารนั้นเป็นธรรม ประจำใจของคนที่มีจิตใจยิ่งใหญ่ เป็นผู้ประเสริฐ อันแสดงถึงความเป็นบุคคลที่มีการศึกษา ได้พัฒนา ตนแล้ว **พรหมวิหาร ๔** ประการเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่จะต้องให้มีอยู่ประจำในจิตใจและเป็น ท่าที ของจิตใจที่จะทำให้แสดงออกหรือปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างถูกต้องโดยสอดคล้องกับสถานการณ์ทั้ง ๔ ที่ ประสบ กล่าวคือ

๑. ในสถานการณ์ที่เขาอยู่เป็นปกติ เราก็มืดตา คือ ความเป็นมิตรไมตรี ความมี น้ำใจปรารถนาดี ต้องการให้เขามีความสุข ซึ่งหมายถึงความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ทั้งแต่ละคนๆ ที่เรา เกี่ยวข้อง ขยายออกไปจนถึงความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์หรือต่อสังคมทั้งหมดทั่วทั้งโลก เมตตา นี้ เป็นคุณธรรมพื้นฐานประการแรกที่ต้องมี ซึ่งใช้ในยามปกติ คือเมื่อคนอื่นเขาอยู่กันเป็นปกติ เราก็มืดตาปรารถนาดี คิดหาทางสร้างสรรค์ความสุขความเจริญให้เขาเรื่อยไป

๒. ในสถานการณ์ที่เขาตกต่ำเดือดร้อน เราก็มืดกรุณา คือ ความพลอยรู้สึกไหวตาม ความทุกข์ ความเดือดร้อน หรือปัญหาของเขา และต้องการช่วยเหลือปลดปล่อยให้เขาพ้นจากความ

^{๑๕} วจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๕๙/๑๔๖.

ทุกข์ ความเดือดร้อนนั้น กรุณานี้ต่างไปจากเมตตา คือเมตตาใช้ในยามปกติ แต่เมื่อเขาตกต่ำลงไป กลายเป็นเดือดร้อนเป็นทุกข์ เราก็มีกรุณา ใฝ่ใจช่วยบำบัดทุกข์ให้

๓. ในสถานการณ์ที่เขาขยับสูงขึ้นไปในความดีงาม ความสุขความสำเร็จ เราก็มี มุทิตา หมายความว่า เมื่อเขาเปลี่ยนไปในทางขึ้นสูง ได้ดีมีสุขทำสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ประสบความสำเร็จ เราก็มีย้ายไปเป็นมุทิตา คือพลอยยินดีด้วย ช่วยส่งเสริมสนับสนุนในวงการทำงานตลอดจนการเป็นผู้นำทั่วไป นั้น เรื่องที่สำคัญมากก็คือ เมื่อคนมีปัญหา มีทุกข์เดือดร้อน เช่น เจ็บไข้ได้ป่วย หรือยากไร้ขาดแคลน ก็ต้องมีกรุณาที่จะเอาใจใส่แก้ปัญหา เมื่อมีคนประสบผลสำเร็จในการทำสิ่งดีงามทำให้อะไรต่ออะไรพัฒนาก้าวหน้าไป ก็ต้องมีมุทิตาช่วยส่งเสริมสนับสนุนแต่ในยามปกติก็ต้องไม่ ปล่อยปละละเลย ต้องเอาใจใส่ต่อการที่จะให้เขาอยู่ดีมีสุข เช่น มีสุขภาพดี อยู่ในวิถีทางของความสุขความเจริญ และการพัฒนาสืบต่อไป คือ ต้องมีเมตตาปรารถนาดีถ้าปฏิบัติได้เช่นนี้ก็ทำให้กิจการงาน และประโยชน์สุขที่มุ่งหมาย พร้อมทั้งจะสำเร็จผลหนึ่งก็จะเกิดขึ้นในตัวผู้นำ คือ “ปิโย” แปลว่า “ผู้เป็นที่รัก” กล่าวคือผู้ร่วมงาน หรือผู้ร่วมไปด้วยกันหรือจะเรียกผู้ตามก็แล้วแต่ ก็จะมีความรัก มีความรู้สึกสนิทสนม สบายใจต่อผู้นำ นั้นเสริมความรู้สึกอยากร่วมไปด้วยให้หนักแน่นมากขึ้น ทั้งร่วมใจและร่วมมืออย่างไครก็ตาม ปิโยเท่านั้น ไม่พอปิโยนั้นได้มาจากเมตตา กรุณา มุทิตา แต่ยังต้องมีอีกข้อหนึ่ง คือ อุเบกขา

๔. ในสถานการณ์ที่เขาทำผิดหลักหรือละเมิดธรรม เราก็มีอุเบกขา หมายความว่า เมื่อใดเขาทำอะไรไม่ถูกต้อง โดยละเมิดธรรม คือ ละเมิดต่อหลักการหรือละเมิดต่อความถูกต้อง ทำให้เสียหลักเสียกฎเกณฑ์เสียความเป็นธรรม เสียความชอบธรรม ทำลายกติกากฎ เป็นต้น ผู้นำจะต้องอยู่ในหลักที่เรียกว่า อุเบกขา อุเบกขาก็คือรักษาความเป็นกลาง ไม่ลำเอียง ไม่เขาข้างหยุดการขวนขวาย ไม่ให้เกินขอบเขตไปจนกลายเป็นเสียธรรม คือการปฏิบัติต่อคน หรือช่วยเหลือคนจะต้องไม่ให้เสียความเป็นธรรม ไม่ให้เป็นการทำลายหลักการ ไม่ให้เป็นการละเมิดต่อกฎเกณฑ์กติกากฎที่^{๑๖} ชอบธรรม

นอกจากนี้พระสารีบุตรเถระยังมีคุณลักษณะของผู้สอนอย่างที่เราเรียกว่า องค์คุณของ **กัลยาณมิตร** ซึ่งมี ๗ ประการดังต่อไปนี้

๑. ปิโย - น่ารัก (ในฐานะเป็นที่วางใจและสนิทสนม)
๒. คระรุ - นำเคารพ (ในฐานะให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้ และปลอดภัย)
๓. ภาวะนิโย - นำยกย่อง (ในฐานะทรงคุณคือความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง)
๔. วะตะตา - รู้จักพูด (คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี)
๕. วะจะนิกะโม - อดทนต่อถ้อยคำ (พร้อมที่จะรับฟังคำซักถามต่างๆ อยู่เสมอ และสามารถรับฟังคำได้ด้วยความอดทนไม่เบื่อ)
๖. คัมภีร์ญจะ กะถัง กัตตา - (กล่าวชี้แจงแถลงเรื่องต่างๆ ที่ลึกซึ้งได้)
๗. โนจะภูจะฐาเน นิโยชะเย - (ไม่ชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย)^{๑๗}

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). ผู้นำ. อ่างแล้ว. หน้า ๔.

^{๑๗} พระราชวรมุนี (ประยูรพุทธปยุตโต). **เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า**. (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป, ๒๕๓๐) หน้า ๒๖.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณสมบัติเหล่านี้มีในผู้ใด ผู้นั้นจัดว่าเป็นผู้ใคร่ประโยชน์ คือหวังประโยชน์เกื้อกูล หวังอนุเคราะห์อันผู้ต้องการมิตรควรคบหาสมาคมไว้เป็นมิตร พึงสังเกตด้วยว่า พระพุทธศาสนาถือว่า ความสัมพันธ์ของผู้สอนที่มีต่อผู้เรียนนั้น อยู่ในฐานะเป็นกัลยาณมิตร คือ เป็นผู้ช่วยเหลือแนะนำผู้เรียนให้ดำเนินก้าวหน้าไปในมรรคาแห่งการ ฝึกอบรมองค์คุณทั้ง ๗ นี้ เป็นคุณลักษณะที่ผู้สอนหรือครูผู้มีความกรุณาโดยทั่วไปจะมีได้ไม่จำกัด เฉพาะพระพุทธเจ้าเท่านั้น

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงคุณสมบัติของมิตร (ทั่วไป) ไว้ ๗ ประการ คือ

๑. ให้สิ่งที่ให้ได้อย่าง (เช่น ให้ของรักของพอใจ)
๒. ทำสิ่งที่ทำได้ยาก (เช่น ทำอุปการะต่อมิตรผู้ออกปากขอความช่วยเหลือ)
๓. ทนสิ่งที่ทนได้อย่าง (เช่น ทนต่อถ้อยคำอันรุนแรงแต่รู้ว่าเขาพูดด้วยความหวังดีตลอดถึงอดทนต่อความผิดพลาดของมิตรที่มีต่อเรา)
๔. บอกความลับของตนแก่เพื่อน
๕. ปกปิดความลับของเพื่อน
๖. ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ
๗. เมื่อเพื่อนสิ้นทรัพย์ก็ไม่ดูหมิ่น^{๑๘}

พูดถึงเรื่องคุณสมบัติของผู้แสดงธรรม ผู้สอนธรรมโยงเลยมาถึงคุณสมบัติของมิตร ต่อเนื่องจาก ผู้สอนในฐานะเป็นกัลยาณมิตรของผู้เรียนหรือผู้ฟัง ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

๑. ไม่เป็นคนเจ้าอารมณ์ ไม่ใช้อารมณ์ในการตัดสินปัญหา มีใจดีไม่ทอดทิ้งงานมีความเพียรอุตสาหะในการทำงาน
๒. ฉลาดวางบุคคลให้เหมาะสมกับงาน รู้ประโยชน์และโทษ รักษาความลับ ไม่ดำเนินชีวิตในทางที่ผิด รักษาเกียรติประวัติ รักษาประโยชน์ส่วนร่วม และต้องรอบรู้ในกิจการคลัง บริหารการคลังด้วยตนเอง ไม่ควรไว้วางใจให้คนอื่นจัดการ รู้รายรับรายจ่ายของแผ่นดินหรือในกิจการงานนั้น ๆ ที่รับผิดชอบ
๓. บำรุงขวัญกำลังใจแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา ยกย่องบุคคลผู้ควรแก่การยกย่อง ชมผู้ควรชม รู้ในสิ่งที่ควรทำก่อนทำหลัง ออกรับฟังปัญหาหรือพบปะราษฎรอยู่เสมอสม่ำเสมอเพื่อรับฟัง ปัญหาและทางแก้ไขหรือชี้แนะแนวทาง

๔. ออกติดตามผลงาน ตรวจสอบตราดูแลความประพฤติของเจ้าหน้าที่ ไม่พึงมอมบารงกิจที่สำคัญ ๆ แก่ผู้อื่นและใช้วิจารณ์ญาณในการบริหาร

๕. ไม่พึงละการบำเพ็ญประกอบตนในศีลธรรมที่ดั่งงาม เพื่อเป็นแบบอย่างและยึดมั่นเป็นข้อปฏิบัติ ไม่สำคัญตนผิดว่ายิ่งใหญ่ในอำนาจ

๖. ไม่ลุ่มหลงในกามคุณ และโลกธรรมมีปัญหา มีกำลังแห่งสติเพราะจะเป็นเครื่องช่วยให้ผู้นำหรือผู้ปกครองสามารถฟันฝ่าอุปสรรคแก้ไขปัญหาไปได้แม้ถึงคราวอัปมงคล^{๑๙}

นอกจากคุณสมบัติที่มีในเตสกุณชาดกแล้ว ก็ยังมีคุณสมบัติของผู้นำหรือผู้ปกครองที่ดีที่ปรากฏอยู่ในกปิชาดก สัตตกนิบาต ขุททกนิกาย กล่าวไว้ว่า

^{๑๘} อ.ส.ต.ต.ก. (ไทย) ๒๓/๓๓/๓๔.

^{๑๙} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑-๔๙/๕๙๕-๖๐๒.

บัณฑิตไม่ควรอยู่ในสถานที่ที่คนคู่แข่งกันอยู่ เพราะบุคคลเมื่ออยู่ในระหว่างคนเป็นคู่แข่งกัน คึนหนึ่งหรือสองคึนก็ตาม ยอมอยู่เป็นทุกขสิ่งตัวหัวหน้ามีจิตเรรวน เพราะทำตามลึงที่มีจิตเรรวน มันได้ทำความพินาจให้แก่ฝูง เพราะลึงตัวเดียวเป็นเหตุ สัตว์โง่แต่สำคัญตนว่าฉลาด เป็นผู้นำฝูงลึงอำนาจใจของตนเอง ก็จะต้องนอนตายเหมือนอย่างลึงตัวนี้สัตว์โง่แต่มีกำลังเป็นผู้นำฝูงไม่ดี เพราะไม่เกื้อกูลแก่หมู่ญาติ เหมือนนกต่อไม่เกื้อกูลแก่กันทั้งหลาย ส่วนสัตว์ฉลาดมีกำลัง เป็นผู้นำฝูงดี เพราะเกื้อกูลแก่หมู่ญาติ เหมือนท้าววาสวะ เกื้อกูลแก่หมู่เทพชั้นดาวดึงส์ ส่วนผู้ใดตรวจดูศีลปัญญา และสุตะในตนผู้นั้น ยอมประพฤติประโยชน์ทั้ง ๒ ฝ่าย คือ ทั้งตนและผู้อื่น^{๒๐}

หากพิจารณาข้อความที่ยกมากล่าวนี้แล้ว ชี้ให้เห็นว่าผู้นำหรือผู้ปกครองที่ดีนั้น จะต้อง เป็นผู้ที่มีศีล เพราะศีลเป็นของผู้มีปัญญา แต่ถ้าผู้นำและผู้ปกครองเป็นผู้ไม่มีศีลและปัญญาแล้วก็เป็นผู้นำ หรือผู้ปกครองที่ดีไม่ได้ มีแต่ความเลวลง แม้แต่ญาติพี่น้องตลอดจนเพื่อนฝูงก็พากันรังเกียจ ในทางตรงข้ามแล้ว ผู้นำหรือผู้ปกครอง มีทั้งศีล ปัญญา และสุตะ อยู่ในตนแล้วก็จะเป็ประโยชน์ใน การเป็นผู้ที่ดี ญาติพี่น้องตลอดจนเพื่อนฝูงก็ให้ความเคารพด้วยความอ่อนน้อมอย่างแท้จริง และใน กฎทันตสูตร สีลขันธวรรคที่ขมิกาย ยังได้กล่าวถึงคุณสมบัติของพระเจ้ามหาวิชิตะผู้ปกครอง นครที่ดี ๘ ประการ ดังนี้ คือ

๑. ทรงเป็นอุภโตสุชาติ ทั้งฝ่ายพระมารดาและพระบิดา มีพระครรภ์เป็นที่ปฏิสนธิ หมดจด ดีตลอดเจ็ดชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครจะคัดค้านติเตียนด้วยอ้างถึงพระชาติกำเนิดได้

๒. ทรงมีพระรูปร่าง นาดู น่าเลื่อมใส ประกอบด้วยพระฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนัก มีพระฉวีวรรณคล้ายพรหม มีพระรูปคล้ายพรหม นาดู น่าชมไม่น้อย

๓. ทรงมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคสมบัติมาก มีทองและเงินมาก มีเครื่องใช้สอยอันน่าปลื้มใจมาก มีทรัพย์และธัญญาหารมาก มีพระคลังและฉางเต็มบริบูรณ์

๔. ทรงมีกำลัง ทรงสมบุรณ์ด้วยเสนามือองศ์ ๔ ซึ่งอยู่ในวินัย คอยปฏิบัติตามพระราชบัญชา มีพระบรมเดชานุภาพดังจะเผาผลาญราชศัตรูได้ด้วยพระราชอิศริยยศ

๕. ทรงพระราชศรัทธา เป็นทายก เป็นทานบดี มิได้ปิดประตูเป็นดู่จโรงทานของสมณพราหมณ์ คนกำพร้า คนเดินทาง วณิก และยาก ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล

๖. ได้ทรงศึกษา ทรงสดับเรื่องนั้นๆ มาก

๗. ทรงทราบอรรถแห่งข้อที่ทรงศึกษาและภาษิตนั้นๆ ว่า นี้อรรถแห่งภาษิตนี้

๘. ทรงเป็นบัณฑิต เฉียบแหลม ทรงพระปรีชาสามารถ ทรงพระราชดำริอรรถอันเป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน^{๒๑}

สรุปได้ว่าคุณลักษณะภาวะผู้นำของนักเผยแผร์ต้องมีคุณธรรมทั้งดงาม คือ พรหมวิหาร ๔ สัปปริสธรรม ๗ ฯลฯ และต้องมีความคิดที่กว้างไกล รอบรู้ ดังนี้

^{๒๐} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๖๑-๖๖/๒๖๖.

^{๒๑} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๑๓-๒๑๔/๒๓๐-๒๐๔.

๒.๒ ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ด้านวิสัยทัศน์ (จักขุมา)

ผู้นำทางการศึกษาที่ประสบความสำเร็จในการบริหารองค์กรยุคการแข่งขันจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีคุณลักษณะที่สำคัญก็คือ วิสัยทัศน์ เชี่ยวชาญในงาน มีมนุษยสัมพันธ์รวมถึงคุณลักษณะผู้นำด้านพุทธธรรมตามหลักปาปนิกรรม ๓ ซึ่งเป็นตัวแปรของผู้นำที่สำคัญยิ่ง ที่จะทำให้การพัฒนาารูปแบบภาวะผู้นำเชิงพุทธในการบริหารการศึกษาสู่ความสำเร็จได้ ด้วยเหตุนี้ผู้นำต้องเข้าใจวิสัยทัศน์ให้ถูกต้องดังนี้

๒.๒.๑ ความหมายของวิสัยทัศน์

วิสัยทัศน์ หมายถึง ภาพอนาคตของผู้นำและสมาชิกในองค์กรที่เป็นความใฝ่ฝัน ความต้องการในอนาคตสะท้อนความคิดเชิงรุกและเชื่อมั่นว่ามีความเป็นไปได้ มีการกำหนดจุดหมายปลายทางที่เชื่อมโยงกับภารกิจ ค่านิยม และความเชื่อเข้าด้วยกัน แล้วมุ่งสู่จุดหมายปลายทางที่ต้องการ ซึ่งชัดเจน ทำทนายมีพลังและมีความเป็นไปได้^{๒๒} สอดคล้องแนวคิดของบรูซซี คีริมหาสาคร ที่สรุปว่า วิสัยทัศน์ คือ การมองภาพตลอดแนวของสิ่งที่เกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งอยู่ในวิสัยที่เป็นไปได้ ไม่ใช่เรื่องเพ้อฝัน^{๒๓} สรุปความหมายของวิสัยทัศน์ว่า หมายถึง การกำหนดอนาคตขององค์การอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งในด้านการปรับเปลี่ยนภารกิจใหม่ การใช้ประโยชน์จากบุคลากรให้เกิดคุณค่าสูงสุด และการพัฒนาระบบการให้บริการลูกค้าและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียให้เกิดประสิทธิภาพมากที่สุด เพื่อขับเคลื่อนให้องค์การก้าวไปสู่องค์กรแนวหน้าอยู่ตลอดเวลา ผ่านการกรองด้วยเหตุและผลแล้วว่าเป็นไปได้หรือความคาดหวังของผู้บริหารระดับสูงเพื่อให้ทุกคนในองค์กรเห็นเป้าหมายร่วมกัน^{๒๔} หมายถึงจินตนาการเกี่ยวกับอนาคตขององค์กร เป็นการชี้ถึงทิศทางที่องค์กรต้องการที่จะมุ่งไป วิสัยทัศน์จะอธิบายถึงความปรารถนา หรือความทะเยอทะยานสำหรับอนาคตขององค์กร แต่จะไม่ระบุถึงวิธีการที่จะนำไปสู่ความมุ่งหมายนั้นอย่างชัดเจน^{๒๕} จึงหมายถึงการฉายภาพ มองภาพ คิดจินตนาการในอนาคต^{๒๖}

สรุปว่า จะเห็นได้ว่าทัศนะของนักวิชาการมีความเห็นสอดคล้องกับความหมายของวิสัยทัศน์ที่นำเสนอที่ว่า วิสัยทัศน์ เป็นภาพอนาคตของผู้นำและและสมาชิกในองค์กรที่สะท้อนความคิดเชิงรุก และเชื่อมั่นว่ามีความเป็นไปได้ที่จะนำไปสู่จุดหมายปลายทางร่วมกัน อนาคตที่ทุกคนในองค์กรเชื่อถือได้ และสามารถทำให้บรรลุถึงผลสำเร็จได้จริงซึ่งมีความสำคัญมาก

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๐๙.

^{๒๓} ทองใบ สุดชาติ. ภาวะผู้นำและแรงจูงใจ. อุบลราชธานี : คณะบริหารธุรกิจและการจัดการ (มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, ๒๕๕๑) หน้า ๙๙.

^{๒๔} อนุพงศ์ อวิรุทธ. ๒๕๕๑. อ้างใน สัมมนา ธรณีธย์. รศ.ดร. ภาวะผู้นำของผู้บริหาร. พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ข้าวฟ่าง, ๒๕๕๖) หน้า ๒๐๙.

^{๒๕} พสุ เดชะรินทร์. ๒๕๕๑. อ้างใน สัมมนา ธรณีธย์. รศ.ดร. ภาวะผู้นำของผู้บริหาร. พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ข้าวฟ่าง, ๒๕๕๖) หน้า ๒๐๙.

^{๒๖} เสน่ห์ จัยโต. วิสัยทัศน์และกลยุทธ์ผู้นำยุคใหม่. (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๒) หน้า ๗๓.

๒.๒.๒ ความสำคัญของวิสัยทัศน์

ในปัจจุบันวิสัยทัศน์เป็นสิ่งที่มีความจำเป็นสำหรับองค์กร ที่จะเป็นตัวชี้แนะแนวทางการบริหารองค์กรและสร้างแรงบันดาลใจ ในการที่จะนำองค์กรไปสู่เป้าหมายที่ต้องการได้ วิสัยทัศน์เป็นเสมือนความใฝ่ฝันที่ใช้นำทางให้ทุกๆ คนในองค์กรเดินไปในทางเดียวกันมุ่งไปสู่อนาคต เพื่อขับเคลื่อนองค์กรไปในทิศทางและแนวทางที่กำหนดโดยผู้นำหรือผู้บริหาร โดยมีนักวิชาการให้ทัศนะเกี่ยวกับความสำคัญของวิสัยทัศน์ไว้ต่างๆ กันดังต่อไปนี้

ชาญชัย อาจินสมจาร กล่าวถึงความสำคัญของวิสัยทัศน์ว่า วิสัยทัศน์มีหน้าที่อย่างน้อย ๕ ประการ^{๒๗} คือ ๑) สร้างภาพใน ๒) เชื่อมหน่วย (หรือองค์กร) กับวัตถุประสงค์ ๓) ให้พลังความมุ่งมั่นแก่สมาชิกเพื่อค้นหาบทบาทของตนเอง ๔) ให้มาตรฐานของประสิทธิผล (มาตรฐานของปัจเจกบุคคล หน่วยงาน และองค์กรเพื่อเปรียบเทียบกับความสำเร็จ) ๕) เป็นตัวกระตุ้นเร่งเร้าจิตใจและอารมณ์ของหน่วยงานให้เกิดความสมัครสมานสามัคคีในขณะนี้

บุรชัย ศิริมหาสาร กล่าวว่า วิสัยทัศน์มีความสำคัญ^{๒๘} ดังนี้ ๑) วิสัยทัศน์ช่วยกำหนดทิศทางที่จะดำเนินชีวิตหรือกิจกรรมองค์กรโดยมีจุดหมายปลายทางที่ชัดเจน ๒) วิสัยทัศน์ช่วยให้สมาชิกทุกคนรู้ว่า แต่ละคนมีความสำคัญต่อการมุ่งไปสู่จุดหมายปลายทางและรู้ว่าทำอะไร (What) ทำไมต้องทำ (Why) ทำอย่างไร (How) และทำเมื่อใด (When) ๓) วิสัยทัศน์ช่วยกระตุ้นให้สมาชิกทุกคนมีความรู้สึกน่าสนใจ มีความผูกพัน มุ่งมั่นปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ ทำท่ายุติเกิดความหมายในชีวิตการทำงาน มีการทำงานและมีชีวิตอยู่อย่างมีเป้าหมายด้วยความภูมิใจ และทุ่มเทเพื่อคุณภาพของผลงานที่ปฏิบัติ ๔) วิสัยทัศน์ช่วยกำหนดมาตรฐานของชีวิต องค์กร และสังคมที่แสดงถึงการมีชีวิตที่มีคุณภาพ และสังคมที่เจริญก้าวหน้ามีความเป็นเลิศในทุกด้าน

เนตพัฒนา ยาวีราช กล่าวถึง ความสำคัญของวิสัยทัศน์ไว้ว่า ๑) วิสัยทัศน์เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงปัจจุบันและอนาคต ๒) วิสัยทัศน์เป็นพลังทำให้คนในองค์กร ๓) วิสัยทัศน์ทำให้งานมีความหมาย ๔) วิสัยทัศน์ทำให้เกิดมาตรฐานการทำงานอย่างดีเยี่ยม ๕) วิสัยทัศน์เป็นภาพรวมที่มองเห็นได้ทุกคน ๖) วิสัยทัศน์เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลง ๗) วิสัยทัศน์ทำให้เกิดความหวัง ๘) วิสัยทัศน์ทำให้ทราบจุดหมายปลายทางและการเดินทางไปสู่จุดหมายปลายทาง ๙) วิสัยทัศน์เกี่ยวข้องกับการทำงานของทุกระดับในองค์กร^{๒๙} ช่วยกำหนดทิศทางองค์กรในการเปลี่ยนแปลงองค์กร ช่วยเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ฝึกสอนทีมงาน^{๓๐}

สรุปได้ว่า วิสัยทัศน์กำหนดทิศทางและเป้าหมายขององค์กร ในการที่จะดำเนินกิจกรรมอย่างชัดเจนตลอดจนการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาองค์กรให้มีมาตรฐานและคุณภาพยิ่งขึ้น วิสัยทัศน์สะท้อนให้เห็นถึงความคิดอันสูงส่ง มีชีวิตช่วยให้บุคลากรมีวิถีชีวิตในการปฏิบัติงานอย่างมีคุณค่า มีเหตุผล มีมาตรฐานการทำงาน มีความรู้สึกน่าสนใจ มีความผูกพัน มุ่งมั่นปฏิบัติเพื่อให้เกิด

^{๒๗} ชาญชัย อาจินสมจาร. *ภาวะผู้นำในองค์กร*. (กรุงเทพมหานคร : ปัญญาชน, ๒๕๕๐) หน้า ๑๔๙.

^{๒๘} บุรชัย ศิริมหาสาร. *มุขบริหารสู่การเป็นผู้นำ*. (กรุงเทพมหานคร : แสงดาว, ๒๕๔๘) หน้า ๒๙-๓๐.

^{๒๙} เนตพัฒนา ยาวีราช. *ภาวะผู้นำและเชิงกลยุทธ์*. (กรุงเทพมหานคร : ทริปปี้ล, ๒๕๕๒) หน้า ๔๔-๔๖.

^{๓๐} เสน่ห์ จัยโต. *วิสัยทัศน์และกลยุทธ์ผู้นำยุคใหม่*. (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๒) หน้า ๗๙-๘๑.

เป้าหมายในการทำงานด้วยความภูมิใจและทุ่มเทเพื่อผลงานที่จะเกิดขึ้นที่มีเป้าหมายชัดเจน สามารถดึงดูดบุคคลที่มีคุณภาพเข้าร่วมปฏิบัติงาน และเชื่อมโยงระหว่างปัจจุบันและอนาคตเข้าด้วยกันอย่างเหมาะสม เป็นการพิจารณาถึงอนาคตขององค์กรที่มีคุณภาพและความเจริญก้าวหน้าได้

๒.๒.๓ ลักษณะของวิสัยทัศน์ที่ดี

วิสัยทัศน์มีความสำคัญต่อการพัฒนาองค์กรเป็นอย่างยิ่ง เพราะพฤติกรรมมนุษย์ในองค์กรเกิดขึ้นจากความร่วมมือกันคิดและกำหนดวิสัยทัศน์ขึ้นมาเพื่ออนาคตขององค์กร โดยมีผู้นำเป็นผู้นำทางแก่ผู้ร่วมงานให้ปฏิบัติไปในทิศทางที่กำหนด ซึ่งสอดคล้องกับบรูซซี ศิริมหาสาคร กล่าวถึงลักษณะของวิสัยทัศน์ประกอบด้วย^{๓๑}

๑. มีมุมมองแห่งอนาคต (Future Perspective) สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และค่านิยมขององค์กร รวมทั้งวัตถุประสงค์และภารกิจขององค์กรนั้น ๆ

๒. ริเริ่มโดยผู้นำและสมาชิกมีส่วนร่วมคิดและให้การสนับสนุน (Share and Supported) มีความน่าเชื่อถือ ทุกคนเต็มใจที่จะปฏิบัติตาม การมีส่วนร่วมของสมาชิกจะก่อให้เกิดความผูกพัน (Commitment) ร่วมกัน และทุกคนพร้อมที่จะให้การสนับสนุน

๓. มีสาระครบถ้วนและชัดเจน (Comprehensive & Clear) สะท้อนให้เห็นถึงจุดหมายปลายทางและทิศทางที่จะก้าวไปในอนาคตที่ทุกคนเข้าใจง่าย สามารถทำให้สำเร็จได้ตรงตามเป้าหมายสาระต่างๆ จะช่วยกระตุ้น ท้าทายความสามารถและความรู้สึกนึกคิดของบุคลากรที่จะปฏิบัติงาน

๔. ให้ความฝันและพลังจิตใจ (Positive & Inspiring) ท้าทาย ทะเยอทะเยน สามารถปลุกเร้าและสร้างความคาดหวังที่เป็นสิ่งพึงปรารถนาที่มองเห็นได้ นั่นคือมีเส้นทางที่ท้าทายความสามารถ

๕. มีแผนปฏิบัติที่แสดงให้เห็นวิธีการที่มุ่งสู่จุดหมายชัดเจน และเมื่อปฏิบัติตามแล้วจะให้ผลคุ้มค่าในอนาคต ทั้งในด้านบุคคลและองค์กรโดยสอดคล้องกับจุดหมายปลายทางที่กำหนดเป็นวิสัยทัศน์ซึ่งมีลักษณะวิสัยทัศน์ที่ดีต้องมีลักษณะ ๓ มิติ กว้าง ไกล ใฝ่สูง ซึ่งแต่ละมิติมีลักษณะ ดังนี้

๑. กว้าง คือ การมองภาพรวม ที่เป็น Total is more than the sum of its parts ด้วยการพิจารณาจุดเด่น จุดด้อย โอกาส ปัญหา และปัจจัยต่างๆ ด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง เทคโนโลยี ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว มาประกอบการกำหนดเป็นวิสัยทัศน์เชิงกลยุทธ์

๒. ไกล คือ รัศมีการมอง เพื่อกำหนดวิสัยทัศน์นั้น มิใช่การมองแบบ Here and now ในระยะสั้น ๆ เพียง ๑ ปี แต่เป็นการสร้างภาพฉายไปข้างหน้า (Mental Projection) ที่นานกว่าการปฏิบัติที่เกิดแต่ผลนำออก (Outputs) แต่ผลลัพธ์ (Outcomes) ในระยะยาวไม่บังเกิด ก็ไม่ถือว่าเป็นวิสัยทัศน์ที่ดีทั้งด้านหน้าและด้านหลังเขา มองเห็นว่ามีสิ่งใดเกิดขึ้น และควรปรับทำไปในทิศ ทางใด จึงจะมุ่งสู่ความสำเร็จ

^{๓๑} บรูซซี ศิริมหาสาคร. มุขบริหารสู่การเป็นผู้นำ. (กรุงเทพมหานคร : แสงดาว, ๒๕๔๘) หน้า ๓๘-๔๒.

๓. ใฝ่สูง คือ มีความคิดสร้างสรรค์ คล้ายกับสายตาของเหยี่ยวที่บินอยู่บนยอดเขา มองเห็นทั้งด้านหน้าและด้านหลังเขา มองเห็นว่ามีสิ่งใดเกิดขึ้น และควรปรับท่าที่ไปในทิศทางใด จึงจะ มุ่งสู่ความสำเร็จได้^{๓๒}

กล่าวโดยสรุป การกำหนดวิสัยทัศน์นั้น ควรกำหนดให้ชัดเจนว่า สิ่งใดที่เป็นวิสัยทัศน์ หรือไม่ใช่วิสัยทัศน์ของกร เพื่อการพัฒนาวิสัยทัศน์ขององค์กรให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันและมีประสิทธิภาพที่ดียิ่งขึ้นต่อองค์กร สามารถตรวจสอบและการพัฒนาที่ชัดเจนได้

๒.๒.๔ การปรับเปลี่ยนวิสัยทัศน์

ผู้นำองค์กรอาจจะตอบคำถามตัวเองยากเช่นกันว่า เมื่อไรองค์กรจะต้องปรับเปลี่ยนวิสัยทัศน์เพราะสภาพองค์กรย่อมเป็นข้อจำกัดของแต่ละบุคคล คือ ผู้นำส่วนใหญ่ย่อมเห็นว่า วิสัยทัศน์ขององค์กรที่ได้ร่วมกันกำหนดขึ้นต้องเป็นสิ่งที่ตั้งงามอยู่เสมอ

Nanus ได้ให้ข้อเสนอแนะว่า การปรับเปลี่ยนวิสัยทัศน์ใหม่เป็นความจำเป็นที่ผู้บริหารจะต้องตระหนักและให้ความสนใจเป็นพิเศษ เพราะจะช่วยให้การก้าวเดินไปสู่เป้าหมายเป็นไปด้วยความราบรื่นและไม่สะดุด ลักษณะต่อไปนี้จะสะท้อนให้เห็นว่าองค์กรจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนวิสัยทัศน์ใหม่ คือ^{๓๓}

๑. มีหลักฐานยืนยันว่าเกิดความสับสนในเป้าหมายขององค์กร (Confusion about Purpose) กล่าวคือ มีการพบหลักฐานบางประการเกิดขึ้นในองค์กรว่าเกิดความสับสนเกี่ยวกับเป้าหมายขององค์กรอยู่เนื่อง ๆ เช่น ๑) บุคลากรที่เป็นแกนนำสำคัญขององค์กรมักจะขัดแย้งกันเสมอว่า จะให้ความสำคัญกับลูกค้า หรือว่าจะให้ความสำคัญกับการจัดหาเทคโนโลยีก่อน ๒) มีสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าองค์กรถูกคุกคามอย่างรุนแรง (the Greatest Threats) ๓) มีสิ่งบ่งชี้ว่าองค์กรกำลังจะอยู่ในช่วงของโอกาสของการประกอบการ (Opportunities)

๒. บุคลากรขององค์กรมักจะบ่นเสมอว่าไม่มีสิ่งท้าทายใดๆ ในการทำงาน (Insufficient Challenge) หรือบุคลากรมักจะพูดว่า การทำงานในองค์กรไม่สนุกสนานเหมือนเมื่อก่อน และบุคลากรมักจะมองอนาคตขององค์กรในแง่ร้าย

๓. องค์กรสูญเสียความชอบธรรมในการทำงาน (Losing Legitimacy) สูญเสียลูกค้า (Market Position) และสูญเสียความมีชื่อเสียงทางด้านนวัตกรรม (Reputation for Innovation) ขณะเดียวกันคู่แข่งรายใหม่สามารถแย่งลูกค้าขององค์กรไปได้

๔. องค์กรดำเนินงานไม่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม กล่าวคือ บุคคลภายนอกเริ่มให้คำแนะนำว่า องค์กรไม่ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแหล่งทางเทคโนโลยี หรือไม่สอดคล้องกันการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและสังคม

^{๓๒} สัมมนา ธรณีธย์. รศ.ดร. ภาวะผู้นำของผู้บริหาร. พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ข้าวฟ่าง, ๒๕๕๖) หน้า ๒๑๔.

^{๓๓} Nanus, B Visionary Leadership: Creating a Compelling Sense of Directing for Your Organization. San Francisco, CA : Jossey-Bass. ๑๙๙๒. p.๙๖. อ้างใน สัมมนา ธรณีธย์. รศ.ดร. ภาวะผู้นำของผู้บริหาร. พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ข้าวฟ่าง, ๒๕๕๖) หน้า ๒๑๖.

๕. บุคลากรมีความภาคภูมิใจในองค์กรลดลง (Decline in Pride) กล่าวคือ บุคลากรทำงานเพื่อผลตอบแทนทางการเงินเท่านั้น พวกเขาไม่ได้ผูกพันกับความสำเร็จหรือความล้มเหลวขององค์กรและบุคลากรไม่มีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าขององค์กรร่วมกัน

๖. บุคลากรต่อต้านการเปลี่ยนแปลง (Resisting to Change) บุคลากรจะเกิดความรู้สึกว่าไม่กล้าเสี่ยงที่จะเปลี่ยนแปลงใดๆ ในองค์กร การทำงานมีลักษณะฉาบฉวย ไม่ทุ่มเทให้กับการทำงาน การนำเสนอโครงการใหม่ๆ เข้าสู่องค์กรจะถูกปฏิเสธและมีการต่อต้านอย่างเป็นระบบ

๗. บุคลากรขาดความร่วมมือกันในการปรับเปลี่ยนเพื่อการเปลี่ยนแปลง (Absence of shared Sense) กล่าวคือ การร่วมมือกันเพื่อการพัฒนาลดน้อยถอยลง ต่างคนต่างอยู่ บุคลากรไม่ได้ให้ความสำคัญต่อการร่วมกันคิดว่าร่วมกันทำอย่างเช่นที่ผ่านมา

๘. เกิดข่าวลือขึ้นในองค์กรมากขึ้น (Hyperactive Rumor Mill) กล่าวคือ สมาชิกขององค์กรพยายามเสาะแสวงหาข่าวในทางอัปมงคลขึ้นเรื่อยๆ อาการแห่งการสอดรู้สอดเป็นของสมาชิกในองค์กรนำไปสู่ความสับสนวุ่นวายมากขึ้น

สรุปว่า การปรับเปลี่ยนวิสัยทัศน์ หมายถึงสิ่งบอกเหตุข้างต้นแสดงให้เห็นว่า วิสัยทัศน์ขององค์กรที่เคยกำหนดไว้ ไม่ประสบความสำเร็จ อาจจะปรับเปลี่ยนวิสัยทัศน์ เพื่อพัฒนาองค์กรให้ประสบความสำเร็จ ผู้นำขององค์กรจะได้หาช่องทางในการปรับเปลี่ยนและพัฒนาวิสัยทัศน์ใหม่ขึ้นเพื่อมาทดแทนวิสัยทัศน์เดิม เพื่อเพิ่มศักยภาพการทำงาน และเพื่อความก้าวหน้าขององค์กรที่จะก้าวเข้าสู่เวทีการแข่งขันได้

๒.๒.๕ กระบวนการกำหนดวิสัยทัศน์

การกำหนดวิสัยทัศน์ หมายถึง อนาคตขององค์กรอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมชัดเจนทั้งในด้านการปรับเปลี่ยนภารกิจใหม่ การใช้ประโยชน์จากบุคลากรให้เกิดคุณค่าสูงสุด และการพัฒนาระบบให้บริหารและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ให้เกิดประสิทธิภาพมากที่สุด เพื่อขับเคลื่อนให้องค์กรก้าวไปสู่องค์กรแนวหน้าตลอดเวลา^{๓๔}

ในการกำหนดหรือพัฒนาวิสัยทัศน์ของผู้นำ เป็นกระบวนการที่มีลำดับขั้นตอนที่จะก่อให้เกิดวิสัยทัศน์ที่เหมาะสม ซึ่งชาญชัย อาจินสมาจาร กล่าวถึงขั้นตอนของกระบวนการสร้างวิสัยทัศน์ไว้ว่า^{๓๕}

๑. กล้าฝัน มองดูอนาคตที่สมบูรณ์สำหรับหน่วยงานของตนเอง
๒. คิดเกี่ยวกับวิสัยทัศน์ เข้าใจวิสัยทัศน์ด้วยตัวเอง
๓. พู่วิสัยทัศน์ให้ชัดเจน มีส่วนร่วมกับบุคคลอื่น พุด เขียนเกี่ยวกับวิสัยทัศน์
๔. โน้มน้าวให้ผู้อื่นติดตาม พัฒนาความผูกพันของบุคคลอื่น ๆ

^{๓๔} Daft R.L. *Essentials of Organization Theory and Design*. Cincinnati, Ohio : South-Western (College Publishing, ๑๙๙๘) p. ๓๕๕. อ้างใน สัมมนา ธรนิธย์. รศ.ดร. *ภาวะผู้นำของผู้บริหาร*. พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ข้าวฟ่าง, ๒๕๕๖) หน้า ๒๑๘.

^{๓๕} ชาญชัย อาจินสมาจาร. *ภาวะผู้นำในองค์กร*. (กรุงเทพมหานคร : ปัญญาชน, ๒๕๕๐) หน้า ๑๔๙.

จากการศึกษาแนวคิดของนักวิชาการ พอสรุปได้ว่า การศึกษาวิเคราะห์ เพื่อประเมินว่าอดีตและปัจจุบันขององค์กรเป็นอย่างไร และมีแนวโน้มในอนาคตเป็นเช่นไร จะช่วยให้ผู้นำเห็นภาพขององค์กรในอนาคตว่าควรจะไปสู่ทิศทางใด มีจุดเน้นที่ต่างจากอดีตอย่างไร อันเป็นการย้อนมองอดีตพิจารณาปัจจุบัน วาดฝันอนาคต แล้วกำหนดวิสัยทัศน์ เพื่อจะทำให้การกำหนดวิสัยทัศน์ขององค์กรก้าวไปสู่มิติทิศทางที่ดีที่สุด

๒.๒.๖ การนำวิสัยทัศน์ไปสู่การปฏิบัติ

การที่ผู้นำจะนำวิสัยทัศน์ไปสู่การปฏิบัติเป็นสิ่งที่มีความหมายยิ่ง เพราะความสำเร็จขององค์กรไม่ได้ขึ้นอยู่กับการที่องค์กรมีวิสัยทัศน์ที่ยอดเยี่ยมแต่เพียงอย่างเดียว แต่ความสำเร็จที่จะเกิดขึ้นได้อย่างแท้จริงขึ้นอยู่กับการนำวิสัยทัศน์ไปปฏิบัติให้มีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นภารกิจที่สำคัญอย่างยิ่งของผู้นำที่จะต้องชี้แนะให้เป็นที่ไปตามเจตนารมณ์ที่ได้สร้างฝัน ซึ่งริชาร์ดสัน ได้ให้ข้อคิดไว้^{๓๖} ดังนี้

๑. ผู้นำต้องเป็นโฆษกในการประชาสัมพันธ์วิสัยทัศน์ วิสัยทัศน์ไม่แตกต่างไปจากความฝัน หากไม่ได้สานต่อและร่วมกันแบ่งปันทิศทางใหม่ในการเปลี่ยนแปลงองค์กร ภารกิจที่สำคัญของผู้นำซึ่งจะต้องเปลี่ยนแปลงการให้ก้าวไปสู่มิติทิศทางใหม่ได้นั้น ผู้นำจะต้องทำให้บุคลากรเกิดความเชื่อมั่นได้ว่าบุคลากรจะต้องยอมรับเจตคติและพฤติกรรมใหม่ และเกิดความรู้สึกว่าพวกตนได้รับรางวัล จึงจะทำให้บุคลากรเปลี่ยนแปลงจากระบบเก่าสู่ระบบใหม่ได้ ซึ่งบทบาทของผู้นำในฐานะโฆษกของการประชาสัมพันธ์วิสัยทัศน์ใหม่จะต้องดำเนินการ ดังนี้

(๑) การสื่อสาร ผู้นำมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องวิเคราะห์วิธีการและรูปแบบที่จะใช้ในการสื่อสารวิสัยทัศน์ให้บุคลากรขององค์กรรวมทั้งบุคคลภายนอก ให้เกิดความเข้าใจตรงกัน

(๒) การสร้างเครือข่าย ผู้นำที่มีประสิทธิภาพจะต้องมีความสามารถในการสร้างเครือข่ายการสื่อสารกับบุคคลทั้งภายในและภายนอกองค์กร ให้เกิดการยอมรับวิสัยทัศน์ใหม่ขององค์กร

(๓) เป็นบุคคลที่สะท้อนให้เห็นถึงวิสัยทัศน์ การนำวิสัยทัศน์ไปสู่การปฏิบัติ จะต้องเป็นบุคคลที่มีบุคลิกภาพแห่งการเป็นตัวแทนของวิสัยทัศน์อย่างจริงจัง

ฉะนั้น ผู้นำขององค์กรที่ต้องการให้วิสัยทัศน์ได้รับการยอมรับอย่างเป็นธรรม จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเป็นตัวแทนแห่งจิตวิญญาณที่แสดงออกด้วยเจตนารมณ์อย่างมุ่งมั่น อาศัยความที่จริงจังและการสนับสนุนการดำเนินการตามวิสัยทัศน์นั้นอย่างแท้จริง

๒. ผู้นำจะต้องทำหน้าที่ของผู้นำในการเปลี่ยนแปลงวิสัยทัศน์ ให้สามารถปฏิบัติได้ดังนี้

(๑) ต้องใช้วิธีการคิดเชิงกลยุทธ์ ผู้นำจะต้องรู้ว่าการก้าวไปสู่มิติทิศทางที่ตนเองวาง แผนไว้ จำเป็นต้องมียุทธศาสตร์การคิดและการตัดสินใจที่แยบยลว่าจะดำเนินการอย่างไร โดยทั่วไปยุทธศาสตร์ของผู้นำในการเปลี่ยนแปลงวิสัยทัศน์ใหม่มีดังนี้

๑) ต้องวิเคราะห์ว่าจะเปลี่ยนแปลงโดยลำพัง หรืออาศัยพันธมิตร (Alliance) โดยทั่วไปการเปลี่ยนแปลงใดๆ โดยลำพังเป็นสิ่งที่ยาก หากผู้ไปไม่มีความแข็งแกร่งจริงๆ ส่วนยุทธศาสตร์การร่วมมือกับพันธมิตรนั้นจะช่วยให้เกิดความราบรื่นได้มากขึ้น

^{๓๖} สัมมนา ธรณิธย์. รศ.ดร. ภาวะผู้นำของผู้บริหาร. อ่างแล้ว. หน้า ๒๒๔-๒๒๖.

๒) ผู้นำจะต้องเลือกเป้าหมายและวัตถุประสงค์ในการดำเนินการขยายผลของวิสัยทัศน์ใหม่ให้เหมาะสม ทั้งทางด้านเวลาและสถานการณ์

๓) ต้องมียุทธศาสตร์ของการใช้บุคลากรที่มีฝีมือเข้ามาช่วยขยายของการเปลี่ยนแปลงตามวิสัยทัศน์ใหม่

๔) จะต้องหาวิธีการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์วิสัยทัศน์จากโครงสร้างระดับบนสุดขององค์กรไปสู่โครงสร้างระดับล่างให้เป็นอย่างมีประสิทธิภาพ

(๒) ต้องสร้างบรรยากาศในองค์กร ผู้นำในการเปลี่ยนแปลงจะต้องมีความสามารถในการเอาชนะการต่อต้านการเปลี่ยนแปลงและสามารถสร้างบรรยากาศใหม่เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงตามวิสัยทัศน์ใหม่ได้

๓. ผู้นำทำหน้าที่เป็นผู้สอนวิสัยทัศน์ขององค์กร บทบาทในการสอนงาน ถือว่าเป็นภารกิจที่สำคัญของผู้นำที่จะเน้นผู้สอนเพื่อส่งต่อแนวคิดคิดและวิสัยทัศน์ขององค์กรให้ก้าวเดินไปอย่างไม่สะดุด โดยควรดำเนินการดังนี้ ๑) การจัดกลุ่มของบุคลากรเพื่อสอนสาระสำคัญในการส่งถ่ายวิสัยทัศน์ ๒) จัดสรรทรัพยากรและสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อการส่งเสริมและสนับสนุนกลุ่มงาน ๓) การออกแบบระบบการสร้างแรงจูงใจในการทำงาน ๔) การกำหนดโครงสร้างของงานและจัดแบ่งงาน ๕) เลือกผู้นำทีมในแต่ละกลุ่มงาน ๖) การกำหนดเป้าหมายและสร้างความคาดหวังที่สัมพันธ์กับแต่ละกลุ่มงาน

สรุปว่า กระบวนการทำวิสัยทัศน์ของผู้นำต้องรวบรวมข้อมูลจากการสนทนาพูดคุย และฟังความคิดเห็นจากบุคคลต่างๆ ทั้งในองค์กรละนอกองค์กร เพื่อนำมาวิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลที่มีอยู่ โดยอาศัยความรู้ความสามารถ ความเข้าใจวัฒนธรรมขององค์กรทั้งหมดเป็นตัววางชี้อ่อนวัตถุประสงค์ ประสิทธิภาพของวิสัยทัศน์ที่กำหนด และความเป็นไปได้ของวิสัยทัศน์ที่จะเกิดผลต่อองค์กรนั้น

๒.๓ ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ด้านความรู้ ความสามารถ (วิรุโ)

การเผยแพร่พระพุทธศาสนานั้นพระองค์ได้กระทำหลากหลายรูปแบบ กล่าวคือ การแสดงธรรม^{๓๗} การสนทนาธรรม^{๓๘} การแนะนำสั่งสอน^{๓๙} การปฏิบัติตนให้เป็นที่น่าเลื่อมใส^{๔๐} และการตอบปัญหาข้อข้องใจสงสัย^{๔๑} โดยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงประทานหลักการและเทคนิคในการเผยแพร่ให้พระสาวกยึดถือปฏิบัติเป็นหลักในการแสดงธรรมให้เป็นผู้มีคุณธรรม มีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ ชี้แจงให้เข้าใจชัดเจนในแต่ละประเด็นแสดงธรรมด้วยจิตเมตตา โดยมุ่งให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภ สักการะไม่แสดงธรรมยกตนข่มท่านและไม่เสียดสีข่มขู่ผู้อื่น^{๔๒} เป็นต้น ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

^{๓๗}วิ.มหา. (แปล) ๔/๒๐/๒๗

^{๓๘}ส.มหา. (แปล) ๑๙/๑๐๙/๔๓๔

^{๓๙}ส.ข.(แปล) ๑๗/๘๗/๑๕๗

^{๔๐}วิ.มหา.(แปล) ๔/๖๐/๗๒

^{๔๑}ส.มหา (แปล) ๑๙/๘๒๗/๔๐๐.

^{๔๒}อ.จ.ปญจก (แปล) ๒๒/๑๕๙/๒๖๓.

๒.๓.๑ การดำเนินการพัฒนาด้านการเผยแพร่พระพุทธศาสนา

พระพุทธองค์ทรงวางแผนไว้ชัดเจนในการประกาศพระพุทธศาสนาแก่มหาชนและดำเนินการพัฒนาพระสงฆ์ให้มีความรู้ความสามารถและเป็นที่ยอมรับตามพระธรรมวินัยเพื่อให้พระสงฆ์ได้แสดงบทบาทในการช่วยกันเผยแพร่พระพุทธศาสนาแก่มหาชนและชาวโลกอย่างมีประสิทธิภาพ ดังนี้

(๑) พระพุทธองค์เป็นประมุขในการเผยแพร่

(๒) มอบอำนาจแก่พระสงฆ์ เพื่อช่วยกันเผยแพร่หลักพระพุทธศาสนาสู่มหาชนและชาวโลกโดยพระองค์ได้ทำเป็นแบบอย่างและได้นำหลักการและแนวทางของพระองค์มาเป็นหลักปฏิบัติแบ่งออกเป็น พุทธลีลาในการสอน หรือในบางครั้งนิยมเรียกว่าเทศนาวิธี หลักการตอบปัญหาของพระองค์ อูบายประกอบการสอนหรือเทคนิคการสอน

ก. พุทธลีลาในการสอน

พุทธลีลาในการสอนหรือเทศนาวิธี^{๔๖}เป็นคุณสมบัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ควรมีไว้ในทฤษฎีการสอนพระองค์เป็นผู้ชี้ชัดแจ่มแจ้งในธรรมเป็นที่ยุติปัญหาข้อขัดแย้งทั้งหมดชักนำให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจอย่างมีเหตุผลและยังปลุกเร้าใจให้เกิดความอยากรู้อยากเห็นในบางครั้งยังเป็นการให้กำลังใจอีกด้วย

๑) สันถัสสนาอธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้งเหมือนจูงมือไปดูเห็นกับตา

๒) สมาทปนาชักจูงใจให้เห็นจริงด้วยชวนให้คล้อยตามจนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ เรียกว่าสอนในลักษณะเอหิภัสสิโกคือเรียกให้มาดูเองเหมือนการซื้อเชิญ

๓) สมุตเตชนา เร้าใจให้แก่วักล้าบังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ ไม่หวั่นระย่อต่อความเหนื่อยยาก

๔) สัมปหังสนา ชโลมใจให้ชุ่มชื่น ร่าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อ และเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่ตนจะพึงได้รับจากการปฏิบัติ คือ สอนให้เกิดแรงจูงใจต่อสู้กับกิเลส ชี้ให้เห็นประโยชน์สูงสุดในทางสูงสุด เหมือนสอนให้มุ่งมั่นในเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์คือพระนิพพาน เพื่อให้เกิดความหวังและเกิดความสำเร็จโดยเฉพาะการเห็นทางดับทุกข์อย่างแท้จริง^{๔๗}

ข. หลักการตอบปัญหา

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงใช้ศิลปะการสื่อสารในรูปแบบที่เหมาะสมกับสถานการณ์ของผู้รับสารคือพระองค์ทรงสอนด้วยการตอบปัญหาซึ่งมีวิธีการตอบหลายแบบคือแบบยืนยันไปข้างเดียว แบบแยกแยะประเด็นต่างๆให้ชัดเจนแบบปฏิเสธคือย้อนถามคาถามต่อผู้ฟังอีกครั้งหนึ่งก่อนแล้วค่อยตอบแบบหยุดพักปัญหาไว้ดังที่ปรากฏในปัญหาพยากรณ์สูตรพระสูตรที่ว่าด้วยวิธีการตอบปัญหา “ภิกษุทั้งหลายการตอบปัญหา^{๔๘}ประการ” คือ

๑) เอกังสพพยากรณ์ปัญหา (ปัญหาที่ควรตอบโดยนัยเดียว)

๒) วิภังชพยากรณ์ปัญหา (ปัญหาที่ควรแยกตอบ)

๓) ปฏิปุจฉาพยากรณ์ปัญหา (ปัญหาที่ควรตอบโดยย้อนถาม)

^{๔๖}ที.สี. (ไทย) ๙/๓๒๒/๑๒๔.

^{๔๗}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๐๔.

๔) ฐปณียปัญหา (ปัญหาที่ควรงดตอบ)^{๔๕}

ในการตอบคำถามของพระสัมมาสัมพุทธชนั้นพระองค์ทรงตรัสว่าการตอบปัญหาใดๆ ต้องดูลักษณะปัญหาและเลือกวิธีตอบให้ถูกต้องเหมาะสมอาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเป็นลักษณะการตอบที่ทรงตรัสแก่สาวกและลัทธิต่างๆดังจะปรากฏในรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) **เอกัณสพพยากรณ์ปัญหา**คือการตอบแบบยืนยันลักษณะของปัญหาที่ควรตอบโดยนัยเดียวตอบแบบตายตัวไม่มีเงื่อนไขโดยพระพุทธองค์ทรงยืนยันเองจะทรงตรัสแบบตรงไปตรงมาไม่ยกย่องไม่วกวนตรัสแต่เรื่องสัจธรรมเช่นการแสดงธรรมในเรื่องอริยสัจสี่เหล่าปัจจุวัคคีย์นั้นเองจุดประสงค์ของพระองค์เพื่อที่จะยืนยันในหลักศาสนาที่พระองค์ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองนั้นหมายความว่าภาษาที่ออกมาจากพระโอษฐ์ย่อมจะมีค่ามีคุณประโยชน์อย่างแท้จริง

๒) **ปฏิปุจฉาพยากรณ์ปัญหา**คือการตอบยกย่อนลักษณะของปัญหาที่ควรตอบโดยยกย่องถามพระองค์ใช้ความรู้ที่ผู้ถามมีอยู่ตอบโต้กลับโดยที่พระพุทธองค์ทรงรู้ภาษาผู้ถามดีและยกย่องถามกลับลักษณะนี้เป็นการถือโอกาสโต้เพื่อให้คนถามเกิดการหวั่นไหวหรือประหม่าในท่าทีของตนที่ถามคำถามนั้นเช่นความหมายของสังขารในคาถาอธิบายของการปรุงแต่งและร่างกายจิตใจได้

๓) **วิภาษพยากรณ์ปัญหา**คือการตอบแบบแยกแยะในลักษณะของปัญหาที่ควรแยกตอบเป็นประเด็นต่างๆพระพุทธองค์ทรงอธิบายแจ่มแจ้งให้ฟังอย่างละเอียดในเรื่องที่ถามนั้นหากผู้ถามมีวิชาจะยอมรับเองว่าตัวเองไม่เข้าใจจริงในเรื่องนั้นดังเช่นที่สาวกของลัทธิอื่นมาทูลถามพระพุทธองค์และได้เปลี่ยนลัทธิมานับถือพระพุทธองค์ในที่สุดเช่นการที่พระพุทธองค์ทรงตีเตียนตบะใช้หรือไม่ก็จะทรงแยกตอบว่าพระพุทธองค์ทรงตีเตียนตบะที่ทรมาณตนเองแต่ทรงสรรเสริญว่าความอดกลั้นเป็นยอดแห่งตบะเป็นต้น

๔) **ฐปณียปัญหา**คือการตอบแบบไม่ตอบหยุดอยู่สำหรับลักษณะของปัญหาที่ควรงดตอบหรือพึงยับยั้งเสียพระพุทธองค์ไม่ทรงพยากรณ์หรือตอบอะไรเลยเพราะไม่มีประโยชน์ไม่สามารถดับทุกข์ได้และอาจก่อให้เกิดการทะเลาะหรือแตกแยกเช่นเรื่องตายแล้วไปไหนโลกเที่ยงหรือไม่คาตอบมิได้เกี่ยวกับทุกข์และการดับทุกข์หรือศาสนาในลัทธิต่างๆของใครถูกและศาสนาของใครผิดพระพุทธองค์ก็จะตัดบทว่าเรื่องนั้นจงพักไว้ก่อนเราตถาคตจะแสดงธรรมให้ฟังนี่คือวิธีพักปัญหาพระองค์ยังทรงใช้คานันเป็นเครื่องมือในการกลับก็มีคือไม่ตอบเพราะทรงเห็นว่าแก่ทุกข์ไม่ได้ตอบแล้วไม่ทำให้เกิดประโยชน์ใดๆ ซึ่ง **วคิน อินทสระ** ได้นำหลักการตอบปัญหาของพระองค์ในปัญหาพยากรณ์สูตรนี้มาอธิบายเพิ่มเติมในเชิงของการนาเทคนิคลักษณะการตอบมาใช้เป็นวิธีการสอนซึ่งคู่สนทนาอาจไม่ได้เริ่มด้วยการตั้งคำถามโดยตรงกับพระองค์แต่พระองค์ทรงเลือกใช้วิธีการสื่อสารกับผู้นั้นเช่นเดียวกับลักษณะการตอบปัญหาในปัญหาพยากรณ์สูตรโดยจำแนกออกเป็น ๕ ประเภทคือ

- ทรงสอนโดยวิธีเอกัณสลักษณะคือทรงสอนยืนยันไปข้างเดียว
- ทรงสอนโดยวิธีวิภาษลักษณะคือทรงแยกประเด็นให้ชัดเจน
- ทรงสอนโดยวิธีปฏิปุจฉาลักษณะคือทรงถามย้อนเสียก่อนแล้วจึงตรัสสอน
- ทรงสอนโดยฐปณิลักษณะคือพักปัญหาไว้ไม่ทรงพยากรณ์

^{๔๕} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๒/๓๐.

-อุปมาลักษณะคือทรงสอนแบบเปรียบเทียบ^{๔๖}

ค. อุปายประกอบการสอนหรือเทคนิคการสอน

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีเทคนิควิธีประกอบการสอนมากมายเพื่อให้เหมาะสมกับจริตหรือความต้องการของบุคคลนั้นๆ จึงจะทำให้การเผยแผ่ประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์คือ

๑) การยกอุทาหรณ์และการเล่านิทานประกอบทรงยกตัวอย่างประกอบคาถาอธิบายและการเล่านิทานประกอบเป็นรูปแบบที่พระพุทธเจ้าทรงใช้บ่อยๆ เพราะทำให้เข้าใจความได้ง่ายและชัดเจนดังเช่นเรื่องที่ว่าพรหมณ์ทะเลาะกันยึดความเห็นของตนเท่านั้นว่าถูกพระองค์ทรงทราบแล้วจึงตรัสว่าผู้ที่รู้เห็นอะไรแง่มุมเดียวไม่แคล้วที่จะทะเลาะกันดูคนตาบอดคลำช้าง^{๔๗} แล้วเล่าเรื่องคนตาบอด ๙ คนให้ฟังเป็นต้น

๒) การเปรียบเทียบด้วยอุปมา ทำให้เข้าใจเรื่องราวที่ลึกซึ้งเข้าใจยากปรากฏความหมายเด่นชัดออกมาและเข้าใจง่ายขึ้นเช่นตรัสสอนราหุลว่าราหุลเห็นน้ำที่เราเหลือไว้ในภาชนะหนึ่งไหมราหุลตอบว่าเห็นพระเจ้าข้าตรัสต่อไปว่าดูก่อนราหุลคนที่พูดเท็จทั้งที่รู้มีคุณความดีเหลืออยู่น้อยดูจมน้ำในภาชนะนี้แหละตรัสแล้วทรงเหน็บที่เหลือหนึ่งนั้นทั้ง^{๔๘} เป็นต้น

๓) ใช้สื่อธรรมชาติใกล้ตัว ทำให้รู้จักเข้าใจง่ายเป็นอุปกรณ์การสอนเช่นขณะที่เดินไปในป่าแห่งหนึ่งมีพระสงฆ์หมู่ใหญ่ตามเสด็จพระองค์ทรงหยิบใบไม้ขึ้นมาหนึ่งแล้วตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลายเธอทั้งหลายจะเข้าใจความชื่อนั้นว่าอย่างไรใบประดู่ลาย๒ -๓ใบที่เราหยิบขึ้นมากับใบที่อยู่บนต้นอย่างไหนจะมากกว่ากัน” ลำดับนั้นภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “ใบที่อยู่บนต้นไม้นั้นแลมากกว่าใบประดู่ลาย๒ -๓ใบที่พระองค์ทรงหยิบขึ้นมามีเพียงเล็กน้อยพระพุทธเจ้าข้า”^{๔๙}

๔) การสาธิตให้ดูหรือทำให้ดูเป็นตัวอย่างเฉพาะในทางจริยธรรมคือการทำเป็นตัวอย่างเช่นทรงพยาบาลภิกษุไข้และตรัสสอนหนึ่งว่า “ภิกษุทั้งหลายพวกเธอไม่มีมารดาไม่มีบิดาผู้คอยพยาบาลภิกษุทั้งหลายถ้าพวกเธอไม่พยาบาลกันเองใครเล่าจะคอยพยาบาลพวกเธอภิกษุทั้งหลายผู้จักพยาบาลเราก็จงพยาบาลภิกษุไข้เถิด”^{๕๐}

๕) การเล่นภาษาเล่นคำและใช้คำในความหมายใหม่เป็นเรื่องของความสามารถในโวหารธรรมหรือการใช้ภาษาผสมกับปฏิภาณไหวพริบเช่นกรณีของเวรัญชพรหมณ์^{๕๑} เป็นตัวอย่าง

๖) อุปายการเลือกคนและการปฏิบัติรายบุคคลการเลือกคนเป็นอุปายอันสำคัญการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้แก่การเริ่มต้นที่บุคคลซึ่งเป็นประมุขหรือหัวหน้าของชุมชนนั้นๆ เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแต่ก็ไม่ทรงทิ้งบุคคลส่วนมากทำให้ทุกคนได้รับประโยชน์ในการฟังธรรมตามกำลังของตน

^{๔๖} วคินอินทสระ, พุทธวิธีในการสอน, (กรุงเทพมหานคร : สภาการศึกษามหาบัณฑิตวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า๓๔-๔๕.

^{๔๗} ชุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๕๔/๒๕๔ -๒๕๗.

^{๔๘} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๐๘/๑๑๗ -๑๑๙.

^{๔๙} ม.ม. (ไทย) ๑๙/๑๑๐๑/๖๑๓.

^{๕๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๖๕/๒๔๐.

^{๕๑} วิ.ม.ท. (ไทย) ๑/๓/๓ -๕.

๗) การรู้จักจังหวะและโอกาสผู้สอนต้องรู้จักใช้จังหวะและโอกาสให้เป็นประโยชน์ในการสอนธรรมะอย่างได้ผลเพื่อรอความพร้อมของผู้รับฟังทั้งสภาพแวดล้อมทางกายภาพและทางจิตใจ

๘) ความยืดหยุ่นในการสอนมีทั้งการยกย่องการชมการปลอบประโลมหรือโอนอ่อนผ่อนตามและหากผู้สอนสอนอย่างไม่มีอึดตายัดต้อมหามาจะทฤษฎีเสียให้น้อยที่สุดก็จะมุ่งไปยังผลสำเร็จในการเรียนรู้เป็นสำคัญดังพระพุทธพจน์ที่ว่า“เรายอมฝึกฝนด้วยวิธีอ่อนละมุนละไมและทั้งรุนแรงปนกันไปบ้าง”^{๕๒}

๙) การลงโทษและการให้รางวัลเมื่อเห็นว่าบุคคลใดควรยกย่องก็ยกย่องหรือควรตำหนิก็ตำหนิการลงโทษในที่นี้คือการลงโทษตนเองซึ่งมีทั้งทางธรรมและทางวินัยอยู่แล้วมีบทบัญญัติความประพฤติอยู่แล้วการให้รางวัลคือการแสดงธรรมไม่ว่ากระทบกระทั่งไม่รุกรานใครเป็นต้น

๑๐) กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้าโดยจะต้องอาศัยปฏิภาณไหวพริบปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นต่างครั้งต่างคราวย่อมมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปไม่มีที่สิ้นสุดการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าคือความสามารถในการประยุกต์หลักการวิธีการและเทคนิควิธีการต่างๆหรือคือการประยุกต์พุทธวิธีในการสอนให้เหมาะสมกับสถานการณ์

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นพระองค์จะทรงตั้งจุดมุ่งหมายในการสอนว่าทรงกำหนดจุดมุ่งหมายแต่ละครั้งทรงเตรียมเนื้อหาหรือเรื่องที่จะสอนไปตามลำดับความยากง่ายไปพร้อมกันและทรงคำนึงถึงตัวผู้รับการสอนหรือผู้รับสารด้วยว่าจะสามารถเข้าใจและจะนำไปใช้ประโยชน์อย่างไรซึ่งจะทำให้เกิดความรู้สึกรอยากรู้และสนใจเอาใจใส่ยิ่งขึ้นทั้งนี้เทคนิคและวิธีสอนที่พระพุทธองค์ทรงมีไว้หลายรูปแบบและวิธีการดังกล่าวก็ทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าในขณะนั้นทำให้มีบุคคลทุกชั้นวรรณะเลื่อมใสศรัทธาจนทำให้เกิดการอุปสมบทตามและสามารถบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์เป็นจำนวนมากดังที่ปรากฏในพุทธประวัติถึงแม้บางคนจะมีได้อุปสมบทก็ตามแต่ก็ได้มีน้อมนำหลักพุทธธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิตที่สงบสุขทั้งในระดับบุคคลครอบครัวและสังคม

ง. หลักการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า

การสอน ตรงกับคำบาลีว่า อนุสาสนี คือ การพรั้าสอน การสอนบ่อยๆ จัดเป็นเรื่องสำคัญของพระพุทธศาสนา เรียกว่า อนุสาสนีปาฏิหาริย์ (คำสอนเป็นอัศจรรย์) การสอนของพระพุทธเจ้าคือการแสดงธรรมหรือการประกาศเผยแผ่หลักธรรมคำสอนนั่นเองพระพุทธศาสนาขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ประสบผลสำเร็จได้โดยง่ายนั้น เพราะพระองค์ทรงมีธรรมเทศกธรรม ๕ ประการ^{๕๓} ดังนี้

๑. อนุพุทฺธิกถิ แสดงธรรมไปตามลำดับ ส่วนใดที่เห็นว่าเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง ถึงแม้จะมีเพียงคนเดียวก็จะไม่ตัดเนื้อความให้เสียหาย แสดงจากง่ายไปหายากตามลำดับ

๒. ปริยายทสฺสาวิ ทรงชี้แจงยกเหตุผลหรืออุทาหรณ์ให้ผู้ฟังเข้าใจ

๓. อนุหฺยตฺปฏิจฺจ สอนด้วยมีจิตเมตตาต่อผู้ฟังจริงๆ คือปรารถนาจะให้เขาพ้นจากทุกข์

๔. น อามิสฺนตโร ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่อามิสสินจ้าง คือไม่ได้ทรงเห็นแก่ลาภผลหรือรางวัลที่จะตอบแทน มุ่งประโยชน์สุขแก่ผู้ฟังอย่างเดียว

^{๕๒} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๑๑/๑๗๐.

^{๕๓} อ.จ.ปญจก.(บาลี) ๒๒/๑๕๙/๒๐๕.

๕.อดทนจนจนจนจนจนจนจนไม่แสดงธรรมด้วยการยกตนข่มท่าน ไม่เสียดสีให้ผู้อื่นได้รับความเสียหาย ไม่บังคับให้ผู้ฟังเชื่อ ให้ผู้ฟังเชื่อโดยการพิจารณาไตร่ตรองด้วยปัญญาของเขาเอง

อันที่จริงพระพุทธองค์ได้ประทานวาทแก่พระอรหันต์ ๑,๒๕๐ รูป ที่เวฬุวัน คือนวันเพ็ญเสวยมาฆฤกษ์ ที่เรียกว่า โอวาทปาติโมกข์ อันแสดงให้เห็นหลักการ อุดมการณ์ และวิธีการสอนพระศาสนา ดังนี้

หลักการ ๓ ได้แก่ การไม่ทำบาปทั้งปวง การกระทำกุศลให้ถึงพร้อม และ การยังจิตของตนให้ผ่องใส และอุดมการณ์ ๔ ได้แก่ ให้ถือขันธ์คือความอดกลั้นเป็นตบะเพียรเพิกเลสาสวะภายในให้ยึดถือพระนิพพานเป็นบรมสุข เป็นบรรพชิตรักชาติ ไม่ไปประหัตประหารชีวิตผู้อื่น และเป็นสมณะรักษากาย วาจาให้สงบโดยไม่ไปเบียดเบียนผู้อื่น และวิธีการ ๖ ได้แก่ การไม่กล่าวร้าย การไม่ทำร้าย ความสำรวมในปาติโมกข์ ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร นั่งนอนในที่อันสงบ ทำความเพียรในอธิจิต

"พุทธกิจประจำวัน ๕ ประการและพุทธจริยา ๓ ประการ"

จ. พุทธกิจประจำวัน ๕ ประการและพุทธจริยา ๓ ประการถือเป็นหลักการเผยแผ่

ธรรม

งานการสอนธรรม เพื่อประดิษฐานพระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า เป็นงานที่ละเอียดประณีต เพราะทรงมุ่งให้เป็นธรรมที่เกื้อกูลแก่คนทั้งปวงและอำนวยให้เป็นความสุข พระพุทธเจ้าจึงทรงมีกิจหลักที่เรียกว่าพุทธกิจ ในแต่ละวันทรงมีพุทธกิจหลัก ๕ ประการ เพื่อบำเพ็ญพุทธจริยา ๓ ประการ เพื่อบำเพ็ญพุทธจริยา ๓ ประการ ของพระพุทธเจ้าให้สมบูรณ์ คือ

พุทธจริยาประการที่หนึ่ง โลกัตถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่โลก ในฐานะที่พระองค์เป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคมโลก ความสำเร็จในจริยาข้อนี้ทรงอาศัยพุทธกิจประจำวัน ๕ ประการคือ พุทธกิจประการที่ ๑ เวลาเช้าเสด็จออกบิณฑบาต เพื่อเป็นการโปรดสัตว์โลกผู้ต้องการบุญ

พุทธกิจประการที่ ๒ ในเวลาเย็นทรงแสดงธรรมแก่คนผู้สนใจในการฟังธรรม

พุทธกิจประการที่ ๓ ในเวลาค่ำทรงประทานพระโอวาทให้กรรมฐานแก่ภิกษุทั้งหลาย

พุทธกิจประการที่ ๔ ในเวลาเที่ยงคืน ทรงแสดงธรรม และตอบปัญหาแก่เทวดาทั้งหลาย

พุทธกิจประการที่ ๕ ในเวลาใกล้รุ่ง ทรงตรวจดูสัตว์โลกที่อาจจะรู้ธรรมซึ่งพระองค์ทรงแสดง แล้วได้รับผลตามสมควรแก่อุปนิสัยบารมีของคนเหล่านั้น

พุทธกิจประการที่ ๕ นี้เอง เป็นจุดเด่นในการทำงานของพระพุทธเจ้า จนทำให้ผู้ศึกษาพระพุทธศาสนา บางคนมีความรู้สึกรู้ว่าทำไมคนแต่ก่อนสำเร็จกันง่ายเหลือเกิน ถ้าศึกษารายละเอียดแล้วจะพบว่าไม่มีคำว่ายากเลย เพราะนอกจากจะอาศัยวาสนาบารมีของคนเหล่านั้นเป็นฐานอย่างสำคัญแล้ว การแสดงธรรมของพระองค์นั้น เป็นระบบการทำงานที่มีการศึกษาข้อมูล การประเมินผล การสรุปผลในการแสดงธรรมทุกครั้ง

พุทธจริยาประการที่สอง ญาณัตถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่พระญาติ เช่นการทรงมีพระพุทธานุญาตพิเศษ ให้พระญาติของพระองค์ ที่เป็นเดียรฉัตร (นักบวชภายนอกพระพุทธศาสนา) มาก่อน ให้เข้าบวชในพระพุทธศาสนาได้ โดยไม่ต้องอยู่ตติยปริวาสก่อน (ตติยปริวาส คือ วิธียุกรรมสำหรับเดียรฉัตรที่ขอบวชในพระพุทธศาสนา จะต้องประพฤติปริวาส (การอยู่ชดใช้หรืออยู่กรรม) ก่อน

๔ เดือน หรือจนกว่าพระสงฆ์พอใจจึงจะอุปสมบทได้) หรือการที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดพระญาติที่กรุงกบิลพัสดุ์ ทรงแนะนำให้พระญาติซึ่งกำลังจะทำสงครามกันได้เข้าใจในเหตุผล สามารถปรองดองกันได้

พุทธจริยาประการที่ ๓ พุทธัตถจริยา ทรงทำหน้าที่ของพระพุทธเจ้า เช่น ทรงวางสิกขาบทเป็นพุทธอาณัติ สำหรับควบคุมความประพฤติของผู้ที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา ทรงแนะนำให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ปฏิบัติให้ถูกต้องตามหน้าที่ของตน ทรงวางพระองค์ต่อผู้ที่เข้ามาบวช และแสดงตนเป็นอุบาสกอุบาสิกา ในฐานะของบิดากับบุตร ผู้ปกครองกัลยาณมิตร ศาสดาผู้เอ็นดูเป็นต้น ตามสมควรแก่บุคคลและโอกาสนั้น ๆ จนสามารถประดิษฐานเป็นรูปสถาบันศาสนาสืบต่อกันมาได้^{๕๔} ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)^{๕๕} ได้สรุปหลักการสอนของพระพุทธเจ้าออกเป็น ๓ หมวด มาเป็นหลักในการปฏิบัติตามหลักการสอนของพระพุทธเจ้า ดังนี้

๑. เกี่ยวกับเนื้อหาหรือเรื่องที่สอน

(๑) สอนจากสิ่งที่รู้ที่เห็น เข้าใจง่ายหรือรู้เห็นเข้าใจแล้ว ไปหาสิ่งที่เข้าใจได้ยากหรือยังไม่รู้ไม่เห็นไม่เข้าใจ เช่น การสอนตามหลักอริยสัจ ๔ ทรงเริ่มสอนจากความทุกข์ ความเดือดร้อน ปัญหาชีวิตที่คนมองเห็นและประสบกันอยู่โดยธรรมดา ต่อนั้นจึงสาวหาเหตุที่ยากลึกซึ้ง และทางแก้ไขต่อไป

(๒) สอนเนื้อหาที่ลุ่มลึกยากลงไปตามลำดับขั้นและต่อเนื่องกันเป็นสายลงไป เช่น การสอนตามหลักอนุพุทธพิกขา ไตรสิกขา พุทธโอวาท ๓ เป็นต้น

(๓) ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ ก็สอนด้วยของจริง ให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็น ได้ฟังที่เรียกว่าประสบการณ์ตรง เช่น ทรงสอนพระนันทะที่คิดถึงคู่รักคนงาม ด้วยการพาไปชมนางฟ้า นางอัปสรเทพธิดาให้เห็นกับตา เป็นต้น

(๔) สอนตรงเนื้อหา ตรงเรื่อง ตรงประเด็น คมอยู่ในเรื่อง มีจุด ไม่กววน ไม่ไขว้เขว ไม่ออกนอกเรื่อง

(๕) สอนมีเหตุผล ผู้ฟังสามารถรองตามและเห็นจริงได้

(๖) สอนเท่าที่จำเป็น พอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจ ให้การเรียนรู้ได้ผล ไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้ หรือสอนแสดงภูมิว่า ผู้สอนมีความรู้มากเหมือนอย่างพระพุทธเจ้า เมื่อประทับอยู่ในป่า ประคูดุแลยใกล้เมืองโกสัมพี ได้ทรงหยิบใบไม้ประคูดุแลยเล็กน้อยใส่กำพระหัตถ์ แล้วตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า ใบประคูดุแลยในพระหัตถ์กับใบป่า ไหนจะมากกว่ากัน ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ใบป่ามากกว่า จึงตรัสว่า สิ่งที่พระองค์ตรัสรู้แต่มิได้ทรงสอน เหมือนใบประคูดุแลยในป่า ส่วนที่ทรงสั่งสอนน้อยเหมือนใบประคูดุแลยในพระหัตถ์

(๗) สอนสิ่งที่มีความหมาย ควรที่เขาคือจะเรียนรู้และเข้าใจเป็นประโยชน์แก่ตัวเขาเอง ดังพุทธพจน์ที่ว่า พระองค์ทรงมีพระเมตตาหวังประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย จึงตรัสพระวาจาตามหลัก ๖ ประการ คือ

^{๕๔} พุทธกิจประจำวัน ๕ ประการของพระพุทธเจ้า. <https://sites.google.com/site/dhammatharn/home/phuthth-kic-๕>[ออนไลน์วันที่ ๒๖ กันยายน ๒๕๕๙]

^{๕๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธวิธีในการสอน**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๘ (กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่ บริษัทพิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๓๓-๔๕.

๗.๑ คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง, ไม่เป็นประโยชน์, ไม่เป็นที่รักที่ขบใจของผู้อื่น ไม่ตรัส
 ๗.๒ คำพูดที่จริง ถูกต้อง, แต่ไม่เป็นประโยชน์, ไม่เป็นที่รักที่ขบใจของผู้อื่น ไม่ตรัส
 ๗.๓ คำพูดที่จริง ถูกต้อง, เป็นประโยชน์, ไม่เป็นที่รักที่ขบใจของผู้อื่น เลือกกาลตรัส
 ๗.๔ คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง,ไม่เป็นประโยชน์, ถึงเป็นที่รักที่ขบใจของผู้อื่น ไม่ตรัส
 ๗.๕ คำพูดที่จริง ถูกต้อง, แต่ไม่เป็นประโยชน์, ถึงเป็นที่รักที่ขบใจของผู้อื่น ไม่ตรัส
 ๗.๖ คำพูดที่จริง ถูกต้อง, เป็นประโยชน์, เป็นที่รักที่ขบใจของผู้อื่น
 เลือกกาลตรัส

๒. เกี่ยวกับตัวผู้เรียน

(๑) รู้ คำนึงถึงและการสอนให้เหมาะตามความแตกต่างของบุคคล เช่น คำนึงถึงจริต ๖ อันได้แก่ ราคจริต โทสจริต โมหจริต ศรัทธาจริต พุทธิจริต และวิตกจริต และระดับความสามารถของบุคคลดังที่พระองค์ทรงยกบัว ๓ เหล่าขึ้นมาเปรียบเทียบ

(๒) ปรับวิธีสอน ผ่อนให้เหมาะกับบุคคล แม้สอนเรื่องเดียวกันแต่ต่างบุคคล ก็อาจใช้วิธีการต่างกัน

(๓) คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลแล้ว ผู้สอนยังต้องคำนึงถึงความพร้อม ความสนุกสนาน ความแก่รอบแห่งอินทรีย์ หรือญาณ ที่เรียกว่าปริปากะ พิจารณาผู้เรียนแต่ละบุคคลเป็นรายๆ ไป ด้วยว่าในแต่ละคราวหรือเมื่อถึงเวลานั้นๆ เขาควรจะได้เรียนอะไรและเรียนได้แค่ไหน เพียงไร หรือว่าสิ่งที่ต้องการให้เขารู้นั้น ควรให้เขาเรียนได้หรือยังเช่น วันหนึ่งเสด็จกลับจากบิณฑบาต เสวยเรียบร้อยแล้ว ตรัสชวนพระราหุลให้เสด็จตามไปพักผ่อนกลางวันที่บ้านอันธวัน เมื่อได้ประทับนั่งที่โคนต้นไม้แล้ว ทรงสอนพระราหุลด้วยวิธีสนทนา พระราหุลได้บรรลุอรหัตต์ เป็นต้น

(๔) ต้องสอนโดยให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเอง ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจ ชัดเจน แม่นยำและได้ผลจริงเช่น สอนjuhpanกด้วยการให้นำผ้าขาวไปปริกรรม เป็นต้น

(๕) ผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกัน ให้รู้สึกว่าเป็นผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกันในการแสวงหาความจริง ใต้อบเสรี หลักการนี้มีมากมาในรูปถามตอบส่งเสริมผู้เรียนให้คิด มุ่งหาความรู้

(๖) การเอาใจใส่บุคคลที่ควรได้รับความสนใจพิเศษ ตามสมควรแก่กาลเทศะและเหตุการณ์เช่น ชวานาคคนหนึ่งตั้งใจว่าจะไปฟังเทศน์ บังเอิญว้าวาย จึงรีบออกไปตามกลับมา แต่กว่าจะมาก็ช้ามืด คิดว่าจะได้ฟังธรรมหน่อยเดียว ไปถึงวัดพระพุทเจ้าประทับรอยไม่แสดงธรรม รับสั่งให้เขารับประทานอาหารให้อิ่มสบายแล้วจึงเริ่มแสดงธรรม เป็นต้นให้ความช่วยเหลือ

(๗) เอาใจใส่คนที่ด้อย ที่มีปัญหาเช่น เรื่องของพระjuhpanก เป็นต้น

๓. เกี่ยวกับตัวการสอน

(๑) การเริ่มต้นที่ดี ในการสอนนั้นการเริ่มต้น เป็นจุดสำคัญมากอย่างหนึ่ง การเริ่มต้นที่ดีมีส่วนช่วยให้การสอนสำเร็จผลดีเป็นอย่างมาก อย่างน้อยก็เป็นเครื่องดึงความสนใจและนำเข้าสู่เนื้อหาของบทเรียนได้

(๒) สร้างบรรยากาศในการสอนให้ปลอดโปร่งพลัดพลิน ไม่ให้ตึงเครียด ไม่ให้เกิดความอึดอัดใจและให้เกียรติแก่ผู้เรียน

(๓) สอนมุ่งเนื้อหา มุ่งให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่สอนเป็นสำคัญ ไม่กระทบตนและผู้อื่น ไม่มุ่งยกตน ไม่มุ่งเสียดีใครๆ

(๔) สอนโดยเคารพ คือตั้งใจสอน ทำจริง ด้วยความรู้สึกรู้ว่าเป็นสิ่งมีค่า มองเห็นความสำคัญของผู้เรียนและงานสั่งสอน ไม่ใช่สักว่าทำหรือเห็นผู้เรียนโง่เขลา

(๕) ใช้ภาษาสุภาพ นุ่มนวล เหมาะสม ไม่หยาบคาย ชวนให้สบายใจ สละสลวย เข้าใจง่าย

สรุปหลักการสอนของพระพุทธเจ้า คือ ผู้สอน (ผู้ส่งสาร) มีเนื้อหาที่จะสอน (สาร) และผู้เรียน (ผู้รับสาร) ต้องมีพร้อมในการสอนแต่ละครั้ง

๒.๓.๒ หลักพุทธธรรมเพื่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนา

พระพุทธองค์ผู้ทรงมีพระมหากรุณาต่อชาวโลก จึงได้ทรงสอนชาวโลกให้ประพฤติแต่กรรมดี ละเว้นกรรมชั่ว ทำจิตใจให้ผ่อง ทรงแสดงธรรมโดยปริยายต่างๆเป็นอันมาก มีคำสอนหลายระดับ ทั้งสำหรับผู้ครองเรือน ผู้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคม ผู้สละครองเรือน ทั้งคำสอนเพื่อประโยชน์ทางวัตถุ และเพื่อประโยชน์ลึกซึ้งทางจิตใจ เมื่อกล่าวลักษณะทั่วไปของพุทธธรรมนั้น พระพรหมคุณาภรณ์ ได้กล่าวถึงลักษณะทั่วไปของพุทธธรรมแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท^{๕๖} คือ

(๑) แสดงหลักความจริงสายกลาง ที่เรียกว่า มัชฌิมนธรรม หรือเรียกเต็มว่า มัชฌิมนธรรมเทศนา ว่าด้วยความจริงตามแนวของเหตุผลบริสุทธิ์ตามกระบวนการของธรรมชาติ นำมาแสดงเพื่อประโยชน์ในทางปฏิบัติในชีวิตจริงเท่านั้น ไม่ส่งเสริมความพยายามที่จะเข้าถึงสัจธรรมด้วยวิธีถกเถียงด้วยการเก็งความจริงทางปรัชญา

(๒) แสดงข้อปฏิบัติสายกลาง ที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิบัติ อันเป็นหลักการครองชีวิตของผู้ฝึกอบรมตน ผู้รู้เท่าทันชีวิตไม่หลงมกมาย มุ่งผลสำเร็จคือ ความสุข สะอาด สว่าง สงบ เป็นอิสระ ที่สามารถมองเห็นได้ในชีวิตนี้ ในการปฏิบัติ ความเป็นสายกลางนี้เป็นไปโดยสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่นๆ เช่น สภาพชีวิตของบรรพชิต หรือคฤหัสถ์ เป็นต้น

ซึ่งหลักพุทธธรรมที่พระพุทธองค์ได้ทรงใช้ในการแสดงธรรมเพื่อเป็นการเผยแพร่พุทธศาสนานั้นล้วนแต่มีบุคคลที่เกี่ยวข้องคือผู้รับฟังหรือผู้รับสารเพื่อให้เกิดผลตอบรับที่ดีในการฟังธรรมของพระพุทธเจ้า ในสมัยพุทธกาลนั้นได้มีผู้รับสารมากมายซึ่งล้วนแต่บรรลुरुธรรมหรือเข้าใจหลักธรรมในการสอนของพระพุทธเจ้าจนได้นำหลักธรรมนั้นไปปฏิบัติและบรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาคือพระนิพพาน ในที่นี้ผู้วิจัยขอยกหลักพุทธธรรมของพระพุทธเจ้าที่ใช้ในการแสดงธรรมหรือสอดแทรกในการแสดงธรรมต่างๆ แก่พระสาวกของพระองค์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

๑) หลักพุทธธรรมที่แสดงแก่พระอัญญาโกณฑัญญะ

ภูมิหลังของโกณฑัญญะพรหมณ์เป็นหนึ่งในจำนวนพรหมณ์ ๘ คนนั้นและมีอายุน้อยที่สุดในคณะพรหมณ์ทั้ง ๘ ได้ตรวจดูพระลักษณะแล้ว ๗ คนแรกทำนายไว้เป็นสองแนวทางคือ ๑) ถ้าพระราชกุมารดำรงอยู่ในเพศฆราวาสจักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๒) ถ้าเสด็จออกผนวชจักได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณเป็นศาสดาเอกในโลก

^{๕๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด: กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๒) หน้า ๖.

ต่อมาเมื่อพระสิทธัตถราชกุมารเสด็จออกผนวชแล้วท่านโกณฑัญญะจึงได้ไปชักชวนบุตรของพราหมณ์ ทั้ง ๗ ผู้ร่วมทำนายนายลักษณะให้ออกบวชด้วยกันแต่มีเพียง ๔ คนเท่านั้น คือ ๑. วัปปะ ๒. ภททิสยะ ๓. มหานามะ ๔. อัสนชิที่ออกบวชตามรวมเป็น ๕ คนเรียกว่าปัญจวัคคีย์เมื่อ ออกบวชแล้วได้เดินทางไปสืบเสาะหาพระมหาบุรุษตามที่ต่างๆ กระทั่งได้มาพบพระองค์กำลังบำเพ็ญ เพียรอยู่ณตำบลอุรุเวลาเสนานิคมและพากันเข้าไปอุปัฏฐากบำรุงทำกิจต่างๆ ด้วยความหวังว่าเมื่อ พระมหาบุรุษได้ตรัสรู้แล้วจักแสดงธรรมให้ตนตรัสรู้ตามบ้าง

ในขณะนั้นพระมหาบุรุษทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยาอย่างยิ่งยวดจนพระวรกายซูบผอมและ กาลเวลาล่วงเลยไปได้๖ปีก็ไม่ได้บรรลุมรรคผลตามที่พระองค์ทรงมุ่งหวังไว้ทรงพิจารณาว่าการทำทุก กรกิริยาเช่นนี้ไม่ใช่ทางแห่งการตรัสรู้เป็นแน่จึงเลิกรวิธิการทรมานตนนั้นเสียหันกลับมาเสวยพระ กระยาหารทำให้มีพระวรกายกลับเป็นปกติดังเดิมและทรงเริ่มบำเพ็ญความเพียรทางจิต ซึ่งพระองค์ เชื่อว่าจักเป็นทางที่จะตรัสรู้ได้^{๕๗} ฝ่ายปัญจวัคคีย์ไม่ทราบพระประสงค์ต่างพากันคิดว่าพระมหาบุรุษ ทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยาซึ่งเป็นการกระทำที่ทำได้ยากยิ่งมาตั้ง ๖ ปียังไม่บรรลุธรรมอะไรมาบัดนี้กลับ กลายเป็นคนมักมากเสียแล้วหนทางที่จะบรรลุมรรคผลคงไม่มีแน่นอนจึงหมดความเลื่อมใสแล้วพากัน หลีกหนีไปอยู่ป่าอิสิปตนมฤคทายวันเมืองพาราณสี

เมื่อพระมหาบุรุษได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้าแล้วทรงดำริถึง บุคคลผู้สมควรได้ฟังเทศนาครั้งแรกของพระองค์อันดับแรกทรงรำลึถึงอาจารย์สองท่านคืออาพา รดาบสและอุทกดาบสแต่ทั้งสองก็ได้สิ้นชีพไปก่อนแล้วจากนั้นทรงรำลึถึงนักบวชปัญจวัคคีย์ที่ ประณินับดีบารุงพระองค์ในคราวที่ทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยาว่า เป็นผู้มีความสติปัญญาแก่กล้าพอที่จะแสดง ธรรมโปรดได้เมื่อทรงทราบว่าขณะนี้พวกเขาพักอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวันจึงเสด็จดำเนินไปจนถึง ที่ปัญจวัคคีย์พักอยู่ ฝ่ายปัญจวัคคีย์ครั้งเห็นพระพุทธองค์กำลังเสด็จมาแต่ไกลจึงนัดหมายกันว่าพระ สมณโคดมได้คลายความเพียรกลับกลายเป็นผู้มักมากกำลังเสด็จมาที่นี้เราทั้งหลายไม่พึงอภิวาทไม่พึง ลูกขึ้นยืนต้อนรับและไม่พึงรับบาตรและจีวรจักปูลาดอาสนะไว้เท่านั้นหากพระองค์ประสงค์ก็จะ ประทับนั่งเอง

ครั้งพระพุทธองค์เสด็จมาถึงนักบวชทั้ง๕พากันลืมน้อยคำที่ได้นัดหมายกันไว้กลับลุกขึ้น ต้อนรับอย่างนอบน้อมแต่ยังพากันใช้คำทักทายว่า “อาวุโส” และเรียกพระองค์ว่า “โคดม” ซึ่งเป็นคำ ที่แสดงความไม่เคารพพระพุทธองค์ทรงห้ามแล้วตรัสว่าพวกเธออย่าได้กล่าวอย่างนี้เลยบัดนี้เรา ตถาคตได้ตรัสรู้มตรธรรมแล้วเธอทั้งหลายจงตั้งใจฟังเถิดเราจักแสดงธรรมให้ฟังเมื่อพวกเขาปฏิบัติ ตามธรรมที่เราสอนไม่นานจักบรรลุอมตรมธรรมแต่พวกปัญจวัคคีย์ยังไม่เชื่อพระพุทธองค์ตรัสซ้ำถึง ๓ ครั้งในที่สุดจึงมีพระดำรัสเตือนสติให้ปัญจวัคคีย์ระลึกถึงความหลังว่า “ท่านทั้งหลายจำได้หรือไม่ว่า วาจาเช่นนี้เราเคยกล่าวกับพวกท่านหรือไม่”

นักบวชปัญจวัคคีย์คล้อยตามพระดำรัสระลึกได้ว่าพระพุทธองค์ไม่เคยตรัสเช่นนี้มาก่อน จึงตั้งใจฟังธรรมเทศนาด้วยความเคารพพระพุทธองค์จึงแสดงพระธรรมเทศนาชื่อธัมมจักกัปปวัตตน สูตรซึ่งเป็นเทศนากัณฑ์แรก

^{๕๗}ดูรายละเอียดเรื่องบำเพ็ญทุกกรกิริยาใน ม.ม. (ไทย), ๑๒/๑๕๕-๑๖๑/๑๕๗-๑๖๕, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๓๒-๓๓๕/๔๐๑-๔๐๕.

ในเวลาจบพระธรรมเทศนาธรรมจักขุ (ดวงตาเห็นธรรม) ได้เกิดแก่โกณฑัญญะว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดาสิ่งนั้นทั้งหมดย่อมมีความดับไปเป็นธรรมดา” พระพุทธองค์ทรงทราบว่าโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรมสำเร็จเป็นพระโสดาบันจึงทรงเปล่งพระอุทานว่า “อัญญาสิวัตโกโกณฑัญญะ อัญญาสิวัตโกโกณฑัญญะโกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ โภณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ” ด้วยพระดำรัสนี้พระโกณฑัญญะจึงมีคำนำหน้าชื่อว่าอัญญาโกณฑัญญะตั้งแต่นั้นมา

หลังจากที่ได้ดวงตาเห็นธรรมแล้วโกณฑัญญะได้กราบทูลขออุปสมบทในพระธรรมวินัย พระพุทธองค์ประทานอุปสมบทให้ด้วยพระดำรัสว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิดธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด” พอจบพระวาจาโกณฑัญญะก็อุปสมบทเสร็จเป็นภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนาและการบวชด้วยวิธีนี้เรียกว่าเอหิภิกขุอุปสมบท (ตรงกับวันเพ็ญอาสาฬหมาสขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๘

ต่อมาเสด็จถึงพระเชตวันมหาวิหารประทับนั่งบนพระพุทธรูปทรงแสดงธรรมท่ามกลางภิกษุสงฆ์เพื่อทรงแสดงว่าโกณฑัญญะบุตรเราเป็นยอดในบรรดาเหล่าภิกษุผู้แทงตลอดธรรมก่อนใครจึงทรงสถาปนาท่านไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ^{๕๘}

หลักพุทธธรรมที่ทรงสอดแทรกในการแสดงธรรม ได้แก่ ธัมมจักกัปปวัตตนสูตรซึ่งเป็นเทศนาถ้อยคำแรก ผลของการแสดงธรรม คือ ในเวลาจบพระธรรมเทศนาธรรมจักขุ (ดวงตาเห็นธรรม) ได้เกิดแก่โกณฑัญญะว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดาสิ่งนั้นทั้งหมดย่อมมีความดับไปเป็นธรรมดา” และทรงแสดงอนัตตลักขณสูตรคือพระสูตรที่แสดงลักษณะ คือ เครื่องกำหนดหมายว่าเป็นอนัตตา เป็นพระสูตรที่มีความสำคัญที่สุดพระสูตรหนึ่ง เนื่องจากหลังจากที่พระโคตมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงพระสูตรนี้แล้ว ได้บังเกิดพระอรหันต์ในพระบวรพุทธศาสนา ๕ องค์ รวมพระพุทธองค์เป็น ๖ องค์ ซึ่งพระสูตรนี้ มีใจความเกี่ยวกับ ความไม่ใช่ตัวตนของ รูป คือ ร่างกาย เวทนา คือ ความรู้สึกสุขทุกข์หรือเฉย ๆ สัญญา คือ ความจำได้หมายรู้ สังขาร คือ ความคิดหรือเจตนา วิญญาณ คือ ความรู้ อารมณ์ทางตา หู เป็นต้น หรือเรียกอีกประการหนึ่งว่าอายตนะทั้ง ๖ อันได้แก่สัมผัสทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ^{๕๙}

๒) หลักพุทธธรรมที่แสดงแก่พระอูเรลกัสสปะ

พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้นส่งสาวกไปประกาศศาสนาในที่ต่างๆแล้วได้พระองค์ก็เสด็จไปยังกรุงราชคฤห์ โดยมีพระประสงค์จะประดิษฐานพระศาสนาในกรุงราชคฤห์และทรงดำริว่าการที่จะประกาศศาสนาให้แพร่หลายได้นั้นต้องทำให้ชฎิลซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของชาวเมืองหันมายอมรับนับถือเสียก่อนจึงได้เสด็จพระดำเนินไปยังสำนักของอูเรลกัสสปะและตรัสขอพักแรมในอาศรม

พระพุทธเจ้าได้ทรงประทับอยู่อาศรมของอูเรลกัสสปะนี้เป็นเวลา ๒ เดือนเต็มแล้วได้ทรงแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ นานาเพื่อทำลายทิฐิความถือตัวของอูเรลกัสสปะแต่ไม่ได้ผลเพราะว่าพระองค์จะแสดงฤทธิ์อย่างไรอูเรลกัสสปะก็ยังถือตัวอยู่อย่างเดิมพระพุทธองค์จึงได้ตรัสเตือนตรงๆว่า “อูเรลกัสสปะ

^{๕๘}ดูรายละเอียดใน วิ.ม. ๔ (ไทย) ๔/๒๕-๒๘/๓๑-๓๔,๓๐-๓๑/๓๗-๔๐,๓๖-๕๙/๔๕-๗๒, อัง.เอก ก.อ. (ไทย) ๑/๑๖๙, ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๘๓-๑๐๗.

^{๕๙}สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. “๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้า” (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย.๒๕๕๑), หน้า ๒๑.

ท่านหาได้เป็นพระอรหันต์ไม่และลัทธิที่นับถืออยู่นี้ก็ยังห่างไกลความเป็นพระอรหันต์ยิ่งนักถึงกระนั้นท่านก็ยังต้องดึงหลอกตัวเองและผู้อื่นว่าเป็นพระอรหันต์ แต่ถ้าหากท่านจักเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำของเราไม่นานก็จะได้บรรลุอรหันต์แน่นอน” อรุณเวลกัสสปะได้ฟังดังนั้นแล้วก็เกิดความสลดสังเวชใจก้มลงกราบแทบพระบาทแล้วพาบริวารถอดชฎาและบริวารพร้อมเครื่องอุปกรณ์บูชาไฟลอยลงแม่น้ำแล้วทูลขออุปสมบทพระบรมศาสดาทรงอุปสมบทให้ด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา

หลังจากอุปสมบทให้ชฎิลทั้งหมดแล้วพระบรมศาสดาได้นำภิกษุ ๑,๐๐๓ รูปเสด็จไปพำนักณตำบลคยาสี่สวาทพิจารณาเห็นความแก่กล้าแห่งอินทรีของภิกษุเหล่านั้นแล้วจึงได้ตรัสเรียกให้ภิกษุทั้งหมดมาประชุมกันจากนั้นได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาชื่ออาทิตตปริยายสูตรสูตรที่ว่าด้วยการอุปมาภิกษุเหมือนไฟที่เผาผลาญจิตใจซึ่งเหมาะกับอุปนิสัยของชฎิลที่นับถือการบูชาไฟภิกษุเหล่านั้นสนใจไปตามกระแสแห่งพระธรรมเทศนาจิตก็หลุดพ้นจากภิกษุสาวะสำเร็จเป็นพระอรหันต์พร้อมกันทั้งหมด^{๖๐}

เมื่อประทับอยู่ณตำบลคยาสี่สวาทสมควรแล้วทรงเห็นว่าเป็นเวลาที่ควรแก่การประกาศศาสนาในกรุงราชคฤห์แล้วจึงได้พาบริวารทั้งหมดเดินทางไปยังกรุงราชคฤห์โดยเข้าพำนักที่ลัทธิวันอุทยานสวนตาลหนุ่มของพระเจ้าพิมพิสาร

พระเจ้าพิมพิสารครั้นได้ทรงทราบว่าขณะนี้พระพุทธรูปเจ้าพร้อมบริวารมาพำนักที่อุทยานพระองค์จึงพาอำมาตย์ราชสมนตรีพร้อมชาวเมือง ๑๒ นหุต (หนึ่งแสนสองหมื่นคน) เข้าเฝ้าขณะนั้นชาวเมืองทั้งหลายต่างแสดงอาการที่ไม่เคารพบ้างก็ประกาศชื่อโคตรของตนบางคนก็คุ้ยเสียดังเพราะยังมีความสงบสงสัยอยู่ระหว่างพระพุทธรูปเจ้ากับพระอรุณเวลกัสสปะนั้นใครเป็นศิษย์เป็นอาจารย์กันแน่ พระพุทธรูปเจ้าทรงทราบถึงความคิดของคนเหล่านั้นจึงตรัสให้พระอรุณเวลกัสสปะทำคนเหล่านั้นให้หายสงสัย

ลำดับนั้นพระอรุณเวลกัสสปะได้เข้ามานสมาบัติเหาะขึ้นไปบนอากาศและกลับลงมากราบที่พระบาทของพระพุทธรูปเจ้า ๓ ครั้งแล้วพระบรมศาสดาว่าพระบรมศาสดาเป็นอาจารย์ของท่านท่านเป็นศิษย์ของพระบรมศาสดาของเมืองทั้งหลายเห็นดังนั้นก็สิ้นสงสัยมีใจอ่อนน้อมต่อพระพุทธรูปเจ้าจากนั้นทรงแสดงธรรมชื่ออนุปปทิกกาและอริยสัจ ๔ เมื่อจบพระธรรมเทศนาพระเจ้าพิมพิสารพร้อมกับบริวารอีก ๑๑ นหุต (หนึ่งแสนหนึ่งหมื่นคน) ได้บรรลุโสดาบันอีกหนึ่งนหุตได้แสดงตนเป็นอุบาสกอุบาสิกาถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึงตลอดชีวิต

พระอรุณเวลกัสสปะพร้อมน้องชายทั้งสอง ได้เป็นกำลังสำคัญช่วยในการประดิษฐานพระพุทธรูปศาสนาให้มีความมั่นคงและเจริญรุ่งเรืองในนครรัฐได้สำเร็จและด้วยเหตุที่พระอรุณเวลกัสสปะเมื่อออกบวชแล้วมีบริวารมากถึง ๑,๐๐๐ พระพุทธรูปเจ้าจึงทรงยกย่องไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะคือเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายด้านผู้มีบริวารมาก^{๖๑}

หลักพุทธธรรมที่ทรงสอดแทรกในการแสดงธรรม ได้แก่อาทิตตปริยายสูตรพระสูตรว่าด้วยสิ่งทั้งปวงเป็นของร้อนมีใจความโดยย่อว่า “สิ่งทั้งปวงคือจักขุ (นัยน์ตา) โสตะ (หู) ชานะ (จมูก)

^{๖๐}ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๗-๕๔/๔๗-๖๕

^{๖๑}อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๒๔/๒๙.

ชีวหา (ลีน) โฝงฐัพพะ (อาวมณฺที่พึงถูกตองด้วยกาย) มโน (ใจ) เป็นของร้อนร้อนเพราะไฟคือราคะ โทสะและโมหะร้อนด้วยทุกขมีชาติชราและมรณะเป็นต้น^{๖๒}

๓) หลักพุทธธรรมที่แสดงพระสารีบุตร

พระสารีบุตรเถระเป็นพระมหาสาวกผู้ที่มีบทบาทสำคัญอีกกรุปหนึ่งคือเป็นพระอัครสาวก เบื้องขวาและเป็นแม่ทัพในการประกาศพระพุทธศาสนา มีปัญญาแตกฉานและมีความรอบรู้ในธรรมจนได้รับยกย่องให้เป็นเอตทัคคะด้านผู้มีปัญญามากและเป็นพระธรรมเสนาบดี

ในตอนที่ท่านดำรงเพศเป็นคฤหัสถ์ท่านได้พบกับพระอัสสชิเถระบิณฑบาตผ่านมาพอดีเกิดความเลื่อมใสพระอัสสชิแสดงธรรมให้ฟังแต่พระเถระกล่าวว่าเรายังเป็นผู้ใหม่ไม่อาจกล่าวสอนธรรมที่ลึกซึ้งพิสดารได้ได้กล่าวธรรมแก่อุปัชฌาย์แต่ย่อๆว่า

“ธรรมเหล่าใดมีเหตุเป็นแดนเกิด (เกิดแต่เหตุ)

พระตถาคตทรงแสดงเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น

และความดับแห่งธรรมเหล่านั้นพระมหาสมณะตรัสสอนอย่างนี้”^{๖๓}

จบแล้วอุปัชฌาย์ ได้ธรรมจักขุบรรลุโสดาปัตติผลแล้ว ได้สอบถามถึงที่ประทับของพระพุทธรเจ้าครั้นทราบว่ขณะนี้พระพุทธรองค์ประทับอยู่ ณ พระเวฬุวันมหาวิหารจึงกราบอาราธนา นิมิตให้พระเถระล่วงหน้าไปเฝ้าพระพุทธรเจ้าก่อนส่วนท่านได้กลับมาแสดงธรรมให้โกลิตะฟังตามสัญญาที่ให้กันไว้ทำให้โกลิตะได้ธรรมจักขุบรรลุโสดาปัตติผลเช่นกัน

ครั้นในวันที๗ตั้งแต่วันบวชท่านพระมหาโมคคัลลณะเข้าไปอาศัยบ้านกัลลวาลคามแคว้นมคธกระทำสมณธรรมอยู่เมื่อถูกถิ่นมิทธะครอบงำพระศาสดาทรงทำให้สังเวชใจบรรเทาถิ่นมิทธะเสียได้กำลังฟังธาตุกรรมฐานที่พระตถาคตประทานอยู่ที่เดียวทำกิจแห่งมรรค๓ เบื้องสูงให้สำเร็จถึงที่สุดแห่งสาวกบารมีญาณแม้พระสารีบุตรเถระล่วงเลยเวลาไปครึ่งเดือนตั้งแต่วันบวชเข้าไปอาศัยกรุงราชคฤห์อยู่ในถ้ำสุกรขาตากับพระศาสดาหลังจากพระสารีบุตรอุปสมบทได้ ๑๕ วันขณะที่พระพุทธรเจ้าทรงแสดงเวทนาปริคคหสูตรโปรดที่ชนขปริพาชกผู้เป็นหลานของท่านณถ้ำสุกรขาตาทูเขาคิณณภูมิเมืองราชคฤห์ท่านได้ถวายงานพัดอยู่ด้วยจึงพิจารณาไปตามกระแสพระธรรมเทศนาที่พระพุทธรองค์แสดงด้วยสติปัญญาแล้วเมื่อจบพระธรรมเทศนาจิตของท่านก็หลุดพ้นจากอาสวะได้บรรลุพระอรหัตตผลส่วนที่ชนขปริพาชกได้ธรรมจักขุแล้วแสดงตนเป็นอุบาสกตลอดชีวิต

เมื่อพระตถาคตประทับอยู่ในกรุงราชคฤห์นั้นแลกิจแห่งสาวกบารมีญาณของพระอัครสาวกทั้งสองได้ถึงที่สุดแล้วก็ในเวลาต่อมาอีกพระศาสดาประทับอยู่ในพระเชตวันได้ทรงสถาปนาพระมหาสาวกทั้งสองไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะว่า “สารีบุตรเป็นยอดของภิกษุสาวกของเราผู้มีปัญญามาก มหาโมคคัลลณะเป็นยอดของภิกษุสาวกของเราผู้มีฤทธิ์”

ครั้นบรรลุพระอรหัตตผลสำเร็จเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนาแล้วพระพุทธรองค์ประกาศย่องให้ เป็นเอตทัคคะด้านผู้มีปัญญามากเพราะเหตุที่ท่านมีสติปัญญาสามารถแสดงธรรมจักรและอริยสัจ๔ ให้พิสดารเหมือนพระพุทธรองค์แสดงเองและทรงแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาคู่กับพระมหาโมคคัลลณะซึ่งเป็นพระอัครสาวกเบื้องซ้าย นอกจากนี้พระสารีบุตรเถระยังได้รับการประกาศยกย่องจากพระบรมศาสดาในหลายด้านได้แก่

^{๖๒}ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๔/๖๔-๖๕, ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๘/๒๗-๒๘.

^{๖๓}ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๘๔-๙๐.

๑. เป็นพระธรรมเสนาบดีคือท่านเป็นกำลังสำคัญในการประกาศเผยแผ่พระธรรมคำสอน เรียกว่าแม่ทัพธรรม

๒. เป็นผู้อนุเคราะห์เพื่อนบรรพชิตคือได้เอื้อเพื่อแก่ภิกษุด้วยกันเปรียบเหมือนมารดาผู้ให้กำเนิดที่สามารถแนะนำให้ตั้งอยู่ในโศดาปัตติผลได้คู่กับพระมหาโมคคัลลานะซึ่งเปรียบเทียบแมนผู้เลี้ยงดูทารกที่เกิดแล้วนั้นย่อมแนะนำให้ตั้งอยู่ในคุณเบื้องสูงขึ้นไปอีก

๓. มีความกตัญญูทเวทีกกล่าวคือท่านได้ฟังธรรมครั้งแรกจากพระอัสสชิเถระครั้งเวลานอนก็จะนอนเมื่อทราบว่พระเถระอยู่ที่ไหนก็จะนอนหันศีรษะไปทางทิศที่พระเถระนำนั้กอยู่เป็นการรำลึกถึงอาจารย์ อีกครั้งหนึ่งราธพราหมณ์ผู้ตกยากอยากบวชแต่ไม่มีใครบวชให้พระพุทเจ้าตรัสถามพระสาวกทั้งหมดว่ามีใครที่ระลึกถึงคุณของราธพราหมณ์ได้บ้างท่านจึงกราบทูลว่าเคยได้รับภิกษา ๑ ทั้พพิจากพราหมณ์นั้นพระพุทเจ้าจึงรับสั่งให้พระเถระบวชให้แก่ราธพราหมณ์^{๖๔}

จากกรณีการเผยแผ่คำสอนของพระองค์ต่อปัญจวัคคีย์ ชฎิล ๓ พี่น้อง และพระสารีบุตร พบว่า พระพุทเจ้าทรงพิจารณาผู้ฟัง เลือกหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมกับภูมิรู้ ภูมิธรรม การใช้สื่อและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมจนผู้ฟังเกิดความเข้าใจยอมรับในการนำไปปฏิบัติได้ถูกต้อง เกิดศรัทธาต่อพระพุทเจ้าและเป็นนักเผยแผ่พระพุทศาสนาแก่ประชาชนช่วยพระพุทเจ้าเป็นอย่างดี

๒.๓.๓ หลักการสื่อสารเพื่อการเผยแผ่พระพุทศาสนา

หลักการสื่อสารในทางพระพุทศาสนานั้นพระพุทเจ้าทรงใช้หลักการดังต่อไปนี้

๑) หลักการสื่อสารเพื่อการเผยแผ่พระพุทศาสนาควรรยึดหลักประโยชน์ ๓

การประกาศพระพุทศาสนาโดยยึดหลักประโยชน์และความสุขของมหาชนเป็นที่ตั้งถือเป็นวัตถุประสงค์หลักในการเผยแผ่พระพุทศาสนาโดยเน้นหลักประโยชน์ ๓ ได้แก่

๑. ทิฏฐธัมมิกัตถะ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน ได้แก่ การตั้งตัวได้อย่างมั่นคงมีทรัพย์ใช้จ่ายไม่ขัดสน หลักปฏิบัติเพื่อให้ได้รับ ประโยชน์ในปัจจุบันมี ๔ ประการ

- ๑) อุฏฐานสัมปทา มีความหมั่นขยัน
- ๒) อารักขสัมปทา รักษาทรัพย์ที่หามาได้
- ๓) กัลยาณมิตรตตา คบเพื่อนที่ดี
- ๔) สมชีวิตา เลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้

๒. สัมปรายิกัตถะ คือ ประโยชน์ในภายหน้า หมายถึง ในอนาคตของชาติปัจจุบันนี้หรือในชาติต่อไป ได้แก่ ความอุ่นใจว่าได้ทำความดีไว้พร้อมแล้ว สามารถหวังความเจริญในอนาคต หรือหวังสุคติในชาติต่อไปได้ หลักปฏิบัติเพื่อให้ได้รับประโยชน์ในภายหน้ามี 4 ประการ

- ๑) สัทธาสัมปทา มีศรัทธาที่ถูกต้อง
- ๒) สีลสัมปทา มีศีลบริสุทธิ์ตามภูมิชั้นของตน
- ๓) จาคสัมปทา ทำการบริจาคอย่างสมบูรณ์
- ๔) ปัญญาสัมปทา มีปัญญาเพียบพร้อม รู้จักบาปบุญคุณโทษ

^{๖๔}ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๐-๖๓/๒๒-๒๙, อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๘๙/๒๕, อจ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑๘๙/๑๓๐-๑๘๓, พ.ธ.อ. ๑/๘๔-๑๐๗, ๕๓๖-๕๓๘, พ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๕๘๗-๕๘๘, ๖๐๐-๖๐๑, พ.เถร.อ. (ไทย) ๒/๕๓๘-๖๐๘.

๓. ปรมัตถะ ประโยชน์อย่างยิ่ง คือ นิพพาน ความดับกิเลสและกองทุกข์ได้สิ้นเชิง ซึ่งจะบรรลุได้ด้วย การดำเนินตามอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการเมื่อปฏิบัติตามอริยมรรค ย่อมได้รับผลตามสมควรแก่การปฏิบัติ^{๖๕}

๒) หลักการสื่อสารเพื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนาควรมีหลักอุดมการณ์ ๔

ทรงกล่าวถึงอุดมการณ์อันสูงสุดของพระภิกษุและบรรพชิตในพระพุทธศาสนา อันมีลักษณะที่แตกต่างจากศาสนาอื่น อันอาจเรียกได้ว่าอุดมการณ์ ๔ ของพระพุทธศาสนา ได้แก่

๑) ความอดทนอดกลั้นเป็นสิ่งที่นักบวชในศาสนาพึงยึดถือและเป็นที่ต้องใช้เมื่อประสบกับสิ่งที่ไม่ชอบใจทุกอย่างที่ต้องเจอในชีวิตนักบวช เช่น ประสงค์ร้อนได้เย็น ประสงค์เย็นได้ร้อน

๒) การมุ่งให้ถึงพระนิพพานเป็นเป้าหมายหลักของผู้ออกบวช มิใช่สิ่งอื่นนอกจากพระนิพพาน

๓) พระภิกษุและบรรพชิตในพระธรรมวินัยนี้(เช่นภิกษุณี สามเณร สามเณรี ลีขมานา) ไม่พึงทำผู้อื่นให้ลำบากด้วยการทำความทุกข์กายหรือทุกข์ทางใจไม่ว่าจะในกรณีใดๆ

๔) พระภิกษุตลอดจนบรรพชิตในพระธรรมวินัยนี้ต้องขอแก้หายกด้วยอาการที่ไม่เบียดเบียน(คือการไม่เอ่ยปากเข้าชี้ข้อและไม่ใช้ปัจจัยสี่อย่างฟุ่มเฟือยจนเดือดร้อนหายก)^{๖๖}

๓) หลักการสื่อสารเพื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนาควรปฏิบัติตามวิธีการ ๖

หมายถึงวิธีการที่ธรรมทูตผู้เผยแพร่พระพุทธศาสนาถือเป็นกลยุทธ์ พระภิกษุที่ออกเผยแพร่พระพุทธศาสนาซึ่งมีเป็นจำนวนมากให้ใช้วิธีการเหมือนกันเพื่อจะได้เป็นไปในแนวทางเดียวกันและถูกต้องเป็นธรรม ได้แก่ วิธีการทั้ง ๖

๑) การไม่กล่าวร้าย (เผยแพร่ศาสนาด้วยการไม่กล่าวร้ายโจมตีดูถูกความเชื่อผู้อื่น)

๒) การไม่ทำร้าย (เผยแพร่ศาสนาด้วยการไม่ใช้กำลังบังคับข่มขู่ด้วยวิธีการต่างๆ)

๓) ความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ (รักษาความประพฤติให้น่าเลื่อมใส)

๔) ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร (เสพปัจจัยสี่อย่างรู้ประมาณพอเพียง)

๕) ที่นั่งนอนอันสงัด (สันโดษไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ)

๖) ความเพียรในอธิจิต (พัฒนาจิตใจเสมอมิใช่ว่าเอาแต่สอนแต่ตนเองไม่กระทำตามที่

สอน)^{๖๗}

นอกจากนั้นพระพุทธเจ้าทรงกล่าวถึงวิธีการสื่อสารอีกหลายวิธี ดังนี้

^{๖๕}หลักประโยชน์ ๓ <http://www.br.ac.th>. ออนไลน์วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๙.

^{๖๖}หลักอุดมการณ์ ๔ <http://dhammanatural.blogspot.com>. ออนไลน์ วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๙.

^{๖๗}โถววาปาฏิโมกข์. <https://th.wikipedia.org>. ออนไลน์วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๙.

พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช)^{๖๘} ได้กล่าวว่า ท่านบูรพาจารย์ทางศาสนาได้ศึกษาค้นคว้าและวิเคราะห์วิธีการเผยแพร่ของพระพุทธเจ้าและของพระสาวกแล้วสรุปวิธีการต่างๆที่ทรงใช้ ๗ ประการ โดยมีชื่อพิเศษดังนี้

๑. อุปนิสินนกา
๒. ธัมมิกกา
๓. โฉวาทกกา
๔. อนุศาสนิกกา
๕. ธัมมสากัจฉา
๖. ปุจฉาวิสัยนากา
๗. ธัมมเทศนากา

๔) คุณสมบัติของผู้สอนมีคุณลักษณะเพื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนา ดังนี้

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้กล่าวถึงคุณสมบัติผู้สอนว่าต้องมีลักษณะ ๒ ด้านคือ ด้านบุคลิกของผู้สอนท่านยกลักษณะท่าทางกริยา หน้าตาของผู้สอนเสียงที่ใช้ในการสอนหรือการเผยแพร่โดยยกพระพุทธเจ้าเป็นแบบอย่างในการถ่ายทอด และด้านคุณธรรมต้องมีปัญญาความฉลาดรอบรู้มีความประพฤติดีงานเรียบร้อยและมีจิตใจที่ปรารถนาดีอยากให้คนอื่นพ้นความทุกข์หมดปัญหา จึงได้ประกาศเผยแพร่หลักธรรมสื่อสารให้ผู้อื่นรู้^{๖๙}

วศิน อินทสระยังได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายในการสอนนั้นเพื่อให้ผู้ฟังรู้จักเห็นแจ้งในสิ่งที่ควรรู้เห็นเพื่อให้ผู้ฟังตรงตามและเห็นได้จริงเพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติได้ตามสมควร^{๗๐}

นอกจากนี้ **แสง จันทร์งาม** ยังได้กล่าวถึงคุณสมบัติของนักเผยแพร่ไว้ว่านักเผยแพร่ที่ดีจะต้องมีความกรุณาไม่ถือตัวหยิ่งยโส เป็นคนใจเย็น อดทน มีความยุติธรรมไม่เห็นแก่หน้าพวกพ้องมีความรอบครอบ มีพฤติกรรมที่น่าบูชาและต้องรู้จักภูมิปัญญาของผู้ฟังซึ่งพระพุทธศาสนาถือว่าผู้เผยแพร่และผู้ฟังมีความสัมพันธ์กันในฐานะกัลยาณมิตรเพราะฉะนั้นการเผยแพร่พุทธธรรมที่ดีจะต้องมีคุณสมบัติที่เป็นองค์คุณของกัลยาณมิตรถึงมี ๗ ประการคือ^{๗๑}

๑. ปิโย เป็นที่รักพอใจ คือเข้าถึงจิตใจ
๒. ครุเป็นที่เคารพ ประพฤติตนเหมาะสมแก่ฐานะ
๓. ภาวนิโย เป็นที่ยกย่องมีความรู้จริง รู้ที่จะฝึกฝนตนเองอยู่เสมอ
๔. วัตตา เป็นนักพูดที่ตรัสจกอธิบายให้ผู้อื่นเข้าใจ
๕. ว่าจะจะนักขะโม มีความอดทนต่อถ้อยคำ ไม่เบื่อหน่ายไม่อารมณ์เสีย คือพร้อมที่จะรับฟังคำไตร่ถามคำเตือน คำวิจารณ์

^{๖๘} พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี ป.ธ.๙), **วิธีเทศนา**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ปัญญามิตร การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๘), หน้า ๙.

^{๖๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐-๑๓.

^{๗๐} วศิน อินทสระ. **พุทธวิธีในการสอน**. (สำนักพิมพ์ธรรมดา. ๒๕๔๕), หน้า ๒๓.

^{๗๑} พระบุญโชค ชยธมโม (สงแสง) ศิษ्यารูปแบบและวิธีการเทศน์ของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน งานวิจัยฉบับสมบูรณ์. (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ๒๕๔๘), หน้า ๓๖.

๖. คุมภีรัญจะ กะถังกัตตา ฉลาดในวิธีการรู้จักใช้ถ้อยคำให้ผู้ฟังเข้าใจง่ายต้องมีความรอบรู้ในศาสตร์หลายๆ ด้าน

๗. โน ฐัฏฐาเนนิโยชะเย ไม่ชักนำในโอฐาษณะไม่ชักนำให้ผู้ฟังเข้าใจผิดต้องรู้จักชักจูงแนะนำในทางที่ถูกต้อง

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้กล่าวถึงเทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งทำให้ประชาชนผู้รับสารซึ่งมีปัญหาแตกต่างกันสามารถเข้าใจและจดจำได้ง่ายที่สุด เนื้อหาหรือเรื่องที่พระองค์ทรงสอนจะมีหลักการสอนคือ^{๗๒}

๑. สอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่ายอยู่แล้วไปหาสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจยากหรือยังไม่รู้ไม่เห็นไม่เข้าใจ ตัวอย่างที่เห็นชัดคือ หลักอริยสัจ ทรงเริ่มสอนจากความทุกข์ ความเดือดร้อนปัญหาของชีวิตที่ตนเองมีอยู่ทุกคน ต่อจากนั้นจึงสาวหาสาเหตุที่ยากลึกซึ้งและทางแก้ไขต่อไป

๒. สอนเนื้อหาเนื้อเรื่องที่ค่อยลุ่มลึกยากขึ้น ไปตามลำดับขั้นและต่อเนื่องเป็นสายลงไป

๓. ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ฟังสอดด้วยของจริงให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็นได้ฟังเองอย่างที่เราเรียกว่าประสบการณ์ตรง

๔. สอนตรงเนื้อหาตรงเรื่อง คมอยู่ในเรื่อง มีจุดไม่วกวน ไม่ไขว้เขว ไม่ออกนอกเรื่องโดยไม่มีอะไรเกี่ยวข้องในเนื้อหา

๕. สอนมีเหตุผลตรงเห็นจริงได้

๖. สอนเท่าที่จำเป็นพอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจ ให้การเรียนรู้ได้ผลไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้หรือสอนแสดงภูมิว่าผู้สอนมีความรู้มาก

๗. สอนสิ่งที่มีความหมายควรที่เขาคงจะเรียนรู้ และเข้าใจเป็นประโยชน์แก่ตัวเขาเองการเผยแพร่พุทธธรรมเป็นหน้าที่ของพุทธบริษัทที่จะต้องช่วยกัน โดยเฉพาะพระสงฆ์ถือเป็นหน้าที่ของสมณะ ซึ่งมากล่าวไว้ในสังคาลสูตร^{๗๓} ว่าจะต้องทำคือ ห้ามปรามสอนให้เว้นจากความชั่ว แนะนำสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดีให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคยฟัง ต้องชี้แจงอธิบายทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้งบอกทางสวรรค์ สอนวิดำเนินชีวิตให้มีความสุขความเจริญ^{๗๔}

สรุปจากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อการเผยแพร่พุทธศาสนา พบว่าการเผยแพร่พุทธธรรมนั้นมุ่งประโยชน์ของผู้รับสารเป็นสำคัญ โดยไม่ใช่เผยแพร่เพื่อหาผลประโยชน์อื่นที่มีวาระซ่อนเร้น และสำหรับผู้ที่ทำหน้าที่เผยแพร่พุทธธรรมแล้วจะต้องมี คุณลักษณะที่เป็นที่น่าเลื่อมใสมีศีลคือพฤติกรรมดี ปฏิบัติชอบ มีสมาธิ คือ มีความตั้งใจ มีเป้าหมายเพื่อประโยชน์สูงสุด และมีปัญญาคือมีความรอบรู้ในหลักวิทยากร วิชาต่างๆ ทั้งด้านภาคทฤษฎีและฉลาดด้านอารมณ์ นอกจากนี้ต้องมีเมตตาและกรุณาต่อผู้อื่น

^{๗๒} ญฐนนท์ ประกายสันติสุข. ประสิทธิผลของการสื่อสาร ในการเผยแผ่ธรรม หลักสูตรการพัฒนาคิดให้เกิดปัญญา และสันติสุข ฉบับย่อ พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๔๑

^{๗๓} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๔๒/๑๙๙,๑๑/๒๗๒/๒๑๖.

^{๗๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), ธรรมบุญชีวิตพุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม, พิมพ์ครั้งที่ ๖๘, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ระฆังทอง, ๒๕๔๗), หน้า ๙.

๒.๔ ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ด้านมนุษยสัมพันธ์ (นิสสัยสัมปันโน)

พระพุทธศาสนาเชื่อว่ามนุษย์เป็นคนคนมีกิเลส มนุษย์อยากรู้และอยากเข้าใจซึ่งกันและกัน จึงทำให้มนุษย์มีความเกี่ยวพันและต่อบัต์กันอยู่เสมอ ทำให้เกิดความสัมพันธ์กันขึ้นระหว่างมนุษย์ ๒ คน เมื่อรวมตัวกันมากขึ้นก็จะกลายเป็นสังคม เมื่อมนุษย์รวมกันเป็นกลุ่มสังคม การติดต่อเกี่ยวข้องกัน หรือการมีมนุษยสัมพันธ์ย่อมมีความจำเป็น และมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์^{๗๕} เริ่มจากสังคมที่ไม่ซับซ้อน มนุษย์เริ่มที่จะพบปะพูดคุยกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน แบ่งปันสิ่งของ ไปเยี่ยมเยียนกัน พฤติกรรมดังกล่าวเป็นพฤติกรรมการสร้างมนุษยสัมพันธ์ในกลุ่มสังคมที่ไม่เป็นทางการ ซึ่งมนุษย์ทำไปด้วยความเต็มใจและจริงใจตลอดเวลา ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

๒.๔.๑ ความหมายของคำว่ามนุษยสัมพันธ์

มนุษยสัมพันธ์เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ในการเข้ากักับคนมนุษยสัมพันธ์เป็นศาสตร์หมายถึง วิทยาการหรือความรู้ที่เป็นระบบระเบียบที่เชื่อถือได้และสามารถศึกษาหาความรู้ได้อย่างมีระบบ ส่วนมนุษยสัมพันธ์ที่เป็นศิลป์นั้น หมายถึงการประมวลวิทยาการสาขาต่างๆ มาผสมกลมกลืนกันให้เป็น ศิลปะในการติดต่อประสานสัมพันธ์กับผู้อื่น ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะตัวที่ต้องใช้ความสามารถ สติปัญญา ประสบการณ์ ความรู้ เวลา สถานที่ สถานการณ์ และกรณีแวดล้อมอื่นๆ เช่น เหตุผลทางประเพณี วัฒนธรรม และกฎเกณฑ์ต่างๆ มาบูรณาการกันให้เกิดความเหมาะสม นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญ หลายท่านได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับคำว่า มนุษยสัมพันธ์ไว้ ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้ให้ความหมายเอาไว้ว่ามนุษยสัมพันธ์ หมายถึง ความสัมพันธ์ในทางสังคมระหว่างมนุษย์ซึ่งจะก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน^{๗๖}

กฤษณา ศักดิ์ศรี, ผศ. กล่าวว่า มนุษยสัมพันธ์ คือ กระบวนการของศาสตร์ที่ใช้ศิลปะ สร้างความพอใจ รักใคร่ ศรัทธา เคารพ นับถือ โดยแสดงพฤติกรรมให้เหมาะสมทั้งทางกาย วาจา และใจ เพื่อโน้มนำให้มีความรู้สึกใกล้ชิด เป็นกันเอง จูงใจให้ร่วมมือร่วมใจในอันที่จะบรรลุสิ่งซึ่งพึงประสงค์อย่างราบรื่น และอยู่ในสังคมได้อย่างสันติสุข^{๗๗} และวิทยา เทพยา ได้ให้ทัศนะไว้ว่า มนุษยสัมพันธ์ คือ การสร้างเสริมความสัมพันธ์อันดีกับบุคคลเพื่อให้ได้มาซึ่งความรักใคร่ นับถือ ความร่วมมือ ความจงรักภักดี และความสำเร็จ^{๗๘} ในการดำเนินชีวิตและการประกอบกิจการงานทั้งปวงได้ สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดีและมีความสุข เปรียบเสมือนน้ำมันที่หล่อลื่นให้เครื่องจักรทำงานได้ด้วยดี^{๗๙}

^{๗๕} สมพร สุทัศน์ีย์. มนุษยสัมพันธ์. พิมพ์ครั้งที่ ๘. (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘) หน้า ๑๔.

^{๗๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๑), หน้า ๖๒๔.

^{๗๗} กฤษณา ศักดิ์ศรี, มนุษยสัมพันธ์ เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : อักษรวิทยา, ๒๕๓๔), หน้า ๒๓.

^{๗๘} วิทยา เทพยา. มนุษยสัมพันธ์ . (กรุงเทพมหานคร : เจริญรัฐการพิมพ์, ๒๕๒๔) หน้า ๒.

^{๗๙} จรุณ ทอถาวร. มนุษยสัมพันธ์. หน้า ๖.

เดวิส (Davis) ได้ให้ทัศนะไว้ว่า มนุษยสัมพันธ์ คือ กระบวนการจูงใจคนให้ทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล^{๘๐} การรวมคนให้ทำงานร่วมกันในลักษณะที่มุ่งให้เกิดความร่วมมือ ประสานงาน ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เพื่อให้บังเกิดผลบรรลุตามเป้าหมาย^{๘๑}

กล่าวโดยสรุป มนุษยสัมพันธ์ การสร้างสัมพันธ์ภาพอันดีระหว่างบุคคลต่อบุคคลหรือองค์กรหน่วยงาน กับเพื่อนร่วมงาน ผู้ใต้บังคับบัญชา เพื่อสร้างบรรยากาศการทำงานร่วมกันให้สัมฤทธิ์ผลและประสิทธิภาพ เกิดประโยชน์ส่วนแก่องค์กรส่วนร่วมและต่อบุคคลในองค์กรด้วย

๒.๔.๒ มูลเหตุของการเกิดมนุษยสัมพันธ์

กฤษฎณา ศักดิ์ศรี ได้กล่าวถึงมูลเหตุแห่งการเกิดวิหามนุษยสัมพันธ์ไว้ดังนี้^{๘๒}

๑. มนุษยสัมพันธ์ เป็นสิ่งที่มีประโยชน์และจำเป็นมากสำหรับมวลหมู่มนุษย์จึงบังเกิดขึ้นตามความเรียกร้องต้องการของสังคมเยี่ยงเดียวกับวิชาการด้านอื่นๆ เช่น ด้านวิศวกรรม การสื่อสารการอุตสาหกรรม ฯลฯ ฉะนั้น ด้านมนุษยสัมพันธ์ จึงต้องขยับปรับตัวยกระดับขึ้นให้ทัดเทียมวิชาการด้านอื่น ๆ ตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ

๒. การลงทุนและค่าใช้จ่ายทางด้านแรงงานมีมากขึ้น ดังนั้น ฝ่ายบริหารหรือเจ้าของกิจการจึงต้องใช้ประโยชน์ของกรรมกรให้เต็มที่ วิธีการที่จะบรรลุจุดประสงค์อันนี้ก็คือ โดยวิธีการมนุษยสัมพันธ์ จึงต้องมีการศึกษาปรับปรุงให้ดีขึ้น

๓. มนุษย์มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด และจำเป็นต้องเผชิญหน้ากันมากขึ้น ศิลปะในมนุษยสัมพันธ์จึงมีความจำเป็นมากขึ้น

๔. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ทำให้เจ้าของกิจการหรือผู้บริหารระดับสูง เปลี่ยนแนวความคิดใหม่ว่าจะต้องรับผิดชอบต่อสังคม โดยเฉพาะต่อคนงานมากขึ้น โดยถือว่าคนงานเป็นมนุษย์และเป็นประชากรของสังคม (Human Being and Citizen of Community)

๕. การมีจำนวนคนงานหรือกรรมกรเพิ่มขึ้นในองค์กรจาก ๑๐ เป็น ๑๐๐ เป็น ๑,๐๐๐ คน เป็นการยากลำบากในการปกครองและเป็นปัญหาในการบริหารงาน เป็นสิ่งยากมากที่จะทำให้คนจำนวนมาก ๆ ร่วมกันทำงานอย่างมีประสิทธิภาพโดยไม่มีข้อขัดแย้ง มนุษยสัมพันธ์ช่วยผูกจิตใจได้ดีจึงนำมาประยุกต์ใช้

๖. ได้มีผลงานศึกษาค้นคว้าวิจัยทางธุรกิจออกมา มาก ยืนยันว่าถ้ามีการพัฒนาปรับปรุงงานด้านมนุษยสัมพันธ์ ผลผลิตของหน่วยงานก็จะเพิ่มขึ้นได้ จึงมีผู้ให้ความสนใจทั่วไป โดยเฉพาะในวงงานธุรกิจ

๗. สหภาพกรรมกร (Labor Union) ได้สร้างอิทธิพลทางด้านมนุษยสัมพันธ์เพิ่มมากขึ้น และได้มีกฎหมายเกี่ยวกับเรื่องนี้บังคับไว้ อีกทั้งเจ้าของกิจการและนักบริหารก็เห็นว่าการงานด้านมนุษยสัมพันธ์ ถ้าปรับปรุงให้ดีขึ้นก็สามารถจะใช้เป็นเครื่องช่วยในการควบคุมกรรมกรได้

^{๘๐} สมพร สุทัศนีย์. มนุษยสัมพันธ์. พิมพ์ครั้งที่ ๘. อ่างแล้ว. หน้า ๔.

^{๘๑} จรุง ทองถาวร. มนุษยสัมพันธ์. อ่างแล้ว. หน้า ๒.

^{๘๒} กฤษฎณา ศักดิ์ศรี. มนุษยสัมพันธ์ เล่ม ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๑ (กรุงเทพมหานคร : บำรุงสาส์น, ๒๕๔๓)

๘. คนงานมีความชำนาญแต่ละสาขาวิชาเพิ่มมากขึ้น (Specialization) ทำให้เกิดข้อขัดแย้งหรือปฏิกิริยาตอบโต้ในระหว่างกลุ่มได้ง่าย ซึ่งจะทำให้ผลผลิตลดน้อยลงไป จำเป็นต้องใช้มนุษยสัมพันธ์เป็นสื่อประสาน

๙. การคมนาคมสื่อสารสะดวกขึ้น คนงานกรรมกรเปลี่ยนแปลงงานทำได้ง่ายหรือได้ฟังข่าวสารความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับอัตราค่าจ้างแรงงานและสวัสดิการ ก็มักจะทำให้อัตราและการปรับปรุงสวัสดิการขององค์กรที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันอยู่ในระดับเดียวกัน

๑๐. กรรมกรเองก็ต้องการให้มีการปรับปรุงงานด้านมนุษยสัมพันธ์ เพราะกรรมกรคนงานที่ทำงานส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาเพิ่มมากขึ้น หรือจบจากมหาวิทยาลัย จึงต้องการสิ่งต่างๆ เพิ่มขึ้น ต้องการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานและต้องการลักษณะผู้นำที่ดีกว่า

๑๑. เนื่องจากค่าครองชีพสูงขึ้น ดังนั้น คนงานก็จะต้องพยายามหาหนทางที่จะให้มีรายได้เพิ่ม เพื่อให้พอกับค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้น ดังนั้น องค์กร หน่วยงาน จึงจัดสิ่งตอบแทนเป็นสวัสดิการให้แก่คนงานซึ่งถือว่าเป็นมนุษยสัมพันธ์อย่างหนึ่ง

สรุปว่า เมื่อสังคมเปลี่ยนไป การขับเคลื่อนของพลังมวลชนเป็นสิ่งสำคัญในด้านการผลิต เมื่อมวลชนได้มีการพบปะกันมากขึ้น ต่างคนต่างมีลักษณะเฉพาะตัว การสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ จึงต้องมีการพัฒนาการขึ้นไปตามความเคลื่อนไหว และวิวัฒนาการของมนุษย์และสังคมมนุษย์

๒.๔.๓ กำเนิดและพัฒนาการของมนุษยสัมพันธ์

มนุษยสัมพันธ์เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับทุกคน และทุกคนมีโอกาสใช้อยู่ตลอดเวลา เพราะมนุษย์จะต้องติดต่อสัมพันธ์ซึ่งกันและกันตลอดเวลาในทุกหนทุกแห่ง ยิ่งคนเราต้องใช้ชีวิตในสังคมสมัยใหม่มากเท่าใด ก็จำเป็นที่จะต้องติดต่อและพึ่งพาอาศัยคนอื่นมากขึ้นทุกขณะเท่านั้นและธรรมชาติของมนุษย์ก็ต้องพึ่งพาคนอื่นด้วยตั้งแต่แรกเกิด ต้นกำเนิดของมนุษยสัมพันธ์นั้นเกิดมีมาตั้งแต่โบราณกาล อันมีหลักฐานจารึกไว้เป็นศิลาจารึกบ้าง เป็นตัวเขียนสีที่ผนังถ้ำบ้าง ซึ่งมีที่ศนะของนักวิชาการและผู้ชำนาญการหลายท่าน ได้กล่าวถึงกำเนิดและพัฒนาการของมนุษยสัมพันธ์ไว้ดังนี้

พรณทิพย์ ศิริวรรณบุศย์ ให้ทัศนะไว้ว่า การเคลื่อนไหวเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์นั้น มีอาจกำหนดได้แน่นอนว่าเริ่มเมื่อใด แต่การเคลื่อนไหวที่เด่นชัดเริ่มกลางศตวรรษที่ 19 ได้แก่การเคลื่อนไหวเกี่ยวกับผู้ใช้แรงงานและนายจ้าง หรือนายทุนในประเทศสหรัฐอเมริกาอันเป็นเหตุให้มีผู้คิดค้นถึงวิธีการทำงานร่วมกัน การสร้างความเข้าใจระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง และต่อมาสภาพแรงงานต่างๆ ก็เกิดขึ้นในศตวรรษที่ 20 เพื่อเป็นหลักประกันในการทำงานร่วมกันของกลุ่มผู้ใช้แรงงาน ซึ่งในความเป็นจริงมนุษยสัมพันธ์นั้น เป็นวิชาที่เกิดขึ้นมานานแล้ว แต่ยังมีได้สร้างเป็นศาสตร์เท่านั้น เพราะเมื่อมนุษย์สร้างสังคมขึ้นมา^{๘๓}

วิจิตร อวาทะกุล,รศ. กล่าวถึง พัฒนาการด้านความสัมพันธ์ของมนุษย์ไว้องค์ประกอบแรกของมนุษยสัมพันธ์คือ ตัวเราเอง คงจะไม่มีใครรู้จักตัวเราเท่ากับตัวเราเอง แต่ก็มีคนเป็นจำนวนมากยังไม่รู้จักตนเองดีพอ ไม่รู้ว่ามิจุดเด่นอะไรบ้าง เช่นความสามารถ ความแข็งแรง รูปร่างหน้าตาดี พุดจา

^{๘๓}พรณทิพย์ ศิริวรรณบุศย์. มนุษยสัมพันธ์. พิมพ์ครั้งที่ ๕. (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙) หน้า ๒-๓.

ดีมีเหตุผล มีความคิดดี อารมณ์เยือกเย็นสุขุม ซึ่งสามารถจะพัฒนาให้ก้าวหน้าได้อีกมาก หรือ เรามีจุดอ่อนอย่างไร ที่ควรแก้ไข เช่น บุคลิกไม่ดี กิริยาก้าวร้าว อารมณ์ร้อน เอาแต่ใจตนเอง มีความประพฤติที่ไม่เหมาะสม เห็นแก่ตัว เป็นต้น^{๘๔}

สรุปได้ว่า จากทัศนะของนักวิชาการต่างๆ พอที่จะประมวลความได้ว่า กำเนิดและพัฒนา การของมนุษยสัมพันธ์นั้นเกิด ซึ่งเกิดขึ้นจากการสร้างสังคมเล็กๆ จนสู่สังคมใหญ่ๆ เป็นกลุ่มชน ซึ่งได้สัมพันธ์กันในการเป็นอยู่ ความต้องการของมนุษย์ เมื่อพอใจหรือต้องประสงค์ของผู้เป็นใหญ่ก็อยู่ร่วมกันด้วยดี โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาองค์การให้เจริญเป็นปึกแผ่น มีคุณภาพและมีประสิทธิภาพ ปัจจุบันมนุษยสัมพันธ์ได้แพร่ไปทั่วทุกองค์การทุกภาคส่วน เพราะมนุษย์นั้นมีความต้องการความเป็นอยู่ร่วมกันเป็นสังคม

๒.๔.๔ ประเภทของมนุษยสัมพันธ์

มนุษยสัมพันธ์ คือการประสานสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ซึ่งมีหลากหลายสถานะที่อยู่ในสังคมนี้ เพื่อเป็นการง่ายต่อการศึกษาวิเคราะห์ ผู้วิจัยจึงได้นำทัศนะของนักวิชาการ ต่างๆ ที่ได้จัดประเภทของมนุษยสัมพันธ์ไว้ดังนี้

วิจิตร อวาระกุล, รศ. ได้จัดประเภทของมนุษยสัมพันธ์จัดไว้เป็น ๓ ระดับ^{๘๕} คือ

๑. มนุษยสัมพันธ์ระดับตัวต่อตัว หมายถึง มนุษยสัมพันธ์ของแต่ละคนมีปัญหาต่างๆ กันอย่างกว้างขวาง เช่นการเข้ากับเพื่อนบ้านที่ร้ายกาจ การเข้ากับคนงานที่ชอบบังคับข่มขู่เพื่อน

๒. มนุษยสัมพันธ์ระดับกลุ่ม หมายถึงบางครั้งเรามีความจำเป็นต้องสัมพันธ์กับกลุ่มต่างๆ เช่น ข้าราชการกรมนี้เข้ากับกรมโน้นกับกองนี้

๓. มนุษยสัมพันธ์ระหว่างชาติ หมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างชาติไทยกับชาติอื่นๆ เป็นการประชุมนานาชาติ ซึ่งผู้เข้าร่วมมาจากชาติ ศาสนา ความเชื่อถือขนบธรรมเนียมต่างๆ กัน

การที่คนเรามีความสัมพันธ์ไม่ดี และแตกต่างกัน อาจเป็นผลเนื่องมาจากปัญหาครอบครัว มีลูกมาก ๆ เพื่อนบ้านทะเลาะกัน เป็นคดีฟ้องร้อง อาจจะเรื้อยขึ้นไปจนถึงความขัดแย้งทางเชื้อชาติ ศาสนา สงคราม เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์ไม่รักความสงบ เอาเปรียบ รุกราน แย่งชิง เอาชนะและฝัง ลึกอยู่ในจิตใจเป็นเวลานาน เกิดความเชื่อ ค่านิยม ทัศนคติ ฯลฯ ผสมผสานต่างๆ จึงทำให้มนุษย์มีลักษณะความสัมพันธ์ต่างๆ กันไป

เสนาะ ผดุงฉัตร กล่าวไว้ว่า ประเภท คือแบบหรือลักษณะเฉพาะของมนุษยสัมพันธ์ แบ่งได้เป็น ๔ ประเภท^{๘๖} คือ

๑. มนุษยสัมพันธ์ทั่วไป คือ การพบปะสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและความรู้ของบุคคลในสังคมทั่วไป เช่น นักเรียนในห้องเดียวกัน ครูในโรงเรียนเดียวกัน บุคคลในหมู่บ้านเดียวกัน ตำบล อำเภอ และจังหวัดเดียวกัน รวมไปถึงบุคคลผู้อยู่ต่างประเทศที่ได้มีโอกาสพบปะกัน

^{๘๔} วิจิตร อวาระกุล. เทคนิคมนุษยสัมพันธ์. อ่างแล้ว. หน้า ๙๙.

^{๘๕} วิจิตร อวาระกุล, รศ. เทคนิคมนุษยสัมพันธ์. หน้า ๒๒ - ๒๓.

^{๘๖} เสนาะ ผดุงฉัตร. หลักมนุษยสัมพันธ์ในพระพุทธศาสนา. (กรุงเทพมหานคร : การศาสนา, ๒๕๔๕).

๒. มนุษย์สัมพันธ์ในการทำงาน คือการทำงานร่วมกันต่างๆ เช่น การช่วยกันสร้างสะพาน สร้างถนน สร้างบ้าน การช่วยเกี่ยวข้าวในนา การพัฒนาทำความสะอาดวัด โรงเรียนและหมู่บ้าน เป็นต้น

๓. มนุษย์สัมพันธ์ในการบริหารราชการ คือ การบริหารบุคคลในหน่วยงานราชการ การต่างๆ เช่น การเกี่ยวข้องระหว่างผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชา ในกระทรวง ทบวง กรม กอง โรงเรียน สำนักงานศึกษาธิการ เป็นต้น

๔. มนุษย์สัมพันธ์ในการบริหารธุรกิจ คือ การบริหารงานของบุคคลในหน่วย งานเอกชน เช่น การเกี่ยวข้องของบุคคลในบริษัทในโรงงานอุตสาหกรรม ตัวอย่างเช่น บริษัทประกันภัย บริษัทประกันชีวิต โรงงานทำกระดาษ เป็นต้น ผู้เป็นเจ้าของกิจกรรมนั้น ๆ ต้องเกี่ยวข้องกับผู้ร่วมงานเป็นรายบุคคลอย่างทั่วถึง เพราะการบริหารเชิงธุรกิจมุ่งผลกำไรเป็นใหญ่ การสร้างมนุษย์สัมพันธ์ที่ดีต่อกันจึงสำคัญยิ่ง

ภคณา ศักดิ์ศรี, ผศ. ได้จัดระดับความสัมพันธ์ของมนุษย์เป็นระดับต่างๆ ได้^{๘๗} ดังนี้

๑. ความสัมพันธ์ระดับตัวต่อตัว หรือบุคคลต่อบุคคล เป็นความสัมพันธ์ในลักษณะพบปะ พูดคุย ทักทาย สนทนา สماعคมกันเป็นส่วนบุคคล

๒. ความสัมพันธ์ระดับบุคคลกับกลุ่ม การติดต่อกับราชการ องค์กร การหน่วยงาน ชุมชน วัด สมาคม ชมรม กลุ่มคนที่ต้องเกี่ยวข้อง เช่น ครูกับนักศึกษาทั้งกลุ่ม สมภารกับชาวบ้าน หัวหน้าพรรคการเมืองกับสมาชิกพรรค อาจสัมพันธ์กันเกี่ยวกับธุรกิจหน้าที่การงาน การศึกษา การสังคมสงเคราะห์ การกุศล

๓. ความสัมพันธ์ระดับกลุ่มบุคคลกับกลุ่มบุคคลด้วยกัน องค์กรต่อองค์กร สมาคมกับสมาคม ข้าราชการกรมนี้กับกรมโน้นกองนี้ ความสัมพันธ์ในระดับนี้จะซับซ้อนมากขึ้น เพราะองค์กรแต่ละองค์กรนั้นก็ต้องประกอบด้วยบุคคลในลักษณะต่างๆ กันที่มารวมกันอยู่ และความสัมพันธ์จึงต้องสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของกลุ่มหรือขององค์กรนั้นด้วย

๔. ความสัมพันธ์ระดับองค์กรกับมวลชน หรือประเทศชาติ ความสัมพันธ์ในระดับนี้ย่อมกว้างขวางขึ้นไปอีก เพราะมวลชนนั้นเป็นที่รวมของคนต่างการศึกษา ต่างศาสนา ต่างระดับฐานะต่างสังคมต่างวัฒนธรรม

๕. ความสัมพันธ์ระดับประเทศต่อประเทศ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างชาติ บางครั้งจำเป็นต้องติดต่อกันระดับชาติ มีการประชุมสัมมนาร่วมมือกับนานาชาติ บุคคลแต่ละชาติ ต่างเชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรม ปรัชญา ภาษา ความเชื่อ ความคิด ธรรมเนียม ประเพณี

จากทัศนะของนักวิชาการดังกล่าว สามารถสรุปประเภทของมนุษย์สัมพันธ์ได้เป็น ๓ กลุ่มคือ

๑. ความสัมพันธ์ระดับตัวบุคคล เป็นความสัมพันธ์ระดับตัวต่อตัว บุคคลต่อบุคคล สนทนา ปราศรัยและเปลี่ยนเจตคติเป็นการเฉพาะ

^{๘๗} ภคณา ศักดิ์ศรี. มนุษย์สัมพันธ์ เล่ม ๑. หน้า ๑๓๗ - ๑๓๘.

๒. ความสัมพันธ์ระดับกลุ่มบุคคล เป็นความสัมพันธ์ระดับบุคคลต่อองค์การ เช่น บุคคลกับชุมชน บุคคลกับหน่วยราชการ บุคคลกับองค์การต่าง ๆ หรือหน่วยงานต่อหน่วยงาน กรมต่อกรม ประชาชนกับราชการ องค์การกับองค์การ เป็นต้น

๓. ความสัมพันธ์ระดับชาติ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างชาติ ซึ่งประสานสัมพันธ์กันด้วยผู้ประสานที่เรียกว่าทูต อันเกี่ยวกับเศรษฐกิจ ความมั่นคงของชาติ เช่น กรณีปราสาทเขาพระวิหาร ต้องใช้ความสัมพันธ์ระหว่างชาติแก้ปัญหาดังกล่าว

สรุปว่า การสร้างมนุษยสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกัน การพักทหาย มีกิจกรรมร่วมกัน เรียกว่าเป็นหลักการสร้างมนุษยสัมพันธ์ เรียกว่าระดับองค์กร หรือระดับบุคคล ส่วนการติดต่อสื่อสารระดับประเทศ หรือระดับโลก เรียกว่าสร้างมนุษยสัมพันธ์ของผู้นำด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การเงิน การค้าขาย เรียกว่าการสร้างมนุษยสัมพันธ์กับองค์กรขนาดใหญ่

๒.๕.๕ องค์ประกอบของมนุษยสัมพันธ์

กฤษฎณา ศักดิ์ศรี, ผศ. กล่าวถึงองค์ประกอบของมนุษยสัมพันธ์ไว้ว่า

๑. ต้องมีความเข้าใจตนเอง หมายถึง ความเข้าใจในความต้องการของตนเอง การรู้จักจุดเด่น จุดด้อยของตน การรู้จักจุดที่จะต้องปรับปรุงพัฒนาตน

๒. ต้องมีความเข้าใจบุคคลอื่น หมายถึง การที่เราไปถึงความต้องการหรือปัญหาของบุคคลอื่น บุคลิกลักษณะเฉพาะตัวของบุคคลนั้นๆ และธรรมชาติของคน

๓. ต้องยอมรับความแตกต่างของบุคคลอื่น หมายถึงว่าแต่ละบุคคล ย่อมมีความคิด จิตใจ เขาวนปัญญา ความสามารถ เจตคติ ประสบการณ์ต่างๆ กัน^{๘๘}

องค์ประกอบของมนุษยสัมพันธ์คือพฤติกรรม การจงใจ ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม นิสัยสังคม ศาสตร์และศิลป์ ความสมัครสมานสามัคคี สิ่งเหล่านี้เป็นอุปกรณ์ผสมผสานกันอย่างเหมาะสม เกิดเป็นพฤติกรรมที่น่าพึงพอใจแก่บุคคลอื่น เรียกว่า “มนุษยสัมพันธ์” และสุชาดา มุกเตียรย์ ได้สรุปองค์ประกอบของมนุษยสัมพันธ์ ไว้ดังนี้^{๘๙}

๑. ความเข้าใจตนเอง หมายถึง ความเข้าใจในความต้องการของตนเอง การรู้จักจุดเด่นจุดด้อยของตนเอง การรู้จักจุดที่จะต้องปรับปรุงพัฒนาตน

๒. ต้องมีความเข้าใจบุคคลอื่น หมายถึงการที่เราไปถึงปัญหาและความต้องการของบุคคลอื่น

๓. ต้องมีความเข้าใจในเรื่องการมีปฏิสัมพันธ์หรือการสื่อสารระหว่างตนเองกับผู้อื่น หมายถึงการที่เราปฏิบัติกริยาโต้ตอบกับบุคคลอื่นในชีวิตประจำวันของเรา ซึ่งจะวางรากฐานอยู่กับเจตคติของเราที่มีต่อคนทั่วไป ตลอดจนความคิด ประสบการณ์ ค่านิยม ความต้องการของเราและผู้อื่น

จากทัศนะของนักวิชาการดังกล่าวสรุปได้ว่า การอยู่ร่วมกันในสังคม ถือว่าเป็นสัตว์สังคม จะต้องศึกษาให้รู้ว่าคนแต่ละคนในสังคมนั้นต่างกันอย่างไร มีทัศนะต่างกันหรือเหมือนกัน การสร้าง

^{๘๘} กฤษฎณา ศักดิ์ศรี. เรื่องเดียวกัน. หน้า ๓๒.

^{๘๙} สุชาดา มุกเตียรย์. “ผลของการฝึกกลุ่มวิเคราะห์การสื่อสารสัมพันธ์ที่มีต่อมนุษยสัมพันธ์ของบุคลากร ทีมสุขภาพในโรงพยาบาล”. อ้างแล้ว. หน้า ๑๔.

มนุษย์สัมพันธ์ที่ดีนั้น ต้องรู้จักศึกษาทัศนคติให้รู้เขารู้เรา และวิธีการสร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างตัวเรากับผู้อื่น เพื่อความเป็นเอกภาพในสังคมเดียวกัน อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เป็นสังคมอุดมคติปัญญา

๒.๔.๖ ประโยชน์ของมนุษย์สัมพันธ์

มนุษย์สัมพันธ์ เป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการทำงาน และการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม เพราะช่วยให้มนุษย์เรียนรู้ที่จะยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น และปรับตัวปรับใจให้ร่วมสังคมและร่วมกิจกรรมกันอย่างสันติสุข มนุษย์สัมพันธ์เป็นเสมือนมนต์ขลังช่วยลดความเกลียดชัง แม้ศัตรูผู้มีผลประโยชน์ขัดกับเราก็จะกลับกลายเป็นรูปเห็นอกเห็นใจ เป็นมิตรภาพ เรื่องร้ายกลายเป็นดีได้^{๙๐} ไม่ว่าจะติดต่อสัมพันธ์กันในทางการงานหรือส่วนตัว ก็จะมีบังเกิดผลดี มีประโยชน์ต่องานอาชีพ และการดำเนินชีวิต อุปสรรค ความยุ่งยากจะเรียบร้อยราบรื่น การมีมนุษย์สัมพันธ์ที่ดีนั้น จะช่วยให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและส่วนรวม ในแง่ประโยชน์ต่อตนเอง บุคคลที่มนุษย์สัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนจะก่อให้เกิดความเข้าใจและความเห็นใจซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สามารถสมาคมกับบุคคลในระดับต่าง ๆ ได้ดี ประสบความสำเร็จในการศึกษาและการประกอบกิจกรรมหรือการอาชีพ ในแง่ส่วนรวม การมีมนุษย์สัมพันธ์ที่ดีจะช่วยสร้างความสามัคคีกลมเกลียวขึ้นในหมู่คณะ ร่วมใจกันทำงานให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีโดยปราศจากข้อขัดแย้ง สามารถอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขและในที่สุดจะช่วยพัฒนาให้สังคมและประเทศชาติเจริญก้าวหน้า

ถ้าจะเน้นประโยชน์ในแง่ของการบริหารงาน มนุษย์สัมพันธ์เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดปัจจัยหนึ่งที่จะทำให้หัวหน้างานประสบความสำเร็จ และเจริญก้าวหน้า หัวหน้างานควรจะต้องใส่ใจกับศิลปะของการสร้างมนุษย์สัมพันธ์ในหน่วยงาน ทำความเข้าใจกับธรรมชาติของคนโดยเฉพาะในเรื่องความต้องการของมนุษย์และการจูงใจ ซึ่งปัจจุบันก็มีแนวคิดใหม่ๆ ที่ท้าทายให้ผู้บริหารได้นำไปประยุกต์ใช้ เพื่อให้เกิดประโยชน์กับหน่วยงาน หัวใจของมนุษย์สัมพันธ์ในหน่วยงานก็คือ การที่หัวหน้างานเป็นคนที่มีรู้จักตน รู้จักเพื่อนร่วมงาน และรู้จักความสำคัญของมนุษย์สัมพันธ์ในการบริหารงานด้วย ในการสร้างมนุษย์สัมพันธ์ หัวหน้างานจะต้องใช้วิธีการหลายวิธีเพราะผู้ร่วมงานมีความแตกต่างกันมาก การประยุกต์หลักการและวิธีการต่างๆ อย่างระมัดระวัง จะช่วยหัวหน้างานให้อยู่บนทางเลือกที่จะนำไปสู่ความสำเร็จได้มากขึ้น^{๙๑}

กฤษณา ศักดิ์ศรี, ผศ. ได้กล่าวว่ามนุษย์สัมพันธ์เป็นวิธีการที่มนุษย์ในสังคมจะติดต่อเกี่ยวข้องกัน เพื่อให้เกิดความร่วมมือ ร่วมใจ เกิดศรัทธาความยึดมั่นด้วยเหตุด้วยผล บนพื้นฐานแห่งความจริงใจ ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และสร้างสัมพันธ์ด้วยความเข้าใจอันดีซึ่งจะก่อให้เกิดความซาบซึ้งถึงคุณค่าของความเป็นคน มีเหตุผลแน่นอนมั่นคง เกิดความร่วมมือผูกพันอันยืนนานในการทำงานและดำรงชีวิตร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข^{๙๒} การศึกษาวิชามนุษย์สัมพันธ์ จะช่วยให้เข้าใจและเห็นคุณค่าของวิชานี้ที่มีต่อการบริหารงาน การสังคม และเมื่อนำไปปฏิบัติก็จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่หน่วยงาน ช่วยในการปรับปรุงการบริหารงานให้มีประสิทธิภาพ ในด้านเทคนิคการปฏิบัติและสมรรถภาพของผู้ร่วมปฏิบัติงาน และนอกเหนือจากการบริหารงานแล้วยังเป็นประโยชน์

^{๙๐} อภา ภมรบุตร. มนุษย์สัมพันธ์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร : ดวงกมล, ๒๕๒๙). หน้า ๑๐.

^{๙๑} กฤษณา ศักดิ์ศรี. มนุษย์สัมพันธ์. หน้า ๖๐.

^{๙๒} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๖๔.

ต่อการดำรงชีวิตให้ทุกคนทุกหมู่สามารถอยู่ร่วมกันได้ในสังคมอย่างมีความสุข ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน

เริงชัย หมื่นชนะ, ผศ.ดร. และคณะได้สรุปผลการวิจัยไว้ว่า จากการวิจัยพบว่าบุคคลที่ทำงานกับคนอื่นมาก ๆ หรือผู้ที่มีหน้าที่ควบคุมในระดับต่างๆ ที่ถูกปลดออกจากราชการหรือไม่ได้รับเลื่อนฐานะความดีความชอบเพราะขาดหลักมนุษยสัมพันธ์มีเปอร์เซ็นต์สูงมากที่สุดดังนี้ เกิดจากการขาดความรู้ถูกปลดออก ๑๐% ไม่ได้เลื่อนฐานะ ๒๔.๕% ขาดความสามารถที่จะเข้ากับคนอื่นได้ถูกปลดออก ๘๙.๙% จึงสรุปถึงความสำคัญของมนุษยสัมพันธ์ได้ดังนี้^{๙๓} ๑) ก่อให้เกิดความราบรื่นในการคบหาสมาคม ๒) ก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในการทำงาน ๓) ก่อให้เกิดความรักใคร่นับถือซึ่งกันและกัน ๔) ก่อให้เกิดความสำเร็จและก้าวหน้าในงานที่ทำ ๕) ก่อให้เกิดความสงบสุขสามัคคีในวงงานที่ทำ

จรรุญ ทองถาวร, ดร. ได้สรุปประโยชน์ของวิชามนุษยสัมพันธ์ไว้ว่า มนุษยสัมพันธ์เป็นวิชาที่ว่าด้วยศาสตร์และศิลป์ในการสร้างเสริมความสัมพันธ์อันดีกับบุคคล เพื่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในการปฏิบัติงานหรืออยู่ร่วมกันด้วยดีและมีความสุข มนุษยสัมพันธ์มีความสำคัญมากในการที่จะเชื่อมต่อหรือประสานใจในลักษณะก้าวไกลระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคล อันจะยังประโยชน์อย่างใหญ่หลวงต่อบุคคลและมนุษยชาติ สามารถป้องกันแก้ไขปัญหาต่างๆ และจะช่วยเสริมสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นแก่สังคมได้^{๙๔}

เสนาะ ผดุงฉัตร กล่าวถึงประโยชน์ของมนุษยสัมพันธ์ ไว้^{๙๕} ดังนี้ ๑) เป็นแหล่งสร้างความสามัคคี คือการอยู่ร่วมและทำงานร่วมกันอย่างมีความสุข ลดปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ก่อให้เกิดความมั่นคงในการทำงาน ๒) เป็นแหล่งพัฒนาบุคลากรและองค์การ คือการทำงานของคุณภาพในหน่วยงานต่าง ๆ จะมีศักยภาพ เมื่อบุคคลในหน่วยงานมีศักยภาพ งานก็จะมีประสิทธิภาพมีคุณภาพและส่งผลให้องค์กรเป็นที่เชื่อถือและยอมรับ จึงเท่ากับเป็นการพัฒนาองค์การให้เป็นที่ยอมรับในระดับสากล ๓) เป็นแหล่งพัฒนาตนเอง คือจะเป็นเครื่องมือช่วยให้บุคคลรู้ว่าพัฒนาตนเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและบุคคลอื่นได้อย่างไร โดยบุคคลจะรู้จักพัฒนาตนเองไปเรื่อย ๆ ๔) เป็นแหล่งระดมความคิดของคน มนุษยสัมพันธ์จะเป็นแหล่งระดมความคิดของผู้ทำงานที่มีศักยภาพ จะทำงานเต็มกำลังความสามารถของคน ทุ่มเทให้กับงาน เพื่อให้ผลงานออกมาดีที่สุด ๕) เป็นแหล่งผลิตคุณภาพของงาน ผลงานที่เกิดจากการนี้ จะมีคุณภาพเป็นที่ยอมรับทั่วไป ที่สำคัญผลงานจะประทับใจและครองใจผู้อื่นตลอดไป ๖) เป็นแหล่งผลิตคุณภาพของทุกงาน คือในทุกสาขาวิชาชีพต้องมีมนุษยสัมพันธ์เข้าไปเกี่ยวข้องงานนั้นๆ จึงดำเนินไปตามวัตถุประสงค์เพราะวิชามนุษยสัมพันธ์เป็นสหวิชาประกอบ ด้วยหลาย ๆ วิชามารวมกัน เช่น มานุษยวิทยา สังคมวิทยา จิตวิทยา รัฐศาสตร์ ฯลฯ รวมเรียกว่า วิชามนุษยสัมพันธ์ จึงกล่าวได้ว่า “ไม่มีมนุษยสัมพันธ์ ไม่มีความสำเร็จของงานที่ดี” ๗) เป็นแหล่งประสานนโยบาย ผู้บริหารและผู้ทำงาน สามารถรู้นโยบาย ผู้บริหาร และผู้ทำงานสามารถรู้นโยบายและปฏิบัติได้โดยงานสำเร็จตามเป้าหมาย และมีประสิทธิภาพ

^{๙๓} เริงชัย หมื่นชนะ และคณะ. มนุษยสัมพันธ์. หน้า ๒ - ๔.

^{๙๔} จรรุญ ทองถาวร. มนุษยสัมพันธ์. หน้า ๖ - ๗.

^{๙๕} สุชาติดา มุกเตียรย์. “ผลของการฝึกกลุ่มวิเคราะห์การสื่อสารสัมพันธ์ที่มีต่อมนุษยสัมพันธ์ของบุคลากรที่มีสุขภาพในโรงพยาบาล”. อ่างแล้ว. หน้า ๑๔.

มนุษยสัมพันธ์มีบทบาทในการปฏิบัติงานของหน่วยงาน หรือองค์การตลอดจนการอยู่ร่วมกันในสังคม การสร้างสรรค์บรรยากาศทางมนุษยสัมพันธ์จะช่วยจรรโลงบุคคลและกลุ่มบุคคลไปในทางเดียวกัน ในการปฏิบัติงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ มนุษยสัมพันธ์จึงเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตของคนทุก ๆ คน ดังพุทธภาษิตที่ว่า “วิสสาสปรมา ญาตี ความคุ้นเคย เป็นญาติอย่างยิ่ง”^{๙๖} ฉะนั้น มนุษยสัมพันธ์มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการบริหารงาน นักบริหารที่ดีนั้น จะต้องคำนึงถึงมนุษยสัมพันธ์ในการทำงานก่อนสิ่งอื่น เพราะงานใด ๆ ก็ดี จะดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ ต้องอาศัยการร่วมมือร่วมใจของคนในหน่วยงานเป็นสำคัญ

สรุปว่า มนุษย์สัมพันธ์ ช่วยทำให้มนุษย์มาอยู่ร่วมกันเป็นสังคม สังคมขนาดเล็ก หรือขนาดใหญ่ แต่คนที่มาอยู่ร่วมกันนั้น ต่างก็มีความแตกต่างกันในเรื่องความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ เจตคติ รสนิยม ความคิดเห็น ทุกคนสามารถร่วมแล้วนำมาสร้างสรรค์ทำกิจกรรมต่าง ๆ ช่วยกันคิด ช่วยกันทำจะก่อให้เกิดความเข้าใจ มีความรักใคร่ สัมผัสสมานสามัคคีต่อกัน มีความเคารพ มีเจตคติที่ดีต่อกัน มีเป้าหมายร่วมกัน ทำให้เกิดสิ่งที่ดีใหม่ ๆ ขึ้นในสังคม ก็จะก่อให้เกิดเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง โดยเฉพาะภาวะผู้นำของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๒.๕ ผลการศึกษาภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๒.๕.๑ ผลการศึกษาภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้ง ๓ ด้าน ดังนี้

๑) ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านจักขุมา ประกอบไปด้วย

๑.๑ มีวิสัยทัศน์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในและต่างประเทศ

๑.๒ มีวิสัยทัศน์ในการศึกษาความรู้ตามหลักพระพุทธศาสนา

๑.๓ มีวิสัยทัศน์ในการปฏิบัติและการสร้างมนุษยสัมพันธ์ในบริบทของสังคม

๒) ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านวิจฺจุโร ประกอบไปด้วย

๒.๑ พระสงฆ์ผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาต้องมีความรู้หลักพุทธศาสนาเป็นอย่างดี

๒.๒ มีความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติกรรมฐาน

๒.๓ มีความเชี่ยวชาญในการเผยแผ่หลากหลายรูปแบบ ตามพุทธวิธีการเผยแผ่

พระพุทธศาสนา

๑.๔ เป็นผู้มีความใฝ่เรียนรู้และใฝ่ปฏิบัติด้วยจิตศรัทธา

๓) ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านนิสสยสัมปันโน ประกอบไปด้วย

๓.๑ มีการสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับประชาชน

๓.๒ มีคุณธรรมด้านพรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ และหลักกัลป์ยาณมิตรธรรม

๓.๓ เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณในการปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา

^{๙๖} ข.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๐๔/๙๖.

๒.๕.๒ ผลการศึกษาภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาทั้ง ๔ ส.ดังนี้

๑) สันตัสสนา อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้งเหมือนจูงมือไปดูเห็นกับตา

๑.๑ มีทักษะในการเผยแพร่โดยการสื่อสารให้ผู้ฟังเข้าใจได้อย่างชัดเจน

๑.๒ มีทักษะในการเผยแพร่ในหลายๆ รูปแบบที่เข้าใจง่าย

๒) สมาทปนา ชักจูงใจให้เห็นจริงด้วยชวนให้คล้อยตามจนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ เรียกว่าสอนในลักษณะเอหิปปัสสิโกคือเรียกให้มาตัวเองเสมือนการเชื่อเชิญ

๒.๑ มีทักษะในการเผยแพร่ด้วยการสร้างแรงศรัทธาและความเลื่อมใสในการปฏิบัติ

๒.๒ มีความสามารถในการยกตัวอย่างประกอบในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาให้เข้าใจง่าย

๓) สมุตเตชนา เร้าใจให้แก่วก้าบังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำได้ ไม่หวั่นระย่อต่อความเหนื่อยยาก

๓.๑ มีทักษะในการเผยแพร่ให้ผู้ฟังเข้าใจ อยากรนำไปปฏิบัติด้วยตนเอง

๓.๒ มีทักษะในการเผยแพร่ จูงใจให้เกิดศรัทธา และทำให้ผู้ไม่ศรัทธามีศรัทธา

๔) สัมปหังสนา ซโลมใจให้เข้มแข็ง ร่าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อ และเปี่ยมด้วยความหวัง

๔.๑ มีทักษะในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาด้วยการสื่อสารให้ผู้ฟังมีความสุขกาย สุขใจ เลื่อมใสศรัทธาในคำสอนของพระพุทธศาสนา

๔.๒ มีทักษะในการส่งเสริม สนับสนุน ให้ผู้ฟังใฝ่รู้และใฝ่ปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาด้วยความสุขกาย สุขใจ

๔.๓ มีทักษะในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาด้วยสร้างจิตให้มีความตระหนักในการเสียสละและอยากช่วยเหลือผู้อื่นให้มีความสุข

๔.๔ มีทักษะให้ผู้ปฏิบัติมีความสุขและสามารถแนะนำผู้อื่นให้ปฏิบัติตามได้ด้วย

บทที่ ๓

ผลการวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผู้วิจัยขอเสนอใน
ประเด็นคุณลักษณะและรูปแบบพุทธวิธีการสื่อสารดังต่อไปนี้

๓.๑ คุณลักษณะภาวะผู้นำในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๓.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ

๓.๓ กรณีศึกษาคุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาใน
สมัยพุทธกาล

๓.๔ กรณีศึกษาคุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ไทยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๓.๕ สรุปผลการวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่
พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลและพระสงฆ์ไทย

๓.๑ คุณลักษณะภาวะผู้นำในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

คุณลักษณะภาวะผู้นำในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาต้องมีคุณลักษณะภาวะผู้นำตาม
หลักคุณธรรม คือ สัปปริสธรรม ๗ สังคหวัตถุ และหลักอิทธิบาท ๔ เป็นองค์ประกอบ ดังนี้

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)^๑ ได้กล่าวถึงคุณสมบัติสำหรับผู้บริหารที่ดีในหนังสือ
“พุทธธรรม” ไว้ในหัวข้อคุณสมบัติของกัลยาณมิตรว่ามีคุณสมบัติบางอย่างที่ควรทราบนั้นคือสัตบุรุษ
คือคนดีหรือคนที่แท้มีธรรมของสัตบุรุษเรียกว่า สัปปริสธรรม ๗ ประการ ประกอบด้วย ๑) ฉัมมัญญู
ตำราหลักและรู้จักเหตุคือรู้หลักความจริงของธรรมชาติ ๒) อัถถัญญูตำราความมุ่งหมายและรู้จักผลคือรู้
ความหมายหรือความมุ่งหมายของหลักธรรม ๓) อัถตัญญูตำราจักตนคือรู้ฐานะภาวะเพศกำลังความรู้
ความถนัดความสามารถและคุณธรรม ๔) มัตถัญญูตำราจักประมาณคือรู้จักความพอเหมาะพอดี ๕)
กาลัญญูตำราจักกาลเช่นรู้ว่าเวลาไหนควรทำอะไรรู้จักเวลาเรียนเวลาทำงาน ๖) ปริสัญญูตำราจักชุมชน
คือรู้จักถิ่นรู้จักที่ชุมนุมและชุมชนรู้จักมารยาทระเบียบวินัยขนบธรรมเนียมประเพณี ๗) บุคคลัญญูตำรา
รู้จักบุคคลคือรู้ความแตกต่างระหว่างบุคคลโดยอาศัยความสามารถและคุณธรรม และ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)^๒ ได้กล่าวถึงคุณสมบัติสำหรับการบริหารคนในหนังสือ
“พุทธธรรม” ไว้ในหัวข้อธรรมที่ว่าด้วยสังคหวัตถุ ๔ คือ หลักการสงเคราะห์เพื่อยึดเหนี่ยวใจคนและ
ประสานสังคมไว้ในสามัคคีซึ่งเป็นหลักธรรมสำหรับแสดงน้ำใจต่อกันระหว่างคนทั่วไปมี ๔ ประการ คือ
๑) ทาน คือ การเผื่อแผ่แบ่งปัน ๒) ปิยวาจา คือ การพูดอย่างรักกัน ๓) อัถถจริยา คือการทำ

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม**, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า
๖๒๗-๖๒๘.

^๒ **เรื่องเดียวกัน**, หน้า๖๓๕, ๗๗๘.

ประโยชน์แก่เขา และ ๔) สมานัตตตา คือ การเอาตัวเข้าสมานหรือความเป็นผู้มีตนเสมอ หมายถึงการทำตัวให้เข้ากับเขาได้ไม่ถือตัวร่วมสุขร่วมทุกข์กันนับว่าเป็นคุณธรรมสำคัญยิ่งสำหรับผู้บริหารพึงยึดถือไว้เป็นแนวทางในการปฏิบัติเกี่ยวกับการบริหารคนในองค์กรของตน

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)^๓ ได้กล่าวถึงคุณสมบัตินี้สำหรับการบริหารงานในหนังสือ “พุทธธรรม” ไว้ในหัวข้อธรรมที่ว่าด้วยอิทธิบาท ๔ กล่าวคืออิทธิบาทแปลว่าธรรมเครื่องให้ถึงอิทธิ (ฤทธิ์หรือความสำเร็จ) หรือธรรมที่เป็นเหตุให้ประสบความสำเร็จหรือที่เรียกว่าทางแห่งความสำเร็จมี ๔ อย่าง คือ ๑) ฉันทะคือความพอใจได้แก่ความมีใจรักในสิ่งที่ทำและพอใจใฝ่รักในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้น และอยากทำสิ่งนั้นๆ ให้สำเร็จ ๒) วิริยะ คือ ความเพียรได้แก่ ความอาจหาญ แก้วกล้า บากบั่น ก้าวไป ใจสู้ ไม่ย่อท้อไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรคและความยากลำบาก ๓) จิตตะ คือ ความคิดจดจ่อ ได้แก่ การมีจิตผูกพัน จดจ่อ ฝาคิดเรื่องนั้น ใจอยู่กับงานนั้น ไม่ปล่อย ไม่ห่างไปไหน และ ๔) วิมังสา คือ ความสอบสวนไตร่ตรอง ได้แก่ การใช้ปัญญาพิจารณาหมั่นใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล นอกจากนั้นยังมีนักวิชาการได้กล่าวถึงคุณลักษณะที่ดี ดังนี้

ธงชัย สันติวงษ์และชัยยศ สันติวงษ์ กล่าวว่าไว้ว่าคุณลักษณะของผู้นำที่มีประสิทธิภาพสูง มักจะต้องมีความเฉลียวฉลาด มีความยุติธรรม มีความเข้าใจ มีความรอบรู้ ท้วไปและความรอบรู้เฉพาะอย่าง มีการรับรู้ได้อย่างถูกต้องและเป็นผู้มีความซื่อสัตย์สูงอีกด้วย นอกจากนี้ยังได้ศึกษาและตั้งทฤษฎีเกี่ยวกับคุณสมบัตินี้ของผู้นำไว้หลายประการ ได้แก่

๑. คุณลักษณะทางร่างกาย (Physical Traits) เกี่ยวกับรูปร่างหน้าตาดี เช่น ความสูงพอเหมาะ น้ำหนักไม่มีมากนัก หน้าตาดี สุขภาพแข็งแรง

๒. คุณลักษณะทางบุคลิกภาพ(Personality)เกี่ยวกับความฉลาดความกระตือรือร้นในหน้าที่การงาน ความริเริ่มในทางความคิด ความอดทน ความพยายาม

๓. คุณลักษณะทางนิสัยส่วนตัว (Personal Traits) เกี่ยวกับความฉลาดความรับผิดชอบ การตัดสินใจ การชอบและรักงาน

๔. คุณลักษณะทางสังคม (Social Traits) เกี่ยวกับความเห็นอกเห็นใจ ความมีมนุษยสัมพันธ์ ความเป็นผู้ไว้วางใจได้ ร่วมงานกับผู้อื่นได้^๔ และ

กิติ ตัยคานนท์ ได้กล่าวถึงคุณลักษณะที่ดีของผู้นำ พอสรุปได้ คือ มีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรงดี ความรู้ดีผู้นำที่ดีจะต้องมีความรู้ที่เกี่ยวกับงานในหน้าที่และความรู้ทั่วไปท่าทางและบุคลิกที่ดี มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และความกระตือรือร้น การตัดสินใจกับการใช้ดุลยพินิจที่ดีและถูกต้อง มีความกล้าหาญ เด็ดขาดและไม่โลภโลเล ผู้นำหรือผู้บริหารที่ดีและต้องมีศิลปะในการทำงาน มีความอดทน มีสมาธิในการทำงาน มีความสามารถในการสื่อสารที่ดียกย่องให้ความไว้วางใจผู้ใต้บังคับบัญชา มีความจงรักภักดีต่อหน่วยงาน^๕

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๔๒-๘๔๕.

^๔ ธงชัย สันติวงษ์และชัยยศ สันติวงษ์, **พฤติกรรมของบุคคลในองค์กร**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๒), หน้า ๑๒๔.

^๕ กิติ ตัยคานนท์, **เทคนิคการสร้างภาวะผู้นำ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เซอร์ซันการพิมพ์, ๒๕๓๐), หน้า ๑๘ - ๒๔.

กวี วงศ์พุ่ม สรุปลักษณะที่ดีของผู้นำดังต่อไปนี้คือ มีการศึกษาดี เฉลียวฉลาด เชื่อมั่นในตนเอง มีส่วนร่วมในกิจกรรมขององค์การและสังคม มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความรับผิดชอบ ความสามารถในการปรับตัวปรับอารมณ์ สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมดี มุ่งมั่นที่จะสร้างผลงาน และมาตรฐานในการทำงาน มีความสามารถในการตัดใจ มีความสามารถในการจูงใจ ผู้อื่นได้ดี มีความสามารถในการคัดเลือกและพัฒนาผู้ใต้บังคับบัญชา สร้างความสามัคคีมีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น มีความซื่อสัตย์ สุจริตใจ^๖

ยงยุทธ เกษสาคร ได้กล่าวถึง ลักษณะผู้นำที่ดี ประกอบด้วยคุณสมบัติส่วนตัวของผู้นำ ได้แก่ มุ่งแสวงหามรรควิธีที่จะนำผู้ร่วมงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ของหน่วยงานตามที่กำหนดไว้ การแสดงออกในรูปของพฤติกรรม ได้แก่ ความสัมพันธ์ กับผู้ร่วมงาน ความสามารถในการตัดสินใจ ความรับผิดชอบและวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล ความเป็นผู้นำสูงสามารถแสดงบทบาทในการนำด้วยบารมี ความจงรักภักดีให้เกิดในจิตสำนึกของบุคลากรต่อหน่วยงานสร้างความพึงพอใจด้วยการใช้ศักยภาพอย่างเต็มที่กับผู้ร่วมงานจนสามารถสร้างทีมงานได้^๗

บาร์นาร์ด (Barnard) กล่าวไว้ว่า ผู้นำที่ดีต้องมีความตื่นตัว มีความสามารถในการตัดสินใจรวดเร็วและถูกต้องมีความสามารถในการจูงใจคน มีความรับผิดชอบและมีความฉลาดรอบรู้ทันโลกทันที่ทันเหตุการณ์และมีความสามารถในการแก้ปัญหาให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี^๘

สรุปได้ว่า คุณลักษณะของภาวะผู้นำในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาต้องอาศัยคุณธรรมที่มีสี่ปुरुสธรรม ๗ สังคหวัตถุ ๔ พรหมวิหาร ๔ และภาวะผู้นำที่มีคุณสมบัติของความเป็นผู้นำที่ดี ดังนี้

๑. คุณลักษณะ ทางร่างกาย เช่น หน้าตาดี ความสูงพอเหมาะ น่านักไม่มากสุขภาพดี และสมบูรณ์

๒. คุณลักษณะทางบุคลิกภาพ เช่น มีความกระตือรือร้น มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความอดทนมีความพยายาม

๓. คุณลักษณะทางนิสัยส่วนตัว เช่น มีความฉลาด มีการตัดสินใจแม่นยำมีความรักงานมีความรับผิดชอบ

๔. คุณลักษณะทางสังคม เช่น มีความเห็นอกเห็นใจ มีมนุษยสัมพันธ์ดียอมรับฟังความคิดเห็น มีความซื่อสัตย์สุจริตผู้นำและภาวะผู้นำนั้น มีความจำเป็น และมีความสำคัญ อย่างยิ่งต่อความสำเร็จขององค์การ เพราะผู้นำ คือ ผู้ที่มีอำนาจหน้าที่หรือผู้นำที่มีความสามารถที่ดีและเป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับโดยสามารถชักจูงให้กลุ่มบุคคลในองค์การมีความสามารถเชื่อมั่นในตัวเองคอยชักจูงให้ร่วมกันคิดและร่วมมือกันทำนำพาองค์ การไปสู่ความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ด้วยความสมัครสมานสามัคคีกัน นอกจากภาวะผู้นำแล้วยังต้องมีคุณสมบัติและลักษณะของผู้นำอีกซึ่งประกอบด้วยลักษณะภายนอกได้แก่ บุคลิกลักษณะทางร่างกาย และอุปนิสัยส่วนตัวที่เหมาะสม

^๖ กวี วงศ์พุ่ม, ภาวะผู้นำ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๑๐๖ - ๑๑๐.

^๗ ยงยุทธ เกษสาคร, ภาวะผู้นำและการจูงใจ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เสมาธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๖๙.

^๘ Barnard, C.J., Education for Executive in Reading in Human Relations, (Edited by Dobin Robert, New Jersey : Prentice-Hall., 1961), p 45.

บุคลิกภายใน ได้แก่ คุณธรรมภายในจิตใจและสติปัญญาที่เหนือบุคคลอื่น เช่น ความกล้าหาญ ความเด็ดขาด ความเที่ยงตรง ความกระตือรือร้น และที่ขาดไม่ได้คือ ทศน์ที่กว้างไกล

๓.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ

๓.๒.๑ ทฤษฎีภาวะผู้นำ

สมัยโบราณมนุษย์มีความเชื่อว่า การเป็นผู้นำเป็นเรื่องของความสามารถที่เกิดขึ้นเฉพาะตระกูล หรือเฉพาะบุคคลและสืบเชื้อสายกันได้ บุคลิกและลักษณะของการเป็นผู้นำ เป็นสิ่งที่มีมาแต่กำเนิดและเป็นคุณสมบัติเฉพาะตัว สามารถถ่ายทอดทางพันธุกรรมได้ ผู้ที่เกิดในตระกูลของผู้นำย่อมจะต้องมีลักษณะผู้นำด้วยแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำเริ่มเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย มีการศึกษาและรวบรวมทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ โดยแบ่งตามระยะการพัฒนา^๙ ดังนี้

- ๑) ทฤษฎีคุณลักษณะภาวะผู้นำ (Trait Theories)
- ๒) ทฤษฎีพฤติกรรมผู้นำ (Behavioral Theories)
- ๓) ทฤษฎีตามสถานการณ์ (Situational or Contingency Leadership Theories)
- ๔) ทฤษฎีความเป็นผู้นำเชิงปฏิรูป (Transformational Leadership Theories)

๑) ทฤษฎีคุณลักษณะภาวะผู้นำ (Trait Theories)^{๑๐}

๑.๑) The tasks of Leadership : กล่าวถึงงานที่ผู้นำจำเป็นต้องมี ๙ อย่าง ได้แก่ มีการกำหนดเป้าหมายของกลุ่ม มีบรรทัดฐานและค่านิยมของกลุ่ม รู้จักสร้างและใช้แรงจูงใจ มีการบริหารจัดการ มีความสามารถในการปฏิบัติการ สามารถอธิบายได้ เป็นตัวแทนของกลุ่ม แสดงถึงสัญลักษณ์ของกลุ่ม และมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ระยะแรกของการศึกษาภาวะผู้นำเริ่มในปี ค.ศ. ๑๙๓๐- ๑๙๔๐ แนวคิดมาจากทฤษฎีมหาบุรุษ (Greatman Theory of Leadership) ของกรีกและโรมันโบราณ มีความเชื่อว่า ภาวะผู้นำเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติหรือโดยกำเนิด (Born leader) ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้แต่สามารถพัฒนาขึ้นได้ ลักษณะผู้นำที่ดีและมีประสิทธิภาพสูงจะประกอบด้วย ความเฉลียวฉลาด มีบุคลิกภาพซึ่งแสดงถึงการเป็นผู้นำและต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถด้วย ผู้นำในยุคนี้ได้แก่ พระเจ้าโนโปเลียน ฮิตเลอร์ พ่อขุนรามคำแหงมหาราช สมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระเจ้าตากสินมหาราช เป็นต้น ตัวอย่างการศึกษาเกี่ยวกับ Trait Theories ของ Gardner ได้แก่

๑.๒) Leader – constituent interaction เชื่อว่าผู้นำต้องมีพลังพิเศษเหนือบุคคลอื่นหรือมีอิทธิพลเหนือบุคคลอื่นๆเพื่อที่สนองตอบความต้องการขั้นพื้นฐาน ความคาดหวังของบุคคล และผู้นำต้องมีความเป็นตัวของตัวเอง สามารถพัฒนาตนเองและพัฒนาให้ผู้อื่นตามมีความแข็งแกร่ง และสามารถยืนอยู่ด้วยตนเองอย่างอิสระทฤษฎีนี้พบว่า ไม่มีคุณลักษณะที่แน่นอนหรือชี้ชัดของผู้นำ เพราะผู้นำอาจไม่แสดงลักษณะเหล่านี้ออกทฤษฎีลักษณะภาวะของผู้นำกล่าวกันว่า เมื่ออดีตนายกรัฐมนตรียองอังกฤษ นางมาร์กาเรตแททเชอร์ อยู่ในตำแหน่ง นางได้รับกล่าวขานไปทั่วโลก

^๙ ที่มา <https://sites.google.com/site/mbakrabi/thvsdi-phawa-phuna> สืบค้นออนไลน์ เมื่อวันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๕๖.

^{๑๐} วิเชียร วิทญูตม .ภาวะผู้นำ LEADERSHIP .กรุงเทพมหานคร,พิมพ์ครั้งที่ ๕ ธนธจักรพิมพ์, ๒๕๕๓ หน้า๖๘

ว่าเป็นหญิงเหล็ก หัวใจสิงห์ มีความเชื่อมั่นตนเองสูง มุ่งมั่นและตัดสินใจที่เฉียบขาด คำอธิบายเช่นนี้ก็คือ คุณลักษณะ (Traits) ที่คนทั่วไปมีต่ออดีตนายกรัฐมนตรีผู้นั้นและเป็นคำยืนยันถึงความสำคัญของทฤษฎีคุณลักษณะของผู้นำนั่นเอง มีการกล่าวถึงคุณลักษณะของผู้นำคนอื่น เช่น อดีตประธานาธิบดีเนลสัน แมนเดลา ของแอฟริกาใต้ ว่าเป็นผู้นำโดยบารมีหรือผู้นำโดยเสน่ห์หา (Charismatic leaders) เป็นต้น ได้มีการศึกษาค้นคว้าในตะวันตก ตั้งแต่ ทศวรรษ ๑๙๓๐ เรื่อยมาเกี่ยวกับคุณลักษณะด้านบุคลิกภาพ ด้านสังคมและด้านสติปัญญาเพื่อหาคำตอบว่า คนที่เป็นผู้นำมีอะไร แตกต่าง กับคนที่ไม่เป็นผู้นำ โดยพบว่าคุณลักษณะสำคัญของคนเป็นผู้นำมีอยู่ ๖ ประการ ได้แก่

- (๑) ความมีพลังและความทะเยอทะยาน (Energy and ambition)
- (๒) ความปรารถนาที่จะนำผู้อื่น (The desire to lead)
- (๓) ความซื่อสัตย์มีจริยธรรมยึดมั่นหลักการ (Honesty and integrity)
- (๔) ความเชื่อมั่นตนเอง (Self-confidence)
- (๕) ความเฉลียวฉลาด (Intelligence)
- (๖) ความรอบรู้ในงาน (Job-relevant knowledge)

ต่อมาเมื่อผลวิจัยเพิ่มเติมที่สนับสนุนถึงคุณลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งของผู้นำ ได้แก่ ความสามารถสูงในการควบคุมตนเอง (High self-monitoring) โดยคนที่มีคุณลักษณะด้านนี้มีความสามารถในการยืดหยุ่นต่อ การปรับพฤติกรรมตนเอง ให้สอดคล้องกับ สถานการณ์ต่าง ๆ ได้ดี กล่าวโดยรวมผลการศึกษาวิจัยด้านคุณลักษณะของผู้นำกว่าครึ่งศตวรรษสรุปได้ว่า คุณลักษณะมีความสำคัญต่อ ความสำเร็จของผู้นำมากขึ้น แต่ยังไม่พบว่าคุณลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งที่ประกันต่อ ความสำเร็จ ดังกล่าวได้ การศึกษาภาวะผู้นำโดยยึดด้านคุณลักษณะเป็นเกณฑ์นั้นพบว่า มีจุดอ่อนอยู่ อย่างน้อย ๔ ประการ ได้แก่^{๑๑}

- (๑) ยังไม่พบว่ามีคุณลักษณะใดมีความเป็นสากลที่สอดคล้องกับการเป็นผู้นำได้ดีในทุกสถานการณ์
- (๒) คุณลักษณะของผู้นำมักใช้ได้กับสถานการณ์ที่ขาดความชัดเจน (Weak situation) แต่ในสถานการณ์ที่มีความชัดเจน (Strong situation) เช่น เป็นองค์การแบบทางการที่มีโครงสร้าง กฎระเบียบชัดเจน มีปทัสถานทางพฤติกรรมที่ปฏิบัติแน่นอน ในสถานการณ์ เช่นนี้ คุณลักษณะของผู้นำมี ความสำคัญลดลง

(๓) ยังขาดความชัดเจนในแง่ความเป็นเหตุและผลต่อกัน เช่น ผู้นำที่มีความเชื่อมั่นตนเองมาก่อน หรือว่าเมื่อประสบความสำเร็จในงานแล้ว ส่งผลให้ผู้นำมีความมั่นใจตนเอง เป็นต้น

(๔) คุณลักษณะน่าจะเป็นเครื่องบ่งบอกถึงความเป็นผู้นำได้มากกว่าที่จะ ใช้แยกคนเป็นผู้นำออกจากคนที่ไม่ใช่ผู้นำ

อย่างไรก็ตามในยุคศตวรรษที่ ๒๑ เมื่อองค์การทั้งหลายต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วและมีปัญหาที่ท้าทายใหม่ ๆ เกิดขึ้น มากมาย บทบาทของผู้นำจึงทวีความซับซ้อนและเพิ่มความสำคัญยิ่งขึ้น ผู้นำในอนาคตไม่เพียงแต่มีคุณลักษณะที่กล่าวแล้ว แต่ต้องมีทักษะ และสมรรถนะใหม่ ๆ เพิ่มขึ้น ได้แก่ ความสามารถในการคิดเชิงซับซ้อน (Cognitive complexity)

^{๑๑}http://www.novabizz.com/NovaAce/Relationship/Leadership_Theory.htm สืบค้นออนไลน์ เมื่อวันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๕๖.

ความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Self-learning) ความสามารถด้านพฤติกรรมที่ยืดหยุ่นได้มากขึ้น (Behavioral flexibility) ความไวต่อการรับรู้ทางวัฒนธรรม (Cultural sensitivity) ความสามารถวิเคราะห์กระบวนการ (Process analysis) และความสามารถในการประกอบอาชีพอิสระ (Entrepreneurial ability) เป็นต้น

๒) ทฤษฎีพฤติกรรมผู้นำ (Behavioral Theories)

เป็นการพัฒนาในช่วงปี ค.ศ.๑๙๔๐ – ๑๙๖๐ แนวคิดหลักของทฤษฎี คือ ให้มองในสิ่งที่ผู้นำปฏิบัติและชี้ให้เห็นว่าทั้งผู้นำและผู้ตามต่างมีอิทธิพลซึ่งกันและกัน นักทฤษฎี ได้แก่ Kurt Lewin, Rensis Likert, Blake and Mouton และ Douglas McGregor

๒.๑) Kurt Lewin's Studies Lewin แบ่งลักษณะผู้นำเป็น ๓ แบบ คือ

(๑) ผู้นำแบบอัตถนิยมหรืออัตตา (Autocratic Leaders) จะตัดสินใจด้วยตนเองไม่มีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์แน่นอนขึ้นอยู่กับตัวผู้นำเอง คิดถึงผลงานไม่คิดถึงคน บางครั้งทำให้เกิดศัตรูได้ ผู้นำลักษณะนี้จะใช้ได้ดีในช่วงภาวะวิกฤตเท่านั้น ผลของการมีผู้นำลักษณะนี้จะทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาไม่มีความเชื่อมั่นในตัวเอง และไม่เกิดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

(๒) ผู้นำแบบประชาธิปไตย (Democratic Leaders) ใช้การตัดสินใจของกลุ่มหรือให้ผู้ตามมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ รับฟังความคิดเห็นส่วนรวม ทำงานเป็นทีม มีการสื่อสารแบบ ๒ ทาง ทำให้เพิ่มผลผลิตและความพึงพอใจในการทำงาน บางครั้งการอิงกลุ่มทำให้ใช้เวลานานในการตัดสินใจ ระยะเวลาที่เร่งด่วนผู้นำลักษณะนี้ไม่เกิดผลดี

(๓) ผู้นำแบบตามสบายหรือเสรีนิยม (Laissez-Faire Leaders) จะให้อิสระกับผู้ใต้บังคับบัญชาเต็มที่ในการตัดสินใจแก้ปัญหา จะไม่มีการกำหนดเป้าหมายที่แน่นอน ไม่มีหลักเกณฑ์ ไม่มีระเบียบ จะทำให้เกิดความคับข้องใจหรือความไม่พอใจของผู้ร่วมงานได้และได้ผลผลิตต่ำ การทำงานของผู้นำลักษณะนี้เป็นการกระจายงานไปที่กลุ่ม ถ้ากลุ่มมีความรับผิดชอบ และมีแรงจูงใจในการทำงานสูง สามารถควบคุมกลุ่มได้ดี มีผลงานและความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ลักษณะผู้นำแต่ละแบบจะสร้างบรรยากาศในการทำงานที่แตกต่างกันดังนั้นการเลือกใช้ลักษณะผู้นำแบบใดขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของสถานการณ์ด้วย

๒.๒) Likert's Michigan Studies

Rensis Likert และสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยมิชิแกนทำการวิจัยด้านภาวะผู้นำโดยใช้เครื่องมือที่ Likert และกลุ่มคิดขึ้น ประกอบด้วย ความคิดรวบยอดเรื่อง ภาวะผู้นำ แรงจูงใจ การติดต่อสื่อสาร การปฏิสัมพันธ์และการใช้อิทธิพล การตัดสินใจ การตั้งเป้าหมาย การควบคุมคุณภาพและสมรรถนะของเป้าหมาย โดยแบ่งลักษณะผู้นำเป็น ๔ แบบ คือ ๑) แบบใช้อำนาจ (Explorative – Authoritative) ผู้บริหารใช้อำนาจเผด็จการสูง ใ้วางใจผู้ใต้บังคับบัญชาเล็กน้อย บังคับบัญชาแบบขู่เข็ญมากกว่าการชมเชย การติดต่อสื่อสารเป็นแบบทางเดียวจากบนลงล่าง การตัดสินใจอยู่ในระดับเบื่องบนมาก ๒) แบบใช้อำนาจเชิงเมตตา (Benevolent – Authoritative) ปกครองแบบพ่อปกครองลูก ให้ความใ้วางใจผู้ใต้บังคับบัญชา จูงใจโดยการให้รางวัล แต่บางครั้งขู่ลงโทษ ยอมให้การติดต่อสื่อสารจากเบื้องล่างสู่เบื้องบนได้บ้าง รับฟังความคิดเห็นจากผู้ใต้บังคับบัญชาบ้าง และบางครั้งยอมให้การตัดสินใจแต่อยู่ภายใต้การควบคุมอย่างใกล้ชิดของผู้ใต้บังคับบัญชา ๓) แบบปรึกษาหารือ (Consultative – Democratic) ผู้บริหารจะให้ความใ้วางใจ

และการตัดสินใจแต่ไม่ทั้งหมด จะใช้ความคิดและความเห็นของผู้ใต้บังคับบัญชาเสมอ ให้รางวัลเพื่อสร้างแรงจูงใจ จะลงโทษนานๆครั้งและใช้การบริหารแบบมีส่วนร่วม มีการติดต่อสื่อสารแบบ ๒ ทางจากระดับล่างขึ้นบนและจากระดับบนลงล่าง การวางนโยบายและการตัดสินใจมาจากระดับบน ขณะเดียวกันก็ยอมให้การตัดสินใจบางอย่างอยู่ในระดับล่าง ผู้บริหารเป็นที่ปรึกษาในทุกด้าน ๔) แบบมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง (Participative – Democratic) ผู้บริหารให้ความไว้วางใจ และเชื่อถือผู้ใต้บังคับบัญชา ยอมรับความคิดเห็นของผู้ใต้บังคับบัญชาเสมอ มีการให้รางวัลตอบแทนเป็นความมั่นคงทางเศรษฐกิจแก่กลุ่ม มีการบริหารแบบมีส่วนร่วม ตั้งจุดประสงค์ร่วมกัน มีการประเมินความก้าวหน้า มีการติดต่อสื่อสารแบบ ๒ ทางทั้งจากระดับบนและระดับล่าง ในระดับเดียวกันหรือในกลุ่มผู้ร่วมงานสามารถตัดสินใจเกี่ยวกับการบริหารได้ทั้งในกลุ่มผู้บริหารและกลุ่มผู้ร่วมงาน Likert พบว่า การบริหารแบบที่ ๔ จะทำให้ผู้นำประสบผลสำเร็จและเป็นผู้นำที่มีประสิทธิภาพ และยังพบว่า ผลผลิตสูงขึ้นด้วย ซึ่งความสำเร็จขึ้นกับการมีส่วนร่วมมากน้อยของผู้ใต้บังคับบัญชา

๒.๓) Blake and Mouton's managerial Grid Blake and Mouton กล่าวว่า ภาวะผู้นำที่ดีมีปัจจัย ๒ อย่างคือ คน (People) และผลผลิต (Product) โดยกำหนดคุณภาพและลักษณะสัมพันธ์ภาพของคนเป็น ๑ - ๙ และกำหนดผลผลิตเป็น ๑ - ๙ เช่นกัน และสรุปว่าถ้าคนมีคุณภาพสูงจะส่งผลให้ผลผลิตมีปริมาณและคุณภาพสูงตามไปด้วย เรียกรูปแบบนี้ว่า Nine-Nine Style (๙, ๙ style) ซึ่งรูปแบบของการบริหารแบบตาข่ายนี้จะแบ่งลักษณะเด่นๆของผู้นำไว้ ๕ แบบคือ แบบมุ่งงานเป็นหลัก แบบมุ่งคนเป็นหลัก แบบมุ่งงานต่ำมุ่งคนต่ำ แบบทางสายกลาง และแบบทำงานเป็นทีม

(๑) แบบมุ่งงาน (Task-Oriented/Authority Compliance) แบบ ๙,๑ ผู้นำจะมุ่งเอาแต่งานเป็นหลัก (Production Oriented) สนใจคนน้อย มีพฤติกรรมแบบเผด็จการจะเป็นผู้วางแผนกำหนดแนวทางการปฏิบัติ และออกคำสั่งให้ผู้ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติตาม เน้นผลผลิต ไม่สนใจสัมพันธ์ภาพของผู้ร่วมงาน ห่วงเหินผู้ร่วมงาน

(๒) แบบมุ่งคนสูง (Country Club Management) แบบ ๑,๙ ผู้นำจะเน้นการใช้มนุษยสัมพันธ์และเน้นความพึงพอใจของผู้ตามในการทำงาน ไม่คำนึงถึงผลผลิตขององค์กร ส่งเสริมให้ทุกคนมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวใหญ่ที่มีความสุข นำไปสู่สภาพการณ์สิ่งแวดล้อมและงานที่น่าอยู่ จะมุ่งผลงานโดยไม่สร้างความคิดตันแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา โดยผู้บริหารมีความเชื่อว่า บุคลากรมีความสุขในการทำงาน การนิเทศในการทำงานควรมีเพียงเล็กน้อยไม่จำเป็นต้องมีการควบคุมในการทำงาน ลักษณะคล้ายการทำงานในครอบครัวที่มุ่งเน้นความพึงพอใจ ความสนุกสนานในการทำงานของผู้ร่วมงาน เพื่อหลีกเลี่ยงการต่อต้านต่างๆ

(๓) แบบมุ่งงานต่ำมุ่งคนต่ำ (Impoverished) แบบ ๑,๑ ผู้บริหารจะสนใจคนและสนใจงานน้อยมาก ใช้ความพยายามเพียงเล็กน้อยเพื่อให้งานดำเนินไปตามที่มุ่งหมาย และคงไว้ซึ่งสมาชิกภาพขององค์กร ผู้บริหารมีอำนาจในตนเองต่ำ มีการประสานงานกับผู้ใต้บังคับบัญชาน้อยเพราะขาดภาวะผู้นำ และมักจะมอบหมายให้ผู้ใต้บังคับบัญชาทำเป็นส่วนใหญ่

(๔) แบบทางสายกลาง (Middle of The Road Management) แบบ ๕,๕ ผู้บริหารหวังผลงานเท่ากับขวัญและกำลังใจของผู้ปฏิบัติงาน ใช้ระบบราชการที่มีกฎระเบียบแบบแผน ผลงานได้จากการปฏิบัติตามระเบียบ โดยเน้นขวัญ ความพึงพอใจ หลีกเลี่ยงการใช้กำลัง

และอำนาจ ยอมรับผลที่เกิดขึ้นตามความคาดหวังของผู้บริหาร มีการจัดตั้งคณะกรรมการในการทำงานหลีกเลี่ยงการทำงานที่เสี่ยงเกินไป มีการประนีประนอมในการจัดการกับความขัดแย้ง ผู้ร่วมงานคาดหวังว่าผลประโยชน์มีความเหมาะสมกับการปฏิบัติงานที่ได้กระทำลงไป

(๕) แบบทำงานเป็นทีม (Team Management) แบบ ๙,๙ ผู้บริหารให้ความสนใจทั้งเรื่องงานและขวัญกำลังใจผู้ใต้บังคับบัญชา คือ ความต้องการขององค์การและความต้องการของคนทำงานจะไม่ขัดแย้งกัน เน้นการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ บรรยากาศในการทำงานสนุก ผลสำเร็จของงานเกิดจากความรู้สึกยึดมั่นของผู้ปฏิบัติในการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ระหว่างสมาชิก สัมพันธภาพระหว่างผู้บริหารกับผู้ตาม เกิดจากความไว้วางใจ เคารพนับถือซึ่งกันและกัน ผู้บริหารแบบนี้เชื่อว่า ตนเป็นเพียงผู้เสนอแนะหรือให้คำปรึกษาแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาเท่านั้น อำนาจการวินิจฉัยสั่งการและอำนาจการปกครองบังคับบัญชาอยู่ที่ผู้ใต้บังคับบัญชา มีการยอมรับความสามารถของแต่ละบุคคล ก่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ในการทำงาน

๒.๔) McGregor's : Theory X and Theory Y , Douglas McGregor เป็นนักจิตสังคมชาวอเมริกา ซึ่งทฤษฎีนี้เกี่ยวข้องกับทฤษฎีแรงจูงใจและทฤษฎีความต้องการขั้นพื้นฐานของมาสโลว์ ซึ่ง McGregor มีความเห็นว่า การทำงานกับคนจะต้องคำนึงถึง ธรรมชาติของมนุษย์และพฤติกรรมของมนุษย์ คือ มนุษย์มีความต้องการพื้นฐาน และต้องการแรงจูงใจ ผู้บริหารที่มีประสิทธิภาพจะต้องให้สิ่งที่ผู้ตามหรือผู้ใต้บังคับบัญชาต้องการจึงจะทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดความศรัทธา และกระตือรือร้นช่วยกันปฏิบัติงานให้บรรลุจุดมุ่งหมาย

Theory X พื้นฐานของคน คือ ไม่ชอบทำงาน พื้นฐานคนขี้เกียจ อยากรับเงิน อยากรีบสบาย เพราะฉะนั้นบุคคลกลุ่มนี้จำเป็นต้องคอยควบคุมตลอดเวลา และต้องมีการลงโทษมีกฎระเบียบอย่างเคร่งครัด Theory Y เป็นกลุ่มที่มองในแง่ดี มีความตระหนักในหน้าที่ความรับผิดชอบเต็มใจทำงาน มีการเรียนรู้ มีการพัฒนาตนเอง พัฒนางาน มีความคิดสร้างสรรค์ และมีศักยภาพในตนเอง

๓) ทฤษฎีผู้นำตามสถานการณ์ (Situational or Contingency Leadership Theories)

๓.๑) แนวคิดทฤษฎี ๓ - D Management Style เป็นทฤษฎีที่นำปัจจัยสิ่งแวดล้อมของผู้นำมาพิจารณาว่ามีความสำคัญต่อความสำเร็จของผู้บริหาร ขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมหรือสถานการณ์ที่อำนวยให้ ได้แก่ เรตดิน เพิ่มมิติประสิทธิผลเข้ากับมิติพฤติกรรมด้านงาน และมิติพฤติกรรมด้านมนุษยสัมพันธ์ เรตดินกล่าวว่าแบบภาวะผู้นำต่างๆจะมีประสิทธิผลหรือไม่ก็ได้ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ ซึ่งประสิทธิผลจะหมายถึง การที่ผู้บริหารประสบความสำเร็จในผลงานตามบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบที่มีอยู่ แบบภาวะผู้นำจะมีประสิทธิผลมากหรือน้อยไม่ได้ขึ้นอยู่กับพฤติกรรมกรรมการบริหารที่มุ่งงานหรือมนุษยสัมพันธ์ ซึ่งแบบภาวะผู้นำกับสถานการณ์ที่เข้ากันได้เหมาะสม เรียกว่า มีประสิทธิผล แต่ถ้าไม่เหมาะสมกับสถานการณ์ เรียกว่า ไม่มีประสิทธิผล และเรตดินยังแบ่งผู้นำออกเป็น ๔ แบบ ดังที่ปรากฏในตารางที่ ๓.๑ ดังนี้

ตารางที่ ๓.๑ ลักษณะผู้นำตามสถานการณ์

ลักษณะผู้นำตามสถานการณ์		
ผู้นำที่ไม่มีประสิทธิภาพ	ลักษณะพื้นฐานภาวะผู้นำ	ผู้นำที่มีประสิทธิภาพ
๑. Deserter คือ ผู้นำแบบละทิ้งหน้าที่และหนีกงาน	Separated	๑. Bureaucrat คือ ทำงานแบบเครื่องจักรไม่มีความคิดสร้างสรรค์ให้งานเสร็จไปวันๆ
๒. Autocrat คือ ผู้นำที่เอาแต่ผลของงานอย่างเดียว	Dedicated	๒. Benevolent Autocrat คือ มีความเมตตา ความกรุณา ผู้ร่วมงานมากขึ้น
๓. Missionary คือ เห็นแก่สัมพันธภาพเสียสละทำคนเดียว จึงได้คุณภาพงานต่ำ	Related	๓. Developer คือ ต้องรู้จักพัฒนาผู้ตามให้มีความรับผิดชอบงานมากขึ้น
๔. Compromiser คือ ผู้ประนีประนอมทุกๆเรื่อง	Integrated	๔. Executive คือ ต้องมีผลงานดีเลิศและสัมพันธภาพที่ดีด้วย

เรตติน กล่าวว่ องค์ประกอบที่สำคัญในการระบุดสถานการณ์มี ๕ ประการ คือ เทคโนโลยี ปรัชญาองค์การ ผู้บังคับบัญชา เพื่อนร่วมงาน และผู้ใต้บังคับบัญชา และเรตตินได้เสนอแนะว่าองค์ประกอบทางสถานการณ์ที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบภาวะผู้นำที่เหมาะสม ได้แก่ องค์ประกอบทางเทคโนโลยี องค์การ และคน ดังนั้นในการบริหารจึงขึ้นอยู่กับผู้บริหารที่จะใช้พิจารณาญาณพิจารณาว่าจะยึดองค์ประกอบตัวใดเป็นหลักในการใช้รูปแบบภาวะผู้นำได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพสูงสุด

๓.๒) Theory Z Organization , William Ouchi เชื่อว่า มนุษย์ทุกคนมีความคิดสร้างสรรค์และความคิดอยู่ในตัว ควรเปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติงานได้มีส่วนร่วมในการพัฒนางานและมีการกระจายอำนาจไปสู่ส่วนล่าง (Decentralization) และพัฒนาถึงคุณภาพชีวิต ผู้นำเป็นเพียงผู้ที่คอยช่วยประสานงาน ร่วมคิดพัฒนาและใช้ทักษะในการอยู่ร่วมกัน

๓.๓) Life - Cycle Theories เฮอร์เชย์และบลันชาร์ด (Hersey and Blanchard) ได้เสนอทฤษฎีวิงจรชีวิต โดยได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีเรตตินและยังยึดหลักการเดียวกัน คือ แบบภาวะผู้นำอาจมีประสิทธิภาพหรือไม่ก็ได้ ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ องค์ประกอบของภาวะผู้นำตามสถานการณ์ตามทฤษฎีของเฮอร์เชย์และบลันชาร์ด ประกอบด้วย ๑) ปริมาณการออกคำสั่ง คำแนะนำต่างๆหรือพฤติกรรมด้านงาน ๒) ปริมาณการสนับสนุนทางอารมณ์ สังคม หรือพฤติกรรมด้านมนุษยสัมพันธ์ ๓) ความพร้อมของผู้ตามหรือกลุ่มผู้ตามซึ่ง เฮอร์เชย์และบลันชาร์ด แบ่งภาวะผู้นำออกเป็น ๔ แบบ คือ

(๑) ผู้นำแบบบอกทุกอย่าง (Telling) ผู้นำประเภทนี้จะให้คำแนะนำอย่างใกล้ชิดและดูแลทุกอย่างใกล้ชิด เหมาะสมกับผู้ตามที่มีความพร้อมอยู่ในระดับที่ ๑ คือ (M๑) บุคคลมีความพร้อมอยู่ในระดับต่ำ

(๒) ผู้นำแบบขายความคิด (Selling) ผู้นำประเภทนี้จะคอยชี้แนะบ้างว่าผู้ตามขาดความสามารถในการทำงาน แต่ถ้าผู้ตามได้รับการสนับสนุนให้ทำ พฤติกรรมนั้น ด้วยการให้รางวัลก็จะทำให้เกิดความเต็มใจที่จะรับผิดชอบงานและกระตือรือร้นที่จะทำงานมากขึ้น ผู้บริหารจะใช้วิธีการติดต่อสื่อสารแบบ ๒ ทาง และต้องคอยสั่งงานโดยตรง อธิบายให้ผู้ตามเข้าใจ จะทำให้ผู้ตามเข้าใจและตัดสินใจในการทำงานได้ดี เหมาะกับผู้ตามที่มีความพร้อมในการทำงานอยู่ในระดับที่ ๒ คือ (M๒) บุคคลมีความพร้อมอยู่ในระดับต่ำถึงปานกลาง

(๓) ผู้นำแบบเน้นการทำงานแบบมีส่วนร่วม (Participation) ผู้นำประเภทนี้จะคอยอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ในการตัดสินใจ มีการซักถาม มีการติดต่อสื่อสาร ๒ ทาง หรือรับฟังเรื่องราว ปัญหาต่างๆจากผู้ตามคอยให้ความช่วยเหลือในด้านต่างๆทั้งทางตรงและทางอ้อม ทำให้ผู้ตามปฏิบัติงานได้เต็มความรู้ความสามารถและมีประสิทธิภาพ เหมาะกับผู้ตามที่มีความพร้อมอยู่ในระดับ ๓ (M๓) คือความพร้อมของผู้ตามอยู่ในระดับปานกลางถึงระดับสูง ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความสามารถแต่ไม่เต็มใจที่จะรับผิดชอบงาน

(๔) ผู้นำแบบมอบหมายงานให้ทำ (Delegation) ผู้บริหารเพียงให้คำแนะนำและช่วยเหลือเล็กน้อยๆ ผู้ตามคิดและตัดสินใจเองทุกอย่าง เพราะถือว่าผู้ตามที่มีความพร้อมในการทำงานระดับสูงสามารถทำงาน ให้มีประสิทธิภาพได้ดี เหมาะกับผู้ตามที่มีความพร้อมอยู่ในระดับ ๔ (M๔) คือ ความพร้อมอยู่ในระดับสูง ซึ่งเป็นบุคคลที่มีทั้งความสามารถและเต็มใจหรือมั่นใจในการรับผิดชอบการทำงาน

๓.๔) Fiedler's Contingency Model of Leadership Effectiveness, Fiedler กล่าวว่า ภาวะผู้นำที่มีประสิทธิภาพต้องประกอบด้วยปัจจัย ๓ ส่วน คือ

(๑) ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำและผู้ตาม บุคลิกภาพของผู้นำ มีส่วนสำคัญ ที่จะทำให้กลุ่มยอมรับ

(๒) โครงสร้างของงาน งานที่ให้ความสำคัญเกี่ยวกับโครงสร้างของงาน อำนาจของผู้นำจะลดลง แต่ถ้างานใดต้องใช้ความคิด การวางแผน ผู้นำจะมีอำนาจมากขึ้น

(๓) อำนาจของผู้นำ ผู้นำที่ดีที่สุด คือ ผู้ที่เห็นงานสำคัญที่สุด แต่ถ้าผู้นำที่จะทำเช่นนี้ได้ผู้นำต้องมีอำนาจและอิทธิพลมาก แต่ถ้าผู้นำมีอิทธิพลหรืออำนาจไม่มากพอจะกลายเป็นผู้นำที่เห็นความสำคัญของสัมพันธ์ระหว่างผู้นำและผู้ตามมากกว่าเห็นความสำคัญของงานทฤษฎีของ Fiedler ภาวะผู้นำที่มีประสิทธิภาพหรือไม่มีประสิทธิภาพขึ้นอยู่กับสถานการณ์ ถ้าสัมพันธ์ภาพของผู้นำและผู้ตามดี และมีโครงสร้างของงานชัดเจน ผู้นำจะสามารถควบคุมสถานการณ์ขององค์กรได้

๔) ทฤษฎีความเป็นผู้นำเชิงปฏิรูป (Transformational Leadership Theories)

เบิร์นส์ (Burns) ได้เสนอ ทฤษฎีความเป็นผู้นำเชิงปฏิรูป (Transformational Leadership Theory) เดิม เบิร์น เชื่อว่า ผู้บริหารควรมีลักษณะความเป็นผู้นำเชิงเป้าหมาย (Transactional Leadership) โดยอธิบายว่า เป็นวิธีการที่ผู้บริหารจูงใจผู้ตามให้ปฏิบัติตามที่คาดหวังไว้ ด้วยการระบุข้อกำหนดงานอย่างชัดเจน และให้รางวัล เพื่อการแลกเปลี่ยนกับความพยายามที่จะบรรลุเป้าหมายของผู้ตาม การแลกเปลี่ยนนี้จะช่วยให้สมาชิกพึงพอใจในการทำงานร่วมกันเพื่อบรรลุเป้าหมายของงาน ความเป็นผู้นำเชิงเป้าหมายจะมีประสิทธิภาพสูงภายใต้

สภาพแวดล้อมที่ค่อนข้างคงที่ ผู้บริหารจะใช้ความเป็นผู้นำแบบนี้ดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพเพียงชั่วระยะเวลาหนึ่งที่ค่อนข้างสั้น แต่เมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว จากสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา มีการแข่งขันเพื่อชิงความเป็นเลิศ ดังนั้นวิธีที่จะทำให้ผู้บริหารประสบความสำเร็จสูงสุด คือ ผู้บริหารต้องเปลี่ยนแปลงตนเอง เบิร์นส์ (Burns) เสนอความเห็นว่าการแสดงความเป็นผู้นำยังเป็นปัญหาอยู่จนทุกวันนี้ เพราะบุคคลไม่มีความรู้เพียงพอในเรื่องกระบวนการของความเป็นผู้นำ เบิร์นส์ อธิบายความเข้าใจในธรรมชาติของความเป็นผู้นำว่า ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความแตกต่างระหว่างความเป็นผู้นำกับอำนาจที่มีส่วนสัมพันธ์กับผู้นำและผู้ตาม อำนาจจะเกิดขึ้นเมื่อผู้นำจัดการบริหารทรัพยากร โดยเข้าไปมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของผู้ตามเพื่อบรรลุเป้าหมายที่ตนหวังไว้ ความเป็นผู้นำจะเกิดขึ้นเมื่อการบริหารจัดการทำให้เกิดแรงจูงใจ และนำมาซึ่งความพึงพอใจต่อผู้ตาม ความเป็นผู้นำถือว่าเป็นรูปแบบพิเศษของการใช้อำนาจ (Special form of power) ปัจจุบันแต่ละองค์กรมีการแข่งขันมากขึ้น เบิร์นส์ จึงได้เสนอวิธีการของความเป็นผู้นำแบบใหม่ที่สามารถจูงใจให้ผู้ตามปฏิบัติงานได้มากกว่าที่คาดหวังไว้ เรียกว่า ความเป็นผู้นำเชิงปฏิรูป (Transformational Leadership Theory) การที่ผู้นำและผู้ตามช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพื่อยกระดับขวัญและแรงจูงใจของแต่ละฝ่ายให้สูงขึ้น แนวคิดใหม่ของ เบิร์นส์ เชื่อว่า ความเป็นผู้นำเชิงเป้าหมายกับความเป็นผู้นำเชิงปฏิรูป เป็นรูปแบบที่แยกจากกันโดยเด็ดขาด และการแสดงความเป็นผู้นำที่มีประสิทธิภาพสำหรับสถานการณ์ปัจจุบัน คือ การแสดงพฤติกรรมความเป็นผู้นำในเชิงปฏิรูป เบิร์นส์ สรุปลักษณะผู้นำเป็น ๓ แบบ ได้แก่

๑. ผู้นำการแลกเปลี่ยน (Transactional Leadership)

ผู้นำที่ติดต่อกับผู้ตามโดยการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน และสิ่งแลกเปลี่ยนนั้นต่อมากลายเป็นประโยชน์ร่วมกัน ลักษณะนี้พบได้ในองค์กรทั่วไป เช่น ทำงานดีก็ได้เลื่อนขั้น ทำงานก็จะได้ค่าจ้างแรงงาน และในการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรมีข้อแลกเปลี่ยนกับชุมชน เช่น ถ้าตนได้รับการเลือกตั้งจะสร้างถนนให้ เป็นต้น

๒. ผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership)

ผู้นำที่ตระหนักถึงความต้องการของผู้ตาม พยายามให้ผู้ตามได้รับการตอบสนองสูงกว่าความต้องการของผู้ตาม เน้นการพัฒนาผู้ตาม กระตุ้นและยกย่องซึ่งกันและกันจนเปลี่ยนผู้ตามเป็นผู้นำ และมีการเปลี่ยนต่อกันไป เรียกว่า Domino effect ต่อไปผู้นำการเปลี่ยนแปลงก็จะเปลี่ยนเป็นผู้นำจริยธรรม ตัวอย่างผู้นำลักษณะนี้ ได้แก่ ผู้นำชุมชน

๓. ผู้นำจริยธรรม (Moral Leadership)

ผู้นำที่สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้ตาม ซึ่งผู้นำจะมีความสัมพันธ์กับผู้ตามในด้านความต้องการ (Needs) ความปรารถนา (Aspirations) ค่านิยม (Values) และควรยึดจริยธรรมสูงสุด คือ ความเป็นธรรมและความยุติธรรมในสังคม ผู้นำลักษณะนี้มุ่งไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ตอบสนองความต้องการ และความจำเป็นอย่างแท้จริงของผู้ตาม ตัวอย่างผู้นำจริยธรรมที่สำคัญ คือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ท่านทรงเป็นนักวางแผนและมองการณ์ไกล นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลง เช่น โครงการอีสานเขียว โครงการน้ำพระทัยจากในหลวง โครงการแก้มลิง เป็นต้น

ปี ค.ศ. ๑๙๘๕ แบสส์ (Bass) พบว่า แนวคิดพฤติกรรมความเป็นผู้นำของเขา ขัดแย้งกับแนวคิดของเบิร์นส์ ซึ่ง แบสส์ พบว่า พฤติกรรมของผู้นำในการนำกลุ่มให้ปฏิบัติงานได้อย่างใดอย่างหนึ่งให้ได้ผลดียิ่งขึ้นหรือให้ได้ผลเกินความคาดหวัง ผู้นำจะต้องแสดงความเป็นผู้นำทั้ง ๒ ลักษณะร่วมกัน คือ ความเป็นผู้นำเชิงเป้าหมาย และความเป็นผู้นำเชิงปฏิรูป โดยทิศทางการแสดง พฤติกรรมความเป็นผู้นำจะออกมาในสัดส่วนของความเป็นผู้นำเชิงปฏิรูปหรือเชิงเป้าหมายมากน้อย เพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับ ๑. สิ่งแวดล้อมภายนอกองค์กร ได้แก่ เศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงในสังคม วัฒนธรรม และประเพณีของแต่ละท้องถิ่น ๒. สิ่งแวดล้อมภายในองค์กร ได้แก่ งานเพื่อนร่วมงาน ผู้บังคับบัญชา ผู้ใต้บังคับบัญชา และวัฒนธรรมองค์กร ๓. คุณลักษณะส่วนตัวของผู้นำเอง ได้แก่ บุคลิกภาพ ความสามารถเฉพาะบุคคล และความสนใจของแต่ละบุคคล

ความเป็นผู้นำเชิงปฏิรูป (Transformational Leadership) ตามแนวคิดของแบสส์ หมายถึง การที่ผู้นำให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ผู้ตามเพื่อให้เกิดขวัญและแรงใจในระดับที่สูงขึ้น ผู้นำสามารถทำให้ผู้ตามเกิดแรงคล้อยใจในการทำงาน และพยายามที่จะทำงานให้ได้มากกว่าที่คาดหวังไว้ (ตั้งเป้า) ซึ่งความเป็นผู้นำเชิงปฏิรูป ประกอบด้วย ๑) บุคลิกภาพที่น่านับถือ (Charisma) ๒) การยอมรับความแตกต่างของบุคคล (Individualized consideration) และ ๓) การกระตุ้นให้ใช้สติปัญญา (Intellectual stimulation)

กล่าวได้ว่า แนวคิดทฤษฎีภาวะผู้นำ ตามทฤษฎีการบริหาร ปัจจัยนำเข้าที่นำมาใช้ในกระบวนการดำเนินงานให้เกิดผลผลิตหรือปัจจัยนำออกมีอยู่ ๔ ประเภท ได้แก่ คน (Man) เงิน (Money) วัสดุอุปกรณ์ (Material) และการบริหาร (Management) คน บุคลากรหรือทรัพยากรมนุษย์ เป็นปัจจัยที่สำคัญมากประการหนึ่งของการดำเนินงานทุกประการโดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่มีความรู้มีทักษะหรือมีความสามารถ เป็นทรัพยากรที่หายากสมควรที่จะทะนุบำรุงเอาไว้ให้ดี ฉะนั้น การสร้างหรือพัฒนาคนของหน่วยงานหรือองค์กร จึงถือว่ามีค่าเป็นอย่างยิ่ง เพื่อให้ได้บุคคลที่มีความรู้ ความสามารถ มีคุณภาพในการทำหน้าที่เป็นหัวหน้างาน เป็นผู้บริหาร ซึ่งจะนำองค์กรสู่ความสำเร็จตามเป้าหมาย การที่จะเป็นผู้นำที่ยิ่งใหญ่หรือเป็นผู้นำที่ประสบความสำเร็จได้ผู้นั้นจะต้องบริหาร ๓ ปัจจัยได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล อันได้แก่ การบริหารตนเอง การบริหารคน การบริหารงาน โดยเฉพาะในเรื่องการบริหารตน เป็นสิ่งสำคัญที่ผู้บริหารต้องมีและสร้างภาวะผู้นำพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลาให้เป็นผู้นำที่พึงประสงค์ ปรับใช้แนวคิดทฤษฎีการเป็นผู้นำมาใช้ในสิ่งแวดล้อมขององค์กรเพื่อให้การดำเนินกิจกรรมขององค์กรดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพสร้างความเจริญให้กับองค์กรและประเทศชาติต่อไป

สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำ (Leadership) คือ กระบวนการที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือมากกว่า พยายามใช้อิทธิพลของตนหรือกลุ่มตน กระตุ้น ชี้นำ ผลักดัน ให้บุคคลอื่น หรือกลุ่มบุคคลอื่น มีความเต็มใจ และกระตือรือร้นในการทำสิ่งต่าง ๆ ตามต้องการ โดยมีความสำเร็จของกลุ่มหรือองค์การเป็นเป้าหมายประเด็นเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า บทบาท และหน้าที่ของผู้นำ (Leadership Roles) ผู้นำมีบทบาทและหน้าที่หลายอย่าง ผู้นำในกลุ่มคนที่ชอบเผด็จการอาจมีหน้าที่อย่างหนึ่งแต่ผู้นำในกลุ่มคนที่ชอบประชาธิปไตยอาจมีบทบาทและหน้าที่อีกอย่างหนึ่ง อย่างไรก็ตามบทบาทและ

หน้าที่ต่างๆ ไปของผู้นำทุกคน ในกลุ่มคนทุกชนิด มีตรงกันอยู่บ้าง จึงขอสรุปบทบาทและหน้าที่ของผู้นำโดยทั่วไป เพื่อเป็นแนวความคิดสำหรับผู้บริหารการศึกษา ๑๔ อย่างคือ^{๑๒}

๑) ผู้นำในฐานะผู้บริหาร (The Leader as Executive) บทบาทที่เห็นได้ชัดที่สุดของผู้นำก็คือบทบาทในฐานะผู้บริหารซึ่งประสานงานระหว่างกลุ่มต่างๆ ในองค์กร หรือในฐานะผู้ประสานงานภายในกลุ่มที่ตนเป็นผู้บริหาร ผู้นำประเภทนี้คอยช่วยให้งานของบุคลากรทุกคนดำเนินไปได้ด้วยดี ผู้นำจะเป็นผู้คณนโยบายและกำหนดวัตถุประสงค์ของกลุ่ม และรับผิดชอบคอยดูแลนโยบายและวัตถุประสงค์ของกลุ่มให้มีการปฏิบัติโดยครบถ้วนถูกต้อง

๒) ผู้นำในฐานะผู้วางแผน (The Leader as Planner) โดยปกติผู้นำมักทำหน้าที่วางแผนการปฏิบัติงานทุกชนิด เป็นตัดสินใจว่าบุคลากรในหมู่ของตนควรใช้วิธีการอย่างไรและใช้อะไรมาประกอบบ้างเพื่อให้บรรลุผลตามความต้องการ ผู้นำมักทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลด้วยว่าแผนที่วางไว้นั้นมีการดำเนินงานตรงตามวัตถุประสงค์หรือไม่ ผู้นำมักจะเป็นผู้เดียวที่ทราบแผนทั้งหมดโดยถ่องแท้ คนอื่นในกลุ่ม มักรู้เรื่องเฉพาะส่วนที่ตนได้รับมอบหมายหรือรับผิดชอบแต่รู้ไม่หมดทั้งแผน

๓) ผู้นำในฐานะผู้กำหนดนโยบาย (The Leader as Policy Maker) งานสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของผู้นำคือ การกำหนดเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของหมู่คณะ และการวางนโยบายส่วนมากนโยบายมาจากที่ ๓ แห่ง คือ

ขั้นที่ ๑ มาจาก “เบื้องบน” หรือ เจ้านาย ที่มีตำแหน่งสูง

ขั้นที่ ๒ มาจาก “เบื้องล่าง” คือ ได้มาจากคำแนะนำ หรือมติของบุคลากร
ใต้บังคับบัญชา

ขั้นที่ ๓ มาจาก “ผู้นำ” ของหมู่คณะนั้นๆ ไม่ว่าจะนโยบายจะมาจากแหล่งใด ผู้นำมีอำนาจโดยเสรีที่จะกำหนดหรือเลือกด้วยตนเอง

๔) ผู้นำในฐานะผู้เชี่ยวชาญ (The Leader as Expert) ผู้นำส่วนมากหวังพึ่งผู้นำจะทำหน้าที่คล้ายกับผู้เชี่ยวชาญในสายวิชาชีพนั้น ๆ แต่ผู้นำจะรู้เรื่องต่างๆ ในด้านเทคนิคไปเสียหมดทุกอย่างไม่ได้ ผู้นำในองค์กรนอกแบบหรือองค์กรอรูปนัย บุคลากรที่มีความรู้ความชำนาญในสายวิชาชีพมักจะมีบุคลากรอื่นมาหา เพื่อปรึกษาหารือขอความช่วยเหลืออยู่เสมอ โดยเป็นการขอความช่วยเหลือส่วนตัว บุคลากรผู้นั้นจึงกลายเป็นผู้นำอย่างไม่เป็นทางการอยู่ในองค์กรนั้นๆ

๕) ผู้นำในฐานะตัวแทนของกลุ่มเพื่อติดต่อกับภายนอก (The Leader as External Group Representative) เนื่องจากสมาชิกของกลุ่มหรือขององค์กรหรือหน่วยงานใดก็ตาม จะพากันไปติดต่อกับภายนอกหมดทุกคนโดยตรงไม่ได้ ผู้นำที่มีคุณสมบัติเป็นที่พอใจของกลุ่ม มักจะได้รับเลือกให้ไปทำหน้าที่แทนเขาก็กลายเป็นเจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์ของกลุ่ม ต่อมาไม่เพียงแต่จะมีหน้าที่ติดต่อกับบุคคลภายนอกแทนกลุ่มเท่านั้น แต่เมื่อบุคคลภายนอกมาเจรจอะไรก็กับกลุ่มก็ต้องเข้ามาเจรจามาเข้าอีกด้วย ผู้นำประเภทนี้กลายเป็นผู้รักษาประตู ของบุคลากรในกลุ่ม หรือในองค์กร หรือหน่วยงานนั้นๆ โดยปริยาย

^{๑๒} <https://sites.google.com/site/mbakrabi/thvsdi-phawa-phuna> สืบค้นออนไลน์ เมื่อวันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๕๖.

๖) ผู้นำในฐานะผู้ควบคุมความสัมพันธ์ภายใน (The Leader as controller of Internal Relations) ผู้นำมักจะทำหน้าที่ควบคุมดูแลรายละเอียดต่างๆ ภายในกลุ่ม และเรื่องสำคัญมากเรื่องหนึ่งภายในกลุ่ม ก็คือ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคลากรที่เป็นสมาชิกของกลุ่มนั่นเองในบางกลุ่มไม่ว่าจะมีอะไรเกิดขึ้น เช่นการจัดงานมงคลให้แก่สมาชิกคนใดคนหนึ่ง หรือเรื่องอะไรก็ตามสมาชิกเป็นเจรจาผ่านหัวหน้าหรือผู้นำ ในบางกลุ่มผู้นำจะเจรจาให้หรือจะเอาใจใส่เฉพาะสมาชิกบางคน ไม่ทุกคน แต่ในบางกลุ่มผู้นำก็ไม่สนใจเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในกลุ่มเลยก็มี ทั้งนี้แล้วแต่ลักษณะของผู้นำเป็นคนๆ ไป

๗) ผู้นำในฐานะผู้ให้คุณและให้โทษ (The Leader as Purveyor of Rewards and Punishments) บุคลากรที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเสนอให้คุณและให้โทษแก่บุคลากรอื่นหรือมีอำนาจให้คุณให้โทษ จะกลายเป็นผู้ทรงอำนาจสำคัญและกลายเป็นผู้นำในที่สุด คุณและโทษที่ว่านี้อาจจะเป็นการขึ้นเงินเดือน ตัดเงินเดือน หรือการมอบหมายงานให้มากขึ้นหรือน้อยหรือให้งานที่ยากๆหรือง่าย ๆ ทำก็ได้ทั้งนั้น ผู้บริหารที่ดีพึงระวังที่จะไม่มอบอำนาจเช่นนี้ให้แก่บุคลากรคนใดมากเกินไป เพราะความเสียหายอาจจะเกิดขึ้นกับองค์กรได้ในภายหลัง

๘) ผู้นำในฐานะผู้ไกล่เกลี่ย (The Leader as Purveyor of Rewards) เมื่อมีการขัดแย้งใดๆ เกิดขึ้น บุคลากรคนใดคอยไกล่เกลี่ยให้สงบและเข้าใจกันได้ บุคลากรผู้นั้นมักจะกลายเป็นผู้นำในภายหลัง บางทีผู้นำประเภทนี้ทำหน้าที่เป็นผู้พิพากษาคดีภายในด้วยตนเองเลยก็มี

๙) ผู้นำในฐานะที่เป็นบุคคลตัวอย่าง (The Leader as Exemplary) บุคลากรที่มีความประพฤติดีหรือปฏิบัติงานดีจนได้รับการยกย่องอยู่เสมอว่า เป็นตัวอย่างที่ดีขององค์กร มักจะกลายเป็นผู้นำของบุคลากรอื่นได้โดยง่าย เพราะเป็นคนที่ได้รับการนับถือจากบุคลากรสำคัญในองค์กร

๑๐) ผู้นำในฐานะสัญลักษณ์ของกลุ่ม (The Leader as Symbol of the Group) ความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวของกลุ่มคนทุกชนิดมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของกลุ่ม แต่คนหมู่มากอยู่ด้วยกันจะให้สามัคคีกันตลอดเวลา ย่อมลำบากมาก กลุ่มจึงมักมีคนๆ หนึ่งหรือบางคนที่ได้รับการยกย่องจากบุคลากรทั้งหลายว่าเป็นตัวแทนและเป็นคนที่ทำได้ดีที่สุดของเขา ซึ่งจะดีกับเขาเสมอไม่ว่าจะในโอกาสใด และจะดีด้วยกับคนทุกคน นี้จะไม่มีทางกระทำการใดอันจะเป็นภัยต่อกลุ่มโดยเด็ดขาด คนๆ นี้จึงกลายเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่ม เป็นผู้นำในทำนองเดียวกับพระมหากษัตริย์เป็นผู้นำของประเทศอำนาจที่ผู้นำเหล่านี้มีจึงสูงสุด เหนือจิตใจคนภายในกลุ่มทุกคนและทุกฝ่าย

๑๑) ผู้นำในฐานะตัวแทนรับผิดชอบ (The Leader as substitute for Individual Responsibility) ไม่แปลกเลยที่กลุ่มคนบางกลุ่ม หรือองค์กร หรือหน่วยงานบางแห่ง มีผู้นำคนหนึ่งหรือหลายคนอาสาเข้ารับผิดชอบรับผิดชอบต่อการตัดสินใจ และการกระทำบางอย่างของบุคคลบางคนในกลุ่ม หรือรับผิดชอบต่อกิจการทั้งหมดที่คนกลุ่มนั้นกระทำลงไป โดยเหตุนี้บางทีในโอกาสต่อมา บุคลากรในกลุ่มจะมอบหมายให้ผู้นำมีอำนาจตัดสินใจกระทำการใดๆ แทนตนได้เพื่อป้องกันความผิดพลาด ซึ่งอาจเป็นเหตุให้ผู้นำของตนต้องพลอยรับผิดชอบ โดยไม่ได้กระทำผิดกับพวกเขา

๑๒) ผู้นำในฐานะผู้มีอุดมคติ (The Leader as Ideologist) บางทีผู้นำบางคนเป็นศาสดาของกลุ่ม เป็นผู้กำหนดอุดมคติ สร้างความเชื่อหรือศรัทธาต่างๆ ให้แก่บุคลากรอื่น แม้กระทั่งคุณธรรมประจำใจและขนบประเพณีต่างๆ ของกลุ่ม อุดมคติดังกล่าวในตอนแรกอาจเป็น

เพียงคำพูดของเขาที่ใครๆ พากันนิยมและปฏิบัติตาม ต่อมาก็กลายเป็นอุดมคติทางการ ของกลุ่มไป ผู้นำประเภทนี้มักเป็นนักพูดและนักคิด ที่สมาชิกทุกคนในกลุ่มให้ความนับถือ

๑๓) ผู้นำในฐานะบิดาผู้มีแต่ความกรุณา (The Leader as Father Figure) ผู้นำประเภทนี้วางตัวเป็นผู้ใหญ่ มีอาวุโสที่สุดในกลุ่ม และมีบุคลิกลักษณะน่านับถือในฐานะเป็นบิดาของกลุ่ม ซึ่งจะดูว่าใครก็ตาม การดูค่านั้นไม่มีใครโกรธ เพราะทุกคนทราบดีว่าเบื้องหลังคำพูดของเขาคนๆ นั้น เขามีความรักความหวังดีอยู่ด้วยเสมอไป และเขาจะเป็นที่พึงพอใจให้แก่คนทุกคนเมื่อมีความทุกข์ได้เสมอ

๑๔) ผู้นำในฐานะเป็นผู้รับความผิดแทน (The Leader as Scapegoat) ผู้นำที่รับผิดชอบและเป็นบิดาของกลุ่มทุกคนย่อมหวังได้ว่า เมื่อใดมีความเสียหายเกิดขึ้นตนเองนั้นแหละ จะถูกลงโทษแทน บุคลากรจำนวนมากในกลุ่มคนทุกประเภทต่างก็ไม่ต้องมารับผิดเมื่อมีความผิดเกิดขึ้น แต่จะพากันซัดทอดกลายเป็นผู้นำขึ้นมาในภายหลังได้เหมือนกัน เพราะเมื่อเหตุการณ์ร้ายผ่านไป ผู้คนพากันเห็นอกเห็นใจที่เขาเคยได้รับเคราะห์กรรมแทนพวกตนแต่เพียงผู้เดียว

สรุปแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ พฤติกรรมผู้นำและการปฏิรูป การศึกษาผู้บริหารต้องมีความรู้ ความสามารถหลายด้าน เพื่อดำเนินการศึกษาให้ถูกต้องโดยอาศัยแนวคิดตามหลักพุทธธรรมและสื่อสารได้ชัดเจน

๓.๒.๒ ทฤษฎีการสื่อสาร

นักเผยแพร่ต้องมีคุณลักษณะที่สำคัญ คือ การสื่อสารที่ดีและถือว่าเป็นหัวใจสำคัญด้วยตามหลักทฤษฎี ดังต่อไปนี้

๑. ทฤษฎีการสื่อสารและการเผยแพร่

เพื่อให้การเรียนการสอนบรรลุผลตามจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้และผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดีที่สุด นอกจากจะใช้เทคโนโลยีการศึกษาทั้งในเรื่องของกระบวนการและทรัพยากรต่าง ๆ แล้วจำเป็นต้องอาศัยทฤษฎีการสื่อสารในการนำเสนอเนื้อหาจากผู้ส่งไปยังผู้รับ สื่อหรือช่องทางในการถ่ายทอด และวิธีการในการติดต่อเพื่อเป็นแนวทางสำหรับการจัดการเรียนการสอนอย่างได้ผลดีที่สุดด้วย ทั้งนี้เพราะสิ่งสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งในกระบวนการสื่อสาร คือ การที่จะสื่อความหมายอย่างไร เพื่อให้ผู้รับสารนั้นเข้าใจได้อย่างถูกต้องว่าผู้ส่งหมายความว่าอะไรในข่าวสารนั้นมีนักวิชาการหลายท่านได้นำเสนอทฤษฎีการสื่อสารที่นำมาใช้เป็นหลักในการศึกษาถึงวิธีการส่งผ่านข้อมูลสารสนเทศการใช้สื่อและช่องทางการสื่อสาร ทฤษฎีการสื่อสารเหล่านี้ได้นำมาใช้ในขอบข่ายของเทคโนโลยีการศึกษา ตั้งแต่ทศวรรษ ๑๙๘๐s เป็นต้นมาเพื่อเอื้อประโยชน์สำหรับใช้เป็นแนวทางในสื่อสารระหว่างผู้สอนและผู้เรียน รวมถึงการเลือกใช้สื่อเพื่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการเรียนรู้ได้อย่างดี

สูตรการสื่อสารของลาสเวลล์ (Lesswell)

ฮาโรลด์ ลาสเวลล์ (Harold Lasswell)^{๑๓} ได้ทำการวิจัยในเรื่องการสื่อสารมวลชนไว้ในปี พ.ศ. ๒๔๙๑ และได้คิดสูตรการสื่อสารที่ถึงพร้อมด้วยกระบวนการสื่อสารที่สอดคล้องกัน โดยในการสื่อสารนั้นจะต้องตอบคำถามต่อไปนี้ให้ได้คือ

ใคร พูดอะไร โดยวิธีการและช่องทางใด ไปยังใคร ด้วยผลอะไร สูตรการสื่อสารของลาสเวลล์เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายและเป็นที่ยอมรับใช้กันทั่วไปโดยสามารถนำมาเขียนเป็นรูปแบบจำลองและเปรียบเทียบกับองค์ประกอบของการสื่อสารได้ดังนี้

ในการที่จะจัดให้การเรียนการสอนเกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพดีนั้น เราสามารถนำสูตรของลาสเวลล์มาใช้ได้เช่นเดียวกับการสื่อสารธรรมดา คือ

- ใคร (Who) เป็นผู้ส่งหรือทำการสื่อสาร เช่น ในการอ่านข่าว ผู้อ่านข่าวเป็นผู้ส่งข่าววารไปยังผู้ฟังที่บ้าน ในสถานการณ์ในห้องเรียนธรรมดาก็เช่นเดียวกันย่อมเป็นการพูดระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน หรือการที่ผู้เรียนกลายเป็นผู้ส่งโดยการตอบสนองกลับไปยังผู้สอน แต่ถ้าเป็นการสอนโดยใช้ภาพยนตร์หรือโทรทัศน์ ตัวผู้ส่งก็คือภาพยนตร์หรือโทรทัศน์นั้น

- พูดอะไร ด้วยวัตถุประสงค์อะไร (Says what, with what purpose) เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับ เนื้อหาข่าวสารที่ส่งไป ผู้ส่งจะส่งเนื้อหาอะไรโดยจะเป็นข่าวสารธรรมดาเพื่อให้ผู้รับทราบความเคลื่อนไหวของเหตุการณ์ต่าง ๆ ในแต่ละวัน หรือเป็นการให้ความรู้โดยที่ผู้สอนจะต้องทราบว่า จะสอนเรื่องอะไร ทำไมจึงจะสอนเรื่องนั้น สอนเพื่อวัตถุประสงค์อะไร และคาดว่าจะได้รับการตอบสนองจากผู้เรียนอย่างไรบ้าง

- โดยใช้วิธีการและช่องทางใด (By what means, in what channel) ผู้ส่งทำการส่งข่าวสารโดยการพูด การแสดงกริยาท่าทาง ใช้ภาพ ฯลฯ หรืออาจจะใช้อุปกรณ์ระบบไฟฟ้า เช่น ไมโครโฟน หรือเครื่องเล่นวีซี เพื่อถ่ายทอดเนื้อหาข่าวสารให้ผู้รับรับได้โดยสะดวก ถ้าเป็นในการเรียนการสอน ผู้สอนอาจจะสอนโดยการบรรยายหรือใช้สื่อการสอนต่าง ๆ เพื่อช่วยในการส่งเนื้อหาบทเรียนไปให้ ผู้เรียนรับและเข้าใจได้อย่างถูกต้องทำให้เกิดการเรียนรู้ขึ้น

- ส่งไปยังใคร ในสถานการณ์อะไร (To whom, in what situation) ผู้ส่งจะส่งข่าวสารไปยัง ผู้รับเป็นใครบ้าง เนื่องในโอกาสอะไร เช่น การอ่านข่าวเพื่อให้ผู้ฟังที่บ้านทราบถึงเหตุการณ์ ประจำวัน หรือแสดงการทำกับข้าวให้กลุ่มแม่บ้านชม ผู้ส่งย่อมต้องทราบว่าผู้รับเป็นกลุ่มใดบ้างเพื่อสามารถเลือกสรรเนื้อหาและวิธีการส่งให้เหมาะสมกับผู้รับ การเรียนการสอนก็เช่นเดียวกัน การสอน ผู้เรียนอายุ ๘ ปีกับอายุ ๑๕ ปีต้องมีวิธีการสอนและการใช้สื่อการสอนต่างกัน ผู้สอนต้องทราบถึงระดับสติปัญญาความสามารถและภูมิหลังของผู้เรียนแต่ละคนว่ามีความแตกต่างกันอย่างไรบ้างตลอดจน สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ และสิ่งแวดล้อมทางกายภาพของการเรียน เช่น มีสื่อการสอนอะไร ที่จะนำมาใช้สอนได้บ้าง สภาพแวดล้อมห้องเรียนที่จะสอนเป็นอย่างไร ฯลฯ

- ได้ผลอย่างไรในปัจจุบัน และอนาคต (With what effect, immediate and long term ?) การส่งข่าวสารนั้นเพื่อให้ผู้รับฟังผ่านไปเฉย ๆ หรือจดจำด้วยซึ่งต้องอาศัยเทคนิควิธีการที่แตกต่างกัน และเช่นเดียวกันกับในการเรียนการสอนที่จะได้ผลนั้น ผู้สอนจะต้องตระหนักอยู่เสมอว่าเมื่อสอนแล้ว ผู้เรียนจะได้รับความรู้เกิดการเรียนรู้มากน้อยเท่าใด และสามารถจดจำความรู้ที่

^{๑๓}ฮาโรลด์ ลาสเวลล์. อังโน ภารตี อนันต์นาวิ. หลักการ แนวคิด ทฤษฎี การบริหาร การศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ครั้งที่ ๓ สำนักพิมพ์มนตรีจำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๓๘.

ได้รับนั้นได้นานเพียงใด โดยที่ผู้เรียนอาจได้รับความรู้เพียงบางส่วนหรือไม่เข้าใจเลยก็ได้ การวัดผลของการถ่ายทอดความรู้นั้นอาจทำได้ยากเพราะบางครั้งผู้เรียนอาจจะไม่แสดงการตอบสนองออกมา และบางครั้งการตอบสนองนั้นก็อาจจะวัดผลไม่ได้เช่นกัน

๒. ทฤษฎี SMCR ของเบอร์โล (Berio)

เดวิด เค. เบอร์โล (David K. Berlo) (รูปที่ ๓.๒๗) ได้พัฒนาทฤษฎีที่ผู้ส่งจะส่งสารอย่างไร และผู้รับจะรับ แปลความหมาย และมีการโต้ตอบกับสารนั้นอย่างไร ทฤษฎี S M C R ประกอบด้วย

- ผู้ส่ง (source) ต้องเป็นผู้ที่มีทักษะความชำนาญในการสื่อสารโดยมีความสามารถในการ “การเข้ารหัส” (encode) เนื้อหาข่าวสาร มีทัศนคติที่ดีต่อผู้รับเพื่อผลในการสื่อสาร มีความรู้อย่างดีเกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารที่จะส่ง และควรจะสามารถในการปรับระดับของข้อมูลนั้นให้เหมาะสมและง่ายต่อระดับความรู้ของผู้รับ ตลอดจนพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับผู้รับด้วย

- ข้อมูลข่าวสาร (message) เกี่ยวข้องด้านเนื้อหา สัญลักษณ์ และวิธีการส่งข่าวสาร

- ช่องทางในการส่ง (channel) หมายถึง การที่จะส่งข่าวสารโดยการให้ผู้รับได้รับข่าวสาร ข้อมูลโดยผ่านประสาทสัมผัสทั้ง ๕ หรือเพียงส่วนใดส่วนหนึ่ง คือ การได้ยิน การดู การสัมผัส การลิ้มรส หรือการได้กลิ่น

- ผู้รับ (receiver) ต้องเป็นผู้มีทักษะความชำนาญในการสื่อสารโดยมีความสามารถในการ “การถอดรหัส” (decode) สาร เป็นผู้ที่มีทัศนคติ ระดับความ และพื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรม เช่นเดียวหรือคล้ายคลึงกันกับผู้ส่งจึงจะทำให้การสื่อสารความหมายหรือการสื่อสารนั้นได้ผล

ตามลักษณะของทฤษฎี S M C R นี้ มีปัจจัยที่มีความสำคัญต่อขีดความสามารถของผู้ส่งและรับที่จะทำการสื่อสารความหมายนั้นได้ผลสำเร็จหรือไม่เพียงใด ได้แก่

- ทักษะในการสื่อสาร (communication skills) หมายถึง ทักษะซึ่งทั้งผู้ส่งและผู้รับควรจะสามารถในการส่งและการรับการเพื่อให้เกิดความเข้าใจกันได้อย่างถูกต้อง เช่น ผู้ส่งต้องมีความสามารถในการเข้ารหัสสาร มีการพูดโดยใช้ภาษาพูดที่ถูกต้อง ใช้คำพูดที่ชัดเจนฟังง่าย มีการแสดงสีหน้าหรือท่าทางที่เข้ากับการพูด ท่วงทำนองลีลาในการพูดเป็นจังหวะ น่าฟัง หรือการเขียนด้วยถ้อยคำสำนวนที่ถูกต้องสละสลวยน่าอ่าน เหล่านี้เป็นต้น ส่วนผู้รับต้องมีความสามารถในการถอดรหัสและมีทักษะที่เหมือนกันกับผู้ส่งโดยมีทักษะการฟังที่ดี ฟังภาษาที่ผู้ส่งพูดมารู้เรื่อง หรือสามารถอ่านข้อความที่ส่งมานั้นได้ เป็นต้น

- ทัศนคติ (attitudes) เป็นทัศนคติของผู้ส่งและผู้รับซึ่งมีผลต่อการสื่อสาร ถ้าผู้ส่งและผู้รับ มีทัศนคติที่ดีต่อกันจะทำให้การสื่อสารได้ผลดี ทั้งนี้เพราะทัศนคดีย่อมเกี่ยวข้องไปถึงการยอมรับซึ่งกันและกันระหว่างผู้ส่งและผู้รับด้วย เช่น ถ้าผู้ฟังมีความนิยมชมชอบในตัวผู้พูดก็มักจะมีความเห็นคล้อยตามไปได้ง่าย แต่ในทางตรงข้าม ถ้าผู้ฟังมีทัศนคติไม่ดีต่อผู้พูดก็จะฟังแล้วไม่เห็นชอบด้วยและมีความเห็นขัดแย้งในสิ่งที่พูดมานั้น หรือถ้าทั้งสองฝ่ายมีทัศนคติไม่ดีต่อกันท่วงทำนองหรือนำ

เสียงในการพูดก็อาจจะห้วนห้าวไม่น่าฟัง แต่ถ้ามีทัศนคติที่ดีต่อกันแล้วมักจะพูดกันด้วยความไพเราะ อ่อนหวานน่าฟัง เหล่านี้เป็นต้น

- ระดับความรู้ (knowledge levels) ถ้าผู้ส่งและผู้รับมีระดับความรู้เท่าเทียมกัน ก็จะทำให้การสื่อสารนั้นลุล่วงไปด้วยดี แต่ถ้าหากความรู้ของผู้ส่งและผู้รับมีระดับที่แตกต่างกันย่อม จะต้องมีการปรับปรุงความยากง่ายของข้อมูลที่จะส่งในเรื่องความยากง่ายของภาษาและถ้อยคำ สำนวนที่ใช้ เช่น ไม่ใช่คำศัพท์ทางวิชาการ ภาษาต่างประเทศ หรือถ้อยคำยาว ๆ สำนวนสลับซับซ้อน ทั้งนี้เพื่อให้สะดวกและง่ายต่อความเข้าใจ ตัวอย่างเช่น การที่หมอรัรักษาคณใช้แล้วพูดแต่คำศัพท์ การแพทย์เกี่ยวกับโรคต่าง ๆ ย่อมทำให้คนไข้ไม่เข้าใจว่าตนเองเป็นโรคอะไรแน่หรือพัฒนาการจาก ส่วนกลางออกไปพัฒนาหมู่บ้านต่าง ๆ ในชนบทเพื่อให้คำแนะนำทางด้านการเกษตรและเลี้ยงสัตว์แก่ ชาวบ้าน ถ้าพูดแต่ศัพท์ทางวิชาการโดยไม่อธิบายด้วยถ้อยคำภาษาง่าย ๆ หรือไม่ใช้ภาษาที่ท้องถิ่นก็จะ ทำให้ชาวบ้านไม่เข้าใจหรือเข้าใจผิดได้ หรือในกรณีของการใช้ภาษามือของผู้พิการทางโสต ถ้าผู้รับไม่เคยได้เรียนภาษามือ มาก่อนทำให้ไม่เข้าใจและไม่สามารถสื่อสารกันได้ เหล่านี้เป็นต้น

- ระบบสังคมและวัฒนธรรม (socio - culture systems) ระบบสังคมและ วัฒนธรรมในแต่ละชาติเป็นสิ่งที่มีส่วนกำหนดพฤติกรรมของประชาชนในประเทศนั้น ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับ ไปถึงขนบธรรมเนียมประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติ สังคมและวัฒนธรรมในแต่ละชาติย่อมมีความแตกต่าง กัน เช่น การให้ความเคารพต่อผู้อาวุโส หรือวัฒนธรรมการกินอยู่ ฯลฯ ดังนั้น ในการติดต่อสื่อสารของ บุคคลต่างชาติต่างภาษา จะต้องมีการศึกษาถึงกฎข้อบังคับทางศาสนาของแต่ละศาสนาด้วย

๑) การสื่อสารทางเดียวเชิงเส้นตรงของแชนนันและวีเวอร์ คลีอด อี. แชนนัน (Claude E.Shannon) และวอร์เรนวีเวอร์ (Warren Weaver) ได้คิดทฤษฎีการสื่อสารทางเดียวเชิง เส้นตรง การสื่อสารเริ่มด้วยผู้ส่งซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลทำหน้าที่ส่งเนื้อหาข่าวสารเพื่อส่งไปยังผู้รับ โดย ผ่านทางเครื่องส่งหรือตัวถ่ายทอดในลักษณะของสัญญาณที่ถูกส่งไปในช่องทางต่าง ๆ กันแล้วแต่ ลักษณะของการส่งสัญญาณแต่ละประเภท เมื่อทางฝ่ายผู้ได้รับสัญญาณแล้ว สัญญาณที่ได้รับจะถูก ปรับให้เหมาะสมกับเครื่องรับหรือการรับเพื่อทำการแปลสัญญาณให้เป็นเนื้อหาข่าวสารนั้นอีกครั้ง หนึ่งให้ตรงกับที่ผู้ส่งส่งมาก ในขั้นนี้เนื้อหาที่รับจะไปถึงจุดหมายปลายทางคือผู้รับตามที่ต้องการ แต่ ในบางครั้งสัญญาณที่ส่งไปอาจถูกรบกวนหรืออาจมีบางสิ่งบางอย่างมาขัดขวางสัญญาณนั้น ทำให้ สัญญาณที่ส่งไปกับสัญญาณที่ได้รับมีความแตกต่างกันเป็นเหตุให้เนื้อหาข่าวสารที่ส่งจากแหล่งข้อมูล ไปยังจุดหมายปลายทางอาจผิดเพี้ยนไปนับเป็นความล้มเหลวของการสื่อสารเนื่องจากที่ส่งไปกับ ข้อมูลที่ได้รับไม่ตรงกัน อันจะทำให้เกิดการแปลความหมายผิดหรือความเข้าใจผิดในการสื่อสารกันได้

จากทฤษฎีการสื่อสารนี้พิจารณาได้ว่า แชนนันและวีเวอร์สนใจว่าเมื่อมีการ สื่อสารกันจะมีอะไรเกิดขึ้นกับข้อมูลข่าวสารที่ส่งไปนั้น ไม่ว่าจะเป็นการส่งโดยผ่านอุปกรณ์ระบบ ไฟฟ้า หรือการส่งโดยใช้สัญญาณต่าง ๆ เช่น เมื่อมีการเปิดเพลงออกอากาศทางสถานีวิทยุ เสียงเพลง นั้นจะถูกแปลงเป็นสัญญาณและส่งด้วยการกล้ำสัญญาณ (modulation) จากสถานีวิทยุไปยัง เครื่องรับวิทยุ โดยเครื่องรับจะแปลงสัญญาณคลื่นนั้นเป็นเพลงให้ผู้รับได้ยิน ในขณะที่สัญญาณถูก ส่งไปจะมีสิ่งต่าง ๆ “สิ่งรบกวน” (noise source) เช่น ในการส่งวิทยุระบบ AM สัญญาณจะถูกรับ กวบนโดยไฟฟ้าในบรรยากาศ หรือในขณะที่ครูฉายวีดิทัศน์ในห้องเรียน การรับภาพและเสียงของผู้เรียนถูกรบกวนโดยสิ่งรบกวนหลายอย่าง เช่น แสงที่ตกลงบนจอโทรทัศน์ และเสียงพูดคุยจาก

ภายนอก เป็นต้น หรืออีกตัวอย่างหนึ่งเช่นการพูดโทรศัพท์ ผู้ที่เริ่มต่อโทรศัพท์จะเป็นผู้ส่งเพื่อส่งข่าวสารโดยอาศัยโทรศัพท์เป็นเครื่องส่ง เมื่อผู้ส่งพูดไปเครื่องโทรศัพท์จะแปลงคำพูดเป็นสัญญาณไฟฟ้าส่งไปตามสายโทรศัพท์ เมื่อสัญญาณไฟฟ้านั้นส่งไปยังเครื่องรับโทรศัพท์ของหมายเลขที่ติดต่อก็จะมีเสียงดังขึ้น และเมื่อมีผู้รับ โทรศัพท์เครื่องนั้นก็แปลงสัญญาณไฟฟ้าให้กลับเป็นคำพูดส่งถึงผู้รับหรือผู้ฟังซึ่งเป็นจุดหมายปลายทางของการสื่อสาร แต่ถ้าระหว่างที่ส่งสัญญาณไปมีสิ่งรบกวนสัญญาณ เช่น ฝนตกฟ้าคะนอง ก็จะทำให้สัญญาณที่ได้รับถูกรบกวนสั้นสะเทือนอาจรับไม่ได้เต็มที่ เป็นเหตุให้การฟังไม่ชัดเจน ดังนั้น เป็นต้น จึงสรุปได้ว่า “สิ่งรบกวน” ค คือ สิ่งที่ทำให้สัญญาณเสียไปภายหลังไปภายหลังที่ถูกส่งจากผู้ส่งและก่อนที่จะถึงผู้รับทำให้สัญญาณที่ส่งไปกับสัญญาณที่ได้รับมีลักษณะแตกต่างกัน และอาจกล่าวได้ว่าเป็นอุปสรรคของการสื่อสารเนื่องจากการทำให้การสื่อสารไม่ได้ผลเต็มที่ถูกต้องตามที่ควรจะเป็น

๒) การสื่อสารเชิงวงกลมของออสกู๊ดและชแรมม์ ตามปกติแล้วในการสื่อสารระหว่างบุคคลและแบบกลุ่มบุคคลนั้น ผู้ส่งและผู้รับจะมีการเปลี่ยนบทบาทกันไปตามในลักษณะการสื่อสารสองทาง โดยเมื่อผู้ส่งได้ส่งข้อมูลข่าวสารไปแล้ว ทางฝ่ายผู้รับทำการแปลความหมายข้อมูลที่รับมา และจะเปลี่ยนบทบาทจากผู้รับกลับเป็นผู้ส่งเดิมเพื่อตอบสนองต่อ สิ่งที่ได้รับมา ในขณะที่เดียวกันผู้ส่งเดิมจะเปลี่ยนบทบาทเป็นผู้รับเพื่อรับข้อมูลที่ส่งกลับมาและทำการแปลความหมายสิ่งนั้น ถ้ามีข้อมูลที่จะต้องส่งตอบกลับไปก็จะเปลี่ยนบทบาทเป็นผู้ส่งอีกครั้งหนึ่งเพื่อส่ง ข้อมูลกลับไปยังผู้รับเดิม การสื่อสารในลักษณะที่ทั้งผู้ส่งและผู้รับจะวนเวียนเปลี่ยนบทบาทกันไปตามในลักษณะเชิงวงกลมด้วยลักษณะดังกล่าวทำให้ชาร์ลส์ อี. ออสกู๊ด (Charles E. Osgood) และ วิลเบอร์ แอล. ชแรมม์ (Wilbur L. Schramm) ได้สร้างแบบจำลองการสื่อสารเชิงวงกลมขึ้น โดยเน้นถึงไม่เพียงแต่องค์ประกอบของการสื่อสารเท่านั้น แต่รวมถึงพฤติกรรมของทั้งผู้ส่งและผู้รับด้วยโดยที่แบบจำลองการสื่อสารเชิงวงกลมนี้จะมีลักษณะของการสื่อสารสองทางซึ่งตรงกันข้ามอย่างเห็นได้ชัดกับการสื่อสารทางเดียวเชิงเส้นตรงของแซนน์และวีเวอร์ ข้อแตกต่างอีกประการคือในขณะที่ความสนใจของแซนน์และวีเวอร์อยู่ที่ช่องทางการติดต่อระหว่างผู้ส่งและผู้รับ แต่ออสกู๊ดและชแรมม์ได้มุ่งพิจารณาและเฉพาะพฤติกรรมของผู้ส่งและผู้รับซึ่งเป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญในกระบวนการสื่อสาร

ในแบบจำลองนี้จะเห็นได้ว่าออสกู๊ดและชแรมม์มิได้กล่าวถึงตัวถ่ายทอดการสื่อสารเลยแต่ได้เน้นถึงการกระทำของผู้ส่งและผู้รับซึ่งทำให้ที่อย่างเดียวกันและเปลี่ยนบทบาทกันไปตามในการเข้า รหัสสาร การแปลความหมาย และการถอดรหัสสาร อย่างไรก็ตามอาจกล่าวได้ว่าหน้าที่ในการเข้า รหัสสาร นั้น มีส่วนคล้ายคลึงกับตัวถ่ายทอด และการถอดรหัสก็คล้ายคลึงกับการรับของเครื่องรับนั่นเอง

๓) ขอบข่ายประสบการณ์ในทฤษฎีการสื่อสารของชแรมม์ ชแรมม์ได้นำทฤษฎีการสื่อสารทางเดียวเชิงเส้นตรงของแซนน์และวีเวอร์มาใช้เพื่อเป็นแนวทางในการอธิบายการสื่อสารที่เกิดขึ้นในการเรียนการสอน โดยเน้นถึงวัตถุประสงค์ของการสอน ความหมายของเนื้อหาข้อมูล และการที่ข้อมูลได้รับการแปลความหมายอย่างไร นอกจากนี้ชแรมม์ยังให้ความสำคัญของการสื่อสาร ความหมาย การรับรู้ และการแปลความหมายของสัญลักษณ์ว่าเป็นหัวใจสำคัญของการเรียนการสอนตามลักษณะการสื่อสารของชแรมม์นี้ การสื่อสารจะเกิดขึ้นได้อย่างดีมีประสิทธิภาพเฉพาะในส่วนที่ผู้ส่งและผู้รับทั้งสองฝ่ายต่างมีวัฒนธรรม ประเพณีความเชื่อ ความรู้ ฯลฯ ที่สอดคล้องกันคล้ายคลึงและมี

ประสบการณ์ร่วมกัน จึงจะทำให้สามารถเข้าใจความหมายที่สื่อกันนั้นได้ ทั้งนี้เพราะผู้ส่งสามารถเข้ารหัสและผู้รับสามารถถอดรหัสเนื้อหาข่าวสารในขอบข่ายประสบการณ์ที่แต่ละคนมีอยู่ เช่น ถ้าไม่เคยเรียนภาษารัสเซีย เราคงไม่สามารถพูดหรือแปลความหมายของภาษารัสเซียได้ ดังนั้นเป็นต้น ถ้าส่วนของประสบการณ์ของทั้งผู้ส่งและผู้รับซ้อนกันเป็นวงกว้างมากเท่าใด จะทำให้การสื่อสารนั้นเป็นไปได้โดยสะดวกและง่ายมากยิ่งขึ้นเพราะต่างฝ่ายจะเข้าใจสิ่งที่กล่าวถึงนั้นได้เป็นอย่างดี แต่เมื่อใดที่วงของขอบข่ายประสบการณ์ซ้อนกันน้อยมากหรือไม่ซ้อนกันเลย แสดงว่าทั้งผู้ส่งและผู้รับแทบจะไม่มีประสบการณ์ร่วมกันเลย การสื่อสารนั้นจะทำได้ยากลำบากหรือแทบจะสื่อสารกันไม่ได้อย่างสิ้นเชิง ซึ่งสามารถทราบได้จากผลป้อนกลับที่ผู้ส่งกลับไปยังผู้ส่งนั่นเอง

จากทฤษฎีการสื่อสารของชเรมม์เนื่องจากในการสื่อสารเราไม่สามารถส่ง “ความหมาย” (meaning) ของข้อมูลไปยังผู้รับได้ สิ่งที่ส่งไปจะเป็นเพียง “สัญลักษณ์” (symbol) ของความหมายนั้น เช่น คำพูด รูปภาพ เสียงเพลง ท่าทาง ฯลฯ ดังนั้น เมื่อมีการสื่อสารเกิดขึ้น ผู้ส่งต้องพยายามเข้ารหัสสารซึ่งเป็นสัญลักษณ์เพื่อให้ผู้รับเข้าใจได้โดยง่าย ซึ่งสารแต่ละสารจะประกอบด้วยสัญลักษณ์ต่าง ๆ มากมาย โดยที่สัญลักษณ์แต่ละตัวจะบ่งบอกถึง “สัญญาณ” (signal) ของบางสิ่งบางอย่างซึ่งจะทราบได้โดยประสบการณ์ของคนเรา เช่น เมื่อยกมือขึ้นเป็นสัญญาณของการห้อมหรือเมื่อตะโกนเสียงดังเป็นสัญญาณของความโกรธ ฯลฯ ดังนั้น ผู้ส่งจึงต้องส่งสัญญาณเป็นคำพูด ภาษาเขียน ภาษามือ ฯลฯ เพื่อถ่ายทอดความหมายของสารที่ต้องการจะส่ง โดยพยายามเชื่อมโยงเนื้อหาสารเข้ากับประสบการณ์ที่สอดคล้องกันทั้งสองฝ่าย เพื่อให้ผู้รับสามารถแปลและเข้าใจความหมายของสัญลักษณ์เหล่านั้นได้โดยง่ายในขอบข่ายประสบการณ์ของตน ตัวอย่างเช่น ถ้าผู้ส่งต้องการส่งสารคำว่า “ดีจิตัล” ให้ผู้รับที่ยังไม่เคยรู้จักคำนี้มาก่อน ผู้ส่งต้องพยายามใช้สัญลักษณ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการอธิบายด้วยคำพูด ภาพกราฟิกอุปกรณ์ระดับดีจิตัล เช่น กล้องถ่ายภาพ หรือสัญลักษณ์อื่นใดก็ตามเพื่อให้ผู้รับสามารถเข้าใจและมีประสบการณ์ร่วมกับผู้ส่งได้มากที่สุดเพื่อเข้าใจความหมายของ “ดีจิตัล” ตามที่ผู้ส่งต้องการ

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการเรียนการสอนเป็นการที่ผู้สอนต้องให้ความรู้และขยายขยายประสบการณ์ของผู้เรียนให้กว้างขวางยิ่งขึ้น หากมีสิ่งใดที่ผู้เรียนยังไม่มีประสบการณ์หรือยังไม่มีความรู้ในเรื่องนั้นอย่างเพียงพอ ผู้สอนจำเป็นต้องพยายามเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์ในเรื่องนั้น ๆ ให้แก่ผู้เรียนโดยการอภิปรายร่วมกัน ให้ผู้เรียนตอบคำถาม หรือทำการบ้านเพิ่มเติมย่อมจะเป็นการทราบข้อมูลป้อนกลับว่าผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และได้รับประสบการณ์ในเรื่องที่เรียนนั้นอย่างเพียงพอหรือยังและถูกต้องหรือไม่ ถ้าผู้เรียนยังไม่สามารถเข้าใจหรือยังไม่เกิดการเรียนรู้ที่ถูกต้องขึ้น แสดงว่าเกิด “สิ่งรบกวน” ของสัญญาณในการสอนนั้น ผู้สอนต้องพยายามแก้ไขวิธีการสอนโดยอาจใช้สื่อประเภทต่าง ๆ เข้าช่วย หรือการอภิปรายยกตัวอย่างให้ง่ายขึ้น รวมถึงการใช้สัญลักษณ์อื่น ๆ ที่เหมาะกับระดับของผู้เรียนมาช่วยการสอนนั้นจนกว่าผู้เรียนจะมีประสบการณ์ร่วมกับผู้สอนและเกิดการเรียนรู้ที่ถูกต้องในที่สุด

จากทฤษฎีการสื่อสารที่กล่าวมาแล้วอาจสรุปได้ว่า ในการสื่อสารนั้นการที่ผู้ส่งและผู้รับจะสามารถเข้าใจกันได้ดีเพียงใดขึ้นอยู่กับทักษะ ทักษะคติ ความรู้ ระบบสังคมและวัฒนธรรมของทั้งสองฝ่าย ถ้าทั้งผู้ส่งและผู้รับมีสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้สอดคล้องกันมากจะทำให้การสื่อสาร

นั้นได้ผลดียิ่งขึ้น เพราะต่างฝ่ายจะมีความเข้าใจซึ่งกันและกัน และสามารถจัดอุปสรรคในการสื่อสารระหว่างผู้ส่งและผู้รับออกไปได้

๓.๓ กรณีศึกษาคุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล

กรณีศึกษาคุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงใช้วิธีการหลายหลายวิธี ดังนี้

๓.๓.๑ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาแบบบรรยาย

การบรรยายธรรมของพระพุทธเจ้าจะได้ผลก็ต่อเมื่อมีผู้ฟังในสิ่งที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบรรยาย ในสมัยพุทธกาลนั้น การบรรยายธรรมของพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นครั้งแรกด้วยการแสดงธรรมให้แก่ปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ การบรรยายธรรมจึงเกิดผลสำเร็จเมื่อปัญจวัคคีย์ได้นำหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าได้บรรยายพิจารณาและนำไปปฏิบัติจนเกิดประโยชน์สูงสุดคือการบรรลุพระอรหันต์และนำหลักธรรมไปประกาศและแสดงให้กับผู้ที่สนใจได้ปฏิบัติทำให้การสื่อสารของพระพุทธเจ้าได้ผลเป็นอย่างดี คือทำให้พุทธบริษัทและผู้ที่เกี่ยวข้องในหลักธรรมสามารถหลุดพ้นจากทุกข์ได้อย่างมากมาย ในที่นี้ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างพุทธสาวกที่เป็นรูปแบบพุทธวิธีการสื่อสารแบบบรรยายของพระพุทธเจ้ามาดังต่อไปนี้

๑) พระอัญญาโกณฑัญญะ

หลังจากที่ได้ดวงตาเห็นธรรมแล้วโกณฑัญญะได้กราบทูลขออุปสมบทในพระธรรมวินัย พระพุทธองค์ประทานอุปสมบทให้ด้วยพระดำรัสว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิดธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด” พอจบพระวาจาโกณฑัญญะก็อุปสมบทเสร็จเป็นภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนาและการบวชด้วยวิธีนี้เรียกว่าเอหิภิกขุอุปสมบท (ตรงกับวันเพ็ญอาสาฬหมาสขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘) ในวันต่อมา มาพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงธรรมโปรด ๔ ท่านในกลุ่มปัญจวัคคีย์ คือ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ อัสสชิจนได้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบันและอุปสมบททั้งหมด พระพุทธองค์ทรงพิจารณาเห็นว่าภิกษุปัญจวัคคีย์มีบารมีแก่กล้าพอที่จะบรรลุธรรมเบื้องสูงแล้วจึงตรัสเรียกทั้งหมดมาและทรงแสดงธรรมเทศนาซึ่งอนัตตลักขณสูตรโปรดเมื่อจบพระธรรมเทศนาปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ก็ได้บรรลุพระอรหันต์ผลขณะนั้นมีพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลกรูป

ต่อมาเมื่อพระพุทธองค์ได้ส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนาในทิศต่างๆ ท่านอัญญาโกณฑัญญะรับภาระไปประกาศพระศาสนาที่ตำบลโทณวัตถุซึ่งเป็นบ้านเกิดของท่านและได้ชักชวนปุณณมันตานีบุตรมาณบุตรของนางมันตานีน้องสาวของท่านให้ออกบวชพระอัญญาโกณฑัญญะเถระออกบวชเมื่อมีอายุมากแล้วและมีประสบการณ์รอบรู้ในสรรพสิ่งพระบรมศาสดาจึงแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเอตทัคคะในด้านผู้รัตตัญญูคือผู้รู้ราตรีนานหมายถึงผู้มากด้วยประสบการณ์

เมื่อพระอัญญาโกณฑัญญะเห็นพระอัครสาวกทั้งสองกระทำความเคารพนบนอบตนจึงประสงค์จะหลีกเลี่ยงจากพระพุทธสำนักท่านเห็นว่าปุณณมาณพวชแล้วจักเป็นยอดแห่งธรรมกถึกในพระศาสนาจึงกลับไปตำบลบ้านพราหมณ์ชื่อโทณวัตถุให้ปุณณมาณพหุลานชายบรรพชาแล้วจึงให้ปุณณมาณพอยู่ในสำนักของพระพุทธเจ้าท่านเองก็เข้าไปเฝ้าพระศาสดากราบทูลขออนุญาตพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเสนาสนะใกล้บ้านไม่เป็นสัปปายะสำหรับข้าพระองค์ข้า

พระองค์ไม่อาจอยู่เคลื่อนกล่นจักไปอยู่สระฉันทันตะพระเจ้าข้า” พระศาสดาตรัสอนุญาตท่านถวาย บังคมแล้วไปยังที่นั่นอาศัยโขลงช้างอยู่ถึง๑๒ปีแล้วปริณิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุณที่นั่นเอง

การปริณิพพานของพระอัญญาโกณฑัญญะ

ในบั้นปลายชีวิตท่านได้กราบทูลลาพระพุทธเจ้าไปพำนักในเสนาสนะซึ่งตั้งอยู่ใกล้สระฉันทันตีในป่า หิมพานต์เพื่อหลีกเลี่ยงจากความวุ่นวายเป็นเวลานานถึง๑๒ปีโดยท่านไปอยู่ที่ใกล้สระมันทากินี โบกขรณีในถิ่นของช้างตระกูลฉันทันตะด้วยเหตุ๒ประการคือ

๑. เพราะท่านเห็นว่าตัวท่านเป็นที่เคารพของทั้งเทวดาและมนุษย์เป็นอันมากที่เมื่อบูชาพระ ศาสดาแล้วก็จักบูชาท่านทำให้ต้องกล่าวอนุโมทนาธรรมกถาปฏิสันถารทำให้ไม่ค่อยมีเวลาอยู่สงบไม่ สะดวกในการอยู่ในวิหารธรรม

๒. เพราะเห็นว่าตัวท่านมีพรรษามากยิ่งอยากให้อภิกษุทั้งหลายรวมทั้งพระอัครสาวกอยู่ สำราญไม่ต้องคอยกระทำความเคารพท่านเพราะในเวลาภิกษาจารพระสาวกทั้งปวงย่อมเดินไป ตามลำดับพรรษาในเวลาแสดงธรรมเมื่อพระศาสดาประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่เขาตกแต่งไว้ตรงกลาง พระธรรมเสนาบดีนั่งข้างพระหัตถ์เบื้องขวาพระโมคคัลลานะนั่งข้างพระหัตถ์เบื้องซ้ายส่วน เบื้องหลังแห่งพระสาวกทั้ง ๒ นั้นเขาปูอาสนะไว้สำหรับพระอัญญาโกณฑัญญะเหล่าภิกษุที่เหลือนั่ง แวดล้อมท่านในวันนิพพานท่าน ได้พิจารณาอายุสังขารแล้วเห็นว่าถึงเวลาที่ต้องละสังขารเสียที่จึง กลับมากราบทูลลาสมเด็จพระบรมศาสดาแล้วกลับไปนิพพานณป่าหิมพานต์^{๑๔}

ตั้งแต่นั้นมาพระศาสดาทรงให้มหาชนหยั่งลงสู่อริยภูมิอย่างนี้คือบุรุษ ๕๕ คนมียศกุลบุตรเป็น หัวหน้าภิกษุทศศีลกุมากรจำนวน ๓๐ คนที่ป่าฝ่ายปุราณชฎิลจำนวน ๑,๐๐๐ รูปที่หลังแพรงหินคยา สีสุประเทศ, ทรงให้ราชบริพาร ๑๑ นหุตมีพระเจ้าพิมพิสารเป็นประมุขให้ดำรงอยู่ในโศดาปัตติผล๑๐ นหุตอีก๑นหุตให้ดำรงอยู่ในไตรสรณคมน์ทรงทำพระศาสนาให้ผลิดอกออกผลบนพื้นชมพูทวีปทรงทำ ทิวมณฑลชมพูทวีปให้รุ่งเรืองด้วยผ้ากาสาวพัสตร์คลาค่าไปด้วยนักแสวงบุญและต่อมาเสด็จถึงพระเช ตวันมหาวิหารประทับนั่งบนพระพุทธอาสน์ทรงแสดงธรรมท่ามกลางภิกษุสงฆ์เพื่อทรงแสดงว่าโกณฑ ัญญะบุตรเราเป็นยอดในบรรดาเหล่าภิกษุผู้แห่งตลอดธรรมก่อนใครจึงทรงสถาปนาท่านไว้ใน ตำแหน่งเอตทัคคะ คือ ผู้รู้ราตรีนาน (มากด้วยประสบการณ์)^{๑๕} และอีกรูปหนึ่ง คือ

๒) พระอูรูเวลกัสสปะ

มีชื่อเหมือนกันน้องทั้ง ๒ ท่านว่า “กัสสปะ” เป็นพี่น้องร่วมสายโลหิตเดียวกันเกิดใน ตระกูลพราหมณ์กัสสปโคตรในกรุงราชคฤห์เมื่อเจริญวัยขึ้นได้ศึกษาจนเรียนจบไตรเพทตามลัทธิ พราหมณ์ต่อมาทั้ง๓ได้ชักชวนกันออกบวชเป็นชฎิลตั้งอาศรมอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชราโดยกัสสปะ พี่ชายคนโตตั้งอาศรมอยู่ที่ต้นน้ำตำบลอูรูเวลาเสนาในคัมจึงได้ชื่อว่า “อูรูเวลกัสสปะ” น้องชายคนรอง ตั้งอาศรมอยู่ที่ส่วนกลางแม่น้ำที่ตำบลนทีจึงได้ชื่อว่า “นทีกัสสปะ” ส่วนน้องชายคนสุดท้ายตั้งอาศรม อยู่ใต้สุดค้ำแม่น้ำที่ตำบลคยาจึงได้ชื่อว่า “คยากัสสปะ” ทั้ง๓ตั้งตนเป็นอาจารย์สอนลัทธิบูชาไฟมี

^{๑๔}ดูรายละเอียดใน วิ.ม. ๔ (ไทย) ๔/๑๐-๒๔/๑๕-๓๑, อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๘๘/๒๕, วิ.ม.อ. (ไทย) ๓/๑๐-๒๔/๒๑-๒๕, อจ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑๘๘/๑๕๗-๑๗๐, ชุ.เถร.อ. (ไทย) ๒/๓๕๘-๓๗๐.

^{๑๕}ดูรายละเอียดใน วิ.ม. ๔ (ไทย) ๔/๒๕-๒๘/๓๑-๓๔,๓๐-๓๑/๓๗-๔๐,๓๖-๕๙/๔๕-๗๒, อจ.เอก ก.อ. (ไทย) ๑/๑๖๙, ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๘๓-๑๐๗.

ชื่อเสียงโด่งดังและมีผู้ออกบวชตามเป็นบริวารจำนวนมากโดยอุรุเวลกัสสปะมีบริวารมากถึง ๕๐๐ คน
 นทีกัสสปะมีบริวาร ๓๐๐ คน คยากัสสปะมีบริวาร ๒๐๐ คน

พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้งส่งสาวกไปประกาศศาสนายังที่ต่างๆ แล้วได้เสด็จไปยังกรุง
 ราชคฤห์ โดยมีพระประสงค์จะประดิษฐานพระศาสนาในกรุงราชคฤห์ และทรงดำริว่าการที่จะประกาศ
 ศาสนาให้แพร่หลายได้นั้นต้องทำให้ชฎิลซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของชาวเมืองหันมายอมรับนับถือ
 เสียก่อนจึงได้เสด็จพระดำเนินไปยังสำนักของอุรุเวลกัสสปะและตรัสขอพักแรมในอาศรมอุรุเวลกัส
 ปะไม่เต็มจะให้พักนักเพราะเห็นว่าเป็นนักบวชนอกลัทธิจึงกล่าวปายเปียงว่าสถานที่พักอื่นนั้นไม่มีจะมี
 ก็แต่ที่โรงไฟอันเป็นที่อยู่ของพญานาคหากกว่าท่านสามารถจะอยู่ร่วมกับพญานาคได้ก็จงอยู่เถิดพระ
 บรมศาสดาจึงตรัสว่าถ้าอุรุเวลาไม่มีความลำบากใจพระองค์ก็ขอเข้าพักเมื่อพระองค์เสด็จเข้าประทับที่
 โรงไฟแล้วพญานาคเห็นคนแปลกหน้าเข้ามาถึงถิ่นของตนก็หมายจะใจจะฆ่าให้ตายเสียจึงออกมา
 แสดงฤทธิ์ฝนไฟใส่พระบรมศาสดาหวังจะเผาให้เป็นจุนแต่ไฟนั้นหาทำให้อันตรายแก่พระองค์แต่อย่าง
 ใดไม่ในทางกลับกันพระพุทธรองค์ได้ทรงเข้าเตโชกสถินยังไฟที่ลุกโพลงมากกว่าเข้าแผดเผาทรมาณ
 พญานาคจนสิ้นฤทธิ์แล้วจับขดไว้ในบาตร

รุ่งเช้าอุรุเวลกัสสปะและบริวารเห็นแสงไปลุกโพลงไปทั่วโรงไฟในกลางคืนคิดว่าพญานาค
 คงฆ่าพระพุทธรเจ้าแน่นอนแล้วจึงพากันเข้าไปดูพบพระพุทธรเจ้ายังมีพระชนม์อยู่และเห็นพญานาคถูก
 จับขดในบาตรก็เกิดความเลื่อมใสในปาฏิหาริย์แต่อุรุเวลกัสสปะก็ยังถือตนว่าแม้พระพุทธรองค์จะเก่งแค่
 ไหนก็หาได้เป็นอรหันต์เช่นตนไม่

ในคืนต่อมาทำวสหมบตีพรหมและเหล่าเทวดาได้มาเข้าเฝ้าพระพุทธรเจ้าเพื่อฟังธรรม
 เทศนาอุรุเวลกัสสปะและเหล่าชฎิลได้เห็นแสงสว่างของเหล่าเทพในที่พำนักของพระพุทธรเจ้าเกิดความ
 สงสัยรุ่งขึ้นจึงได้ทูลถามว่าแสงเมื่อคืนนี้คืออะไรพระบรมศาสดาตรัสบอกตามความเป็นจริงอุรุเวลกัส
 ปะก็ยังถือตนว่าสมณะรูปนี้แม้จะยิ่งใหญ่กว่าเหล่าเทพแต่ก็หาได้เป็นพระอรหันต์เช่นตนไม่
 พระพุทธรเจ้าได้ทรงประทับอยู่อาศรมของอุรุเวลกัสสปะนี้เป็นเวลา ๒ เดือนเต็มแล้วได้ทรงแสดงฤทธิ์
 ต่างๆ นานาเพื่อทำลายทิฐิความถือตัวของอุรุเวลกัสสปะแต่ไม่ได้ผลเพราะว่าพระองค์จะแสดงฤทธิ์
 อย่างไรอุรุเวลกัสสปะก็ยังถือตัวอยู่อย่างเดิมพระพุทธรองค์จึงได้ตรัสเตือนตรงๆว่า “อุรุเวลกัสสปะ
 ท่านหาได้เป็นพระอรหันต์ไม่และลัทธิที่นับถืออยู่นี้ก็ยังห่างไกลความเป็นพระอรหันต์ยิ่งนักถึงกระนั้น
 ท่านก็ยังถือดีดั่งหลอกตัวเองและผู้อื่นว่าเป็นพระอรหันต์ แต่ถ้าหากท่านจักเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำของ
 เราไม่นานก็จะได้บรรลอรหันต์แน่นอน” อุรุเวลกัสสปะได้ฟังดังนั้นแล้วก็เกิดความสลดสังเวชใจก้มลง
 กราบแทบพระบาทแล้วพาบริวารถอดชฎาและบริวารพร้อมเครื่องอุปกรณ์บูชาไฟลอยลงแม่น้ำแล้ว
 ทูลขออุปสมบทพระบรมศาสดาทรงอุปสมบทให้ด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา

กล่าวถึงนทีกัสสปะซึ่งตั้งอาศรมอยู่ทางไต้หน้าเห็นบริวารของชฎิลพี่ชายกับบริวารลอยน้ำ
 มาคิดว่าคงเกิดเหตุร้ายแก่ชฎิลพี่ชายของตนเป็นแน่แท้จึงพร้อมด้วยบริวาร ๓๐๐ ท่านเดินทางมายัง
 อาศรมของชฎิลพี่ชายเมื่อมาถึงได้เห็นชฎิลพี่ชายและชฎิลบริวารออกบวชเป็นภิกษุจึงเข้าไปถามเมื่อได้
 ทราบจากพี่ชายว่าลัทธิที่เรานับถือนี้หาสาระมิได้และการออกบวชตามพระผู้มีพระภาคนี้เป็นทางที่
 จะทำให้พ้นทุกข์ได้จึงกราบทูลขออุปสมบทพร้อมกับบริวารทั้งหมดพระพุทธรก็ทรงประทานอุปสมบท
 ให้ด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา

ส่วนคยากัสสปะน้องชายคนสุดท้าย ที่ตั้งอาศรมอยู่ใต้สุดแม่น้ำได้เห็นบริวารของชฎิลพี่ชายลอยมาตามน้ำคิดว่าจักเกิดภัยอันตรายแก่ชฎิลพี่ชายของตนจึงรีบรุดเดินทางมาได้พบชฎิลพี่ชายและได้รู้ถึงความไม่มีสาระแก่นสารของลัทธิเดิมการบวชในลัทธิใหม่นี้เป็นทางประเสริฐก็ได้ลอยบริวารไปตามแม่น้ำและทูลขออุปสมบทพร้อมกันบริวารของตนเช่นกัน

หลังจากอุปสมบทให้ชฎิลทั้งหมดแล้วพระบรมศาสดาได้นำภิกษุ ๑,๐๐๓ รูปเสด็จไปพำนักณตำบลคยาสี่สทงพิจารณาเห็นความแก่กล้าแห่งอินทรีของภิกษุเหล่านั้นแล้วจึงได้ตรัสเรียกให้ภิกษุทั้งหมดมาประชุมกันจากนั้นได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาชื่ออาทิตตปริยายสูตรสูตรที่ว่าด้วยการอุปมาภิกษุเหมือนไฟที่เผาผลาญจิตใจซึ่งเหมาะกับอุปนิสัยของชฎิลที่นับถือการบูชาไฟภิกษุเหล่านั้นสนใจไปตามกระแสแห่งพระธรรมเทศนาจิตก็หลุดพ้นจากภิกษุอาสาสำเร็จเป็นพระอรหันต์พร้อมกันทั้งหมด^{๑๖}

เมื่อประทับอยู่ ณ ตำบลคยาสี่สทงสมควรแล้วทรงเห็นว่าเป็นเวลาที่ควรแก่การประกาศศาสนาในกรุงราชคฤห์แล้วจึงได้พาบริวารทั้งหมดเดินทางไปยังกรุงราชคฤห์โดยเข้าพำนักที่ลัทธิวันอุทยานสวนตาลหนุ่มของพระเจ้าพิมพิสาร

พระเจ้าพิมพิสารครั้งนี้ได้ทรงทราบว่าขณะนี้พระพุทธรเจ้าพร้อมบริวารมาพำนักที่อุทยานพระองค์จึงพาอำมาตย์ราชชนนตรีพร้อมชาวเมือง ๑๒๓ หุต (หนึ่งแสนสองหมื่นคน) เข้าเฝ้าขณะนั้นชาวเมืองทั้งหลายต่างแสดงอาการที่ไม่เคารพบังก็ประกาศชื่อโคตรของตนบางคนก็คุ้ยเสียดังเพราะยังมีความสงบสงสัยอยู่ระหว่างพระพุทธรเจ้ากับพระอรุเวลกัสสปะนั้นใครเป็นศิษย์เป็นอาจารย์กันแน่พระพุทธรเจ้าทรงทราบถึงความคิดของคนเหล่านั้นจึงตรัสให้พระอรุเวลกัสสปะทำคนเหล่านั้นให้หายสงสัย

ลำดับนั้นพระอรุเวลกัสสปะได้เข้ามานสมาบัติเหาะขึ้นไปบนอากาศและกลับลงมากราบที่พระบาทของพระพุทธรเจ้า ๓ ครั้งแล้วพระบรมศาสดาว่าพระบรมศาสดาเป็นอาจารย์ของท่านท่านเป็นศิษย์ของพระบรมศาสดาของเมืองทั้งหลายเห็นดังนั้นก็สิ้นสงสัยมีใจอ่อนน้อมต่อพระพุทธรองค์จากนั้นทรงแสดงธรรมชื่ออนุปปพิกถาและอริยสัจ ๔ เมื่อจบพระธรรมเทศนาพระเจ้าพิมพิสารพร้อมกับบริวารอีก ๑๑๓ หุต (หนึ่งแสนหนึ่งหมื่นคน) ได้บรรลุโสดาบันอีกหนึ่งนหุตได้แสดงตนเป็นอุบาสกอุบาสิกาถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึงตลอดชีวิต

พระอรุเวลกัสสปะพร้อมน้องชายทั้งสอง ได้เป็นกำลังสำคัญช่วยในการประดิษฐานพระพุทธรศาสนาให้มีความมั่นคงและเจริญรุ่งเรืองในนครรัฐได้สำเร็จและด้วยเหตุที่พระอรุเวลกัสสปะเมื่อออกบวชแล้วมีบริวารมากถึง ๑,๐๐๐ พระพุทธรเจ้าจึงทรงยกย่องไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะคือเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายด้านผู้มีบริวารมากดังนี้

ท่านทั้ง ๓ เมื่อดำรงชีวิตอยู่พอควรแก่อัตภาพแล้วก็ได้ดับขันธนิพพานตามวาระแต่หลักฐานเกี่ยวกับการดับขันธนิพพานว่าท่านนิพพานเมื่อไรที่ไหนอย่างไรนั้นไม่ปรากฏ

จากการลำดับเหตุการณ์ที่พระอรุเวลกัสสปะเถระได้ฟังการบรรยายธรรมจากพระพุทธรเจ้า

๑. เป็นผู้เลิศทางมีบริษัทบริวารมาก^{๑๗}

^{๑๖}ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๗-๕๔/๔๗-๖๕

^{๑๗}อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๒๔/๒๙.

๒. ท่านเป็นเจ้าหมู่คณะมีบริวารถึง ๕๐๐ คนสำคัญตนว่า “เป็นพระอรหันต์” สอนบริวารให้บำรุงบำเรอไฟพระศาสนาเสด็จมาเพื่อโปรดทรงใช้พุทธปาฏิหาริย์ถึง ๓,๕๐๐ วิธีเพื่อให้ท่านอูฐเวลกัสนสปะเลิกคิดว่าตนเองเป็นพระอรหันต์เช่นปราบพญานาคในโรงไฟรู้ทันความคิดของอูฐเวลกัสนสปะมาที่หลังแต่ถึงก่อนน้ำท่วมแต่จิวรและสรีระไม่เปียกน้ำบันดาลให้น้ำไม่ไหลเป็นต้นสุดท้ายท่านยินยอมสละความคิดตระหนงว่าเป็นอรหันต์บวชแล้วน้องชายทั้งสองพร้อมบริวารก็บวชด้วยทั้งหมดฟังพระธรรมเทศนาชื่ออาทิตตปริยายสูตรบรรลุเป็นพระอรหันต์ทั้งหมด

หลังบรรลุพระอรหันต์แล้วท่านกล่าวว่า “เรายังไม่เห็นปาฏิหาริย์ของพระโคตมผู้เรืองยศเพียงใดเราก้ยังเป็นคนลวงโลกด้วยความริษยาและมานะไม่นอบน้อมเพียงนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นสารถีฝึกนรชนทรงทราบความดำริขอเราทรงตักเตือนเราลำดับนั้นความสลัดใจได้เกิดแก่เราเกิดความอัศจรรย์ใจจนลุกชูชันความสำเร็จอันเล็กน้อยของเราผู้เป็นขี้ก้อยเคยมีอยู่นัยก่อนเราได้สละความสำเร็จอันนั้นแล้วบวชในศาสนาของพระชินเจ้า

อาทิตตปริยายสูตรพระสูตรว่าด้วยสิ่งทั้งปวงเป็นของร้อนมีใจความโดยย่อว่า “สิ่งทั้งปวงคือจักขุ (นัยน์ตา) โสตะ (หู) ฆานะ (จมูก) ชิวหา (ลิ้น) โผฏฐัพพะ (อารมณ์ที่พึงถูกต้องด้วยกาย) มโน (ใจ) เป็นของร้อนร้อนเพราะไฟคือราคะโทสะและโมหะร้อนด้วยทุกขมีชาติชราและมรณะเป็นต้น”^{๑๘} ซึ่งการสอนพระสารีบุตรก็แตกต่างกันด้วยเหตุผล ดังนี้

๓) พระสารีบุตรเถระ

พระสารีบุตรเถระเป็นพระมหาสาวกผู้ที่มีบทบาทสำคัญอีกรูปหนึ่งคือเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาและเป็นแม่ทัพในการประกาศพระพุทธศาสนามีปัญหาแตกฉานและมีความรอบรู้ในธรรมจนได้รับยกย่องให้เป็นเอตทัคคะด้านผู้มีปัญญามากและเป็นพระธรรมเสนาบดีซึ่งท่านเกิดในสกุลพราหมณ์บิดาชื่อว่าวังคันตพราหมณ์มารดาชื่อว่าสารีพราหมณ์มีชื่อเดิมว่า “อุปติสสะ” แต่สมัยนั้นนิยมเรียกตามชื่อมารดาว่า “สารีบุตร” หมายถึงเป็นบุตรของนางสารีพราหมณ์มีน้องชาย ๓ คน ๑) จุนทมาณพ ๒) อุปเสนมาณพ ๓) เรวตมาณพ และน้องสาวอีก ๓ คน คือ ๑) นางจาลา ๒) นางอุปจาลา ๓) นางสีสุปจาลา และอุปติสสมาณพมีความเฉลียวฉลาดมาตั้งแต่เด็กเชี่ยวชาญในศิลปศาสตร์ทุกอย่างมีเพื่อนสนิทที่รักกันมากคนหนึ่งชื่อว่าโกลิเตมารดาบิดาของทั้งสองตระกูลก็มีความสนิทสนมไปมาหาสู่กันเป็นประจำและทั้งสองมักไปดูการแสดงมหรสพด้วยกันบ่อยๆ

วันหนึ่งทั้งสองสหายชวนกันไปชมมหรสพเช่นเคยแต่กลับไม่มีความสุขมีแต่ความสลดสังเวชว่า “ทั้งคนแสดงและคนดูต่างมีอายุไม่ถึง ๑๐๐ ปีก็จักตายหมดไม่มีประโยชน์อะไรจากการแสวงหาความสุขสำราญนี้เราทั้งสองควรแสวงหาโมกขธรรม (ธรรมเป็นเครื่องหลุดพ้น) จะดีกว่า” จากนั้นจึงพาบริวารฝ่ายละ ๒๕๐ คนรวมเป็น ๕๐๐ คนออกบวชในสำนักของอาจารย์สญชัยปริพาชกซึ่งมีชื่อเสียงมากที่สุดในสมัยนั้นด้วยความที่ท่านทั้งสองมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดไม่นานก็ศึกษาจนหมดภูมิความรู้ของอาจารย์สญชัยทุกอย่างและได้รับมอบหมายจากอาจารย์ให้ครูสอนศิษย์คนอื่นแทน

ต่อมาอุปติสสะและโกลิเตได้พิจารณาว่าการที่เราทั้งสองบวชในสำนักนี้ไม่มีประโยชน์เลยเพราะลัทธิไม่มีใช้ทางที่จะบรรลุโมกขธรรมได้เราทั้งสองควรแสวงหาอาจารย์ที่สามารถบอกโมกข

^{๑๘}ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๔/๖๔-๖๕, ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๘/๒๗-๒๘.

ธรรมได้แล้วได้ทำข้อตกลงกันว่าหากผู้ใดได้บรรลุโมกขธรรมก่อนจงบอกอีกคนให้ทราบแล้วได้แยกย้ายกันไปคนละทิศในขณะที่อุปติสสะกำลังเดินอยู่ในเมืองได้พบกับพระอัสสชิเถระบิณฑบาตผ่านมาพอดีเกิดความเลื่อมใสจึงเดินตามไปและเมื่อได้โอกาสก็ถามพระเถระว่า “ท่านผู้เจริญทำไมอินทรีของท่านส่องไสนักทั้งผิวพรรณก็บริสุทธิ์ผ่องใสท่านบวชในสำนักของใครใครเป็นครูของท่านท่านชอบใจธรรมของใคร?”

พระเถระกล่าวว่า “ปริพาชกเราบวชเจาะจงพระมหาสมณศากยบุตรพระองค์เป็นศาสดาของเราเราชอบใจธรรมของพระองค์นั่น”

ลำดับนั้นอุปติสสะขอให้พระอัสสชิแสดงธรรมให้ฟังแต่พระเถระกล่าวว่าเรายังเป็นผู้ใหม่ไม่อาจกล่าวสอนธรรมที่ลึกซึ้งพิสดารได้ได้กล่าวธรรมแก่อุปติสสะแต่ย่อๆว่า

“ธรรมเหล่าใดมีเหตุเป็นแดนเกิด (เกิดแต่เหตุ)

พระตถาคตทรงแสดงเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น

และความดับแห่งธรรมเหล่านั้นพระมหาสมณะตรัสสอนอย่างนี้”

จบแล้วอุปติสสะ ได้ธรรมจักขุบรรลุโสดาปัตติผลแล้ว ได้สอบถามถึงที่ประทับของพระพุทธรเจ้าครั้นทราบว่ขณะนี้พระพุทธรองค์ประทับอยู่ณพระเวฬุวันมหาวิหารจึงกราบอาราธนา นิมนต์ให้พระเถระล่วงหน้าไปเฝ้าพระพุทธรเจ้าก่อนส่วนท่านได้กลับมาแสดงธรรมให้โกลิตะฟังตามสัญญาที่ให้กันไว้ทำให้โกลิตะได้ธรรมจักขุบรรลุโสดาปัตติผลเช่นกันทั้งสองได้เข้าไปหาอาจารย์สัญญาชัย และได้ชักชวนให้ไปเฝ้าพระพุทธรเจ้าด้วยกันแต่ได้รับคำปฏิเสธจากอาจารย์

จากนั้นทั้งสองจึงพาบริวารไปเข้าเฝ้าพระพุทธรเจ้าในขณะนั้นพระพุทธรเจ้ากำลังแสดงธรรมแก่ภิกษุอยู่ ครั้งทอดพระเนตรเห็นอุปติสสะและโกลิตะพร้อมด้วยบริวารเดินมาทรงชี้พระหัตถ์ไปที่ท่านทั้งสองแล้วตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลายสองสหายที่กำลังเดินมานั้นจักเป็นคู่้อัครสาวกของเรา” ครั้นสหายทั้งสองและบริวารทั้งหมดได้กราบทูลขออุปสมบทในพระธรรมวินัยพระพุทธรองค์ทรงประทานอุปสมบทให้ด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา

ครั้นในวันที่ ๗ ตั้งแต่วันบวชท่านพระมหาโมคคัลลานะเข้าไปอาศัยบ้านกัลลาวาลคามแคว้นมคธกระทำสมณธรรมอยู่เมื่อถูกถิ่นมิทธะครอบงำพระศาสดาทรงทำให้สังเวทใจบรรเทาถิ่นมิทธะเสียได้กำลังฟังธาดูกรรมฐานที่พระตถาคตประทานอยู่ที่เดียวทำกิจแห่งมรรค๓เบื้องต้นให้สำเร็จถึงที่สุดแห่งสาวกบารมีญาณแม้พระสารีบุตรเถระล่วงเลยเวลาไปครึ่งเดือนตั้งแต่บวชเข้าไปอาศัยกรุงราชคฤห์อยู่ในถ้ำสุกรขาตากับพระศาสดาหลังจากพระสารีบุตรอุปสมบทได้ ๑๕ วันขณะที่พระพุทธรเจ้าทรงแสดงเวทนาปริคคหสูตรโปรดที่ชนขปริพาชกผู้เป็นหลานของท่านณถ้ำสุกรขาตาทูเขาคิณณภูเมืองราชคฤห์ท่านได้ถวายงานพัดอยู่ด้วยจึงพิจารณาไปตามกระแสพระธรรมเทศนาที่พระพุทธรองค์แสดงด้วยสติปัญญาแล้วเมื่อจบพระธรรมเทศนาจิตของท่านก็หลุดพ้นจากอาสวะได้บรรลุพระอรหัตผลส่วนที่ชนขปริพาชกได้ธรรมจักขุแล้วแสดงตนเป็นอุบาสกตลอดชีวิต

เมื่อพระตถาคตประทับอยู่ในกรุงราชคฤห์นั้นแลกิจแห่งสาวกบารมีญาณของพระอัครสาวกทั้งสองได้ถึงที่สุดแล้วก็ในเวลาต่อมาอีกพระศาสดาประทับอยู่ในพระเชตวันได้ทรงสถาปนาพระมหาสาวกทั้งสองไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะว่า “สารีบุตรเป็นยอดของภิกษุสาวกของเราผู้มีปัญญาภิกษุผู้มีปัญญามากมหาโมคคัลลานะเป็นยอดของภิกษุสาวกของเราผู้มีฤทธิ์”

ภิกษุทั้งหลายฟังค่านั้นแล้วสนทนากันในโรงธรรมว่า “ผู้มีอายุทั้งหลายคุณทั้งหลายของสารีบุตรเถระนำอัครรรย์หนอเมื่อมารดาของท่านด่าอยู่อย่างนั้นแม่เหตุสักว่าความโกรธมิได้มีเลย”

พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลายบัดนี้พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยถาอะไรหนอ?” เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ด้วยถาชื่อนี้” จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลายธรรมดาพระชีนาสพทั้งหลายเป็นผู้ไม่โกรธเลย” ดังนี้แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

“เราเรียกผู้ไม่โกรธมีวัตรมีศีลไม่มีตัณหาเครื่องฟูขึ้น

ผู้ฝึกแล้วมีสรีระในที่สุดนั้นว่าเป็นพระพราหมณ์”

พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า เราเรียกผู้ประกอบด้วยวัตรคืออชฎศีลผู้มีศีลด้วยปาริสุทธิศีล๕ผู้ชื่อว่าไม่มีตัณหาเครื่องฟูขึ้นเพราะไม่มีเครื่องฟูขึ้นคือตัณหาผู้ชื่อว่าฝึกแล้วเพราะฝึกอินทรีย์๖ผู้ชื่อว่ามีสรีระมีในที่สุดเพราะอรรถภาพอันตั้งอยู่ในที่สุดนั้นว่าเป็นพราหมณ์

พระเถระเปรียบเทียบด้วยอุปมา๕อย่าง

ในขณะนั้นพระมหาโมคคัลลานะเถระและพระอานนเถระคิดว่า “พระศาสดาไม่ทรงทราบความที่ภิกษุอื่นผู้ชายของพวกเราไม่ประหารแล้วก็หาไม่แต่พระองค์จักทรงประสงคิให้ท่านบันลือสีหนาทเราจักให้บริษัทประชุมกัน” พระเถระทั้งสองนั้นมีลูกตาลอยู่ในมือเปิดประตูบริเวณแล้วกล่าวว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลายจงออกท่านผู้มีอายุทั้งหลายจงออกบัดนี้ท่านพระสารีบุตรจักบันลือสีหนาทเบื้องพระพักตร์แห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า” ให้ภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประชุมกันแล้ว

ฝ่ายพระเถระมาถวายบังคมพระศาสดานั่งแล้วพระศาสดาตรัสกับพระเถระพระเถระไม่กราบทูลทันทีว่า “ภิกษุอื่นข้าพระองค์ไม่ได้ทำร้าย” เมื่อจะกล่าวคุณกถาของตนจึงกราบทูลว่า “พระเจ้าข้า” สติเป็นไปในกายอันภิกษุใดไม่พึงเข้าไปตั้งไว้แล้วในกายภิกษุนั้นกระทบกระทั่งสรรพหจจารีรูปใดรูปหนึ่งในศาสนานี้ไม่ขอโทษแล้วพึงหลีกเลี่ยงไปสู่ที่จาริก” ดังนี้แล้วประกาศความที่ตนมีจิตเสมอด้วยแพรนดินเสมอด้วยน้ำไฟลมฟ้าเซ็ดธุลีเด็กจันทาลโคอุสกะมีเขาขาดความอึดอัดด้วยกายของตนเหมือนซากงูเป็นต้นและการบริหารกายของตนดุจภาชนะมันชั้นโดยนัยเป็นต้นว่า “พระเจ้าข้าบุคคลย่อมทิ้งของสะอาดบ้างยอมทิ้งของไม่สะอาดบ้างลงในแพรนดินแม้ฉันใด”

ก็เมื่อพระเถระกล่าวคุณของตนด้วยอุปมา๕อย่างนี้อยู่แผ่นดินใหญ่ไหวจนที่สุดน้ำในวาระทั้ง ๙ แล้วก็ในเวลาอุปมาด้วยฟ้าเซ็ดธุลีเด็กจันทาลและภาชนะมันชั้นมาภิกษุผู้บุณชนไม่อาจเพื่ออดกลั้นน้ำตาไว้ได้ธรรมสังเวชเกิดแก่ภิกษุผู้ชีนาสพทั้งหลายแล้วเมื่อพระเถระกล่าวคุณของตนอยู่นั้นแล้วความเร่าร้อนเกิดขึ้นในสรีระทั้งสิ้นของภิกษุผู้กล่าวแต่แล้วทันใดนั้นแลภิกษุนั้นหมอบลงใกล้พระบาททั้งสองของพระผู้มีพระภาคเจ้าประกาศโทษในเพราะความกล่าวด้วยคำอันไม่จริงแสดงโทษล่วงเกินแล้ว

พระศาสดาตรัสเรียกพระเถระแล้วตรัสว่า “สารีบุตรเธอจงอดโทษต่อโมฆบุรุษ (คนไม่มีแก่นสาร) นี้เสียตลอดเวลาที่ศรัทธาของเขาจักไม่แตกโดย๗เสียง” พระเถระนั่งกระโหย่งประคองอัญชลีกราบทูลว่า “พระเจ้าข้าข้าพระองค์ยอมอดโทษต่อผู้มีอายุนั้นและขอผู้มีอายุนั้นจงอดโทษแก่ข้าพระองค์ถ้าว่าโทษของข้าพระองค์มีอยู่” ภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า “ผู้มีอายุทั้งหลายท่านทั้งหลายจงดูความที่พระเถระมีคุณไม่ต่ำทรมพระเถระไม่กระทำความโกรธหรือความประทุษร้ายแม้มีประมาณน้อยในเบื้องบนของภิกษุผู้กล่าวด้วยมุสาวาทชื่อเห็นปานนี้ตัวเองเทียวนั่งกระโหย่งประคองอัญชลีให้ภิกษุนั้นอดโทษ”

พระศาสดาทรงสดับกถานั้นแล้วตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลายพวกเธอพูดอะไรกัน?” เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “กถาซึ่งนี้พระเจ้าข้า” ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลายใครๆไม่อาจให้ความโกรธหรือความประทุษร้ายเกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้เช่นกับสารีบุตรได้ภิกษุทั้งหลายจิตของสารีบุตรเป็นเช่นกับแผ่นดินใหญ่เช่นกับเสาเขื่อนและเช่นกับห้วงน้ำใส” แล้วจึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ภิกษุผู้คงที่มีวัตรงาม ไม่นินตียินร้ายเสมอด้วยแผ่นดิน
เปรียบด้วยเสาเขื่อน (มีใจผ่องใส) เหมือนห้วงน้ำไร้เปือกตม
สังสารวัฏย่อมไม่มีแก่ผู้เช่นนั้น ภิกษุผู้คงที่มีวัตรงาม
ไม่นินตียินร้ายเสมอด้วยแผ่นดิน เปรียบด้วยเสาเขื่อน
(มีใจผ่องใส) เหมือนห้วงน้ำไร้เปือกตม สังสารวัฏย่อมไม่มีแก่ผู้เช่นนั้น”^{๑๙}

อธิบายเนื่องความแห่งพระคาถาดังนี้

ภิกษุทั้งหลายชนทั้งหลายย่อมทิ้งของสะอาดมีของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้นบ้างย่อมทิ้งของไม่สะอาดมีบุตรและภริยาเป็นต้นบ้างลงในแผ่นดินหนึ่งได้เป็นต้นย่อมถ่ายปัสสาวะบ้างย่อมถ่ายอุจจาระบ้างรดเสาเขื่อนอันเขาฝังไว้ใกล้ประตูเมืองแต่ชนทั้งหลายพวกอื่นย่อมสักการะเสาเขื่อนนั้นด้วยวัตถุมีของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้นในเพราะการทำนั้นความยินดีหรือความยินร้ายย่อมไม่เกิดแก่แผ่นดินหรือเสาเขื่อนนั้นแลฉันใดภิกษุผู้ชีณาสพชื่อว่าผู้คงที่เพราะความเป็นผู้ไม่หวั่นไหวด้วยโลกธรรมทั้งสี่ชื่อว่าผู้มีวัตรดีเพราะความที่วัตรทั้งหลายงามภิกษุนั้นก็ฉันนั้นเหมือนกัน

เมื่อชนทั้งหลายทำสักการะและอสังการะอยู่ย่อมไม่นินตีย่อมไม่นินร้ายที่เดียวว่า “ชนเหล่านี้ย่อมสักการะเราด้วยปัจจัย๔แต่ชนเหล่านี้ย่อมไม่สักการะโดยที่แท้ภิกษุผู้ชีณาสพนั้นย่อมเป็นผู้เสมอด้วยแผ่นดินและเป็นผู้เปรียบด้วยเสาเขื่อนนั่นเองก็ห้วงน้ำที่มีเปือกตมไปปราศแล้วเป็นห้วงน้ำใสฉันใดภิกษุผู้ชีณาสพนั้นชื่อว่ามิเปือกตมไปปราศแล้วด้วยเปือกตมทั้งหลายมิเปือกตมคือราคะเป็นต้นและความเป็นผู้มีกิเลสไปปราศแล้วย่อมเป็นผู้ผ่องใสฉันนั้นและ พระสารีบุตรเคารพพระอัสสชิผู้อาจารย์

ได้ยินว่าท่านพระสารีบุตรนั้นจำเดิมแต่กาลที่ท่านฟังธรรมในสำนักของพระอัสสชิเถระแล้วบรรลุโสดาปัตติผลเมื่อรู้ว่า “พระเถระอยู่ในทิศใด” ก็ประคองอัญชลีไปทางทิศนั้นนอนหันศีรษะไปทางทิศนั้นแล ภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า “พระสารีบุตรเป็นมิจฉาทิฎฐิถึงวันนี้ก็เทียวนอบน้อมทิศทั้งหลายอยู่” ดังนี้แล้ว

พระศาสดารับสั่งให้เรียกพระเถระมาแล้วตรัสถามว่า “สารีบุตรนัยว่าเธอเทียวนอบน้อมทิศทั้งหลายอยู่จริงหรือ?” พระเถระกราบทูลว่า “พระเจ้าข้าพระองค์เท่านั้นย่อมทรงทราบความนอบน้อมหรือไม่นอบน้อมทิศทั้งหลายของข้าพระองค์” ดังนี้แล้วตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลายสารีบุตรยอมไม่นอบน้อมทิศทั้งหลายแต่เพราะความที่เธอฟังธรรมจากสำนักของพระอัสสชิเถระแล้วบรรลุโสดาปัตติผลจึงนอบน้อมอาจารย์ของตนเพราะว่าภิกษุอาศัยอาจารย์ได้แล้วรู้ธรรมภิกษุนั้นพึงนอบน้อมอาจารย์นั้นโดยเคารพเหมือนพราหมณ์นอบน้อมไฟอยู่ฉะนั้น”

^{๑๙} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๙๕/๕๙.

ผลจากที่พระสารีบุตรเถระได้ฟังการบรรยายธรรมจากพระพุทธเจ้า พบว่า

๑. เป็นผู้แสดงธรรมมารองจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในหมวดพระไตรปิฎกนั้นมีอยู่ถึง ๓ คัมภีร์ที่ตำนานถือว่าเป็นผลงานของท่านคือ ขุททกนิกาย มหานิทเทส(เล่ม ๒๙) ขุททกนิกาย จุฬนิทเทส(เล่ม ๓๐) และขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค(เล่ม ๓๑)^{๒๐}

๒. เป็นผู้ริเริ่มการจัดหมวดหมู่แห่งธรรมไม่ให้กระจัดกระจายเพื่อสะดวกการจดจำอันเป็นแนวทางการสังคายนาในกาลต่อมา^{๒๑}

๓. เป็นมนุษย์คนแรกที่ฟังอภิธรรม ๗ คัมภีร์จากพระศาสดาและถ่ายทอดธรรมนั้นแก่เหล่าศิษย์ของท่าน^{๒๒}

๔. เป็นผู้ที่สงฆ์สมมติให้ประกาศถึงความไม่เกี่ยวข้องระหว่างพระเทวทัตกับพระศาสดาหลงจากพระเทวทัตกราบขอลงเป็นผู้ปกครองสงฆ์ทั้งหมดแทนพระพุทธเจ้าและร่วมกับพระโมคคัลลานะนำภิกษุ ๕๐๐ รูปที่ติดตามพระเทวทัตกลับพระเวฬุวันมหาวิหารสำเร็จ^{๒๓}

๕. เป็นผู้มีความกตัญญูดังจะเห็นได้จากการรับเป็นอุปัชฌาย์ให้กับพระราชนัดดาผู้เคยถวายบิณฑบาตแก่ท่านหนึ่งทัฬหีและการแสดงธรรมแก่มารดา^{๒๔}

๖. พระศาสดาทรงยกย่องพระสารีบุตรว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สารีบุตรเป็นบัณฑิตเป็นผู้มีปัญญามากเป็นผู้มีปัญญากว้างขวางเป็นผู้มีปัญญาร่าเริงเป็นผู้มีปัญญาว่องไวเป็นผู้มีปัญญาแหลมคมเป็นผู้มีปัญญาเครื่องฆ่าแรกกิเลส”

ผลการเผยแพร่ตามแบบบรรยายทรงพิจารณาบุคคล เนื้อหาธรรมะ สภาพแวดล้อมและองค์ประกอบช่วยให้ผู้ฟังธรรมเข้าใจมากขึ้น

๓.๔.๒ การเผยแพร่พระพุทธศาสนาแบบการสาธิต

ในการสื่อสารเพื่อการเผยแพร่พุทธศาสนาของพระพุทธเจ้านั้น พระองค์ได้ทรงใช้การสาธิตการปฏิบัติธรรมให้กับพระสาวก ซึ่งในสมัยพุทธกาลพระสาวกที่ได้รับฟังและการสาธิตการปฏิบัติธรรมจากพระพุทธเจ้านั้น ผู้วิจัยขอเสนอ ดังต่อไปนี้

๑) พระโศณกุฎิกัณณเถระ

พระโศณกุฎิกัณณเถระเกิดในตระกูลพราหมณ์กรุงราชคฤห์มารดาเป็นอุบาสิกาผู้บรรลุนิเวศน์บิดาไม่ปรากฏชื่อเดิมมีชื่อว่าโศณะแต่มีกษัตริย์ผู้หนึ่งโกฎิเป็นประจำจึงเรียกชื่อว่าโศณกุฎิกัณณะต่อมาครอบครัวได้อพยพไปอยู่ในวันตีชนบทบ้านเกิดของบิดา

มารดาของท่านเป็นอุบาสิกาให้การอุปฐากพระมหากัจจายนะอยู่โศณกุฎิกัณณะจึงมีโอกาสดังธรรมจากพระมหากัจจายนะเมื่อฟังธรรมแล้วเกิดศรัทธาเลื่อมใสวัตรปฏิบัติของพระเถระแล้วได้เป็นอุปัชฌากบารุงพระเถระอยู่เสมอต่อมาคิดว่าการอยู่ครองเรือนไม่สามารถประพฤติ

^{๒๐} ดูรายละเอียดเนื้อหาได้ในคัมภีร์ ขุททกนิกาย มหานิทเทส(เล่ม ๒๙) ขุททกนิกาย จุฬนิทเทส(เล่ม ๓๐) และขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค (เล่ม ๓๑).

^{๒๑} ดูรายละเอียดใน สังคีตสูตร ว่าด้วยการสังคายนา ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๙๖-๓๔๙/๒๔๗-๓๖๖ ทศุตตรสูตร ว่าด้วยธรรม ๑ ถึง ๑๐ ประการ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๐-๓๖๐/๓๖๘-๔๓๘.

^{๒๒} ดูรายละเอียดใน อภิ.สง.อ. (บาลี) ๑๗-๑๘, อภิ.สง.อ. (ไทย) ๗๕/๓๘-๔๐.

^{๒๓} ดูรายละเอียดใน วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๓๖/๑๘๐-๑๘๕, ๓๔๔-๓๔๖/๒๐๓-๒๐๗.

^{๒๔} ดูรายละเอียดใน ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๗๙/๒๓๒-๒๓๔, ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๕๐๙-๕๑๓.

พรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์ให้ควรรอบบวชเสียดีกว่าดังนั้นก็จึงขออนุญาตจากพระมหากัจจายนเถระเพื่อบวช แต่ในขณะนั้นวันดีคืนบ่ไม่สามารถหาภิกษุได้ครบ ๑๐ รูปตามพุทธานุญาตพระเถระจึงให้บวชเป็นสามเณรก่อน

เมื่อบวชเป็นสามเณรครบ ๓ ปีและมีพระภิกษุสงฆ์ครบตามพระธรรมวินัยแล้วจึงได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุหลังจากบวชแล้วได้เรียนกรรมฐานจากพระมหากัจจายนเถระแล้วไปบำเพ็ญความเพียรในสถานที่อันสงบในพรราชาแรกก็บรรลุพระอรหัตตผลสำเร็จเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา

พระศาสดาทรงกระทำปฏิสันถารกับพระเถระแล้วตรัสเรียกพระอานนเถระตรัสว่า อานนทังจจัดเสนาสนะสำหรับภิกษุรูปนี้พระเถระทราบประสงค์ของพระศาสดาได้ลาดผ้าพื้นไว้ตรงกลางภายในพระคันธกุฎีครั้งนั้นแลพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยับยั้งกลางแจ้งตลอดราตรีเป็นอันมากจึงเสด็จเข้าพระวิหารแม่ท่านพระโสณะยับยั้งอยู่กลางแจ้งตลอดราตรีเป็นอันมากเหมือนกันจึงเข้าพระวิหารพระศาสดาเสด็จสีหไสยาสน์ในมัชฌิมยามเสด็จลุกขึ้นประทับนั่งในสมัยใกล้รุ่งทรงทราบว่าความลำบากกายของพระโสณะสงบระงับแล้วจึงตรัสเชื้อเชิญให้กล่าวธรรมพระโสณเถระได้กล่าวพระสูตรที่เนื่องด้วยอัฐกัณฐกพรพยัญชนะตัวหนึ่งก็ไม่เสียด้วยเสียงอันไพเราะเมื่อจงคาถาพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประทานสาธุการประกาศถึงความเลื่อมใสว่าภิกษุธรรมเธอเรียนไว้ดีแล้วเทศนาในเวลาที่เราแสดงแล้วก็ดีในวันนี้ก็เป็นอย่างเดียวกันเที่ยวไม่ขาดไม่เกินเลยฝ่ายพระโสณกำหนดว่าเป็นโอกาสแล้วถวายบังคมพระทศพลตามคำของพระอุปัชฌาย์ทูลขอพรทุกอย่างตั้งแต่การอุปสมบทด้วยคณะมีพระวินัยธรครบ ๕ พระศาสดาทรงประทานแล้วต่อมาพระเถระถวายบังคมตามคำของอุบาสิกามารดาว่าข้าแต่พระองค์ผู้เจริญอุบาสิกาส่งผ้ากัมพลผืนนี้มาเพื่อปูลาดพื้นในพระคันธกุฎีประทับของพระองค์แล้วถวายผ้ากัมพลลุกขึ้นจากอาสนะถวายบังคมพระศาสดากระทำประทักษิณหลีกไปแล้ว

ดังกล่าวนั้นพระเถระได้พรสปรการจากสำนักพระศาสดาแล้วกลับไปยังสำนักพระอุปัชฌาย์เล่าความประพตติทั้งปวงนั้นแล้ววันรุ่งขึ้นไปยังประตูนิเวศของโยมอุบาสิกายืนคอยอาหารอุบาสิการับมาอภิวัตแล้วรับบาตรจากมือนิมนต์ให้นั่งในนิเวศน์ของตนถวายโภชนะแล้วที่นั่นเมื่อฉันเสร็จอุบาสิกากล่าวกับท่านว่า “พ่อท่านได้พบพระทศพลแล้วหรือ” “พบแล้วอุบาสิกา”

อุบาสิกา “ท่านได้ไหว้ตามคำของโยมแล้วหรือ”

พระโสณะ “จะไหว้แล้วแล้วผ้ากัมพลของเรานั้นได้ลาดไว้ให้เป็นผ้าลาดพื้นในที่ประทับของพระตถาคตแล้ว”

อุบาสิกา “พ่อได้ยินว่าท่านกล่าวธรรมกถาถวายพระศาสดาและพระศาสดาได้ทรงประทานสาธุการแก่ท่านหรือ”

พระย่อนถามว่า “โยมทราบได้อย่างไรอุบาสิกา”

อุบาสิกากล่าวว่า “พ่อเหวดที่สถิตอยู่ในเรือนของโยมบอกว่าเหวดาในหมื่นจักรวาลได้ถวายสาธุการเมื่อพระศาสดาประทานสาธุการแก่ท่านแล้วกล่าวว่าพ่อโยมหวังว่าท่านควรกล่าวธรรมเหมือนอย่างที่ท่านกล่าวแล้วแก่โยมบ้างโดยท่านเองที่ได้กล่าวแต่พระพุทเจ้าพระเถระรับคำของโยมแล้วนางทราบว่พระเถระรับคำแล้วจึงให้มณฑปไปใกล้ประตูนิมนต์ให้กล่าวธรรมแก่ตนโดยท่านเองที่กล่าวแก่พระทศพลต่อมาพระศาสดาประทับนั่งณท่ามกลางหมู่พระอริยะทรงสถาปนาพระเถระไว้ในตำแหน่งเป็นยอดของเหล่าภิกษุผู้มีวาจาไพเราะ

ผลจากพระโสมกฏิกัณณะได้ดูการสาธิตรูปแบบการปฏิบัติธรรมจากพระพุทธเจ้าพบว่า

๑. เป็นผู้เลิศทางวาจาไพเราะ
๒. ท่านเกิดเป็นเศรษฐีทรัพย์มากในกัณฐกนครวันตีร์ฐพวกญาติตั้งชื่อท่านว่าโสมณะ และเพราะท่านทรงเครื่องประดับหมีราคาโกฏิเมื่อควรจะเรียกว่าโกฏิกัณณะกลับปรากฏเป็นกฏิกัณณะ

ครั้งออกพรรษาแล้วท่านได้กราบลาพระอุปัชฌาย์ไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าซึ่งประทับอยู่ณพระเชตะวันมหาวิหารเมืองสาวัตถีพระมหากัจจายนเถระอนุญาตและสั่งให้ท่านกราบทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงแก้ไขพุทธบัญญัติประการคือ

๑. ขอให้สงฆ์บัญญัติ (๕ รูป) อุปสมบทกุลบุตรปัจจุบันประเทศได้
๒. ขอรทงอนุญาตการสวมรองเท้าหลายชั้นได้ในปัจจุบันประเทศ
๓. ขอรทงอนุญาตให้อาบน้ำได้เป็นนิตยในปัจจุบันประเทศ
๔. ขอรทงอนุญาตเครื่องลาดที่ทำด้วยหนังสัตว์เช่นแพะแกะในปัจจุบันประเทศ
๕. ขอรทงอนุญาตให้ภิกษุรับผ้าจีวรที่เข้าถวายลับหลังได้

เมื่อท่านเดินทางถึงวัดพระเชตะวันพระพุทธองค์รับสั่งให้พระอานนทเถระจัดแจงเสถานที่ปักในพระกฐิหลังเดียวกันกับพระองค์ครั้งรุ่งเช้าทรงรับสั่งให้ท่านแสดงธรรมให้สดับพระโสมกฏิกัณณะจึงแสดงพระสูตรที่แสดงวัตถุประสงค์ประการจบแล้วพระพุทธองค์ได้ตรัสอนุโทนาในการที่ท่านแสดงธรรมได้อย่างไพเราะและพิสดารและยกย่องแต่งตั้งให้เป็นเอตทัคคะด้านผู้แสดงธรรมด้วยถ้อยคำอันไพเราะ

จากนั้นท่านได้กราบทูลข้อที่พระมหากัจจายนเถระสั่งมาพระพุทธองค์ทรงประทานอนุญาตตามที่ขอเมื่อท่านได้พำนักในพระเชตะวันมหาวิหารพอสมควรแล้วได้กราบทูลลากลับสำนักพระอุปัชฌาย์

พระโสมกฏิกัณณะเถระเป็นหนึ่งในพระมหาสาวกผู้ใหญ่ ๘๐ รูปที่มีบทบาทสำคัญในการประกาศพระพุทธศาสนาทำให้ประดิษฐานมั่นคงมาจนถึงทุกวันนี้เมื่อดำรงอายุสังขารพอสมควรแก่อัฐภาพแล้วก็ได้ดับขันธนิพพานไป^{๒๕} ในขณะที่อังกค์เป็นบุตรเศรษฐีเช่นเดียวกันแต่การเผยแพร่ธรรมอีกรูปแบบหนึ่ง ดังนี้

๒) พระจุฬป็นถเถระ

พระจุฬป็นถเถระเป็นบุตรของธิดาเศรษฐีบิดาของท่านเป็นคนรับใช้เศรษฐีมีพี่ชายคนหนึ่งชื่อว่ามหาป็นถเมื่อยังเล็กบิดามารดาได้นำไปอยู่กับเศรษฐีผู้เป็นตาและได้รับการอบรมเลี้ยงดูมาอย่างดีพร้อมกับพี่ชายเมื่อมหาป็นถพี่ชายออกบวชและบรรลุพระอรหัตผลแล้วต้องการให้น้องชาย

^{๒๕} ุรยละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๕๗-๒๕๙/๓๒-๓๙, อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๐๖/๒๗, ชุ.เถร. ๒๖/๓๖๕-๓๖๙/๔๐๑, อง.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๒๐๖/๒๕๓-๒๕๙, ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๕๔๑-๕๕๑, ชุ.เถร.อ.(ไทย) ๒/๑๐๒-๑๐๘, คณาจารย์สำนักพิมพ์เลี้ยงเชียง, อนุพุทธประวัติ : หนังสือเรียนนักเรียนชั้นโทมบัณฑิตวิทยาลัย (กรุงเทพมหานคร : เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๑๗๑-๑๗๔.

ได้บรรลุลุทธิบ้างจึงไปขออนุญาตจากเศรษฐีให้จุฬป็นถอกอกบวชในพระพุทธศาสนาซึ่งเศรษฐีไม่ขัดข้อง

พระจุฬป็นถอกในอดีตชาติท่านเคยหิวระเาะเยาะภิกษุที่มีสติปัญญาที่บรูพหนึ่งด้วยผลของกรรมนั้นจึงทำให้มีปัญญาที่บรูพในชาตินี้เมื่อบวชแล้วพระมหาปณถเถระได้ให้ท่านท่องจำคาถาพรณาพุทธคุณเพียงบทเดียวท่านใช้เวลาท่องอยู่๔เดือนเต็มก็ไม่สามารถจำได้จึงถูกพระมหาปณถเถระไล่ออกจากสำนักและไม่ให้รับภิกษมนต์ท่านเกิดความน้อยเนื้อต่ำใจจึงคิดจะสึกเสีย

ขณะนั้นพระพุทธเจ้าประทับจงบกรมอยู่ทอดพระเนตรเห็นท่านเดินไปจึงตรัสถามเมื่อทรงทราบความจริงแล้วได้พาไปยังที่ประทับแล้วประทานผ้าขาวบริสุทธิ์ให้ผืนหนึ่งตรัสแนะนำให้บุคคลำพร้อมบริกรรมว่า “โรหธรรณโรหธรรณ” ไปเรื่อยๆในที่สุดผ้าขาวผืนนั้นก็เริ่มเศร้าหมองมีสีคล้ำพระจุฬป็นถอกจึงคิดว่าผ้านี้เดิมเป็นสีขาวบริสุทธิ์แต่พอถูกต้องกับอฏฐภาพแล้วกลับเป็นผ้าเศร้าหมองไปเสียแล้วเจริญวิปัสสนากรรมฐานไปตามลำดับจิตก็หลุดพ้นจากอัสวกิเลสบรรลุพระอรหัตผลสำเร็จเป็นพระอรียบุคคลในพระพุทธศาสนา

พอรุ่งเช้าพระพุทธองค์พร้อมด้วยพระสาวกไปฉันภัตตอาหารที่บ้านหมอชิวโกมารภักคคงเหลือไว้แต่ท่านรูปเดียวเท่านั้นเมื่อหมอชิวโกมารภักคเข้าไปถวายภัตตอาหารพระพุทธองค์ทรงปิดบาตรแล้วตรัสว่า “ดูก่อนชิวโกในวัดยังมีภิกษุเหลืออยู่อีกรูปหนึ่ง” หมอชิวโกมารภักคจึงส่งคนไปที่วัด

พระจุฬป็นถอกประสงค์จะประกาศให้ผู้อื่นได้ทราบว่าท่านบรรลุพระอรหัตแล้วจึงทำการเนรมิตกายออกเป็น๑,๐๐๐รูปเต็มพระวิหารเมื่อคนรับใช้มาถึงเห็นภิกษุมามากมายเต็มวัดตกใจกลับไปแจ้งแก่หมอชิวโกมารภักคให้ทราบลำดับนั้นพระพุทธองค์ตรัสว่าให้ไปบอกว่าพระบรมศาสดาตรัสเรียกพระจุฬป็นถอกบุรุษนั้นจึงกับไปและกล่าวตามที่พระพุทธองค์รับสั่งปรากฏว่าภิกษุทุกรูปในพระวิหารต่างก็พูดว่าตนชื่อจุฬป็นถอกทั้งหมดบุรุษนั้นจึงกลับมาทูลให้พระพุทธองค์ทรงทราบอีก

พระพุทธองค์จึงตรัสบอกว่า “หาภิกษุรูปใดกล่าวขึ้นก่อนภิกษุรูปนั้นแหละคือจุฬป็นถอกเธอจงจับมือภิกษุนั้นแล้วนิมนต์ท่านมาภิกษุที่เหลือก็จะหายไปเอง” คนรับใช้จึงได้กลับไปแล้วทำตามพระพุทธดำรัสนำพระจุฬป็นถอกมาสู่ที่นิมนต์เมื่อเสร็จภัตกิจพระบรมศาสดาทรงมอบให้ท่านเป็นผู้กล่าวอนุโมทนา

พระจุฬป็นถอกเถระเป็นผู้ชำนาญทางมนมยิทธิมีฤทธิ์ทางใจสามารถเนรมิตเป็นอย่างไรก็ได้ตามความต้องการดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงประกาศยกย่องแต่งตั้งให้เป็นเอตทัคคหุชานาถในมนมยิทธิและท่านได้เป็นกำลังในการประกาศพระพุทธศาสนาพอสมควรแก่อฏฐภาพแล้วจึงดับขันธนิพพานไป

มนมยิทธิฤทธิ์ทางใจคือเนรมิตกายอื่นนอกจากกายนี้ได้เหมือนชัตดาบออกจากฝักหรืองูออกจากคราบหมายถึงการแยกกายออกไปเป็นหลายกาย^{๒๖}

ผลจากสภาพศึกษาภูมิธรรมของพระจุฬป็นถอกเถระได้ดูการสาธิตการปฏิบัติธรรมจากพระพุทธเจ้า พบว่า

๑. เป็นผู้เลิศทางเจตวิวิญญู (การออกจากวิญญูด้วยอำนาจจิตหรือสมาธิ)
๒. ท่านกล่าวว่าท่านออกบวชขณะมีอายุ

^{๒๖}ดูรายละเอียดใน คณาจารย์สำนักพิมพ์เสียงเชียง, อนุพุทธประวัติ : หนังสือเรียนนักรธรรมชั้นโทฉบับมาตรฐานบูรณาการชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : เสียงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า๑๖๖-๑๖๙.

๓. การที่ท่านไม่อาจจดจำไม่อาจทำความเข้าใจบทคาถาที่พระพี่ชายสอนได้ก็เพราะในสมัยพระกัสสปะสัมมาสัมพุทธเจ้าท่านบวชอยู่ท่านได้หัวเราะเยาะภิกษุเขลารูปหนึ่งผู้กำลังเรียนอุเทศภิกษุรูปนั้นอายเลยเลิกเรียนอุเทศไม่ทำการสาธยายด้วยกอุศุลกรรมนี้ท่านจุฬป็นถะจึงเป็นคนโง่ และพระศาสดาประทานนัยแห่งผ้าให้ท่านเพราะในอดีตท่านเคยได้เห็นถึงความไม่เที่ยงในผ้าเช็ดเหงื่อ

พระศาสดารับสั่งให้จุฬป็นถะอนุโสมนทนาภัตอันหมอชีวภะกระทำแล้วพระเถระบันลือสีหนาทดุจสีหะที่กำลังคะนองทำอนุโมทนายังพระพุทเจ้าให้ภะฉ่อนแล้ว

๔. หลังจากท่านบรรลุอรหัตแล้วท่านไปสู่निเวศน์ของหมอชีวภะทางอากาศ

๕. ท่านจุฬป็นถะเป็นผู้ฉลาดในสมาธิเป็นผู้ฉลาดในการเปลี่ยนแปลงทางใจส่วนท่านพระมหาป็นถะเป็นผู้ฉลาดในทางวิปัสสนาจึงฉลาดในการเปลี่ยนแปลงทางปัญญา

ท่านจุฬป็นถะเป็นผู้เลิศกว่าผู้อื่นในการนิรมิตกายที่สำเร็จด้วยใจคือสามารถนิรมิตเป็น๒คนหรือพันคนแล้วทำให้ร่างกายไม่เหมือนกันได้การงานที่ท่าก็คนละอย่างกันในขณะทีภิกษุอื่นทำไม่ได้ท่านนิรมิตกายที่สำเร็จด้วยใจเป็นพันร่างด้วยการนึกครั้งเดียวร่างกายที่นิรมิตนั้นทำการงานเช่นเดียวกันและต่างกันได้ฤทธิ์เช่นนี้พระสาวกอื่นทำไม่ได้ได้เฉพาะท่านเพราะท่านถึงพร้อมแห่งอภินิหาร

๖. เมื่อวาระให้อิโวกาภิกษุณีท่านจุฬป็นถะแสดงฤทธิ์ควบกับแสดงธรรมจนคำภิกษุณีเข้าเมืองไม่ได้เพราะประตูเมืองปิดทรงมีพระบัญญัติว่าภิกษุใดแม้ได้รับสมมติแล้วเมื่อพระอาทิตย์อัสดงแล้วกล่าวสอนพวกภิกษุณีเป็นปาจิตตีย์^{๒๗} จะเห็นได้ว่าภูมิธรรมแตกต่างกันการเผยแผ่ธรรมย่อมแตกต่างกัน ดังนี้

๓) พระราหุลเถระ

พระราหุลเถระประสูติในศากยราชตระกูลเป็นพระโอรสของเจ้าชายสิทธัตถะกับพระนางยโสธรา (พิมพา) และเป็นพระราชนัดดาของพระเจ้าสุทโธทนะผู้ครองกรุงกบิลพัสดุ์ เมื่อประสูติได้๗ปีขณะที่พระพุทเจ้าเสด็จนิวัตกรุงกบิลพัสดุ์ตามคำทูลเชิญของพระเจ้าสุทโธทนะประทับณนิโครธารามที่พระประยูรญาติสร้างถวายพระมารดาได้รับสั่งให้ไปทูลขอราชสมบัติกับพระพุทเจ้าราหุลกุมารได้ติดตามทูลขอทรัพย์สมบัติไปถึงที่ประทับในนิโครธารามพระพุทองค์ทรงพระดำริว่า “ราหุลกุมารนี้ปรารถนาโลกิยทรัพย์ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่มั่นคงถาวรเราจักให้อริยทรัพย์๗ประการอันประเสริฐซึ่งจะทำให้ราหุลกุมารเป็นเจ้าของโลกุตตรทรัพย์ให้ได้จากนั้นจึงมีพระดำรัสให้พระสารีบุตรเถระบวชให้ราหุลกุมาร

ในขณะนั้นราหุลกุมารมีอายุเพียง๗ปีเท่านั้นไม่สามารถที่จะบวชเป็นภิกษุได้พระพุทองค์จึงรับสั่งให้พระสารีบุตรบวชราหุลกุมารเป็นสามเณรด้วยการรับไตรสรณคมน์ดังนั้นท่านจึงได้ชื่อว่า เป็นสามเณรรูปแรกให้พระพุทศาสนา

^{๒๗} ดูรายละเอียดใน วิ.มท. (ไทย) ๒/๑๕๓-๑๕๔/๓๒๖-๓๒๘, อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๙๘-๑๙๙/๒๖-๒๗, ขุ.เถร (ไทย) ๒๖/๕๕๗-๕๖๖/๔๓๖-๔๓๗, ขุ.เถร.อ. (ไทย) ๒/๒๗๒-๒๘๔, อจ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑๙๘-๑๙๙/๒๒๙-๒๓๘, ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒๒๘-๒๔๒, คณาจารย์สำนักพิมพ์เลี้ยงเชียง, อนุพุทธประวัติ : หนังสือเรียนนักเรียนชั้นโทฉบับมาตรฐานบูรณาการชีวิต, กรุงเทพมหานคร : เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๐ หน้า ๑๖๑-๑๖๕.

ฝ่ายพระเจ้าสุทโธทนะทราบข่าวเช่นนั้นทรงเสียพระทัยเป็นอย่างมากเพราะทรงหวังไว้ว่าเมื่อพระราชโอรสออกบวชแล้วจะให้มันทกุมารสืบทอดราชสมบัติแต่พระพุทธรองค์ที่ทรงพานันทกุมารออกบวชอีกจะเหลือก็แต่ราหุลกุมารที่เป็นราชันดาเท่านั้นแต่แล้วพระพุทธรองค์ที่ทรงให้บวชอีกทำให้ไม่มีผู้สืบทอดราชสกุลจึงเสด็จเข้าไปเฝ้าพระพุทธรองค์ที่นิโครธารามและตรัสขอพรว่า “ตั้งแต่บัดนี้ไปหากกุลบุตรใครจะออกบวชต้องได้รับอนุญาตจากบิดาและมารดาเสียก่อน” พระพุทธรองค์ทรงประทานพระอนุญาตตามนั้น

เมื่อมีอายุครบตามบัญญัติแล้วจึงได้อุปสมบทในพระพุทธรศาสนาต่อมา ท่านได้ฟังจูฬราหุลโฆวาทสูตรและได้ฟังมหาราหุลโฆวาทสูตรอีกครั้งหนึ่งท่านได้พิจารณาไปตามเนื้อความของพระธรรมเทศนาไม่นานก็ได้บรรลุพระอรหัตตผลสำเร็จเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธรศาสนา

พระราหุลเถระเป็นผู้ใคร่ในการศึกษามีความพากเพียรชวนชายหมั่นสวดรับฟังคำสั่งสอนของพระอุปัชฌาย์สม่ำเสมอจะเห็นได้จากหลังจากตื่นขึ้นมาในตอนเช้าใช้มือกอบทรายจนเต็มแล้วอธิษฐานว่าขอให้ได้ฟังธรรมคำสั่งสอนจากพระพุทธรองค์และอุปัชฌาย์เท่าจำนวนเม็ดทรายในมือนี้และมักสนทนาธรรมกับเพื่อนสหธรรมิกเพื่อความรู้เป็นประจำดังนั้นพระพุทธรเจ้าจึงทรงยกย่องแต่งตั้งเป็นเอตทัคคะในด้านผู้ใคร่ในการศึกษา

พระราหุลเถระเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการประกาศพระศาสนาอีกองค์หนึ่งทำให้ประดิษฐานมั่นคงจนถึงทุกวันนี้เมื่อดำรงอายุสังขารพอสมควรแก่อัฐภาพแล้วจึงได้ขึ้นไปนิพพาน บันฑุกัมพลศิลาอาสน์สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ไตรสรคณณ์แปลว่าการถึง, การยึดเอารัตนสามว่าเป็นสรณะที่พึงหมายถึงการถึงพระรัตนตรัยคือพระพุทธรพระธรรมและพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึกเป็นแนวทางดำเนินชีวิตเป็นหลักชัยของชีวิตและเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจราหุลกุมารเป็นคนแรกที่บวชเป็นสามเณรในพระพุทธรศาสนาด้วยการเปล่งวาจาเข้าถึงสรณคณณ์

จูฬราหุลโฆวาทสูตรพระสูตรที่แสดงแก่พระราหุลสูตรเล็กกว่าด้วยการพิจารณาอายตนะภายในว่าเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอนซึ่งพระพุทธรองค์ได้สรุปไว้ว่าอริยสาวกผู้ได้สดับและเห็นอย่างนี้แล้วย่อมเบื่อหน่ายคลายกำหนดในสิ่งเหล่านี้เมื่อเบื่อหน่ายคลายกำหนดจึงหลุดพ้นและรู้ชัดว่าตนได้หลุดพ้นแล้วอยู่จบพรหมจรรย์แล้วหลังฟังจบแล้วท่านได้บรรลุพระอรหัตตผล

หลังจากพระราหุลเถระได้ดูการสาธิตการปฏิบัติธรรมจากพระพุทธรเจ้า พบว่า

๑. เป็นสามเณรรูปแรกในพระพุทธรศาสนาเป็นภิกษุผู้เลิศทางใคร่การศึกษา
๒. เป็นผู้เคารพในพระศาสดาพระธรรมและพระสงฆ์ดังจะเห็นได้จากภายหลังพระศาสดาทรงบัญญัติว่า “ภิกษุใดสำเร็จการนอนร่วมกับอนุสัมปัน (ยกเว้นภิกษุนอกนั้นคืออนุสัมปัน) เป็นปาจิตตีย์” สามเณรราหุลก็ไม่ละเมียดนอนในวัจจกภูริ่งสง่างพระศาสดาเสด็จไปพบจึงทรงมีพระพุทธานุญาตการนอนร่วมกับอนุสัมปันได้๒-๓คืนเพราะความที่ใคร่ในสิกขาท่านจึงไม่ไปนอนยังภิกษุของภิกษุใดสำเร็จการนอนในวัจจกภูริ่งที่บังคนของพระศาสดา
๓. พระราหุลเถระกล่าวถึงสถานะของท่านในความเป็นพระโอรสและความเป็นพระอรหันต์ดังนี้

“ชนทั้งหลายรู้จักเราว่าพระราหุลผู้เจริญสมบุรณ์ด้วยคุณสมบัติ๒ประการคือชาติกำเนิดและการปฏิบัติดี๑เพราะเราเป็นโอรสของพระพุทธรเจ้าและผู้มีปัญญาเห็นธรรมทั้งหลายเพราะอาสวะของเราสิ้นไปและภพใหม่ไม่มีอีกต่อไปเราเป็นพระอรหันต์เป็นพระทักขิไณยบุคคลมีวิชชา๓เป็นผู้เห็น

อมตธรรมสัตว์ทั้งหลายเป็นดังคนตาบอดเพราะเป็นผู้ไม่เห็นโทษในกามถูกข้ายคือตัณหาปกคลุมแล้ว ถูกหลังคาคือตัณหาปกปิดแล้วถูกผูกแล้วด้วยเครื่องผูกคือความประมาทเหมือนปลาในปากไซเราถอด กามนั้นได้แล้วตัดเครื่องผูกของมารได้แล้วถอนตัณหาพร้อมทั้งรากขึ้นแล้วเป็นผู้มีความเยือกเย็นดับ แล้ว”^{๒๘}

จากกรณีการเผยแพร่ธรรมแบบสาธิตการปฏิบัติให้เหมาะสมกับภูมิความรู้ เนื้อหา สภาพแวดล้อมที่เสริมการเรียนรู้การเข้าถึงธรรมได้ถูกต้องและสำเร็จผลได้ในที่สุด

๓.๔.๓ การเผยแพร่พระพุทธศาสนาแบบการแนะนำ

พุทธวิธีการสื่อสารของพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาลนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงแนะนำ การปฏิบัติให้พระสาวกได้บรรลุธรรมด้วยตนเอง พระพุทธเจ้าได้ทรงใช้อุบายในการแนะนำให้พระ สาวกได้ปฏิบัติตาม ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาและค้นคว้า ขอนำเสนอดังต่อไปนี้

๑) พระมหาโมคคัลลานเถระ

พระโมคคัลลานะบังเกิดในตระกูลพราหมณ์เป็นบุตรของนางโมคคัลลีพราหมณีหมู่บ้าน โกลิตคามไม่ไกลจากกรุงราชคฤห์ส่วนการฟังธรรมออกบวชและบรรลุธรรมนั้นฟังทราบจากเรื่องพระ สารีบุตรเถระและท่านเกิดในตระกูลพราหมณ์บิดาเป็นนายบ้านโกลิตคามเดิมชื่อว่า “โกลิตะ” แต่คน สมัยนั้นนิยมเรียกตามชื่อมารดาว่า “โมคคัลลานะ” โกลิตมาพบเจริญวิมาพร้อมกัปปุติสสะทั้งสอง เป็นเพื่อนที่สนิทกับมาตั้งแต่เด็กและครอบครัวทั้งสองมักไปมาหาสู่กันเป็นประจำ

ครั้งโตเป็นหนุ่มแล้วโกลิตะและอุปติสสะมักพาบริวารออกเที่ยวชมมหรสพอยู่เป็นประจำ อยู่มาวันหนึ่งขณะที่กำลังดูมหรสพอยู่นั้นได้พิจารณาเห็นความไม่มีสาระแก่นสารในการดูเพราะผู้ดู และผู้แสดงมีอายุไม่ถึง๑๐๐ปีก็ต้องตายเกิดความเบื่อหน่ายและสังเวชใจจึงได้ชักชวนกันออกบวช เพื่อแสวงหาโมกขธรรมสำนักของสังขยปริพาชกพร้อมกันบริวาร ๕๐๐คนไม่นานก็สำเร็จจนจบ ความรู้ของท่านอาจารย์ต่อมาเห็นว่าความรู้อันได้ไม่อาจทำให้หลุดพ้นได้จึงได้ออกแสวงหาโมกขธรรม ยังที่ต่างๆพร้อมกับอุปติสสะผู้เป็นสหายและทำกติกากันไว้ว่าหากใครได้บรรลุโมกขธรรมก่อนพึงบอก ให้อีกฝ่ายทราบ

วันหนึ่งอุปติสสะผู้เป็นสหายของท่านได้พบและฟังธรรมจากพระอัสสชิเถระจนได้ดวงตา เห็นธรรมและได้นำธรรมกลับมาแสดงแก่ท่านเมื่อฟังธรรมจบก็ได้ดวงตาเห็นธรรมเช่นกันจากนั้นทั้งสองจึงพากันไปทูลของอุปสมบทกับพระพุทธเจ้าพระพุทธเจ้าประทานให้อุปสมบทในพระธรรมวินัย ด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา

หลังจากบวชได้ ๗ วันพระมหาโมคคัลลานะกราบทูลลาไปบำเพ็ญความเพียรณภัลลวาล มุตตคามแคว้นมคธในขณะที่กำลังทำความเพียรอยู่นั้นเองถูกกนิมิทระคือความง่วงเหงาเข้าครอบงำนั่ง สัปหงกง่วงอยู่จิตใจกระสับกระส่ายไม่เป็นสมาธิและไม่สามารถทำความเพียรได้

ขณะนั้นพระพุทธเจ้าประทับอยู่ณสวนเภสกลาววันกรุงสุสมารคิริแคว้นภัคคะทรงทราบ ด้วยพระญาณจึงเสด็จไปประทับบนพุทธอาสน์ข้างหน้าของท่านแล้วตรัสถามว่า “เอาจงหรือโมคคัล

^{๒๘}ดูรายละเอียดใน วิ.มทา. (ไทย) ๒/๔๙-๕๑/๒๓๘-๒๓๙, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐๕/๑๖๔-๑๖๘, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๐๗-๑๑๒/๑๑๓-๑๑๔, ม.อ. (ไทย) ๑๔//, อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๐๙/๒๘, อจ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/ ๒๖๙-๒๗๖, ข.ธ.อ. (ไทย) ๑/๑๐๘-๑๑๘, ข.ธ.อ. (ไทย) ๑/๑๐๘-๑๑๑, ข.ธ.อ. (ไทย) ๒/๓๐-๓๕.

ลานะ” พระมหาโมคคัลลานะกราบทูลว่า “อย่างนั้นพระพุทธเจ้าข้า” พระพุทธองค์จึงตรัสบอกอุบายสำหรับแก้ง่วง ๗ ข้อว่า

๑. โมคคัลลานะเมื่อเธอมีสัญญาอย่างไรความง่วงย่อมครอบงำได้เธอควรทำในใจถึงสัญญานั้นให้มาก

๒. เธอควรตรีกตรองพิจารณาถึงธรรมตามที่ได้ฟังธรรมและได้เรียนมาแล้วให้มาก

๓. เธอควรสาธยายธรรมตามที่ได้ฟังและเรียนมาแล้วโดยพิสดาร

๔. เธอควรยอน (แยง) หูทั้งสองข้างและลูบตัวด้วยฝ่ามือ

๕. เธอควรลุกขึ้นยืนใช้น้ำลูบตาเหลียงดูทิศทั้งหลายแห่งนาคาวนิกขตฤกษ์

๖. เธอควรทำในใจถึงอาโลกสัญญาคือความสำคัญในแสงสว่างตั้งความสำคัญว่ากลางวันไว้ในใจโดยทำให้เป็นเหมือนกันทั้งกลางวันและกลางคืนมีจิตใจแจ่มใสไม่มีอะไรท้อหุ่มทำให้ใจให้มีแสงสว่างเกิดขึ้น

๗. เธอควรอธิษฐานจงกรมโดยกำหนดว่าจักเดินกลับไปกลับมาสำหรับอินทรีย์ไม่คิดฟุ้งซ่านไปข้างนอก

๘. เธอควรสำเร็จสี่หยาสน์คือนอนตะแคงข้างขวาให้เท้าเหลื่อมเท้ามีสติสัมปชัญญะตั้งใจว่าจะลุกขึ้นตลอดเวลาพอตื่นขึ้นก็ควรรีบลุกโดยเร็วและทรงสอนให้ท่านสำเนียงในใจอีก๓ข้อว่า

๑. เราจักไม่ซุงวงคือถือตัวเข้าไปสู่สกุล

๒. เราจักไม่พูดคำอันเป็นเหตุให้คนเกลียดกันเข้าใจผิดกันหรือคำอันเป็นเหตุให้พูดมาก

๓. เราจักไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะควรหลีกเร้นอยู่ตามวิสัยของสมณะ

พระมหาโมคคัลลานะน้อมรับพระดำรัสพิจารณาด้วยสติปัญญาแล้วปฏิบัติตามที่ทรงตรัสสอนจนได้บรรลุอรหัตผลสำเร็จเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนาในวันนั้นเอง พระมหาโมคคัลลานะเป็นผู้มีฤทธิ์มากสามารถเหาะเหินเดินไปมาบนอากาศได้ตั้งนั้นพระพุทธเจ้าจึงยกย่องแต่งตั้งให้เป็นเอตทัคคะผู้มีฤทธิ์มาก พระมหาโมคคัลลานะเป็นหนึ่งในพระมหาสาวกที่มีบทบาทสำคัญในการประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนาจนประดิษฐานมั่นคงมาจนถึงปัจจุบันนี้และได้อนุเคราะห์เพื่อนบรรพชิตด้วยดีใจได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้ากับพระสาวกบุตรว่าเปรียบเหมือนแม่คนผู้เลี้ยงดูทารกที่เกิดแล้วนั้นเพราะท่านสามารถแนะนำให้ตั้งมั่นอยู่ในคุณธรรมที่สูงกว่านั้นได้ส่วนพระสาวกบุตรเปรียบเหมือนมารดาผู้ให้กำเนิดฉะนั้น เมื่อได้ศึกษาเพิ่มเติมพบว่า สมัยหนึ่งพระเถระไปยังเทวโลกยืนอยู่ท่าประตูวิมานของเทพธิดาผู้มีศักดิ์มากแล้วจึงพูดอย่างนี้กับเทพธิดาผู้เฒ่าแล้วยืนอยู่ว่า “เทพธิดาสมบัติของท่านมากมายท่านได้เพราะทำกรรมอะไร?”

เทพธิดา “อย่าถามดิฉันเลยเจ้าข้า”

นัยว่าเทพธิดาละอายอยู่ด้วยกรรมอันเล็กน้อยของตนจึงได้พูดอย่างนั้นก็เทพธิดานั้นอันพระเถระกล่าวอยู่ว่า “จงบอกเถิด” จึงพูดว่า “ท่านผู้เจริญท่านดิฉันก็มีโดถวยการบูชาก็ได้ทำพระธรรมก็ได้ฟังรักษาเพียงคำสัตย์อย่างเดียว” พระเถระไปยังประตูวิมานอื่นอีกก็ถามเทพธิดาอื่นผู้มาแล้วๆถึงเทพธิดาเหล่านั้นไม่อาจเพื่อจะปกปิดเกียดกันพระเถระได้เทพธิดาองค์หนึ่งจึงพูดก่อนว่า “ท่านผู้เจริญ” บรรดาบุญกรรมมีท่านเป็นต้นชื่อว่าบุญกรรมอันดิฉันทำแล้วไม่มีแต่ในกาลของพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะดิฉันได้เป็นทาสีของคนอื่นนายของดิฉันนั้นครุร้ายหายบาย

เหลือเกินยอมเอาไม้ข้างท่อนพินบ้างที่ตัวฉวยได้ดีที่ศีรษะดิฉันนั้นเมื่อความโกรธเกิดขึ้นก็นึกคิดตัวเองเท่านั้นว่า “นายของเจ้านี้เป็นใหญ่จะทำเจ้าให้เสียโฉมก็ได้จะตัดอวัยวะมีจุมูกเป็นต้นของเจ้าก็ได้เจ้าอย่าโกรธเลยเจ้าอย่าโกรธเลยดังนี้แล้วก็ไม่ทำความโกรธด้วยเหตุนี้ดิฉันจึงได้สมบัตินี้”

เทพธิดาองค์อื่นต่างก็บอกทานเล็กน้อยอันตนๆทำแล้วโดยนัยเป็นต้นว่า “ท่านผู้เจริญดิฉันรักษาไร้อ้อยได้ถวายลำหนึ่งแก่ภิกษุรูปหนึ่ง” องค์อื่นบอกว่าดิฉันถวายมะพลับผลหนึ่งองค์อื่นบอกว่าดิฉันได้ถวายฟิงทองผลหนึ่งองค์อื่นบอกว่าดิฉันได้ถวายผลลิ้นจี่ผลหนึ่งองค์อื่นบอกว่าดิฉันได้ถวายแห้วมันกำมือหนึ่งดังนี้แล้วก็บอกว่า “ด้วยเหตุนี้พวกดิฉันจึงได้สมบัตินี้”

พระเถระฟังกรรมที่เทพธิดาเหล่านั้นทำแล้วจึงลงจากสวรรค์เข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้วทูลถามว่า “พระเจ้าข้าบุคคลอาจไหมหนอแลเพื่อจะได้ทิพยสมบัติด้วยเหตุเพียงกล่าวคำสัตย์เพียงดับความโกรธเพียงถวายทานมีผลมะพลับเป็นต้นอันเล็กน้อยเหลือเกิน?”

พระศาสดา “โมคคัลลานะเพราะเหตุไรเธอจึงถามเรา? พวกเทพธิดาบอกเนื้อความนี้แก่เธอแล้วมิใช่หรือ?” โมคคัลลานะ “อย่างนั้นพระเจ้าข้าบุคคลเห็นจะได้ทิพยสมบัติด้วยกรรมมีประมาณเท่านั้น” ลำดับนั้นพระศาสดาตรัสกับพระโมคคัลลานะนั้นว่า “โมคคัลลานะบุคคลกล่าวเพียงคำสัตย์ก็ดีละเพียงความโกรธที่ดีถวายทานเพียงเล็กน้อยก็ดียอมไม่ถึงเทวโลกได้แท้” ดังนี้^{๒๙}

พระมหาโมคคัลลานะเถระเป็นพระสาวกผู้ใหญ่ที่มีบทบาทสำคัญอีกรูปหนึ่งคือเป็นพระอัครสาวกเบื้องซ้ายและช่วยพระบรมศาสดาประกาศพระพุทธศาสนาเคียงคู่กับพระสารีบุตร

นอกจากนี้ท่านยังได้รับการแต่งตั้งให้เป็นนวกัมมัญญาธิบดีมีหน้าที่ดูแลการก่อสร้างวัดบุพพารามซึ่งนางวิสาขามหาอุบาสิกาได้บริจาคทรัพย์ให้สร้างขึ้นเพื่อถวายเป็นสมบัติในพระพุทธศาสนา

พระมหาโมคคัลลานะเถระท่านเหาะไปเมืองนรกและเทวโลกเพื่อนำข่าวสารของสัตว์นรกและเทวดามาบอกแก่มนุษย์ให้เลื่อมใสแล้วทำบุญในพระพุทธศาสนาเป็นอันมากเป็นเหตุให้พวกเดียรถีย์เสื่อมจากลาภสักการะและว่าจ้างคนมาทำร้ายแต่ท่านก็หนีไปได้ถึง๒ครั้งในครั้งที่๓ท่านได้ระลึกถึงผลกรรมที่เคยได้ทุบตีบิดามารดาของตนในอดีตชาติในที่สุดก็ยอมรับผลกรรมให้พวกโจรฆรมทุบตีจนร่างกายแหลกละเอียดทั้งศพแล้วหลีกไปเมื่อพวกโจรหนีไปแล้วท่านได้ใช้ฤทธิ์ประสานท่อนกระดูกเข้าที่ตามเดิมแล้วเหาะไปกราบทูลพระพุทธเจ้าแล้วกลับมานิพพานยังที่เดิมที่ถูกทำร้ายนั่นเองท่านนิพพานหลังพระสารีบุตร๑๕ วัน ณ ตำบลกาฬศิลาแคววันมคธ

พระพุทธเจ้าได้เสด็จเป็นประธานในการสถาปนาภิกษุสงฆ์แล้วตรัสสั่งให้ภิกษุนำอัฐิธาตุของท่านมาบรรจุไว้ที่พระเจดีย์ใกล้ๆ ซุ้มประตูวัดพระเวฬุวันมหาวิหาร

สพรหมจารี ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ร่วมกันเพื่อนร่วมพรหมจรรย์ใช้เรียกผู้เป็นนักบวชด้วยกันเช่นเป็นภิกษุด้วยกันมีสังวาสเสมอกันโดยไม่นับอายุพรรษาหรืออาวุโส^{๓๐}

ธรรมเสนาบดีผู้ใหญ่ในกองทัพธรรมหรือแม่ทัพธรรมเป็นคำที่ใช้เรียกพระสารีบุตรโดยเฉพาะว่าพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเพราะท่านเป็นกำลังสำคัญในการประกาศพระพุทธศาสนาประจวบ

^{๒๙} ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๒๙๘-๓๐๐.

^{๓๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พลีธรรม, ๒๕๕๘), หน้า ๔๐๑.

แม่ทัพผู้บัญชาการรบ^{๓๑} และเตียรถีย์แปลว่าผู้มีลัทธิหมายถึงนักบวชนอกพระพุทธศาสนาในอินเดีย สมัยพุทธกาลเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่าอัญเตียรถีย์หมายถึงพวกที่มีลัทธิความเชื่อถือเป็นอย่างอื่นผิดไปจากพระพุทธศาสนา^{๓๒}

ภูมิหลังในบุพพกรรมของพระมหาโมคคัลลานะ

ในอดีตกาลกัลบุตรผู้หนึ่งเป็นชาวเมืองพาราณสีได้ทำกิจต่างๆและปรนนิบัติมารดาบิดาผู้ตาบอดต่อมารดาบิดานำหญิงสาวมาให้เขาหญิงนั้นดูแลมารดาบิดาของผัวได้เพียง๒-๓วันแล้วไม่ยอมเห็นคนทั้งสองเพราะเบียดูแล นางได้ใส่ร้ายมารดาบิดาด้วยการทิ้งข้าวของเกลื่อนไปทั่วบ้านแล้วบอกสามีว่าเป็นการกระทำของพ่อแม่สามีสามีไม่ยอมเชื่อแต่ครั้งพูดบ่อยๆเข้าก็เอนเอียงเข้ากัภรรยา วางอุบายนำมารดาบิดาไปเยี่ยมญาติโดยพาขึ้นยานไปถึงกลางดงลงมารดาบิดาว่า “คุณพ่อคุณแม่ขอรับของง้อเชือกไว้โคทั้งสองจักควบคุมได้ด้วยปฏิภาณในที่นี้มีพวกโจรชุมอยู่ผมจะลงไป” ดังนี้แล้วมอบเชือกไว้ในมือของบิดาแล้วเปลี่ยนเสียงทำเป็นเสียงพวกโจรมารดาบิดาได้ยินเสียงนั้นกล่าวว่า “ลูกเอ๋ยแม่และพ่อแก่แล้วเจ้าจงรักษาตัวเจ้าเถิด” เขาทำเสียงจุกโจรมารดาบิดาแม่ท่านจะร้องอยู่ให้ตายแล้วทิ้งไว้ในดงแล้วกลับไปบ้าน

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสั่งถึงเรื่องนี้ว่า “โมคคัลลานะทำกรรมประมาณเท่านี้ใหม่ในรอกหลายแสนปีด้วยวิบากที่ยังเหลือจึงถูกทุบต้อนั้นและเอียดหมดสิ้น ๑๐๐ อั ตภาพ”^{๓๓}

ผลการวิเคราะห์การศึกษาภูมิธรรมของพระมหาโมคคัลลานะเถระได้รับการแนะนำ การปฏิบัติธรรมจากพระพุทธเจ้า

๑. เป็นผู้เลิศทางอิทธิฤทธิ์เช่นใช้ฤทธิ์ปราบมาร (เทวบุตร) เพราะมารเข้าใจว่าพระเถระมองไม่เห็นตนบันดาลให้เวชยันตประสารทสิ้นสะเทือนเพื่อเตือนสำนึกให้พระอินทร์ไม่ประมาท มัวเมากับบันดาลให้มีคารมาตุปราสาท (บุพพาราม) สิ้นสะเทือนเตือนสำนึกภิกษุผู้จัดจ้านฟุ้งเฟ้อก่อนที่พระศาสดาจะทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุเหล่านั้นใช้ฤทธิ์ทรมาณนั้นโทปนันทนาคราชหายตัวไปปรากฏในพรหมโลกสนทนากับติสสพรหมใช้ฤทธิ์อำนาจการสร้างบุพพารามวิหารของนางวิสาขา

๒. ร่วมกับพระสารีบุตรแสดงธรรมกลับใจหมู่ภิกษุศิษย์พระเทวทัตโดยใช้อิทธิปาฏิหาริย์ อาเทศนาปาฏิหาริย์และอนุสาสนีปาฏิหาริย์ชื่อของท่านในบาลีเรียกว่ามหาโมคคัลลานะ

๓. แม้จะเป็นภิกษุผู้เลิศทางฤทธิ์แต่ท่านมีบทบาทในการแสดงธรรมด้วยเช่น “อนุমানสูตร” ท่านแสดงธรรมแก่ภิกษุณดาบลสูงสูมารัตริชระภคครชนบทโดยแสดงถึงธรรมที่ทำให้เป็นคนว่า ยากเป็นต้นแสดงอวัสสุตปริยายและอวัสสุตปริยายแก่ภิกษุทั้งหลายที่นี้โครธารามกรุงกบิลพัสดุ์^{๓๔}

๔. พระธรรมเทศนาที่พระศาสดาแสดงกับพระมหาโมคคัลลานะที่โดดเด่นก็คืออุบายแก้ ว่าง ๘ ประการคือคิดถึงเรื่องใดอยู่ให้คิดถึงเรื่องนั้นให้มาก ๑) พิจารณาธรรมที่ได้สดับมา ๒) สาธยาย

^{๓๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธรรม, ๒๕๕๘), หน้า๑๔๔-๑๕๐.

^{๓๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธรรม, ๒๕๕๘), หน้า๙๗.

^{๓๓} คุรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๐-๖๓/๗๒-๗๙, อ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๙๐/๒๕, อ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑๙๐/๑๗๐-๑๘๓, พ.ธ.อ. ๑/๘๔-๑๐๗, ๕๗๖-๕๗๘, พ.เถร.อ. (ไทย) ๒/๗๐๑-๗๔๐.

^{๓๔} คุรายละเอียดใน อนุমানสูตร ว่าด้วยการเปรียบตนกับผู้อื่น ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๘๑/๑๘๖.

ที่ได้สดับมา ๓) ยอนช่องหูทั้งสองข้าง ๔) เอามือลูบตัวเอาน้ำล้างหน้า ๕) นึกถึงความสว่างหรือแสงสว่าง ๖) จงกรมเดินกลับไปกลับมา ๗) นอนแบบสี่เหลี่ยม ๘) และภิกษุไม่พึงชูงวงไปสู่ตระกูลจักไม่พูดถ้อยคำอันเป็นเหตุให้ห่มเถียงกันพึงเสพเสนาสนะอันสงัดซึ่งพระศาสดาทรงสรรเสริญ^{๓๕}

๕. พระเถระกล่าวถึงอุศลกรรมที่ตนเคยทำและความเป็นพระอริยะของท่านว่า “เมื่อก่อนเราอาศัยมิตรผู้ลามกตกอยู่ในอำนาจมาราคะมีใจอันประทุษร้ายแล้วได้ฆ่าทั้งมารดาและบิดาเราเข้าถึงกำเนิดนรกหรือมนุษย์อันพรังพร้อมด้วยกรรมลามกยังต้องศีระะแตกตายนี่เป็นกรรมครั้งล่าสุดของเราภพครั้งสุดท้ายยังเป็นอยู่กรรมเช่นนี้ก็ยังมีแก่เราในเวลาใกล้จะตายแม้ในที่นี้เราห่มนประกอบวิเวกยินดีในสมาธิภาวนากำหนดรู้อาสวะทั้งปวงเป็นผู้ไม่มีอาสวะอยู่แม้แผ่นดินอันลึกหนาใครๆกำจัดได้ยากเราผู้ถึงที่สุดแห่งทุกข์พึงให้ไหวได้ด้วยนิ้วหัวแม่เท้าซ้ายเราไม่เห็นอสมิมานะเราไม่มีมานะเรากระทำความยำเกรงอย่างหนักแน่นที่สุดในสามเณร^{๓๖} ในขณะที่ถือกรุปหนึ่งใช้วิธีการแนะนำที่แตกต่างกัน ดังนี้

๒) พระอนุรุทธเถระ

พระเจ้าสุทโธทนมหาราชทรงประชุมศากยสกุลทั้งหลายตรัสว่าถ้าบุตรของเราครองเรือนจักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิประกอบด้วย๗แม้เราหลุมารันต์ดาของเราจักแวดล้อมพระเจ้าจักรพรรดินั้นเทียวไปกับหมู่กษัตริย์แต่บัดนี้บุตรของเราทรงเป็นพระพุทเจ้าแล้วชัตติยกุมารจงเป็นบริวารของพระองค์เถิดพวกท่านจงให้ทารกคนหนึ่งจากตระกูลหนึ่งๆครั้งพระเจ้าสุทโธทนะตรัสอย่างนี้แล้วชัตติยกุมารถึงพันองค์จึงออกผนวชโดยพระดำรัสครั้งเดียวเท่านั้น

สมัยนั้นเจ้าหมานามจึงเข้าไปหาเจ้าศากยะพระนามว่าอนุรุทธะกล่าวว่าพ่ออนุรุทธะบัดนี้ศากยกุมารที่มีชื่อเสียงออกผนวชตามพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงผนวชแล้วไม่มีใครออกผนวชจากการครองเรือนได้ออกผนวชพร้อมเจ้าชาย๕พระองค์และนายอุบาลีบรรดาเจ้าศากยกุมารเหล่านั้นพระภิกษุเถระบรรลุประอรหัตภายในพรรษานั้นเองพระอนุรุทธเถระทำที่พัยจักขุให้บังเกิดพระเทวทัตทำสมาบัติ๘ให้บังเกิดพระอานนทเถระตั้งอยู่ในโศดาปัตติผลพระภุเถระและพระกิมพิลเถระได้บรรลุประอรหัตในภายหลัง ก็พระอนุรุทธเถระนี้เรียนกรรมฐานในสำนักของพระธรรมเสนาบดีแล้วไปบำเพ็ญสมณธรรมปาจิณวิงสหายวันแคว้นเจติยกัตริกแล้วถึงมหาปุริสวิตก๗ประการลำบากในวิตกที่๘ พระศาสดาจึงเสด็จไปในที่นั่นประทับนั่งบนพุทธอาสน์อันประเสริฐที่เขาปูลาดไว้ทรงทำมหาปุริสวิตกที่๘ให้เต็มเสด็จเหาะไปถึงเภสภวันพอพระตถาคตเสด็จไปแล้วเท่านั้นพระเถระก็บรรลุปริชชา๓เป็นพระมหาชีนาสพคิตว่าพระศาสดารู้อย่างไรของเราเสด็จมาประทานมหาปุริสวิตกที่๘ให้เต็มหนึ่งมโนรชของเรานั้นถึงที่สุดแล้ว

ท่านปรารภเทศนาอันไพเราะของพระพุทเจ้าทั้งหลายและธรรมที่ตนแทงตลอดแล้วได้ภาษิตอุทานคาถาเหล่านี้ว่า “พระศาสดาผู้ยอดเยี่ยมในโลกทรงทราบความดำริของเราแล้วเสด็จมาหาเราด้วยมโนมยิตีทางกายเมื่อใดความดำริได้มีแก่เราเมื่อนั้นพระพุทเจ้าทรงแสดงธรรมให้สูงขึ้นพระพุทเจ้าผู้ทรงยินดีในธรรมเครื่องไม่เนิ่นช้าได้ทรงแสดงธรรมเครื่องไม่เนิ่นช้าเรารู้ทั่วถึงธรรมของพระองค์แล้วเป็นผู้ยินดีในพระศาสนาวินชา๓เราก็บรรลุปริชชาโดยลำดับแล้วคำสั่งสอนของพระพุทเจ้าเราก็

^{๓๕}ดูรายละเอียดใน จปลายมานสูตร ว่าด้วยอุบายแก้ความง่วง อง.สตตก. (ไทย) ๒๓/๖๑/๑๑๖-๑๑๗.

^{๓๖}ดูรายละเอียดใน ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๓๘๐-๓๘๕/๖๐-๖๑.

ทำเสร็จแล้ว” ดังนี้ ต่อมาภายหลังพระศาสดาประทับอยู่ณพระเชตวันมหาวิหารทรงสถาปนาท่านไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะว่าอนุรุทธะเป็นยอดของเหล่าภิกษุสาวกผู้มีทิพยจักขุในศาสนาของเรา พระอนุรุทธเถระประสูติในศากยราชตระกูลกรุงกบิลพัสดุ์เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าอมิตตทนะผู้เป็นพระอนุชาของพระเจ้าสุทโธทนะท่านมีพระเชษฐา (พี่ชาย) พระนามว่า “มหานามะ” และพระกนิษฐภคินี (น้องสาว) พระนามว่า “โรหิณี” พระราชาบิดาและพระมารดาทรงเลี้ยงดูเจ้าชายอนุรุทธะเป็นอย่างดี ถ้าต้องการอะไรก็จะจัดทำให้ทุกอย่างดังนั้นเจ้าชายอนุรุทธะจึงไม่เคยได้ยินคำว่า “ไม่มี” เลย

วันหนึ่งเจ้าชายมหานามะได้ปรารภว่าบรรดาเจ้าชายศากยราชตระกูลต่างออกบวชในพระธรรมวินัยหมดแล้วแต่ตระกูลของเรายังไม่มีใครออกบวชเลยจึงนำเรื่องนี้ไปปรึกษากับเจ้าชายอนุรุทธะว่าในระหว่างเราสองคนคนใดคนหนึ่งจะต้องออกบวชเบื้องต้นเจ้าชายอนุรุทธะให้พี่ชายออกบวชส่วนตนจะอยู่ครองเรือนเองเจ้าชายมหานามะจึงบอกสอนงานที่ต้องทำในการครองเรือนต่างๆมีการทำไร่นา เป็นต้น

เจ้าชายอนุรุทธะได้ฟังคำของพระเชษฐาแล้วพิจารณาเห็นว่าการครองเรือนเป็นสิ่งที่ทำได้ยากมีแต่ความลำบากเดือนร้อนจึงคิดว่าจะขอบวชแทนแล้วไปขออนุญาตจากพระมารดาแต่พระมารดากลับตั้งข้อแม้ว่าถ้าหากจะบวชต้องไปชวนพระเจ้าภัททิยราชาให้ออกบวชด้วยท่านจึงไปชวนพระเจ้าภัททิยราชาจนทรงยินยอมจากนั้นได้เดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่อนุพยัญวัณแคว้นมัลลสะพร้อมด้วยเจ้าชายอานนท์, เจ้าชายภค, เจ้าชายกิมพิละ, เจ้าชายเทวทัตและอุบาลี (นายภูษามาลา) ทั้งหมดได้ทูลขออุปสมบทพระพุทธเจ้าทรงประทานให้ด้วยบวชวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทาโดยอุบาลีเป็นผู้บวชก่อนจากนั้นทั้งหมดจึงได้อุปสมบทในพระธรรมวินัย

หลังอุปสมบทแล้วพระอนุรุทธะได้เรียนกรรมฐานจากสำนักพระสารีบุตรเถระแล้วลาไปพำนักอยู่ณป่าจันทวันสหายวันแคว้นเจตวันในที่นั้นท่านได้พิจารณาหาปุริสวิตก ๗ ข้อได้แก่

๑. ธรรมนี้เป็นของผู้มีกน้อยไม่ใช่ของผู้มีมาก
๒. ธรรมนี้เป็นของผู้สันโดษไม่ใช่ของผู้ไม่สันโดษ
๓. ธรรมนี้เป็นของผู้สงบแล้วไม่ใช่ของผู้ยินดีในหมู่คณะ
๔. ธรรมนี้เป็นของผู้ปรารภความเพียรไม่ใช่ของผู้เกียจคร้าน
๕. ธรรมนี้เป็นของผู้มีสติมั่นคงไม่ใช่ของผู้มีสติหลง
๖. ธรรมนี้เป็นของผู้มีใจมั่นคงไม่ใช่ของผู้มีใจไม่มั่นคง
๗. ธรรมนี้เป็นของผู้มีปัญญาดีไม่ใช่ของผู้มีปัญญาทราม

ขณะนั้นพระพุทธเจ้าทรงทราบจึงมีพระดำรัสสอนโมทนาแล้วตรัสให้ตรีกอีกข้อหนึ่งคือ

๘. ธรรมนี้เป็นของผู้ยินดีในธรรมที่ไม่เนิ่นช้าไม่ใช่ของผู้ยินดีในธรรมที่เนิ่นช้า

ท่านน้อมรับพระพุทธานุญาตและตรีกครองด้วยสติปัญญาแล้วชวนชวายบำเพ็ญความเพียรอย่างแรงกล้าไม่นานก็บรรลุพระอรหัตตผลสำเร็จเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนาหลังจากที่บรรลุธรรมแล้วท่านมักตรวจดูสัตว์โลกด้วยทิพยจักขุ (ตาทิพย์) เสมอพระพุทธองค์จึงทรงยกย่องไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะด้านผู้มีทิพยจักขุญาณและพระอนุรุทธเถระดำรงชีวิตอยู่มากจนถึงหลังพุทธปรินิพพานในวันที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานที่สาละวันทยานเมืองกุสินาราท่านก็อยู่ที่นั่นเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการจัดพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพและร่วมในการทำปฐมสังคายนาด้วยจากนั้นไม่นานท่านก็ได้นิพพานภายใต้ร่มไม้ในหมู่บ้านเวฬุวะแคว้นวัชชีและได้ทิพยจักขุญาณญาณคือทิพยจักขุ

ความรู้คู่ดวงตาทิพย์เป็นญาณพิเศษของพระพุทธเจ้าและท่านผู้ได้อภิญญาทั้งหลายทำให้สามารถ
 เล็งเห็นหมู่สัตว์ที่เป็นไปต่างๆพระอนุรุทธเถระเป็นพระสาวกผู้มีทิพยจักขุญาณจนได้รับยกย่องเป็น
 เอตทัคคะในด้านนี้^{๓๗}

**ผลการวิเคราะห์การศึกษาภูมิธรรมของพระอนุรุทธเถระได้รับการแนะนำการปฏิบัติ
 ธรรมจากพระพุทธเจ้า พบว่า**

๑. เป็นผู้เลิศทางมีทิพยจักขุ (ตาทิพย์)

๒. พระเถระนี้เป็นน้องชายของเจ้ามหานามสากยะท่านอนุรุทธะเป็นสุขุมลชาติอยู่ใน
 ปราสาท๓ฤดูเมื่อพวกสากยกุมารที่มีชื่อเสียงต่างพากันออกผนวชตามพระศาสดาแล้วทั้งสองพี่น้องจึง
 ปรีชากันว่าสกุลเราไม่มีใครออกบวชเลยถ้าเช่นนั้นน้องหรือพี่จักบวชดี? เจ้าอนุรุทธะกล่าวว่าตนเอง
 เป็นสุขุมลชาติละเอียดอ่อนบวชไม่ได้ขอพี่จงบวชเถิดเจ้ามหานามะจึงพราสอนเรื่องการครองเรือนการ
 ทำนาการโลกการเก็บเกี่ยวการนวดเป็นต้นเจ้าอนุรุทธะเห็นความยุ่งยากในการครองเรือนการหาเลี้ยง
 ชีพจึงเปลี่ยนใจขอบวชเองท่านจึงขออนุญาตมารดาออกบวชแล้วพร้อมกับพระเจ้าภัททิยะเจ้าอนุ
 รุทธะเจ้าอาณนทเจ้าภคเจ้ากิมพิละเจ้าเทวทัตและอุบาสีช่างผม

๒. ท่านพระอนุรุทธะนี้เป็นผู้เข้ามานั่งที่พระศาสดาทรงเข้าจึงทำให้ท่านรู้ว่าพระศาสดา
 ปรินิพพานแล้วหรือว้าย? หลังจากเสด็จปรินิพพานแล้วท่านได้กล่าวคาถาว่า

“ลมหายใจเข้า ลมหายใจออกของพระผู้มีพระภาคผู้มีพระทัยมั่นคง

ผู้คงที่ ไม่มีแล้วพระมุนีผู้ไม่หวั่นไหว ทรงมุ่งไฝ่สันติ ปรินิพพานเสียแล้ว

พระองค์ผู้มีพระทัยไม่หตุ่ทรองดอกกลิ่นเวทนาได้ มีพระทัยหลุดพ้นแล้ว

ดวงดวงประทีปที่เคยโชติช่วงดับไปฉะนั้น”

๓. วันหนึ่งท่านกล่าวถึงความเป็นไปได้ในพระศาสนาของท่านเป็นต้นว่า “พระอนุรุทธะเป็น
 นักปราชญ์มีปริชาหาอาสวะมิได้เที่ยวเลือกหาเอาแต่ผ้าบังสกุลครั้งได้มาแล้วก็มาชักย้อมนุ่งห่มเรา
 รู้ทั่วถึงธรรมชาติของพระองค์เป็นผู้ยินดีในพระศาสนาปฏิบัติตามคำพราสอนอยู่เราบรรลุนิพพานโดย
 ลำดับได้ทำตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเสร็จแล้วเราถือการนั่งเป็นวัตร (เนสซชิกังคะ) มาเป็นเวลา
 ๕๕ปีเรากำจัดความง่วงเหงาหาวนอนมาเป็นเวลา ๒๕ ปี”^{๓๘} การเผยแพร่ธรรมตามภูมิรู้และภูมิธรรม
 ที่แตกต่างกันดังพระเถระ ต่อไปนี้

๓) พระมหากัสสปเถระ

ภูมิหลังของพระมหากัสสปเถระเป็นพระสาวกผู้ใหญ่ที่มีบทบาทสำคัญในการประกาศ
 พระพุทธศาสนาท่านถือกำเนิดในตระกูลพราหมณ์กัสสปโคตรเดิมชื่อว่า ปิปปผลิแต่คนทั่วไปมักเรียก

^{๓๗} ดูรายละเอียดใน วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๓๐-๓๓๒/๑๖๗-๑๗๓, อ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๙๒/๒๕, อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๓๐/๒๗๘-๒๘๖, อ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๒๐๔-๒๑๒, ข.เถร.อ. (ไทย) ๒/๔๘๘-๕๐๕, คณาจารย์
 สำนักพิมพ์เสียงเชียง, อนุพุทธประวัติ : หนังสือเรียนนักเรียนชั้นโทฉบับมาตรฐานบูรณาการชีวิต, กรุงเทพมหานคร
 : เสียงเชียง, ๒๕๕๐ หน้า ๑๓๒-๑๓๕.

^{๓๘} ดูรายละเอียดใน วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๓๐-๓๓๒/๑๖๗-๑๗๓, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๒๒/๑๖๘, อ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๙๒/๒๕, อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๓๐/๒๗๘-๒๘๖, อ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๒๐๔-๒๑๒, ข.เถร. (ไทย) ๒๖/๘๖๖-๙๐๔/๔๘๗-๔๘๘, ข.เถร.อ. (ไทย) ๒/๔๘๘-๕๐๕, คณาจารย์สำนักพิมพ์เสียงเชียง, อนุพุทธประวัติ :
 หนังสือเรียนนักเรียนชั้นโทฉบับมาตรฐานบูรณาการชีวิต, กรุงเทพมหานคร : เสียงเชียง, ๒๕๕๐ หน้า ๑๓๒-๑๓๕.

ท่านตามชื่อโคตรว่ากัสสปะเมื่อเจริญวัยจนมีอายุ ๒๐ ปีบิดามารดาต้องการให้ครองเรือนจึงจัดให้แต่งงานกับนาทัททกาปิลานีผู้มีอายุ ๑๖ ปีซึ่งเป็นธิดาของพราหมณ์สกุลโกเลียโคตรในเมืองสาคละ

ก่อนแต่งงานปีผลิมาณพและนางภัททกาปิลานีไม่มีความต้องการในเรื่องกามราคะเลย แต่ก็ไม่สามารถที่จะขัดใจบิดามารดาได้และเมื่อบิดามารดาทั้งสองกำหนดวันเรียบริ้อยแล้วจึงแอบเขียนจดหมายแล้วให้คนรับใช้นำไปส่งพอมายังกลางทางคนใช้ทั้งสองมาณพบกันและฉีกจดหมายออกอ่านแล้วเขียนขึ้นใหม่บรรยายถึงความรักที่ทั้งสองมีต่อกันแล้วนำไปส่งบิดามารดาจึงได้จัดพิธีวิวาห์มงคลอย่างยิ่งใหญ่

ครั้งแต่งงานแล้วทั้งสองก็ไม่มีความยินดีอภิรมย์ในเรื่องกามคุณดั่งนั้นเวลาเช้านอนจึงใช้พวงมาลัยคั่นกลางไว้ต่อมาสองสามีภรรยาได้รับสืบทอดสมบัติทุกอย่างของบิดามารดาที่เสียชีวิตไปจากนั้นไม่นานพิจารณาเห็นว่าการอยู่ครองเรือนเป็นทุกข์มีแต่คอยรับบาปจากการงานที่คนอื่นทำไว้จึงปรึกษากันว่าจักออกบวชเพื่ออุทิศตนต่อพระอรหันต์ในโลก

เมื่อบวชแล้วได้แยกกันไปคนละทิศฝ่ายนางภัททกาปิลานีเดินทางไปทางซ้ายจนลู่ถึงสำนักภิกษุณีของพระปชาบดีโคตมีเถรีจึงขอบวชแล้วประพฤติธรรมจนบรรลุพระอรหัตตผลและได้รับยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะฝ่ายภิกษุณีด้านผู้มีบุพเพนิวาสานุสสติญาณ ส่วนปีผลิเดินไปทางขวาจนลู่ถึงต้นพทุตตนิโครธ (ต้นไทร) ซึ่งตั้งอยู่ระหว่างเขตกรุงราชคฤห์กับเขตนาลันทาต่อกันครั้งเข้าไปใกล้แล้วเห็นพระบรมศาสดาประทับนั่งอยู่เกิดความเลื่อมใสจึงเข้าไปกราบถวายบังคมและทูลขออุปสมบทในพระธรรมวินัยพระพุทธองค์ประทานให้ด้วยวิธีโอวาทปฏิคคหุပ္สัมปทา คือให้รับเอาพระโอวาท ๓ ข้อได้แก่

๑. กัสสปะเธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า “เราจักเข้าไปตั้งความละอายและความเกรงใจไว้ในภิกษุทั้งที่เป็นผู้เฒ่าทั้งที่เป็นผู้ใหม่ทั้งที่เป็นผู้ปานกลางอย่างแรงกล้า”

๒. กัสสปะเธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า “เราจักพึงธรรมบทใดบทหนึ่งซึ่งประกอบด้วยกุศลเราจักเงี้ยทูลฟังธรรมแล้วพิจารณาเนื้อความแห่งธรรมนั้น”

๓. กัสสปะเธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า “เราจักไม่ละสติที่ไปในกายคือพิจารณาร่างกายเป็นอารมณ์”

พระมหากัสสปะกล่าวกับพระอานนทีในภายหลังว่า “ดูก่อนผู้มาอายุเราเป็นหนี้บริโภคนก่อนข้าวของราษฎรถึง ๑ สัปดาหวันที่ ๘ พระอรหัตตผลจึงบังเกิดขึ้น”

พระมหากัสสเถระเป็นผู้ยึดมั่นในพระธรรมวินัยเป็นอย่างยิ่งพระพุทธองค์ได้ตรัสรู้ชมเชยอยู่เสมอและทรงประทานผ้าสังฆาฏิผืนใหม่ให้แทนของท่านซึ่งเก่ามากแล้วรับผ้าของท่านไปครองแทนตั้งแต่นั้นมาท่านจึงอธิษฐานถือธุดงค์อย่างเคร่งครัด ๓ อย่างคือ ๑) ถือทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ๒) ถือเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร ๓) ถืออยู่ป่าเป็นวัตรดั่งนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงยกย่องแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเอตทัคคะด้านผู้ทรงธุดงค์คุณ

ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกระทำการเปลี่ยนจีวรอย่างนี้แล้วทรงห่มจีวรที่พระเถระห่มแล้วพระเถระก็ห่มจีวรของพระศาสดาในสมัยนั้นแผ่นดินแม้ไม่มีเจตนาที่หวนไหวจนถึงน้ำร่องแผ่นดินเหมือนจะกล่าวอย่างว่าข้าแต่พระองค์ผู้เจริญท่านได้กระทำการที่ทำให้ได้ยากจีวรที่พระองค์ห่มชื่อว่าเคยให้แก่พระสาวกย่อมไม่มีเราไม่สามารถจะทรงคุณของท่านทั้งหลายได้ฝ่ายพระเถระคิดว่าบัดนี้เราได้จีวรที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายใช้สอยแล้ว (จีวรของพระองค์ก็คือจีวรที่ขมิถุการพรมนำมาถวายซึ่งจีวร

นั่นพระพุทธเจ้าในอดีตเคยทรงใช้สอยแล้ว) บัดนี้สิ่งที่เราควรทำให้ยิ่งไปกว่านี้มีอยู่หรือตั้งนี้จึงกระทำการบันลือสมათานธุดงค์ ๑๓ ข้อในสำนักพระพุทธเจ้านั้นแลเป็นปุถุชนเพียง๗วันในวันที่๘ก็บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย

พระศาสดาทรงสรรเสริญพระกัสสปเถระโดยนัยเป็นต้นว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลายกัสสปะเปรียบเหมือนดวงจันทร์เข้าไปหาตระกูลไม้คั่นองกายไม้คั่นองจิตเป็นผู้ใหม่เป็นนิตยไม่ทะนงตัวในตระกูล” ภายหลังนั้นในท่ามกลางแห่งหมู่พระอริยะทรงตั้งไว้ในตำแหน่งอันเลิศของภิกษุผู้ทรงไว้ซึ่งธุดงค์ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลายบรรดาภิกษุผู้สาวกของเราผู้ถือธุดงค์มหากัสสปะเป็นเลิศ”

ในคราวถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระขณะที่มัลลกษัตริย์กำลังจุดเพลิงปรากฏว่าไฟไม่ติด จึงสอบถามพระอนุรุทธเถระทราบว่าเป็นเช่นนั้นเพราะเป็นความประสงค์ของเทวดาที่ให้อรพระมหากัสสปะซึ่งกำลังเดินทางมาครั้งพระเถระมาถึงแล้วได้พาภิกษุ ๕๐๐รูปทำประทักษิณรอบจิตกาธานครบแล้วก็กราบถวายบังคมเสร็จแล้วเพลิงได้ลุกโชนเผาไหม้พระพุทธสรีระเป็นที่น่าอัศจรรย์ยิ่งนัก และพระมหากัสสปะเถระได้เป็นกำลังสำคัญในการประกาศพระพุทธศาสนาจนประดิษฐานมั่นคงมาถึงทุกวันนี้และบทบาทที่สำคัญที่สุดคือเป็นผู้ริเริ่มและเป็นประธานในการทำปฐมสังคายนาณถ้ำสัตตบรรณคูหาข้างภูเขาเวภารบรรพตกรุงราชคฤห์

การทำสังคายนาครั้งแร่นี้ปรารถนาเหตุที่พระสุภัททอุทตมบรรพชิตกล่าวจ้วงจาบพระธรรมวินัยในคราวที่ท่านเดินทางมาจากกรุงกุสินาราพระเถระดำริว่าพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานเพียง๗เท่านั้นยังมีภิกษुकกล่าวจ้วงจาบพระธรรมวินัยต่อไปจักเป็นอันตรายต่อพระศาสนาจึงชักชวนภิกษุสาวกให้ร่วมทำสังคายนาในวันเพ็ญเดือน๑๐หลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้๓เดือนโดยพระอุปาสีรับหน้าที่เป็นผู้วิสันหาพระวินัยและพระอานนทรับหน้าที่เป็นผู้วิสันหาพระธรรมใช้เวลารวม๗เดือนจึงสำเร็จมีภิกษุเข้าร่วมประมาณ ๕๐๐ รูปพระเจ้าอชาตศัตรูทรงเป็นผู้อุปถัมภ์

นอกจากนั้นพระมหากัสสปะเถระได้บำเพ็ญประโยชน์ในพระพุทธศาสนาจนสิ้นอายุชัยก่อนนิพพาน ๑ วันท่านได้กล่าวให้โอวาทแก่ภิกษุสงฆ์และพุทธบริษัทไม่ให้ประมาทในการทำ ความเพียรและไม่ต้องโศกเศร้าเสียใจแล้วจึงนิพพาน ณ กุกกุฏสัปปาตบรรพตกรุงราชคฤห์รวมอายุได้ ๑๒๐ ปี

พระมหากัสสปะตำหนิพระอานนทและประกาศคุณของตน

สมัยหนึ่งท่านพระมหากัสสปะอยู่ณพระเวฬุวันกถกนิวาปสถานกรุงราชคฤห์ก็สมัยนั้นท่านพระอานนทที่เที่ยวจาริกไปในทักษิณาครีชนบทพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ก็โดยสมัยนี้แลภิกษุผู้เป็นสิทธิวิหาริกของท่านประมาณ ๓๐ รูปโดยมากยังเป็นเด็กหนุ่มพากันลาสิกขาเวียนมาเพื่อความ เป็นหินเพศ (คฤหัสถ์)

ครั้งนั้นท่านพระอานนทที่เที่ยวจาริกไปตามชอบใจในทักษิณาครีชนบทแล้วกลับไปสู่พระเวฬุวันเข้าไปหาท่านพระมหากัสสปะถึงที่อยู่ครั้งเข้าไปหาแล้วไหว้พระมหากัสสปะนั่งณที่ควรส่วนข้างหนึ่งเมื่อท่านพระอานนทนั่งเรียบร้อยแล้วท่านพระมหากัสสปะได้กล่าวปราศรัยกับพระอานนทว่า อานนทผู้มีอายุพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัยอำนาจประโยชน์เท่าไรหนอจึงทรงบัญญัติการขบฉันถึง๓หมวดในตระกูลเข้าไว้

ท่านพระอานนทกล่าวว่าข้าแต่ท่านกัสสปะผู้เจริญพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัยอำนาจประโยชน์๓ข้อจึงได้ทรงบัญญัติการขบฉันถึง๓หมวดในตระกูลเข้าไว้คือเพื่อข่มคนหน้าด้านเพื่อให้ภิกษุ

ผู้มีศีลเป็นที่รักอยู่เป็นสุขและเพื่ออนุเคราะห์ตระกูลโดยเหตุที่พวกมีความปรารถนาลามกอาศัยสมัครพรรคพวกแล้วจะพึงทำสงฆ์ให้แตกกันได้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัยอำนาจประโยชน์ ๓ ข้อเหล่านี้แหละจึงได้ทรงบัญญัติการขบฉันถึงสามหมวดในตระกูลเข้าไว้

กัสสปะ“อานนท์ผู้มีอายุเมื่อเป็นเช่นนี้เธอเที่ยวไปกับภิกษุเหล่านี้ผู้ไม่คุ่มครองทวารในอินทรีทั้งหลายไม่รู้จักประมาณในโภชนะไม่ประกอบความเพียรเพื่อประโยชน์อะไรเล่าเธอมีแต่จาริกไปเหยียบย่ำข้าวกล้ามีแต่จาริกไปเบียดเบียนตระกูลอานนท์ผู้มีอายุบริษัทของเธอยอมหลุ่หลุดไปสัทธิวิหาริกของเธอซึ่งโดยมากเป็นผู้ใหม่ยอมแตกกระจายไปเธอนี้ยังเป็นเด็กไม่รู้จักประมาณ”

อานนท์“ข้าแต่ท่านผู้เจริญบนศีรษะขอกระผมผมหงอกแล้วมิใช่หรือถึงอย่างนั้นพวกกระผมก็ยังไม่พ้นจากท่านพระมหากัสสปะว่าเป็นเด็ก” กัสสปะ“ก็เป็นจริงอย่างนั้นอานนท์ผู้มีอายุเธอยังไปเที่ยวกับภิกษุใหม่ๆเหล่านี้ผู้ไม่คุ่มครองทวารในอินทรีทั้งหลายไม่รู้จักประมาณในโภชนะไม่ประกอบความเพียรเธอมีแต่จาริกไปเหยียบย่ำข้าวกล้ามีแต่จาริกไปเบียดเบียนตระกูลอานนท์ผู้มีอายุบริษัทของเธอยอมหลุ่หลุดไปสัทธิวิหาริกของเธอซึ่งโดยมากเป็นผู้ใหม่ยอมแตกกระจายไปเธอนี้ยังเป็นเด็กไม่รู้จักประมาณ”

ภิกษุณีอุลลันนทาได้ยินแล้วคิดว่าทราบว่าเป็นเจ้าอานนท์เป็นนุณีเปรี๊ยะปราชญ์ ๔ ถูกพระผู้เป็นเจ้ามหากัสสปะรุกรานด้วยวาหะว่าเป็นเด็กไม่พอใจจึงเปล่งวาจาแสดงความไม่พอใจว่าอะไรเล่าพระผู้เป็นเจ้ามหากัสสปะผู้เคยเป็นอัญญเดียรถีย์จึงสำคัญพระคุณเจ้าอานนท์ผู้เป็นนุณีเปรี๊ยะปราชญ์ว่าตนควรรุกรานด้วยวาหะว่าเป็นเด็กท่านพระมหากัสสปะได้ยินภิกษุอุลลันนทากล่าววาจาแล้ว

ครั้งนั้นแลท่านมหากัสสปะจึงกล่าวกับพระอานนท์ว่า “อานนท์ผู้มีอายุภิกษุณีอุลลันนทา ยังไม่ทันพิจารณา ก็กล่าววาจาพล่อยๆเพราะเราเองปลงผมและหนวดนุ่งห่มผ้ากาสาพัศตร์ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตไม่นึกเลยว่าเราบวชอุทิศศาศาอื่นนอกจากพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นครั้งก่อนเมื่อเรายังเป็นคฤหัสถ์เคยคิดว่าฆราวาสข้างคับแคบเป็นทางมาแห่งธูสิบรรพชาปลดปล่อยผู้ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์โดยส่วนเดียวประดุจสังข์ขัดไม้ไซ้ทำได้ง่ายนักทางที่ดีเราควรปลงผมและหนวดนุ่งห่มผ้ากาสาพัศตร์ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต

สมัยต่อมาเราทำผ้าสังฆาฏิแห่งผ้าที่เก่าปลงผมและหนวดนุ่งห่มผ้ากาสาพัศตร์ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตอุทิศเฉพาะท่านผู้เป็นพระอรหันต์ในโลกเมื่อบวชแล้วยังเดินไปสิ้นระยะทางไกลได้พบพระผู้มีพระภาคเจ้าระหว่างเมืองราชคฤห์กับบ้านนาลันทคามกำลังประทับนั่งอยู่ณพหุุตตเจดีย์พอบพบเข้าแล้วก็รำพึงอยู่ว่าเราพบพระศาสดาก็เป็นอันพบพระผู้มีพระภาคเจ้าเราพบพระสุคตก็เป็นอันพบพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเราพบพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็เป็นอันพบพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยผู้มีอายุเรานั้นจึงชบเศียรเกล้าลงแทบพระบาทพระผู้มีพระภาคเจ้าว่าข้าแต่พระองค์ผู้เจริญพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระศาสดาของพระองค์ข้าพระองค์เป็นสาวกข้าแต่พระองค์ผู้เจริญพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระศาสดาของข้าพระองค์ข้าพระองค์เป็นสาวก” ดังนี้

เมื่อกราบทูลอย่างนี้แล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกับเราว่าดูก่อนกัสสปะผู้ใดเล่ายังไม่ทราบชัดถึงสาวกผู้ประมลมาด้วยจิตทั้งหมดอย่างนี้แล้วจะพึงพูดว่ายังไม่เห็นเลยจะพึงพูดว่าเห็นศีรษะของผู้นั้นจะพึงแตกดูก่อนกัสสปะแต่เรารู้จึงพูดว่าเห็นอยู่จึงพูดว่าเห็นเพราะเหตุนี้แหละกัสสปะ

ปะเธอฟังศึกษาอย่างนี้ว่าเราจักเข้าไปตั้งหิริโอตตตัปปะอย่างแรงกล้าในภิกษุทั้งหลายผู้เป็นเถระผู้นวณะ มัชฌิมะเราจักฟังธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งประกอบด้วยกุศลจักรกระทำธรรมนั้นทั้งหมดให้เกิด ประโยชน์เจียโสตตตบพระธรรมเราจักไม่ละกายคตาสติที่สหระตด้วยกุศลก่อนกัสนปะเธอฟังศึกษา อย่างนี้แหละ

ดูก่อนผู้มีอายุพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงโอวาทด้วยพระโอวาทนี้เสด็จลุกอาสนะแล้วทรง หลีกไปดูก่อนผู้มีอายุเราเป็นหนี้บริโศกก่อนข้าวของราษฎรถึง๑สัปดาห์วันที่๘พระอรหัตตผลจึง ปรากฏขึ้นคราววันพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจากหนทางตรงไปยังโคนต้นไม้แห่งหนึ่งเราจึงเอาผ้าสังฆาฏิ แห่งผ้าที่เก่าปูเป็น๔ชั้นถวายแล้วกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่าข้าแต่พระองค์ผู้เจริญขอพระผู้มีพระ ภาคเจ้าประทับนั่งบนผ้าผืนนี้เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ข้าพระองค์ตลอดกาลนานดูก่อนอาวุโส พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งบนอาสนะที่จัดถวายครั้นประทับนั่งแล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกับ เราว่ากัสนปะผ้าสังฆาฏิแห่งผ้าที่เก่าของเธอผืนนี้อ่อนนุ่มเราก็กกราบทูลว่าข้าแต่พระองค์ผู้เจริญว่า ดูก่อนกัสนปะเธอจักครองผ้าบังสุกุลที่ทำด้วยผ้าปานซึ่งยังใหม่หรือเราก็กกราบทูลว่าข้าแต่พระองค์ผู้ เจริญข้าพระองค์จักครองผ้าบังสุกุลที่ทำด้วยผ้าปานซึ่งยังใหม่ของพระผู้มีพระภาคเจ้าดังนี้

ดูก่อนอาวุโสเราได้อบถถวายผ้าสังฆาฏิแห่งผ้าที่เก่าแต่พระพุทธรเจ้าและได้รับผ้าบังสุกุลที่ ทำด้วยผ้าปานซึ่งยังใหม่ของพระผู้มีพระภาคเจ้าเกิดแต่พระธรรมอันธรรมนิรมิตแล้วเป็นธรรมทายาท จึงรับผ้าบังสุกุลที่ทำด้วยผ้าปานซึ่งยังใหม่ ดูก่อนอาวุโสเราหวังสังตจากกามสังตจากอกุศลกรรมแล้ว เข้าถึงปฐมฌานมีวิตกมีปิติและสุขอันเกิดแต่วิเวกอยู่ดูก่อนอาวุโสเราหวังฯ (อนุบุพพิหารสมาบัติ๙ และอภิถญา๕)

ดูก่อนอาวุโสเราทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติอันหาอาสวะมิได้เพราะอาสวะสิ้นไป ด้วยปัญญาอันรู้ยิ่งเองในทิวาธรรมเข้าถึงอยู่ผู้ใดสำคัญเราว่าควรปรับด้วยอภิถญา๖ผู้นั้นก็ควรสำคัญ๗ ๗ คอกหรือ๗คอกครึ่งว่าจะฟังปกปิดด้วยใบตาลได้ ก็แลภิกษุณีถูลนันทาเคลื่อนจากพรหมจรรย์เสีย แล้ว (ไม่อาจนุ่งห่มผ้ากาสายะไปได้เพราะผ้าเป็นเหมือนมีหนามแหลมทิ่มแทงอยู่เมื่อนุ่งผ้าขาวอมพัน ความรู้สึกนั้น

ผลการศึกษาภูมิธรรมของพระมหากัสนปะเถระได้รับการแนะนำการปฏิบัติธรรมจาก พระพุทธรเจ้า พบว่า

๑. เป็นภิกษุสาวกผู้เลิศทางธุดงค์
๒. เป็นประธานสังคายนาธรรมวินัยครั้งที่๑
๓. เป็นผู้ที่พระศาสดาทรงยกย่องว่าเป็นผู้สันโดษในปัจจุบัน “ดูก่อนภิกษุทั้งหลายพวกเธอ จงเป็นประดุจพระจันทร์จงปรากฏกายปรากฏจิตออกเป็นผู้ใหม่เป็นนิตยเป็นผู้ไม่คะนองในสกุลทั้งหลาย เข้าไปสู่สกุลเดิมดูก่อนภิกษุทั้งหลายเปรียบเหมือนบุรุษถึงปรากฏกายปรากฏจิตและดูบ่อน้ำซึ่งคร่ำคร่า หรือที่เป็นหลุมเป็นบ่อบนภูเขาหรือแม่น้ำที่ขาดเป็นห้วงฉันใดพวกเธอจงเป็นประดุจพระจันทร์จง ปรากฏกายปรากฏจิตออกเป็นผู้ใหม่เป็นนิตยไม่คะนองในสกุลเข้าไปสู่สกุลฉนนันดูก่อนภิกษุทั้งหลายกัสน ปะเปรียบประดุจพระจันทร์ปรากฏกายปรากฏจิตออกแล้วเป็นผู้ใหม่อยู่เป็นนิตยไม่คะนองในสกุล ทั้งหลายเข้าไปสู่สกุล

กัสนปะเป็นผู้พอใจดีใจด้วยลาภตามที่เป็นของตนฉันใดก็เป็นผู้พลอยพอใจดีใจด้วยลาภ ของชนเหล่าอื่นฉันนั้น”

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามพระมหากัสสปะว่า เธอเล็งเห็นประโยชน์อะไรจึงอยู่ป่าเป็นวัตรบิณฑบาตเป็นวัตรทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตรเป็นผู้ทรงไตรจีวรเป็นวัตรเป็นผู้มกน้อยเป็นวัตรเป็นผู้สันโดษเป็นวัตรเป็นผู้สงัดจากหมู่เป็นวัตรเป็นผู้ไม่คลุกคลีด้วยหมู่เป็นวัตรเป็นผู้ปรารถนาความเพียรและกล่าวสรรเสริญแห่งการปรารถนาความเพียรดังนี้

พระมหากัสสปะกราบทูลว่า ข้าพระองค์เล็งเห็นอำนาจประโยชน์๒ประการคือเล็งเห็นการอยู่เป็นสุขในทิวาสธรรม (สุขในปัจจุบัน) และอนุเคราะห์ประชุมชนในภายหลังจะได้ถือแบบอย่าง

พระศาสดาตรัสว่า ดีละดีละ กัสสปะ ได้ยินว่า เธอปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์โลกเพื่อเกื้อกูลเพื่อความทุกข์แก่เวทดาและมนุษย์ทั้งหลายดูก่อนกัสสปะเพราะเหตุนี้แล เธอจงทรงผ้าบังสุกุลอันไม่น่านุ่มห่มจงเที่ยวบิณฑบาตและจงอยู่ในป่าเถิดฉะนี้

๔. ท่านปริณิพพานเมื่ออายุ ๑๒๐ ปีที่เชิงเขากุฏกุฎสัมปาทะแคว้นมคธซึ่งพระพุทธเจ้าทรงให้พระกัสสปะเป็นเลิศทางธุดงค์ คำว่า ธุดงค์ แปลว่า องค์คุณเป็นเครื่องกำจัดกิเลส, องค์คุณของผู้กำจัดกิเลสธุดงค์เป็นข้อวัตรปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้แต่ไม่มีการบังคับแล้วแต่ผู้ใดจะสมัครใจปฏิบัติเป็นอุบายวิธีกำจัดกิเลสทำให้เกิดความมกน้อยสันโดษยิ่งขึ้นธุดงค์ที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้มี ๑๓ อย่างมีใช้ผ้าบังสุกุลเป็นวัตรอยู่ป่าเป็นวัตร เป็นต้น^{๓๙} จากกรณีศึกษา พบว่า การเผยแพร่ธรรมของพระพุทธองค์ทรงแนะนำการปฏิบัติตามภูมิธรรมของพระสาวกอนันนทร

๓.๔.๓ การเผยแพร่พระพุทธศาสนาแบบการถาม-ตอบ

การถาม-ตอบในการเผยแพร่พุทธศาสนาของพระพุทธเจ้านั้นได้ทรงใช้การถาม-ตอบเป็นการสื่อสารให้ผู้ฟังได้เข้าใจในหลักธรรม ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างการถาม-ตอบของพระพุทธเจ้ากับพระสาวกในการสื่อสาร ดังนี้

๑) พระลक्षणภูภททียเถระ

ท่านพระเถระนี้เคยบังเกิดในตระกูลที่มีโอกาสมากในกรุงหงสาวดีครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระวันหนึ่งไปพระวิหารฟังธรรมสมัยนั้นท่านเห็นพระภิกษุผู้มีเสียงไพเราะรูปหนึ่งในพระศาสดาทรงสถาปนาไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเกิดจิตคิดว่า อัจฉริยะหนอต่อไปในอนาคตเราพึงเป็นยอดของเหล่าภิกษุผู้มีเสียงไพเราะในศาสนาของพระเจ้าพระองค์หนึ่งเหมือนภิกษุนี้จึงนิมนต์พระศาสดาถวายมหาทานแต่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข๗วันแล้วหมอบลงแทบพระบาทของพระศาสดาตั้งความปรารถนาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญด้วยผลแห่งทานนี้ข้าพระองค์มิได้หวังสมบัติอื่นแต่ในอนาคตกาลขอข้าพระองค์พึงเป็นยอดของเหล่าภิกษุผู้มีเสียงไพเราะในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งเถิด

^{๓๙} วิทย.มหา. ข้อ ๖๑๔-๖๒๙ ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๕๔/๒๕๖-๒๖๐, ส.นิ. ข้อ ๔๗๐-๔๗๓ ส.นิ. ข้อ ๔๗๐-๔๘๒ อ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๙๑/๒๕, ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๐๕๔-๑๐๙๓/๕๑๒-๕๑๗, ปรมัตถที่ปนีอรรถกถา ขุ.เถร. เล่ม ๒/๓/๔/๓๕๒, คณาจารย์สำนักพิมพ์เสียงเชียงใหม่, อนุพุทธประวัติ : หนังสือเรียนนันทธรรมชั้นโทฉบับมาตรฐาน บูรณาการชีวิต, กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๕๐ หน้า ๖๗-๗๑.

พระศาสดาทรงตรวจดูอนาคตก็ทรงเห็นสำเร็จจริงทรงพยากรณ์ว่ากรรมของท่านนี้จักสำเร็จในที่สุดแห่งแสนกัปนี้ในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคตมจักอุบัติขึ้นท่านจะเป็นยอดของเหล่าภิกษุผู้มีเสียไฟเพราะในศาสนาของพระองค์ดังนี้แล้วเสด็จกลับพระวิหารเมื่อท่านได้รับพยากรณ์แล้วจึงกระทำการมดีงามอยู่ตลอดชีวิตทำกาละไม้อัตถภาพนั้นแล้วเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

พระลกุณฏกภัททิยะเถระถือกำเนิดในตระกูลมั่งคั่งด้วยทรัพย์สมบัติเดิมชื่อว่า “ภัททิยะ” แต่เพราะมีรูปร่างแคระเตี้ยเหมือนเด็กจึงเรียกว่า “ลกุณฏกภัททิยะ”

ลกุณฏกภัททิยะได้เข้าเฝ้าและฟังธรรมจากพระบรมศาสดาในขณะที่ทรงประทับ ณ พระเชตะวันมหาวิหารครั้งนั้นฟังธรรมแล้วเกิดความศรัทธาเลื่อมใสใคร่จะออกบวชจึงได้กราบขอร้องอุปสมบทในพระพุทธศาสนาพระพุทธองค์ประทานอนุญาตให้บวชได้ตามความประสงค์หลังจากบวชไม่นานได้ฟังธรรมแล้วบรรลุโสดาปัตติผล

อนึ่งด้วยความที่ท่านเป็นผู้มีร่างกายเล็กต่ำเตี้ยคล้ายคนแคระจึงมักถูกชาวบ้านล้อเลียนเป็นประจำครั้งหนึ่งมีพราหมณ์กับหญิงแพศยานั่งรถมาด้วยกันเพื่อไปชมมหรสพเมื่อหญิงแพศยานั้นได้เห็นท่านถึงกับกลั่นหัวเราะไม่อยู่จนเสียงดังลั่นพระเถระมองเห็นฟังของหญิงแพศยาจึงถือเป็นการพิจารณาไปทำให้บรรลุพระอนาคามีต่อมาได้มีโอกาสสนทนาธรรมกับพระสารีบุตรเถระท่านตั้งใจฟังธรรมมีกาจบแล้วได้บรรลุพระอรหัตตผลสำเร็จเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา

เนื่องจากท่านมีรูปร่างเล็กจึงมักถูกเพื่อนสหธรรมิกทั้งภิกษุและสามเณรล้อเลียนบ้างจับศีรษะบ้างเพราะคิดว่าเป็นสามเณรเช่นคราวหนึ่งภิกษุ๓๐รูปเดินทางเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วเดินผ่านท่านที่เข้าเฝ้าเสร็จแล้วพระพุทธองค์ตรัสถามว่าเห็นพระเถระเดินไปหรือไม่ภิกษุทั้งปวงกราบทูลว่าเห็นแต่สามเณรองค์เล็กๆเท่านั้นพระพุทธองค์ตรัสว่านั่นแหละพระเถระ

แม้ว่าจะถูกล้อเลียนอย่างไรท่านก็ไม่ถือโทษโกรธเคืองใดๆเพราะบรรลุพระอรหันต์แล้วนอกจากนี้พระลกุณฏกภัททิยะได้ทำหน้าที่เทศนาสั่งสอนธรรมแก่พุทธบริษัทด้วยสำเนียงไพเราะเป็นที่จับใจยิ่งนักจนเป็นเหตุให้ผู้ฟังมีความเลื่อมใสจำนวนมากดังนั้นพระศาสดาจึงทรงยกย่องแต่งตั้งให้เป็นเอตทัคคะด้านผู้มีเสียไฟเพราะ พระลกุณฏกภัททิยะได้ชื่อว่าเป็นพระสาวกที่มีบทบาทสำคัญอีกรูปหนึ่งในการประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ประดิษฐานมั่นคงครั้นดำรงอายุสังขารพอสมควรแก่อัตถภาพแล้วจึงดับขันธนิพพานไป^{๔๐}

ผลการศึกษาภูมิธรรมของพระลกุณฏกภัททิยะได้รับการถาม-ตอบจากพระพุทธเจ้าพบว่า

๑.เป็นผู้เลิศทางมีเสียอันไพเราะ

๒.ครั้งหนึ่งพระเถระนี้เข้าเฝ้าพระศาสดาปรนนิบัติบำรุงแล้วหลีกออกไปขณะนั้นภิกษุอยู่ป่าประมาณ๓๐รูปเห็นท่านแล้วเข้าเฝ้าพระศาสดาตรัสถามภิกษุผู้อยู่ป่า “พวกเธอเห็นพระเถระรูปหนึ่งผู้ซึ่งออกไปไหม?” พระภิกษุ “ไม่เห็นพระเจ้าข้าเห็นแต่สามเณรรูปหนึ่งพระเจ้าข้า” พระศาสดา “ภิกษุทั้งหลายนั้นไม่ใช่สามเณรนั่นแหละพระเถระพระภิกษุ “รูปร่างเล็กนักพระเจ้าข้า” พระศาสดาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลายเราไม่เรียกเถระเพราะความเป็นคนแก่หรือเพราะเหตุสักว่านั่งบนอาสนะพระ

^{๔๐} คณาจารย์สำนักพิมพ์เสียงเสียง, อนุพุทธประวัติ : หนังสือเรียนนักรธรรมชั้นโทฉบับมาตรฐานบูรณาการชีวิต, กรุงเทพมหานคร : เลียงเสียง, ๒๕๕๐ หน้า ๑๗๕-๑๗๗.

เถระส่วนผู้ใดแทงตลอดสัจจะทั้งหลายแล้วตั้งอยู่ในความเป็นผู้ไม่เบียดเบียนมหาชนผู้นี้ชื่อว่า “เป็นเถระ”

บุคคลไม่ชื่อว่า “เป็นเถระ” เพราะมีผลหองกบนศีระผู้มีวัยแก่รอบแล้วนั้นเราเรียกว่า “แก่เปล่า” ส่วนผู้ใดมีสัจจะธรรมะอหิงสาสัญญาและทมะผู้มีมลินอันคายนแล้วมีปัญญาเรากล่าวว่า “เป็นเถระ”

๓. ความที่ท่านมีรูปร่างเล็กนอกจากภิกษุจะเข้าใจเป็นสามเณรแล้วแม้แต่สามเณรผู้เป็นปุถุชนยามที่เห็นพระเถระก็จับที่ศีรษะบ้างจุมูกบ้างหูบ้างพลางกล่าวว่า “อาจ่าอาไม่กระสันยังยินดีในศาสนาหรือ?” ท่านก็หาโกรธไม่

ภิกษุทั้งหลายสนทนากันถึงความที่ท่านมั่นคงไม่โกรธไม่ประทุษร้ายที่ถูกรังแกพระศาสดาเสด็จมารังสั่งถามตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลายธรรมดาพระชินาสพยอมไม่โกรธไม่ประทุษร้ายเพราะท่านไม่หวั่นไหวไม่สะเทือนเป็นเช่นศิลาแห่งที่ภูเขาศิลานั้นเป็นแห่งเดียวยอมไม่สะเทือนด้วยลมฉันใดบัดนี้ตติทั้งหลายยอมไม่เอนเอียงในเพราะนินทาสรรเสริญฉันนั้น”

๔. กรรมที่ท่านลดขนาดของพระเจดีย์ท่านจึงมีร่างกายต่ำเตี้ยควรแก่การดูหมิ่นท่านเคยเกิดเป็นนกกาเหว่าขาร้องเสียงไพเราะและคาบผลมะม่วงสุกถวายพระพุทธรูปพระนามว่าผุสสะจึงมีเสียงอันไพเราะ

๒) พระวงศ์เถระ

พระวงศ์เถระเกิดในตระกูลพราหมณ์มีความเชี่ยวชาญในมนต์ทำนาลักษณะคนตายแล้ว (ฉวนสีมนต์) ซึ่งเมื่อสาธยายมนต์นี้แล้วเคาะกะโหลกศีรษะจะทำให้รู้ว่าเจ้าของกะโหลกนั้นไปเกิดในที่ไหนจึงได้อาศัยมนต์นี้ทำมาหาเลี้ยงชีพเรื่อยมา

ต่อมาเมื่อมีชื่อเสียงจึงชักชวนสหายร่วมกันเดินทางไปแสดงมนต์ในเมืองต่างๆ เพื่อหารายได้จนมาถึงกรุงสาวัตถีและได้พำนักอยู่ใกล้พระเชตะวันมหาวิหารวันหนึ่งได้เห็นมหาชนถือดอกไม้ธูปเทียนและเครื่องสักการบูชาจึงเข้าไปสอบถามได้ความว่ากำลังจะไปสักการบูชาพระพุทธรูปเจ้าณพระเชตะวันมหาวิหาร ศิษย์ของวงศ์เถระเห็นว่าหากปล่อยให้มหาชนไปเฝ้าพระบรมศาสดากันหมดก็คงจะไม่มีใครมาบริจาคตริพย์สินให้เหมือนเดิมอีกต่อไปจึงกล่าวชักชวนให้มาดูวงศ์เถระดีกว่าเพราะสามารถรู้ได้ว่าคนตายแล้วจะเกิดเป็นอะไรและเกิดที่ไหนผู้วิเศษกว่าวงศ์เถระไม่มีอีกแล้วจนเกิดโต้เถียงจนตกลงกันไม่ได้จึงพากันไปเฝ้าพระพุทธรูปพร้อมกับวงศ์เถระณเชตะวันมหาวิหาร

พระพุทธรูปมีพระดำรัสสั่งให้นำกะโหลกศีรษะคนตายมาตั้งเรียงรายไว้ตามลำดับ ๕ กะโหลกได้แก่

๑. กะโหลกคนที่ไปเกิดในนรก
๒. กะโหลกคนที่ไปเกิดในสวรรค์
๓. กะโหลกคนที่ไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน
๔. กะโหลกคนที่ไปเกิดเป็นมนุษย์
๕. กะโหลกของพระอรหันต์

จากนั้นพระพุทธเจ้ารับสั่งให้วังคีสะเคาะแล้วตรัสถามถึงสถานที่ที่จะไปเกิดของกะโหลกศิระษะทั้ง๕ที่ละกะโหลกวังคีสะเคาะแล้วสามารถรู้ได้เพียงแค่ว่ากะโหลกที่๑ - ๔คือกะโหลกคนที่จะไปเกิดในนรกสวรรค์สัตว์เดรัจฉานและมนุษย์เท่านั้น

ครั้งพระพุทธองค์ตรัสถามถึงกะโหลกที่๕ซึ่งเป็นของพระอรหันต์วังคีสะรำยมนต์แล้วเคาะกะโหลกเท่าไรก็ไม่อาจรู้ได้จึงนิ่งเสียพระพุทธองค์ตรัสว่า “วังคีสะเธอไม่รู้หรือ”

วังคีสะจึงกราบทูลว่า “ข้าพระองค์ไม่รู้พระเจ้าข้า” พระพุทธองค์ตรัสว่า “ตถาคตรู้” วังคีสะจึงถามต่ออีกว่า “พระองค์รู้ด้วยอะไร” พระพุทธองค์จึงตรัสตอบว่า “รู้ด้วยกำลังมนต์” เมื่อวังคีสะได้ฟังเช่นนั้นแล้วเกิดความสนใจอยากเรียนมนต์นั้นบ้างจึงกราบทูลขอเรียนแต่พระพุทธองค์ตรัสว่าคนที่ไม่ได้บวชไม่สามารถเรียนได้วังคีสะคิดว่า “ถ้าเราได้เรียนมนต์แล้วจักได้เป็นใหญ่ในชมพูทวีปอีกทั้งจะเป็นประโยชน์แก่อาชีพอของตนด้วย” จึงบอกให้พราหมณ์ผู้เป็นสหายเหล่านั้นรอรออยู่สัก๒-๓วันแล้วได้ออกบวชในพระพุทธศาสนาโดยหวังจะได้เรียนมนต์พิเศษเพื่อใช้เป็นเครื่องเลี้ยงชีพต่อไป

หลังจากบวชแล้วพระพุทธองค์ได้ตรัสสอนกรรมฐานแล้วให้พิจารณาอาการ๓๒เป็นอารมณ์ท่านเล่าเรียนและสาธยายไปไม่นานก็บรรลุอรหัตตผลสำเร็จเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา พระวังคีสะเป็นผู้ชำนาญในการผูกคาถากล่าวเป็นบทต่างๆโดยเฉพาะเวลาเช้าเฝ้ามักกล่าวคาถาสรรเสริญพระพุทธเจ้าทุกคราวไปตั้งนั้นพระพุทธองค์จึงแต่งตั้งให้เป็นเอตทัคคะในด้านผู้มีปฏิภาณในการผูกคาถา และพระวังคีสะเถระเป็นหนึ่งในพระสาวกในพระสาวกของพระพุทธเจ้าที่มีส่วนสำคัญในการประกาศเผยแผ่พระพุทธเจ้าพระพุทธศาสนาเมื่อดำรงอายุสังขารพอสมควรแก่อัตภาพแล้วก็ได้ดับขันธนิพพานไป

ผลหลังจากศึกษาภูมิธรรมและภูมิรู้ของพระวังคีสะเถระได้รับการถาม-ตอบจากพระพุทธเจ้า พบว่า

๑.เป็นผู้เลิศทางมีปฏิภาณ

๒.พระศาสดารับสั่งให้นำกะโหลกศิระษะมา๕ศิระษะคือของคนที่จะไปเกิดในรก ๑ เกิดในดิรัจฉาน๑เกิดในมนุษย์ ๑ เกิดในเทวโลก๑และของพระอรหันต์๑วังคีสะพราหมณ์ทายถูก ๔ ยกเว้นศิระษะของพระอรหันต์ผู้นิพพานแล้ว

๓.พระศาสดาตรัสคาถาเพื่อแสดงว่าพระองค์รู้ความเป็นไปในศิระษะเหล่านี้เป็นอย่างดีดังนี้

“ผู้ใดรู้การจุดและการดับของปวงสัตว์ได้ทั้งหมดเรากล่าวถึงผู้นั้นซึ่งไม่ขัดไปดีแล้วรู้แล้วว่า เป็นพราหมณ์เทวดาคณธรรพ์และหมู่มนุษย์ไม่รู้ทางไปของผู้ใดเรากล่าวถึงผู้นั้นผู้สิ้นอาสวะเป็นพระอรหันต์ว่าเป็นพราหมณ์” ดังนี้^{๔๑}

๔.ท่านพระนิโครธกัปปเถระเป็นผู้บวชให้กับพระวังคีสะตามพุทธบัญญัติแล้วท่านมีอัยยาศัยขอบแต่คำประพันธ์บทกลอนยามที่ท่านประสบเหตุการณ์หรือพบใครต่อใครท่านจะแสดงด้วยบทกลอนบทประพันธ์คาถาต่างๆมากมายทีเดียว

เมื่อบวชใหม่ท่านพบเห็นสตรีก็เกิดกำหนดยินดีเมื่อบรรเทาแล้วท่านกล่าวคาถาสอนตนเองแล้วแจ้งเรื่องความตริภคินความยินดีนั้นให้พระอานนท์ทราบพระอานนท์เถระแนะนำว่า “ท่านจง

^{๔๑}วิสุทธิชนวิลาสินีอรรถกถาฯ.อป. (ไทย) ๙/๓๖๑-๓๖, มมร.

ละทั้งความเข้าใจผิดว่าสวยงามเสียจนบวมจืดให้มีอารมณ์เดียวตั้งมั่นเด็ดเดี่ยวด้วยการพิจารณาสิ่งทั้งปวงว่าเป็นของไม่สวยงามจนบวมกายคตาสติ”

หลังจากท่านเป็นพระอรหันต์แล้วท่านกล่าวสรรเสริญพระศาสดาในท่ามกลางหมู่ชนเสมอกล่าวสรรเสริญพระสารีบุตรพระโมคคัลลานะพระอานนท์พระอัญญาโกณฑัญญะเป็นต้นท่านซึ่งชอบการประพันธ์ดังกล่าวทำให้ภิกษุทั้งหลายเข้าใจว่าท่านไม่ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนไม่ตั้งใจประพฤติปฏิบัติธรรมพระศาสดารับสั่งให้ทราบว่าเป็นพระอรหันต์แล้วคำของท่านเป็นธรรมของท่านผู้รู้แจ้งพระวงศ์สะเถระเป็นผู้มีเขี้ยวเหยียบแหลมได้ภาษิตคาถาไว้ถึง ๗๑ คาถา^{๔๒} ในขณะที่วิธีการเผยแผ่พระสาวกรูปอื่นก็แตกต่างกันไป ดังนี้

๓) พระปุลณมันตานีบุตรเถระ

พระปุลณมันตานีบุตรเถระเกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาลณหมู่บ้านโทณวัตตในกรุงกบิลพัสดุ์เดิมชื่อว่า “ปุลณะ” มารดาชื่อว่ามันตานีคนทั่วไปมักเรียกชื่อท่านร่วมกับชื่อของมารดาว่า “ปุลณมันตานีบุตร” และเป็นหลานของพระอัญญาโกณฑัญญะซึ่งมารดาของท่านเป็นน้องสาวของพระเถระ

ปุลณมันตานีบุตรออกบวชโดยการชักนำของพระอัญญาโกณฑัญญะผู้เป็นลูกกล่าวคือหลังจากพระพุทธเจ้าส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนาในที่ต่างๆพระอัญญาโกณฑัญญะได้ไปประกาศพระศาสนาที่บ้านโทณวัตตบ้านเกิดของท่านแล้วได้เห็นอุปนิสัยของปุลณมันตานีบุตรจึงได้ชักชวนให้ออกบวชและเป็นพระอุปัชฌาย์บวชให้ด้วยวิธีติสรมคณุปสัมปทานับเป็นภิกษุรูปแรกที่บวชด้วยวิธีนี้

หลังออกบวชแล้วพระปุลณมันตานีบุตรได้อุปัฏฐากบำรุงพระอุปัชฌาย์เป็นเวลาพอสมควรแล้วจึงกราบลาไปปฏิบัติธรรมทำความเพียรในชาติภูมิประเทศและชวนชวายปฏิบัติวิปัสสนากัมมัญฐานอย่างยั้งยวดจนบรรลุพระอรหัตผลสำเร็จเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา

เมื่อบรรลุพระอรหันต์แล้วท่านมีปฏิปทาตั้งมั่นอยู่ในคุณธรรม๑๐ประการเรียกว่ากถาวัตตและสั่งสอนบริวารของท่านด้วยธรรมข้อนี้แม้พระอานนท์ก็ได้ฟังกถาวัตต๑๐ข้อจากท่านและได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน

ครั้งหนึ่งพระสงฆ์บริวารของท่าน๕๐๐รูปเดินทางมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าซึ่งประทับอยู่กรุงราชคฤห์พระพุทธองค์ตรัสถามว่า “ภิกษุรูปไหนที่เพื่อนภิกษุทั้งหลายยกย่องสรรเสริญว่าตั้งมั่นอยู่ในคุณธรรม๑๐ข้อได้แก่๑) มกน้อย๒) สันโดษ๓) ชอบความสงบ๔) ไม่คลุกคลีด้วยหมู่๕) มีความเพียร๖) สมบูรณ์ด้วยศีล๗) สมบูรณ์ด้วยสมาธิ๘) สมบูรณ์ด้วยปัญญา๙) สมบูรณ์ด้วยวิมุตติ๑๐) สมบูรณ์ด้วยวิมุตติญาณทัสสนะ ภิกษุทั้งปวงจึงกราบทูลแต่พระพุทธองค์ว่า “พระภิกษุรูปนั้นคือพระปุลณมันตานีบุตรอุปัชฌาย์ของพวกข้าพระองค์ซึ่งจะตามมาเข้าเฝ้าพระองค์ในภายหลัง

ฝ่ายพระสารีบุตรเถระได้ทราบกิตติศัพท์ว่าท่านตั้งอยู่ในคุณธรรมเช่นนั้นจึงอยากจะรู้จักและสนทนาธรรมด้วยและขณะนั้นพระพุทธเจ้าประทับอยู่ในเมืองสาวัตถีพระปุลณมันตานีบุตรจึงได้

^{๔๒} ฎรายละอียดใน อ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๑๒/๒๘, ข.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๒๑๘-๑๒๘๘/๕๓๘-๕๔๙, อ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๒๑๖/๒๙๔-๒๙๗, ข.ธ.อ. (ไทย) ๒/๖๕๙-๖๖๒, ข.เถร.อ. (ไทย) ๒/๗๔๑-๗๔๙, คณาจารย์สำนักพิมพ์เสียงเชียง, อนุพุทธประวัติ : หนังสือเรียนนักเรียนชั้นโทฉบับมาตรฐานบูรณาการชีวิต, กรุงเทพมหานคร : เสียงเชียง, ๒๕๕๐ หน้า ๒๓๔-๒๓๗.

เข้าเฝ้าแล้วกราบทูลลาไปพำนักในป่าอัมพวันพระสารีบุตรเถระทราบดังนั้นจึงไปพบและสนทนาธรรมกันโดยพระสารีบุตรถามถึงเรื่องวิสุทธิ๗ข้อพระปุลณมณตานิบุตรได้อธิบายโดยยกอุปมาเปรียบด้วย๗ผลัดจบแล้วพระเถระทั้งสองต่างอุบเฆทนาต่อกัน

พระปุลณมณตานิบุตรเถระเป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในคุณธรรม๑๐ประการแล้วได้เทศนาสั่งสอนให้พุทธบริษัทตั้งมั่นในคุณธรรมเช่นนั้นด้วยดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงยกย่องแต่งตั้งให้เป็นเอตทัคคะในด้านผู้เป็นพระธรรมกถึก ท่านได้เป็นกำลังในการประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนาพอสมควรแก่อรรถภาพแล้วก็ได้ดับขันธนิพพาน วิสุทธิความบริสุทธิ์ความหมดจดการชำระให้บริสุทธิ์ด้วยการบำเพ็ญไตรสิกขาให้บริบูรณ์เป็นชั้นๆจนบรรลุจุดหมายคือพระนิพพานในที่นี้หมายถึงความบริสุทธิ์ในการประพฤติพรหมจรรย์ที่เป็นผลมาจากการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานเพื่อชำระกายวาจาใจและปัญญาให้บริสุทธิ์บริบูรณ์มี๗อย่างได้แก่

๑) สีสวิสุทธิ	ความหมดจดแห่งศีล
๒) จิตตวิสุทธิ	ความหมดจดแห่งจิต
๓) ทิณฺฐวิสุทธิ	ความหมดจดแห่งทิณฺฐิ
๔) กังขาวิตรณวิสุทธิ	ความหมดจดแห่งญาณเป็นเครื่องข้ามพ้นความสงสัย
๕) มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ	ความหมดจดแห่งญาณเป็นเครื่องเห็นว่าทางหรือ

มิใช่ทาง

๖) ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ	ความหมดจดแห่งญาณอันรู้เห็นทางดำเนิน
๗) ญาณทัสสนวิสุทธิ	ความหมดจดแห่งญาณทัสสนะกล่าวคือมรรคญาณธรรมกถึก ผู้กล่าวสอนธรรมคือผู้แสดงธรรมหรือนักเทศน์ซึ่งต้องประกอบด้วยองค์
- คุณสมบัติ๕ประการได้แก่

๑. แสดงธรรมไปตามลำดับไม่ตัดลัดใจความ
๒. อ่างเหตุผลแนะนำให้ผู้ฟังเข้าใจ
๓. ตั้งเมตตาจิตปรารภนาให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง
๔. ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภ
๕. ไม่แสดงธรรมกระทบตนและผู้อื่นคือไม่ยกตนเสียดสีผู้อื่น

ครั้งเมื่อพระศาสดาทรงบรรลุอุภิสัมโพธิญาณทรงประกาศธรรมจักอันประเสริฐเสด็จดำเนินมาโดยลำดับประทับอยู่ยังกรุงราชคฤห์พระอัญญาโกณฑัญญเถระผู้เป็นลูกมาลัยกรุงกบิลพัสดุ์ให้ปุลณมาณพหลานชายของตนบวชแล้วรุ่งขึ้นมาเฝ้าพระศาสดาทูลถวายบังคมแล้วทูลลาไปยังสระฉัททันตสระเพื่อพักผ่อนกลางวันท่านปุลณณะคิดว่าเราจักทำกิจแห่งบรรพชิตให้ถึงที่สุดจึงจักเข้าเฝ้าพระทศพลดังนี้จึงอยู่ในกรุงกบิลพัสดุ์กระทำโยนิโสมนสิการกรรมฐานไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัตตมรรคออกบวชในสำนักของท่านถึง๕๐๐รูปพระเถระเองได้กถาวัตถุ๑๐จึงสอนแก่บรรพชิตเหล่านั้นด้วยกถาวัตถุ๑๐บรรพชิตเหล่านั้นดำรงอยู่ในโอวาทของท่านก็ได้บรรลุพระอรหัตตมรรคทุกรูปเทียว

ภิกษุเหล่านั้นรู้ว่ากิจแห่งบรรพชิตของตนถึงที่สิ้นสุดแล้วขณะนี้ถึงคราวที่พวกพระเถระเฝ้าพระทศพลพระเถระฟังถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้นแล้วจึงคิดว่าพระศาสดาทรงทราบวาเราประพฤติกถาวัตถุ๑๐เมื่อเราแสดงธรรมก็แสดงไม่พ้นกถาวัตถุ๑๐เมื่อเราไปภิกษุทั้งหมดนั้นก็จะแหวดล้อมไปกับการไปด้วยคลุกคลีด้วยหมู่คณะอย่างนี้แล้วเข้าเฝ้าพระทศพลของเราก็ไม่ควรภิกษุเหล่านั้นจงไปเฝ้า

ก่อนตั้งจึงกล่าวกับภิกษุเหล่านั้นว่าอาวุโสท่านทั้งหลายจงเดินทางล่องหน้าไปเฝ้าพระตถาคตและจงกราบพระบาทของพระองค์ตามคำของเราแม้เราก็จะไปตามทางที่ท่านไปแล้วตั้งนี้ภิกษุเหล่านั้นทุกรูปล้วนอยู่ในรัฐที่เป็นชาติภูมิเดียวกับพระศัพททั้งหมดเป็นพระชีนาสพ (พระผู้หมดสิ้นอาสวะ) ประพฤติกถาวัตถุ ๑๐ หมุดทูปรูปยินดียิ่งในโอวาทของอุปัชฌาย์ของตนไหว้พระเถระแล้วเที่ยวจาริกไปโดยลำดับล่องหน้าถึง ๖๐ โยชน์จนถึงพระเชตะวันมหาวิหารในกรุงราชคฤห์ถวายบังคมพระบาทของพระศัพทแล้วพากันนั่งอยู่ ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง

ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกระทำปฏิสันถารด้วยมธุระจากภิกษุเหล่านั้นโดยนัยเป็นต้นว่า “พอทนได้หรือภิกษุทั้งหลาย” แล้วตรัสถามว่าพวกเธอมาแต่ไหนเมื่อภิกษุเหล่านั้นทูลตอบถึงชาติภูมิแล้วจึงตรัสถามภิกษุประพฤติกถาวัตถุ ๑๐ “ดูก่อนภิกษุทั้งหลายพวกภิกษุผู้เป็นเพื่อสหพรหมจรรย์ได้สรรเสริญใครหนอแลอย่างนี้ว่าตนเองก็ปรารถนาน้อยด้วยอีกทั้งสอนภิกษุทั้งหลายเรื่องปรารถนาน้อยด้วย” ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่ามีอยู่พระเจ้าข้าท่านชื่อว่าท่านปุณณมันตานีบุตรพระเจ้าข้าท่านพระสารีบุตรได้ฟังถ้อยคำนั้นจึงเป็นผู้ใคร่เพื่อจะพบพระเถระ

ครั้งนั้นพระศาสดาเสด็จออกจากกรุงราชคฤห์ไปสู่กรุงสาวัตถีฝ่ายพระปุณณเถระได้ยินว่าพระศัพทเสด็จมากรุงสาวัตถีจึงคิดว่าเราจักเฝ้าพระศาสดาจึงออกเดินไปจนทันเฝ้าพระศาสดาที่อยู่ในพระคันธกุฎีพระศาสดาทรงแสดงธรรมแก่ท่านพระเถระสดับแล้วถวายบังคมพระศาสดาแล้วไปยังป่าอันธวันเพื่อหลีกเร้นจึงนั่งพักกลางวันที่โคนไม้ต้นหนึ่งแม้พระสารีบุตรระทราบที่ท่านมามองหาทิศทางแล้วเดินไปยังโคนไม้นั้นแล้วสนทนากันถึงลำดับแห่งวิสุทธิพระปุณณมันตานีบุตรก็ตอบคำถามที่ท่านถามแล้วพระเถระทั้งสองต่างอนุโมทนาสุภาภิตของกันและกัน ต่อมาภายหลังพระศาสดาประทับนั่งท่ามกลางภิกษุสงฆ์ทรงสถาปนาพระเถระไว้ในตำแหน่งภิกษุผู้เป็นธรรมกถึกแล

ผลจากการศึกษาภูมิธรรมและภูมิรัฐของพระปุณณมันตานีเถระได้รับการถาม-ตอบจากพระพุทธเจ้า พบว่า

๑. เป็นหลานชายของพระอัญญาโกณฑัญญะ
๒. เป็นภิกษุผู้เลิศทางแสดงธรรม (ธรรมกถึก) ศึกษาได้จากการสนทนากับพระสารีบุตร
๓. เป็นอาจารย์พระอานนท์แสดงธรรมให้พระอานนท์ฟังจนพระอานนท์บรรลุเป็นพระโสดาบันดังที่ท่านอานนท์กล่าวเล่าให้กับภิกษุทั้งหลายว่า

“ดูก่อนอาวุโสทั้งหลายท่านพระปุณณมันตานีบุตรมีอุปการะมากแก่พวกเราเหล่าภิกษุใหม่ท่านกล่าวสอนพวกเราด้วยโอวาทอย่างนี้ว่าดูก่อนท่านอานนท์เพราะถือมั่นจึงมีตัณหามาจะทิวฐิฐิว้าเป็นเราเพราะไม่ถือมั่นจึงไม่มีตัณหามาจะทิวฐิฐิว้าเป็นเราเพราะไม่ถือมั่นอะไรจึงไม่มีตัณหามาจะทิวฐิฐิว้าเป็นเราเพราะถือมั่นรูปเวทนาสัญญาสังขารวิญญูณจึงมีตัณหามาจะทิวฐิฐิว้าเป็นเราไม่ถือมั่นรูปเวทนาสัญญาสังขารวิญญูณจึงไม่มีตัณหามาจะทิวฐิฐิว้าเป็นเราดูก่อนท่านอานนท์เปรียบเสมือนสตรีหรือบุรุษรุ่นหนุ่มสาวมีนิสัยชอบแต่งตัวส่องดูเงาหน้าของตนที่กระจกหรือที่ภาชนะน้ำอันใสบริสุทธิ์ผุดผ่องเพราะยึดถือจึงเห็นเพราะไม่ยึดถือจึงไม่เห็นฉันใดดูก่อนท่านอานนท์เพราะถือมั่นรูปเวทนาสัญญาสังขารวิญญูณจึงมีตัณหามาจะทิวฐิฐิว้าเป็นเราเพราะไม่ถือมั่นรูปเวทนาสัญญาสังขารวิญญูณจึงไม่มีตัณหามาจะทิวฐิฐิว้าเป็นเราฉันนั้นนั่นเหมือนกันแลดูก่อนท่านอานนท์ท่านจะสำคัญความซื่อมั่นเป็นไฉนรูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง

อานนท์ “ไม่เที่ยงอาวุโส”

ปุณณมันตานีบุตร “เวทนาสัญญาสังขารวิญญานเที่ยงหรือไม่เที่ยง”

อานนท์ “ไม่เที่ยงอาวุโสฯลฯ”

ปุณณมันตานีบุตร “เพราะเหตุนี้แลอริยสาวกผู้สดับแล้วเห็นอยู่อย่างนี้ฯลฯ รู้ชัดว่า
ฯลฯ กิจอื่นเพื่อความเป็นอยู่อย่างนี้มีได้มีดูก่อนอาวุโส ท่านพระปุณณมันตานีบุตรเป็นผู้มีอุปการะมากแก่
พวกเราเหล่าภิกษุใหม่ ท่านสอนพวกเราด้วยโอวาทนี้ เราได้ตรัสรู้ธรรมเพราะฟังธรรมเทศนา
ของท่านพระปุณณมันตานีบุตร”

๔. กลาวัตถุ ๑๐ คือ

๑. อัปปิจฉกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความปรารถนาน้อย

๒. สันตมฺหิฏฐิกถา ให้มีสันโดษ

๓. ปริเวกกถา ให้มีความสงัดกายสงัดใจ

๔. อสังสัคคกถา ให้ไม่คลุกคลีด้วยหมู่

๕. วิริยารัมภกถา ให้ปรารถนาความเพียร

๖. สีลกถา ให้ตั้งอยู่ในศีล

๗. สมานิกถา ให้ทำจิตมั่น

๘. ปัญญาภกถา ให้เกิดปัญญา

๙. วิมุตติกถา ให้ทำใจให้พ้นจากกิเลสและความทุกข์

๑๐. วิมุตติญาณทัสสนกถา ให้เกิดความรู้ความเห็นในภาวะที่หลุดพ้นจากกิเลสและ
ความทุกข์

๕. พระเถระกล่าวถึงความสามารถของท่านว่า “เราเป็นผู้ฉลาดในนัยแห่งพระ
อภิธรรมเป็นผู้ฉลาดในความหมดจดแห่งกถาวัตถุยังปวงชนให้รู้แจ้งแล้วเป็นผู้ไม่มีอาสวะอยู่”^{๔๓}

จากกรณีศึกษาการเผยแพร่ธรรมของพระพุทธเจ้าพระองค์ทรงค้นพบพระสาวกที่มี
ความรู้ความสามารถในการเผยแพร่ธรรมตามรอยพระองค์ ได้เป็นอย่างดี

๓.๔.๔ การเผยแพร่พระพุทธศาสนาแบบการสนทนา

รูปแบบพุทธวิธีการสื่อสารเผยแพร่ธรรมแบบการสนทนาธรรมของพระพุทธเจ้าและ
พระสาวกนั้น พระองค์ทรงใช้วิธีการสนทนาธรรมระหว่างพระองค์กับพุทธสาวกเพื่อเป็นการสื่อสาร
หลักธรรมให้พระสาวกเข้าใจและสามารถนำไปปฏิบัติได้ การสนทนาธรรมของพระพุทธเจ้ากับพระ
สาวกนั้น ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างประกอบในการสนทนาธรรม ดังต่อไปนี้

๑) พระมหากัปปินเถระ

ภูมิธรรมของพระมหากัปปินเถระประสูติในราชตระกูลพระราชบิดาเป็นกษัตริย์ครอง
เมืองกุฏกภูวตีส่วนพระมารดาไม่ปรากฏพระนามเมื่อเจริญพระชนมายุแล้วได้อภิเษกสมรสกับพระนาง
อนชาเทวีราชธิดาของกษัตริย์เมืองสาครละในมัททรรัฐครั้นพระราชบิดาสวรรคตก็ได้ขึ้นครองราชย์เป็น
กษัตริย์พระเจ้ามหากัปปินะทรงมีพระทัยใฝ่ในการศึกษาเหตุการณ์ต่างๆ ทรงตั้งกองกำลังเพื่อสืบข่าว

^{๔๓}ดูรายละเอียดใน ม.ม. ๑๒/๒๕๒-๒๖๐/๒๗๓-๒๘๔, ส.ข. (ไทย) ๑๗/๘๓/๑๔๒-๑๔๓, อ.อ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๙๖/๒๖, อ.อ.เอกก. (ไทย) ๑/๑๙๖/๒๑๙-๒๒๔, ข.เถ.อ. (ไทย) ๑/๖๔-๖๙.

ว่ามีเหตุอะไรเกิดขึ้นในโลกนี้บ้างพระราชทานม้ามงคลอีก ๔ ตัวให้แก่เหล่าอำมาตย์ไว้ใช้เพื่อสืบเสาะถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้น

วันหนึ่งพระเจ้ามหากัปปิยะได้เสด็จประพาสอุทยานและทรงทราบข่าวจากพ่อค้าเกวียนว่าพระรัตนตรัยเกิดขึ้นแล้วในโลกและขณะนี้พระบรมศาสดาไปประทับประกาศพระศาสนาอยู่ณกรุงสาวัตถีทรงมีพระทัยปิติยินดีอย่างแรงยิ่งถึงกับตรัสถามย่ำถึงการเกิดขึ้นของพระรัตนตรัยถึง ๓ ครั้งเพื่อความแน่วพระทัยเมื่อได้รับคำยืนยันจากพ่อค้าพระองค์ได้ทรงตัดสินพระทัยที่จะเดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้าและทูลขออุปสมบทจึงทรงส่งพระราชสาส์นมอบราชสมบัติให้พระมเหสีและพระราชทานรางวัลแก่พ่อค้าประมาณ ๓ แสนกหาปณะส่วนเหล่าอำมาตย์ผู้ติดตามทั้งหมดได้ตัดสินใจออกบวชตามพระราชานุญาตและได้เขียนจดหมายไปถึงภรรยาด้วยเช่นกัน

พระเจ้ามหากัปปิยะพร้อมด้วยอำมาตย์ได้ออกเดินทางมุ่งตรงสู่เมืองสาวัตถีเพื่อเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าระหว่างทางต้องข้ามแม่น้ำที่ไหลเชี่ยวถึง ๓ สายแต่ด้วยพระทัยที่มุ่งมั่นพระองค์ได้ตั้งสัจจอธิษฐานระลึกถึงคุณพระรัตนตรัยขอให้ข้ามแม่น้ำนั้นไปด้วยดีด้วยแรงอธิษฐานน้ำในแม่น้ำกลายเป็นน้ำแข็งทำให้พระองค์และบริวารข้ามไปได้โดยสะดวก

ขณะนั้นพระพุทธเจ้าซึ่งประทับอยู่ที่พระเชตวันทรงทราบถึงการเสด็จมาของพระองค์จึงเสด็จไปต้อนรับสิ้นระยะทางประมาณ ๑๒๐ โยชน์เมื่อพระเจ้กัปปิยะพร้อมบริวารมาถึงพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงอนุปพพิกขาและอริยสัจ ๔ โปรดเมื่อจบลงทั้งหมดได้บรรลุโสดาปัตติผลและกราบทูลขออุปสมบทพระพุทธรองค์ทรงอุปสมบทให้ด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา

ฝ่ายพระนางอโนชาเทวีเมื่อได้รับพระราชสาส์นจากพ่อค้าและทรงทราบเรื่องทั้งหมดก็ทรงมีพระประสงค์ที่จะฟังธรรมและออกบวชเช่นเดียวกับพระสวามีแม้ภรรยาของเหล่าอำมาตย์เมื่อทราบข่าวก็มีความคิดเช่นเดียวกันดังนั้นพระนางอโนชาเทวีและเหล่าภรรยาของอำมาตย์จึงพากันออกติดตามคณะของพระเจ้กัปปิยะในทันที

ครั้นตามมาถึงและได้พบพระพุทธเจ้าพระพุทธรองค์ได้ทรงแสดงธรรมชื่ออนุปพพิกขาและอริยสัจ ๔ โปรดเมื่อจบพระธรรมเทศนาพระนางอโนชาเทวีพร้อมบริวารได้บรรลุพระโสดาบันและได้ทูลขออุปสมบทพระพุทธรองค์ทรงให้ไปบวชในสำนักของภิกษุณีส่วนพระมหากัปปิยะพร้อมพระสงฆ์บริวารได้ฟังธรรมชื่ออนุปพพิกขาและอริยสัจ ๔ เข้าอีกก็ได้บรรลุพระอรหัตผลหลังจากที่ได้บรรลุพระอรหัตผลแล้วไม่ว่าจะอยู่ที่ใดก็มักเปล่งอุทานว่า “สุขหนอสุขหนอ” ทำให้พวกภิกษุสงฆ์คิดว่าที่ท่านเปล่งอุทานเพราะหวนคิดถึงความสุขในราชสมบัติจึงนำความไปกราบทูลแต่พระพุทธเจ้า

พระพุทธรองค์ได้ตรัสเรียกพระมหากัปปิยะเข้ามาสอบถามครั้งทรงทราบความจริงว่าที่ท่านกล่าวเช่นนั้นหาใช่เพราะหวนคิดถึงความสุขในราชสมบัติไม่แต่ท่านกล่าวเพราะความสุขอันเกิดจากนิพพานพระพุทธรองค์ทรงสรรเสริญและตรัสบอกแก่ภิกษุทั้งหลายให้รับรู้

ครั้งนั้นท่านพระมหากัปปิยะเถระรู้ว่ากิจตนถึงที่สุดก็เป็นผู้ชวนชวนน้อยใช้เวลาให้ล่วงไปด้วยสุขในผลสมาบัติอยู่ปากก็ต้อยโคนไม้ก็ต้อยเรือนว่างก็ดีก็เปล่งอุทานเนืองๆว่าโหสุขโอโหสุข (โอสุขจริงโอสุขจริง) ภิกษุทั้งหลายพูดกันขึ้นว่าท่านพระกัปปิยะเถระระลึกสุขในราชสมบัติจึงเปล่งอุทานพากันไปกราบทูลพระตถาคตพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าบุตรเราปรารถนาสุขในมรรคสุขในผลจึงเปล่งอุทานแล้วตรัสพระคาถาในพระธรรมบทว่า “บัณฑิตมีใจผ่องใสแล้วมีปิติในธรรมย่อมน้อยเป็นสุขยินดีในธรรมที่พระอริยะประกาศแล้วทุกเมื่อ

ต่อมาวันหนึ่งพระศาสดาทรงเรียกภิกษุพันรูปอันเตวาลิกของพระเถระมาตรัสถามว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลายอาจารย์ของเธอแสดงธรรมบ้างไหม” กราบทูลว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า อาจารย์ของข้าพระองค์มิได้แสดงธรรมเลยท่านเป็นผู้ชวนชวนน้อยประกอบเนื่องๆแต่สุขวิหารธรรม ในปัจจุบันอยู่ไม่ให้แม้แต่เพียงโอวาทแก่ใครๆ” พระศาสดารับสั่งให้เรียกท่านมาแล้วตรัสถามว่า “กัปปิยะเขาว่าเธอไม่ให้แม้แต่เพียงโอวาทแก่อันเตวาลิกทั้งหลายจริงหรือ” ท่านกราบทูลว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าจริงพระเจ้าข้า” ตรัสว่า “ดูก่อนพราหมณ์เธออย่าทำอย่างนี้ตั้งแต่นี้ไปเธอจงแสดงธรรมแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าจริงพระเจ้าข้า” ตรัสว่า “ดูก่อนพราหมณ์เธออย่าทำอย่างนี้ตั้งแต่วันนี้ไป เธอแสดงธรรมแก่อันเตวาลิกทั้งหลาย” ท่านรับพระพุทธดำรัสด้วยเศียรเกล้าว่า “ดีละพระเจ้าข้า” แล้วแสดงธรรมสมณะพันรูปในการประชุมคราวเดียวเท่านั้นให้เธอบรรลุพระอรหัตตผลทุกรูปต่อมา พระศาสดาประทับกลางสงฆ์ทรงสถาปนาพระเถระทั้งหลายในตำแหน่งต่างๆตามลำดับจึงทรงสถาปนาท่านพระกัปปิยะเถระในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นยอดของเหล่าภิกษุสาวกผู้โอวาทภิกษุ

พระมหากัปปิยะท่านมีความรอบรู้และฉลาดในการอบรมสั่งสอนและได้ให้โอวาทแก่เหล่าภิกษุอยู่เสมอครั้งหนึ่งท่านได้ให้โอวาทแก่ภิกษุ ๑,๐๐๐ รูปจนได้บรรลุพระอรหัตตผลท่านได้เป็นกำลังสำคัญในการประกาศพระศาสนาอยู่พอสมควรแก่อัตภาพแล้วได้ดับขันธนิพพานไป

ผลหลังจากการศึกษาภูมิธรรมของพระมหากัปปิยะได้รับการสนทนารธรรมจากพระพุทธเจ้า พบว่า

๑. เป็นผู้เลิศทางให้โอวาทภิกษุ

๒. พระราชากัปปิยะมีม้าอยู่ ๕ ตัวทรงเอง ๑ ตัวอีก ๔ ตัวพระราชทานให้คนขี่ม้าทั้งหลาย ตรัสให้คนทั้ง ๔ ขี่ม้าออกไปแต่เช้าตรู่ทุกวันในระยะทาง ๒-๓ โยชน์แล้วสอบถามว่าพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์เกิดขึ้นหรือยัง?

วันหนึ่งพระราชาทรงม้าทอดพระเนตรเห็นพวกพ่อค้าประมาณ ๕๐๐ คนมีร่างกายอิดโรย เหนื่อยล้ากำลังเข้าไปในพระนครทรงดำริว่าคนพวกนี้น่าจะมาจากที่ไกลเราอาจจะได้รับข่าวอันเป็นมงคลจึงตรัสให้เรียกมารับสั่งถามนครสาวัดที่อยู่ไกลจากนครของพระราชาราว ๒๐๐ โยชน์

พระราชาทรงระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัยในการข้ามลำน้ำตั้งนี้คืออิติปิโสภควอรหังสมมาสมพุทโธสวากุขาโตภควตมโมสุปฏิปนโนภควโตสวากสงโฆแม้พระเทวีก์ทรงใ้ช้อยบายวิธีเดียวกันวิสุทธชนวิมลสีนือรรรถถา

๓. สมัยหนึ่งท่ามพระมหากัปปิยะพักอยู่ที่มัททุกจิมฤคทายวันนครราชคฤห์ท่านอยู่ในที่สังัดดำริว่า “เราควรไปทำอุโบสถ (ปาติโมกข์) หรือไม่ควรไปควรไปทำสังฆกรรมหรือไม่ควรไปโดยที่แท้เราเป็นผู้หมดจดแล้วด้วยความหมดจดอย่างยิ่ง” พระศาสดาทรงทราบความคิดนั้นของท่านจึงเสด็จมาเป็นเช่นนี้ใครเล่าจะสักการะเคารพนับถือบูชาซึ่งอุโบสถดูก่อนพราหมณ์เธอจงไปทำอุโบสถจะไม่ไปไม่ได้จงไปทำสังฆกรรมจะไม่ไปทำสังฆกรรมจะไม่ไปไม่ได้” ดังนั้นท่าพระเถระรับสนองพุทธดำริแล้วแล

๔. พระราชากัปปิยะและบริวารเสด็จถึงฝั่งแม่น้ำแล้วทรงใช้สัจจวาจาว่า “ถ้าพระองค์ทรงข้ามกระแสน้ำคืออุปไปได้ถึงที่สุดแห่งโลกทรงรู้แจ้งชัดไซ้ด้วยสัจจวาจานี้ก็ขอให้การไปของเราจงสำเร็จถ้ามรรค (อริยมรรค) เป็นเครื่องให้สัตว์ถึงความสงบได้เป็นเครื่องให้โมกธรรมเป็นธรรมสงบ

ระงับนำความสุขมาให้ได้ไซ้ด้วยสังจวาจານี้ก็ขอให้การไปของเราจงสำเร็จถ้าพระสงฆ์เป็นผู้เข้าพันทางกันดารไปได้เป็นเนื่อนาบุญอันเยี่ยมไซ้ด้วยสังจวาจານี้ก็ขอให้การไปของเราจงสำเร็จ”^{๔๔}

๒) พระอุปเสนเถระ

การศึกษาภูมิธรรมของพระอุปเสนเถระเดิมที่ชื่อว่า “อุปเสนะ” ท่านถือกำเนิดในตระกูลพราหมณ์บิดาเป็นนายบ้านตำบลนาถามารดาชื่อว่าสารีพราหมณ์ท่านเป็นน้องชายคนที่สองของพระสารีบุตรเมื่อเจริญวัยขึ้นพอแก่การศึกษาบิดามารดาได้ส่งไปศึกษาจบไตรเพทตามลัทธิพราหมณ์

เมื่อพี่ชายคือพระสารีบุตรออกบวชแล้วก็มิจิตคิดจะออกบวชตามพี่ชายบ้างวันหนึ่งได้มีโอกาสเข้าฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าเกิดความเลื่อมใสจึงกราบทูลขออุปสมบทในพระธรรมวินัยพระพุทธองค์ประทานอุปสมบทให้ด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทาหลังบวชได้เพียงพรรษาเดียวท่านได้ตั้งตนเป็นพระอุปัชฌาย์บวชให้กุลบุตรแล้วพามาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าหวังจะได้รับคำชมเชยแต่พระพุทธองค์ทรงตำหนิอย่างรุนแรงว่าการกระทำของท่านเป็นการกระทำที่ไม่เหมาะสมเพราะตัวท่านเองยังเป็นผู้ใหม่ไม่รู้จักพระธรรมวินัยดีแล้วจะตั้งตนเป็นอาจารย์สอนคนอื่นได้อย่างไรอาศัยเหตุดังกล่าวนี้พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามไม่ให้ภิกษุที่มีพรรษาหย่อน ๑๐ ทำการอุปสมบทให้แก่กุลบุตรและปรับอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุผู้ละเมิด

สมัยนั้นพระศาสดาประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหารตรัสบอกภิกษุสงฆ์ว่าภิกษุทั้งหลายตถาคตปรารถนาจะหลีกเร้นสักครั้งเดือนแล้วประทับอยู่พระองค์เดียวครานั้นพระอุปเสนเถระคิดว่าจักเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงพร้อมด้วยบริษัทของตนไปพระวิหารเชตวันเข้าเฝ้าพระศาสดาถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่สมควรแห่งหนึ่งเมื่อเริ่มการสนทนาพระศาสดาตรัสเรียกสัทธิวิหาริกของพระเถระรูปหนึ่งว่า “ภิกษุเธอชอบใจบังสุกุลจีวรหรือ” สัทธิวิหาริกรูปนั้นกราบทูลว่า “ข้าพระองค์ไม่ชอบใจบังสุกุลจีวรเลยพระเจ้าข้า” แล้วกราบทูลแต่พระศาสดาถึงเรื่องที่พวกตนครองบังสุกุลจีวรก็ด้วยความเคารพพระอุปัชฌาย์ในฐานะนี้พระศาสดาได้ประทานสาธุการแก่พระเถระว่าสาธุสาธุอุปเสนะแล้วตรัสกภาพรรณาโดยอเนกปริยาย

ในกาลต่อมาพระศาสดาประทับนั่งท่ามกลางหมู่พระอริยะทรงตั้งพระอุปเสนวังคันตบุตรเถระไว้ในตำแหน่งยอดเยี่ยมของเหล่าภิกษุผู้นำความเลื่อมใสมาโดยรอบในพระศาสดานี้

ท่านเกิดความสดสังเวชใจที่ถูกติเตียน จึงกราบทูลลาแล้วไปทำความเพียรในที่แห่งหนึ่งจากนั้นไม่นานก็ได้บรรลุพระอรหัตตผลสำเร็จเป็นพระอริยบุคคล ในพระพุทธศาสนาแล้วสมทานถือธุดงค์ ๑๓ อย่างเคร่งครัดจากนั้นท่านได้เป็นอุปัชฌาย์บวชให้กุลบุตร ๕๐๐ คนและอบรมจนได้บรรลุพระอรหัตตผลทั้งหมดภายหลังได้เข้าเฝ้าพระศาสดาพร้อมภิกษุบริวารพระพุทธองค์ทรงตรัสชมเชยเป็นอเนกประการอาศัยเหตุที่ท่านถือธุดงค์ ๑๓ และปฏิบัติอย่างเคร่งครัดทำให้กุลบุตรเลื่อมใสและออกบวชตามเป็นจำนวนมากพระพุทธองค์จึงทรงยกย่องแต่งตั้งเป็นเอตทัคคะด้านผู้นำมาซึ่งความ

^{๔๔} ฎรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๗/๒๑๔-๒๑๕, อ.จ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๓๑/๓๐, ข.เถร. (ไทย) ๒๖/๕๔๗-๕๕๖/๔๓๕-๔๓๖, ข.อุป. (ไทย) ๓๓/๖๖-๑๐๗/๒๔๖-๒๕๒, อ.จ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๒๓๑/๓๓๑-๓๓๗, ข.ธ.อ. (ไทย) ๑/๕๑๖-๕๓๐, ข.เถร.อ. (ไทย) ๒/๒๕๗-๒๗๒, คณาจารย์สำนักพิมพ์เลียงเชียง, อนุพุทธประวัติ : หนังสือเรียนนักรธรรมชั้นโทฉบับมาตรฐานบูรณาการชีวิต, กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๕๐ หน้า ๒๑๔-๒๑๗.

เลื่อมใสพระอุปเสนเถระเป็นกำลังสำคัญในการประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนาอีกท่านหนึ่งในบรรดา
สาวกของพระพุทธเจ้าครั้งดำรงอายุสังขารพอสมควรแก่อัตภาพแล้วก็ได้ดับขันธนิพพาน

**ผลหลังจากภูมิธรรมของพระอุปเสนเถระได้รับการสนทนาธรรมจากพระพุทธเจ้า
พบว่า**

๑. เป็นผู้เลิศทางเป็นที่เลื่อมใสไปทั่ว

๒. ท่านพระเถระนี้เป็นน้องชายของพระสารีบุตรเถระท่านบวชได้๒พรรษาขณะยังไม่ทรง
บัญญัติห้ามภิกษุผู้มีพรรษามากกว่า ๑๐ พรรษาเป็นอุปัชฌาย์ท่านได้ให้อุปสมบทแก่ภิกษุรูปหนึ่งจึงถูก
พระศาสดาทำหนิเช่นเธอเป็นคนมักมากเป็นต้นสุดใจเกิดอุตสาหะคิดว่าเพราะบริษัทเราจึงถูกตำหนิ
เราจะให้พระศาสดาสรรเสริญในเพราะบริษัทนี้แหละจึงสมათานรุดงค์เริ่มวิปัสสนาไม่นานนักก็ได้
บรรลุอภิญญา ๖ พร้อมปฏิสัมภิทาท่านให้เหล่าศิษย์สมათานรุดงค์เช่นกันเข้าเฝ้าพระศาสดาได้รับคำ
ตรัสสรรเสริญแล้ว

๓. หลังทรงติเตียนท่านอุปเสนแล้วทรงมีรับสั่งว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลายภิกษุผู้มีพรรษา
หย่อน ๑๐ ไม่พึงให้อุปสมบทรูปใดให้อุปสมบทต้องอาบัติทุกกฏดูก่อนภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตให้
ภิกษุผู้มีพรรษาได้ ๑๐ หรือมีพรรษาเกิน ๑๐ ให้อุปสมบทได้”

ภิกษุทั้งหลายคิดว่า “เรามีพรรษาได้๑๐แล้วพากันให้อุปสมบททั้งที่ตนเป็นผู้เขลาผู้ไม่
เฉียบแหลมสัทธิวิหาริก(ศิษย์) กลับฉลาดเฉียบแหลมกว่าบางรูปเถียงอุปัชฌาย์และกลับไปเข้าลัทธิ
เดียรฉัตร ภิกษุทั้งหลายกราบทูลทรงตำหนิแล้วรับสั่งว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลายภิกษุผู้เขลาไม่เฉียบแหลม
ไม่พึงให้อุปสมบทรูปใดให้อุปสมบท ต้องอาบัติทุกกฏดูก่อนภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตให้ภิกษุผู้สามารถ
มีพรรษาได้ ๑๐ หรือมีพรรษาเกิน ๑๐ ให้อุปสมบท”

พระศาสดาประทับที่พระวิหารเชตวันรับสั่งว่า “เราปรารถนาจะหลีกเร้นตลอด๓เดือน
ใครๆอย่าเข้าไปหาเรานอกจากภิกษุผู้บิณฑบาตรเข้าไปรูปเดียว” ภิกษุเหล่านั้นแจ้งกับภิกษุทั้งหลาย
ว่ารูปใดเข้าไปเฝ้าพระองค์ต้องแสดงอาบัติปาจิตตีย์แต่พระอุปเสนะกับภิกษุผู้เป็นศิษย์พากันเข้าเฝ้า
พระศาสดาทรงสอบถามถึงความเป็นอยู่ของท่านและภิกษุเหล่านั้นทรงถามภิกษุรูปหนึ่งว่า “เธอพอใจ
ผ้าบังสุกุลหรือ” ภิกษุนั้นกราบทูลว่า “มิได้พอใจหรือพระพุทธเจ้าข้าแต่เพราะอุปัชฌาย์ของข้า
พระองค์ทรงผ้าบังสุกุลจึงต้องทรงตาม “พระศาสดาตรัสสรรเสริญท่านอุปเสนะว่า “บริษัทของเธอ
เลื่อมใสเธอแนะนำอย่างไร?” ทูลว่า “ผู้ใดต้องการอุปสมบทข้าพระองค์ก็จะบอกเขาว่าข้าพระองค์มี
วัตรอย่างนี้ปฏิบัติอย่างนี้หากต้องการถามต่อว่า “รู้ไหมว่าภิกษุที่นี้ตั้งกติกากว่าใครเข้าเฝ้าเราต้องอาบัติ
ปาจิตตีย์” กราบทูลว่า “รู้พระเจ้าข้าทรงบัญญัติแล้วจักสมათานประพตติตามที่ทรงบัญญัติไว้” พระ
ศาสดาทรงสรรเสริญแล้วรับสั่งว่า “เราได้ตามสะดวก” ภิกษุทั้งหลายภายนอกทราบความนั้นจึงพากัน
สมათานรุดงค์๓ชั้นนั้น

๕. ท่านพระอุปเสนะปรินิพพานที่ป่าสีตวันเงื่อมเขาสัปปะไสณตีกะกรุงราชคฤห์ท่านถูก
กัดที่ป่าขณะนั่งเย็บผ้ารุ่งก่อนปรินิพพานท่านสนทนาธรรมกับพระสารีบุตรเถระด้วย^{๕๕} และอีกรูปหนึ่ง

^{๕๕}วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๖๕-๕๖๗/๘๙-๙๓, ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๖๙/๕๘-๕๙, อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๑๓/
๒๘, ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๕๗๗-๕๘๖/๔๓๙-๔๕๐, อง.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๒๑๓/๒๘๖-๒๘๘, ส.สพ.อ. (ไทย) ๓/
๖๙/..., ขุ.เถร.อ. (ไทย) ๒/๒๘๒-๓๐๐, คณาจารย์สำนักพิมพ์เสียงเสียง, อนุพุทธประวัติ : หนังสือเรียนนักธรรมชั้น
โทฉบับมาตรฐานบูรณาการชีวิต, กรุงเทพมหานคร : เสียงเสียง, ๒๕๕๐หน้า๒๒๒-๒๒๔.

ที่พระพุทธองค์ทรงเผยแผ่ธรรมด้วยการสนทนาธรรมได้อุปสมบทเป็นพระอรหันต์และเป็นกำลังสำคัญต่อมา คือ

๓) พระปิลโกลการทวาชเถระ

ครั้งสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระพระปิลโกลการทวาชะนี้บังเกิดในกำเนิดสีหะ (ราชสีห์) ณเชิงบรรพตพระศาสดาทรงตรวจดูโลกทรงเห็นเหตุสมบัติของท่าน (ความถึงพร้อมแห่งเหตุ) จึงเสด็จทรงบาตรในกรุงสาวัตถิภายหลังจากเสวยภัตตาหารแล้วในเวลาใกล้รุ่งเมื่อสีหะออกไปหาเหยื่อจึงทรงเข้าไปยังถ้ำที่อยู่ของสีหะนั้นประทับนั่งขัดสมาธิในอากาศเข้านิโรธสมาบัติพระยาสีหะได้เหยื่อแล้วกลับมาหยุดอยู่ที่ประตูถ้ำเห็นพระทศพลประทับนั่งภายในถ้ำดำริว่าไม่มีสัตว์อื่นที่ชื่อว่าสามารถจะมานั่งยังที่อยู่ของเราบุรุษนี้ใหญ่แท้หนอนมานั่งขัดสมาธิภายในถ้ำได้แม้รัศมีสีระของท่านก็แพร่ไปโดยรอบเราไม่เคยเห็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์เพียงนี้จักเป็นยอดของบุรุษนียบุคคลในโลกนี้แม้เราควรกระทำสักการะตามสติกำลังถวายพระองค์จึงไปนำดอกไม้ต่างๆทั้งที่เกิดในน้ำทั้งที่เกิดบนบกลาดเป็นอาสนะดอกไม้ตั้งแต่พื้นจนถึงที่นั่งขัดสมาธิยื่นนมัสการพระตถาคตในที่ตรงพระพักตร์ตลอดคืนยืนรุ่งรุ่งขึ้นวันใหม่ก็นำดอกไม้เก่าออกเอาดอกไม้ใหม่ลาดอาสนะโดยทำนองนี้เที่ยวตกแต่งบูชาจนกระทั่งถึง ๗ วันบังเกิดปีติสมนัสอย่างแรงยืนเฝ้าอยู่ที่ประตูถ้ำในวันที่๗พระศาสดาออกจากนิโรธประทับยืนที่ประตูถ้ำ

พระยาสีหะราชาแห่งมฤคกระทำประทักษิณพระตถาคต๓ครั้งไหวในที่ทั้ง๔แล้วถอยออกไปยืนอยู่พระศาสดาดำริว่าเท่านี้จักพอเป็นอุปัชฌาย์แก่เธอแล้วเหาะกลับไปพระวิหารตามเดิมฝ่ายพระยาสีหะนั้นเป็นทุกข์เพราะพลัดพรากพระพุทธองค์จึงกระทำกาละแล้วถือปฏิสนธิในตระกูลมหาศาลในกรุงหงสวดีเจริญวัยแล้ววันหนึ่งไปพระวิหารกับชาวกรุงฟังพระธรรมเทศนาบำเพ็ญมหากาณ๗วันกระทำกาละในภพนั้นแล้วเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ท่านมาบังเกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาลในกรุงราชคฤห์ในพุทธบาทกาลนี้ (ครั้งพระพุทธเจ้าของเรา) มีชื่อว่าภารทวาชะท่านผู้เจริญวัยแล้วศึกษาไตรเพทเที่ยวสอนมนต์แก่มาณพ ๕๐๐ คนท่านรักภิกษาของมาณพทุกคนด้วยตนเองเที่ยวในที่ที่เขาเชื่อเชิญเพราะตนเป็นหัวหน้าเชื่อว่าท่านภารทวาชะนี้เป็นคนอัชฌาสัยน้อยคือเที่ยวแสวงหาข้าวต้มข้าวสวยและของเคี้ยวไม่ว่าในที่ไหนๆกับมาณพเหล่านั้นในที่ที่ท่านไปแล้วไปอีกก็ต้อนรับรับเพียงข้าวถั่วเดียวเท่านั้นดังนั้นจึงปรากฏชื่อว่าปิลโกลการทวาชะ

พระปิลโกลการทวาชเถระกำเนิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาลภารทวาชโคตรบิดาของท่านเป็นปุโรหิตของพระเจ้าอุเทนผู้ครองเมืองโกสัมพีแคว้นวังสะศึกษาจบไตรเพทแล้วได้เป็นอาจารย์สอนไตรเพทบริโภคาอาหารตะกณะตะกวมและแสวงหาอาหารในทางไม่ชอบจึงถูกศิษย์ทั้งหลายทอดทิ้งทำให้เป็นอยู่อย่างลำบากย้ายมาตั้งสำนักสอนไตรเพทในกรุงราชคฤห์

ครั้งนั้นพระพุทธเจ้าประทับประกาศพระศาสนาอยู่ในกรุงราชคฤห์มีประชาชนให้ความเคารพนับถือเลื่อมใสเป็นอันมากลาภสักการะก็อุดมสมบูรณ์ปิลโกลการทวาชะทราบข่าวจึงคิดออกบวชเพื่ออาศัยพระพุทธศาสนาเลี้ยงชีพแต่เมื่อได้ฟังธรรมจากพระบรมศาสดาแล้วเกิดความเลื่อมใสจึงกราบทูลขออุปสมบทพระพุทธองค์ประทานอุปสมบทให้ด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทาจากนั้นท่านได้ชวนชวายพากเพียรพยายามปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานไม่นานนักก็ได้บรรลุพระอรหัตผลสำเร็จเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา

ในสมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่พระเวฬุวันกรุงราชคฤห์มีเศรษฐีหนึ่งอยากทราบว่าจะพระอรหันต์ในโลกนี้มีจริงหรือไม่จึงสั่งให้บริวารนำบาตรไม้จันทร์แดงไปแขวนไว้ที่ปลายอดไม้

สูง๑๕วาแล้วปาวประกาศว่าหากพระอรหันต์จึงมีจริงในโลกขอให้เหาะมาเอาบาตรที่แขวนไว้ภายใน๗ วันหากไม่มีก็จะได้ว่าพระอรหันต์ไม่มีในโลก

ครั้งนั้นครุฑทั้ง๖ได้มาทำเล่น์หลอกหวังจะให้เศรษฐียกบาตรให้แต่ก็ไม่สำเร็จจนล่วงเลยถึง วันที่๗ขณะนั้นพระโมคคัลลานะกับพระปิณโฑลภารทวาชะกำลังห่มจีวรเพื่อเข้าไปบิณฑบาตได้ยิน นักเลงพูดถึงเรื่องดังกล่าวจึงได้ปรึกษากันว่าจะปล่อยให้หมู่คนมาดูถูกพระอรियบุคคลใน พระพุทธศาสนาไม่ได้จึงต้องแสดงให้คนได้เห็นว่าเป็นจริงจึงให้พระปิณโฑลภารทวาชะ เหาะไปเอาบาตรเศรษฐีเห็นเช่นนั้นแล้วเกิดความเลื่อมใสจึงแสดงตนเป็นอุบาสกประกาศยอมรับนับ ถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต

ฝ่ายชาวเมืองทั้งหลายได้พากันติดตามขอให้ท่านแสดงปาฏิหาริย์ให้ดูอีกสงเสียดงอะอะ เข้าไปในวัดพระพุทธเจ้าดับเสียงนั้นแล้วตรัสถามพระอานนท์เมื่อกราบทูลเรื่องทั้งหมดให้ทรงทราบ ทรงตำหนิการกระทำของท่านและทรงบัญญัติห้ามมิให้ภิกษุแสดงปาฏิหาริย์อีกตั้งแต่นั้น

พระปิณโฑลภารทวาชะมักบ่นลือสีหนาท (เปล่งวาจาด้วยเสียงดังเหมือนราชสีห์) ใน ท่านกลางสงฆ์ว่า “ผู้ใดมีความสงสัยในมรรคหรือผลผู้้นั้นจงถามเราเถิด” ภิกษุสงฆ์ต่างกล่าวยกย่อง สรรเสริญท่านเป็นอเนกประการและพระพุทธรองค์ทรงทราบจึงตรัสสรรเสริญแล้วยกย่องแต่งตั้งให้ ดำรงตำแหน่งเอตทัคคะด้านผู้บ่นลือสีหนาทในฐานะนี้พระศาสดาทรงถือว่าความเป็นยอดของพระ เภระที่สมควรสรรเสริญนั้นแหละแล้วสรรเสริญพระภะระว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลายเพราะอินทรีย์๓นั้นแลเธอเจริญแล้วทำให้มากแล้วการทวาชภิกษุได้ พยากรณ์พระอรหันต์แล้วว่าชาติสิ้นแล้วพรหมจรรย์เราอยู่จบแล้วกิจที่ควรทำเราทำเสร็จแล้วไม่มีกิจอื่น เพื่อความเป็นอย่างนี้อินทรีย์๓เป็นไฉนคือสตินทรีย์สมาธิทริยปัญญาอินทรีย์ดูก่อนภิกษุทั้งหลายเพราะ อินทรีย์๓เหล่านี้แลเธอเจริญแล้วกระทำให้มากแล้วการทวาชภิกษุพยากรณ์แล้วซึ่งพระอรหันต์ผลย่อมรู้ ชัดว่าชาติสิ้นแล้วพรหมจรรย์เราอยู่จบแล้วกิจที่ควรทำทำเสร็จแล้วไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ ดังนี้จึงทรงสถาปนาไว้ในตำแหน่งเป็นยอดของเหล่าภิกษุบ่นลือสีหนาท” มโนรถปุรณิอรรถถา

พระปิณโฑลภารทวาชะเป็นหนึ่งในพระสาวกผู้ใหญ่๘๐องค์ที่มีบทบาทสำคัญในการ ประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนาทำให้ประดิษฐานมั่นคงมาจนถึงทุกวันนี้เมื่อดำรงอายุสังขาร พอสมควรแก่อดีตภาพแล้วก็ให้นิพพานไป

ผลจากการศึกษาภูมิธรรมของพระปิณโฑลภารทวาชะได้รับการสนทนาธรรมจาก พระพุทธเจ้า พบว่า

๑. เป็นผู้เลิศทางบ่นลือสีหนาท
๒. ที่ท่านชื่อว่าปิณโฑลเพราะบวชเสาะแสวงหาก่อนข้าวได้ยินว่าท่านเป็นพราหมณ์ หมดสิ้นโภคะเห็นลาภและสักการะเป็นอันมากของสงฆ์จึงออกบวชเพื่อต้องการก่อนข้าวท่านถือ ภาระเบื่องแพร่ในใหญ่เข้าใจว่าเป็นบาตรเที่ยวตมข้าวยากุเต็มกระเบื่องบริโภภกัตและขนมพวกภิกษุ กราบทูลความที่ท่านกินจุแต่พระศาสดาจึงไม่ทรงอนุญาตให้เธอใช้ถลกบาตรท่านจึงคว้าบาตรไว้ได้ เติงเมื่อจะวางก็เสือกผลัดวางไว้เมื่อจะใช้ก็ลากถือมาเมื่อเวลาล่วงไปบาตรก็กร่อนเพราะการเสียดสีจุ ข้าวได้เพียงทะนานเดียวต่อมาพระศาสดาจึงทรงอนุญาตถลกบาตรแก่เธอสมัยต่อมาพระภะระนี้เจริญ อินทรีย์ดำรงอยู่ในพระอรหันต์ดังนั้นจึงเรียกท่านว่าปิณโฑลเพราะเมื่อก่อนท่านแสวงหาเศษอามิสเพื่อ ก่อนข้าวแต่โดยโคตรเรียกภะระชาวชระวมศัพท์ทั้ง๒ปิณโฑลภารทวาชะ

๓. วันหนึ่งท่านแสดงธรรมเรื่องทานและอานิสงส์แก่พราหมณ์มีจิตศรัทธาผู้เคยเป็นสหายกันมาก่อนพราหมณ์คิดว่าพระเถระนี้ชักชวนให้เราให้ทานคงอยากในอาหารกระมังพระเถระรู้จึงกล่าวว่

“ชีวิตของเรานี้ย่อมไม่ไปโดยไม่สมควรอาหารไม่ได้ทำจิตให้สงบเราเห็นว่าร่างกายจะดำรงอยู่ได้ด้วยอาหารจึงได้แสวงหาโดยทางที่ชอบนักปราชญ์มีพระพุทธเจ้าเป็นต้นกล่าวการให้ทานบูชาในตระกูลทั้งหลายว่าเป็นเปือกตมเป็นลูกศรอันละเอียดอ่อนขึ้นได้ยากสักการะอันบุรุษชั่วละได้ยาก” พราหมณ์ฟังคำนั้นแล้วมีความเลื่อมใสอย่างยิ่งแล้ว^{๔๖}

๓.๔ กรณีศึกษาคุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ไทยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทยสามารถแยกกลุ่มนักเผยแผ่ได้ดังนี้

๓.๔.๑ กลุ่มลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ไทยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสายวิชาการอิสระ

๑) พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินทปญฺโญ) หรือรู้จักในนาม พุทธทาสภิกขุ (๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๙ — ๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๖) เป็นชาวอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เกิดเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๙ เริ่มบวชเรียนเมื่ออายุได้ ๒๐ ปี ที่วัดบ้านเกิด จากนั้นได้เข้ามาศึกษาพระธรรมวินัยต่อที่กรุงเทพมหานคร จนสอบได้เปรียญธรรม ๓ ประโยค แต่แล้วท่านพุทธทาสภิกขุก็พบว่าสังคมพระพุทธศาสนาแบบที่เป็นอยู่ในขณะนั้นแปดเปื้อนเปื้อนบิดไปมาก และไม่อาจทำให้เข้าถึงหัวใจของศาสนาพุทธได้เลย ท่านจึงตัดสินใจหันหลังกลับมาปฏิบัติธรรมที่อำเภอไชยา ซึ่งเป็นภูมิลำเนาเดิมของท่านอีกครั้ง พร้อมพิจารณาตนเองเป็น พุทธทาส เนื่องจากต้องการถวายตัวรับใช้พระพุทธศาสนาให้ถึงที่สุด

ผลงานเด่นของทาสพุทธทาสคืองานหนังสือ อาทิ หนังสือพุทธธรรม, ตามรอยพระอรหันต์ และคู่มือมนุษย์ และเป็นสงฆ์ไทยรูปแรกที่บุกเบิกการใช้สื่อทัศนูปกรณ์สมัยใหม่สำหรับการเผยแผ่ธรรมะ และท่านมีสหายนธรรมคนสำคัญ คือ ปัญญานันทภิกขุ วัดชลประทานรังสฤษฎ์ และท่าน บ.ช. เขมาภีร์ตัน^{๔๗}

๒) ศาสตราจารย์พิเศษ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ นามเดิม ประยุทธ์ อารยางกูร ฉายา ปยุตโต หรือที่รู้จักกันดีทั่วไปในนามปากกา "ป. อ. ปยุตโต" เกิดเมื่อวันที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๑ ที่อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี ท่านได้บรรพชาเป็นสามเณรตั้งแต่อายุ ๑๓ ปี เมื่อ ปีพ.ศ. ๒๔๙๔ และเข้ามาจำพรรษาที่วัดพระพิเรนทร์ กรุงเทพมหานคร จนสอบได้นักธรรมชั้นเอกและเปรียญธรรม ๙ ประโยค ขณะยังเป็นสามเณร นับเป็นรูปที่สองในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช และเป็นรูปที่สี่ในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยได้รับการอุปสมบท

^{๔๖}ดูรายละเอียดใน ส.ม. (ไทย) ๑๙/๕๑๙/๓๓๑-๓๓๒, อ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๙๕/๒๖, อ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑๙๕/๒๖-๒๑๙, ช.ธ.อ. (ไทย) ๒/๑๙๙-๒๑๕, ช.ธ.อ. (ไทย) ๒๖/๑๒๓-๑๒๔/๓๘, ช.ธ.อ. (ไทย) ๑/๔๗๘-๔๘๒, คณาจารย์สำนักพิมพ์เลี้ยงเชียง, อนุพุทธประวัติ : หนังสือเรียนนักรธรรมชั้นโทฉบับมาตรฐานบูรณาการชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๑๕๗-๑๖๐.

^{๔๗} โสภขยา ธนังกุล. มรดกธรรมจากท่านพุทธทาส. แสตนบี & สิ่งสะสม. ปีที่ ๑ (+๔๒) ฉบับที่ ๓. พฤษภาคม ๒๕๕๕. ISSN ๒๒๒๙-๒๗๘๐. หน้า ๔๘

โดยเป็นนาครหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์ เมื่อวันที่ ๒๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๔ ณ พัทธสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยมีสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปลด กิตฺติโสภโณ) เป็นพระอุปัชฌาย์

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์เป็นพระนักวิชาการนักคิดนักเขียนผลงานทางพระพุทธศาสนารุ่นใหม่ มีผลงานทางวิชาการพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก ผลงานของท่านที่เป็นที่รู้จัก เช่น พุทธธรรม เป็นต้น ท่านได้รับการยกย่องจากทั้งในและต่างประเทศเป็นอย่างมาก ด้วยผลงานของท่านทำให้ท่านได้รับรางวัลและดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากหลายสถาบันทั้งในและนอกประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ท่านเป็นคนไทยคนแรกที่ได้รับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ จากยูเนสโก (UNESCO Prize for Peace Education)^{๔๔} นอกจากนี้ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ที่ท่านได้รับรวมมีมากกว่า ๑๕ สถาบัน ซึ่งนับว่าท่านเป็นพระภิกษุสงฆ์ไทยที่ได้รับการยกย่องให้ได้รับดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์มากที่สุดในปัจจุบัน และในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าแต่งตั้งเป็นราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ปัจจุบันสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ดำรงตำแหน่งเป็นศาสตราจารย์พิเศษ ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และจำพรรษาอยู่ที่วัดญาณเวศกวัน อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

๓) พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี หรือชื่อเมื่อแรกเกิดว่า วุฒิชัย บุญถึง หรือรู้จักกันดีในนามปากกา ว.วชิรเมธี (๒๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๖) เป็นภิกษุชาวไทย มีชื่อเสียงว่าเป็นพระนักวิชาการนักคิดนักเขียน และนักบรรยายธรรม

หลังสำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอาราธนาให้เป็นอาจารย์พิเศษของบัณฑิตวิทยาลัย มจร. (๒๕๔๖-๒๕๕๓) สอนวิชาสัมมนาพระพุทธศาสนากับวิทยาการโลกยุคใหม่ (Seminar on Buddhism and New World Perspectives) แก่นิสิตระดับปริญญาโททั้งภาคปกติ (พระภิกษุ) ภาคพิเศษ (คฤหัสถ์) นอกจากนั้นยังได้รับอาราธนาให้เป็นอาจารย์พิเศษระดับปริญญาตรี โท เอก ของมหาวิทยาลัยชั้นนำทั้งของภาครัฐและเอกชนอีกหลายแห่ง รวมทั้งเป็นอาจารย์พิเศษให้กับสถาบันพระปกเกล้า วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร โรงเรียนเตรียมทหาร โรงเรียนนายร้อยตำรวจสามพราน เป็นต้น พร้อมทั้งการทำหน้าที่อาจารย์พิเศษในมหาวิทยาลัย ท่านยังอุทิศตนทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบ “ธรรมประยุกต์” (Applied Buddhism) จนเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางด้วยผลงานธรรมนิพนธ์ในชุด “ธรรมะติดปีก” (ประกอบด้วยธรรมะติดปีก ธรรมะบันดาล ธรรมะดับร้อน ธรรมะหลับสบาย) การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกในแบบ “ธรรมประยุกต์” หรือ Applied Buddhism ของท่านทำให้เกิดกระแสความตื่นตัวและก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในการศึกษาธรรมะในเมืองไทยอย่างกว้างขวาง ทั้งวงการเทศน์ที่ลดความเข้มข้นทางธรรมนิยมนิยมลงสู่การเทศน์เชิงปฏิภาณหรือเทศน์ปนทอล์คที่ทำให้การแสดงธรรมกลายเป็นเรื่องทันสมัยมีชีวิตชีวาเข้าถึงคนได้ทุกกลุ่ม วงการเขียนหนังสือธรรมะที่หนังสือธรรมะกลายเป็นหนังสือยอดนิยมของคนทุกวัย และวงการวิทยุและโทรทัศน์ที่รายการธรรมะกลายเป็นรายการในช่วงไพรม์ไทม์อย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน จนปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ถูกนักสื่อสารมวลชนนิยามว่าเป็นปรากฏการณ์ “ธรรมะอินเทรนด์” ปัจจุบันท่านมีผลงานธรรมนิพนธ์ไม่น้อยกว่า ๒๐๐ เล่ม (สถิติน พ.ศ. ๒๕๕๗)

^{๔๔} รายชื่อผู้ที่ได้รับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ .เว็บไซต์องค์การยูเนสโก.

หลายเล่มได้รับการแปลสู่ภาษาต่างประเทศ เช่น ภาษาอังกฤษ ภาษาจีน ภาษาญี่ปุ่น ภาษาเกาหลี ภาษาอินโดนีเซีย ภาษาสเปน ภาษาฝรั่งเศส บางเล่มได้รับการดัดแปลงเป็นบทละครโทรทัศน์ ละครเวที ดัดแปลงเป็นบทภาพยนตร์ หรือแม้แต่บทโฆษณาเพื่อการปลุกฝังค่านิยมอันดีงามของสังคม พ.ศ. ๒๕๕๐ ก่อตั้งสถาบันวิมุตตยาลัย อันเป็นสถาบันการศึกษาทางเลือกเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และพัฒนาสันติภาพโลก พ.ศ. ๒๕๕๒ ก่อตั้งศูนย์วิปัสสนาสากลไร่เชิญตะวัน เพื่อเป็นธรรมสถานในการ บูรณาการพุทธธรรมเข้ากับทุกกิจกรรมของชีวิตผ่านการจัดคอร์สภavana ทั้งแก่ชาวไทยและชาวต่างประเทศ และในปีเดียวกันนี้ท่านยังได้ก่อตั้งเว็บไซต์ www.dhammatoday.com เพื่อขับเคลื่อนงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่ประชาคมโลกตามแนวคิด “ธรรมะออนไลน์ เพื่อไทย เพื่อโลก” พ.ศ. ๒๕๕๕ ก่อตั้งมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ สถาบันการศึกษาทางเลือกเพื่อการพัฒนาตามปรัชญาพุทธเศรษฐศาสตร์ ในโอกาสธรรมสมโภช ๒๖ ศตวรรษแห่งพระพุทธศาสนาพุทธกาล และก่อตั้งมูลนิธิวิมุตตยาลัย เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและพัฒนาสันติภาพโลก ปัจจุบันท่านสังกัด วัดพระสิงห์ (พระอารามหลวง) ตำบลเวียง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย และสำนักเจ้าพรราชา ณ ศูนย์วิปัสสนาสากลไร่เชิญตะวัน บ้านสันป่าเหียง ตำบลห้วยสัก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย เพื่อทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกด้วยการเขียนหนังสือและการประยุกต์พุทธธรรมเข้ากับทุกกิจกรรมของชีวิตผ่านการจัดคอร์สภavana ทั้งแก่ชาวไทยและชาวต่างประเทศตามแนวทางแห่งอานาปานสติของพระพุทธองค์^{๔๙}

๓.๔.๒ กลุ่มลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ไทยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสายปฏิบัติ

๑) **พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท)** (๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๑ - ๑๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๕) ตรงกับ วันศุกร์ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๗ ปีมะเมีย ณ บ้านจิกก่อ หมู่ที่ ๙ ตำบลธาตุ อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี บิดาชื่อนายมา ช่วงโชติ มารดาชื่อ นางพิมพ์ ช่วงโชติ มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกันจำนวน ๑๐ คน หลวงปู่ชา สุภทฺโท ขณะมีชีวิตอยู่ท่านได้อุทิศชีวิตเพื่อการปฏิบัติธรรมและเผยแผ่พุทธศาสนา ทั้งแก่ชาวไทยและชาวต่างประเทศ ซึ่งบังเกิดผลทำให้ผลงานที่เป็นประโยชน์นอกนันทแก่พระศาสนา ทั้งที่เป็นพระธรรมเทศนา และสำนักปฏิบัติธรรมในนามวัดสาขาวัดหนองป่าพงมากมาย ซึ่งแม้ท่านจะมรณภาพไปนานแล้ว แต่ศิษยานุศิษย์ของท่านก็ยังคงรักษาแนวทางปฏิบัติธรรมที่ท่านได้สั่งสอนไว้จนถึงปัจจุบัน^{๕๐}

๒) **พระธรรมมงคลญาณ (หลวงพ่อวิริยงค์ สิริธโร)** (๗ มกราคม ๒๔๖๓ - ปัจจุบัน) เป็นพระภิกษุฝ่ายธรรมยุติกนิกาย มีตำแหน่งเป็นพระราชาคณะชั้นธรรมและเจ้าอาวาสวัดธรรมมงคล ปัจจุบันอายุ ๙๗ ปี พรรษา ๗๕ เมื่ออายุ ๑๕ ปี พุทธศักราช ๒๔๗๗ ได้บวชเป็นชีปะขาว การศึกษาเนื่องจากการบวช ตั้งแต่อายุน้อย จบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ หลังจากนั้นบรรพชาแล้วเรียนจบ

^{๔๙} พระมหาภูมิจัย วชิรเมธี. <https://th.wikipedia.org/wiki> [ออนไลน์วันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๖๐]

^{๕๐} พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท). <https://th.wikipedia.org/wiki> [ออนไลน์วันที่ ๒๐ เมษายน

นักธรรมชั้นตรี นอกจากนั้น เป็นเวลาปฏิบัติกรรมฐาน เดินธุดงค์ตลอดระยะเวลาบรรพชา และอุปสมบท^{๕๑}

๓) **สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อจ อาสโภ)** (๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๖ - ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๒) สมเด็จพระราชาคณะ อดีตเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร ผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช นอกจากนี้ท่านยังเป็นบุคคลแรกที่นำการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐานสี่ (หรือแบบยุบหนอ-พองหนอ) จากพม่ามาเผยแพร่ในประเทศไทย

ปี พ.ศ. ๒๔๙๕ พระพิมลธรรม (อจ อาสโภ) ได้ส่งพระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ) ขณะเป็นพระมหาโชดกไปศึกษาวิปัสสนากรรมฐานสายของมหาเถรสมาคมที่สำนักศาสนนิยสภา ประเทศพม่า เป็นเวลา ๑ ปี แล้วนำกลับมาสอน พร้อมทั้งพระพม่าสองรูป คือพระภิกษุทันตะ อาสภเถระ ปธานกัมมัญญานาจริยะ และพระอินทวังสเถระ กัมมัญญานาจริยะ โดยเปิดสอนครั้งแรกที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ในปี พ.ศ. ๒๔๙๖ จากนั้นจึงขยายไปเปิดสอนที่สาขาอื่นทั่วราชอาณาจักร มีการตั้งกองการวิปัสสนาธุระที่วัดมหาธาตุฯ ต่อมาถูกยกสถานะเป็นสถาบันวิปัสสนาธุระ สังกัดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๔ และได้เผยแพร่การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแบบยุบหนอ-พองหนอจนแพร่หลายดังปัจจุบัน^{๕๒}

๓.๕.๓ กลุ่มลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ไทยในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาสายมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหาหมากุฎราชวิทยาลัย

๑) **สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก** พระนามเดิม **เจริญ คชวัตร ฉายา สุวฑฺฒโน** (๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๖ - ๒๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๖) เป็นสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๑๙ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ สถิต ณ วัดบวรนิเวศราชวรวิหาร ทรงดำรงตำแหน่งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๒ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ถือเป็นสมเด็จพระสังฆราชที่มีพระชันษามากกว่าสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ในอดีตและเป็นพระองค์แรกของไทยที่มีพระชันษา ๑๐๐ ปี สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๒๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ เนื่องจากติดเชื้อในกระแสพระโลหิต^{๕๓}

๒) **ศาสตราจารย์ ดร. พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)** เป็นพระราชาคณะเจ้าคณะรองชั้นหิรัญบัฏ ปัจจุบันดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยรูปปัจจุบัน เจ้าคณะภาค ๒ และกรรมการมหาเถรสมาคม พระพรหมบัณฑิต เป็นพระนักวิชาการ นักบริหาร นักการศึกษา นักเทศน์และนักเขียน ผู้มีผลงานมากมายทั้งในภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เป็นพระสงฆ์ไทยรูปแรกที่ดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์ในมหาวิทยาลัย ได้รับรางวัลและคุชฌีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากหลายสถาบัน และเป็นราชบัณฑิต

^{๕๑} พระธรรมมงคลญาณ (หลวงพ่อวิริยงค์ สิริธโร). <https://th.wikipedia.org/wiki> [ออนไลน์วันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๖๐]

^{๕๒} พระโสภณมหาเถระ อัครมหาบัณฑิต, **หลักการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน**, จำรูญ ธรรมดา ผู้แปล, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖, หน้า ๙ - ๒๑

^{๕๓} "พุทธศาสนิกชนรำไห้ "สมเด็จพระสังฆราช" สิ้นพระชนม์ลงแล้ว!". มติชน. ๒๐๑๓-๑๐-๒๔. สืบค้นเมื่อ ๒๐๑๓-๑๐-๒๔.

กิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญา ในฐานะเจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาสได้บูรณปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุมหาเจดีย์ของวัดจนได้รับรางวัลยอดเยี่ยม อันดับ ๑ ด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมจากองค์การยูเนสโก เป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๕ สมัยได้ก่อสร้างสำนักงานใหญ่ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นประธานผู้ก่อตั้งสมาคมมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนานานาชาติและประธานผู้ก่อตั้งสภาสากลวันวิสาขบูชาโลกที่ได้รับฐานะเป็นองค์กรที่ปรึกษาพิเศษขององค์การสหประชาชาติ^{๕๔}

๓) พระมหาสมปอง ตาลปุตฺโต (นครไธสง) หรือที่รู้จักกันดีทั่วไปในนาม "พระมหาสมปอง" เป็นพระนักเทศน์ชื่อดังอีกท่านหนึ่งของเมืองไทย ท่านเกิดเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๑ และบรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุสงฆ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๑ ปัจจุบันพระมหาสมปองจำพรรษาอยู่ที่วัดสร้อยทอง (พระอารามหลวง) กรุงเทพมหานคร^{๕๕} พระมหาสมปอง เป็นพระนักเผยแผ่พระพุทธศาสนารุ่นใหม่ และนักบรรยายธรรมที่เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง และเป็นนักเขียนที่ผลิตผลงานและหนังสือออกมาอย่างสม่ำเสมอในยุคปัจจุบัน จนได้รับพิจารณาให้ได้รับรางวัลนักเผยแผ่พระพุทธศาสนาจากองค์กรต่าง ๆ มากมาย เช่นรางวัลพระราชทานรางวัลเสมาธรรมจักร จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีฯ ในงานสัปดาห์พระพุทธศาสนาวิสาขบูชาประจำปี ๒๕๕๑ เป็นต้น

๓.๕ สรุปผลการวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลและพระสงฆ์ไทย

๓.๕.๑ สรุปผลการวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล พบว่า

- ๑) มีความศรัทธาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
- ๒) มีความรู้ ความสามารถ
- ๓) มีวิสัยทัศน์
- ๔) มีมนุษยสัมพันธ์
- ๕) เป็นต้นแบบในการปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา
- ๖) เป็นเอตทัคคะในทางพระพุทธศาสนา (เอตทัคคะจากพระพุทธเจ้า)

^{๕๔} ศาสตราจารย์ ดร. พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). https://th.wikipedia.org/wiki/ออนไลน์วันที่_๒๐_เมษายน_๒๕๖๐

^{๕๕} พระมหาสมปอง (แบบย่อ) ตาลปุตฺโต นครไธสง. เว็บไซต์ธรรมะเดลิเวอรี่. เรียกข้อมูลเมื่อ ๑๙-๖-๕๖

๓.๕.๒ สรุปผลการวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทย พบว่า

๑) มีความศรัทธาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
 ๒) มีความรู้ ความสามารถในการประยุกต์หลักพุทธธรรมเข้ากับบริบทของสังคมในปัจจุบัน

๓) มีวิสัยทัศน์โดยมุ่งเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในและต่างประเทศ
 ๔) มีมนุษยสัมพันธ์ด้วยหลักพรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ และเป็นกัลยาณมิตร
 ๕) เป็นต้นแบบในการปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนาในแต่ละสาขาที่มีความรู้ทั้งสายวิชาการและสายปฏิบัติ

๖) ได้รับสมณศักดิ์ตามความรู้ ความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในแต่ละสาขาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งสายวิชาการและสายปฏิบัติ

บทที่ ๔

ผลการศึกษาเครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

เครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเด็นดังต่อไปนี้

๔.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างเครือข่าย

๔.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๔.๓ บุรณาการภาวะผู้นำกับการสร้างเครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๔.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างเครือข่าย

การสร้างเครือข่ายเป็นการเริ่มต้นของการสร้างเป้าหมายร่วมกันของภาคีสมาชิก ซึ่งแม้ว่าสมาชิกที่เกี่ยวข้องจะมีบทบาทหน้าที่ความถนัดต่างๆ กัน แต่เมื่อทุกคนได้เข้ามารับรู้ในเป้าหมายหรือปัญหาาร่วมกัน สมาชิกแต่ละส่วนจะได้ปรับและแสดงบทบาทตามศักยภาพหรือความถนัดของตน เพื่อตอบสนองเป้าหมายของเครือข่ายได้ ดังนั้นเครือข่ายจึงเป็นรูปแบบการทำงาน ในลักษณะสร้างความร่วมมือประสานงานกันในแนวราบระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้อง และเป็นแนวทางที่ตรงกันกับแนวคิดของการพัฒนาในปัจจุบัน

๔.๑.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างเครือข่าย

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร ให้นิยามของ เครือข่ายทางสังคม ว่าหมายถึง ความสัมพันธ์ในสังคมมนุษย์ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ปัจเจกบุคคลกับกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่ม และกลุ่มกับเครือข่าย โดยเป็นการอธิบายถึงพฤติกรรมและความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ เช่น กิจกรรม การสื่อสาร ความร่วมมือ การพึ่งพาอาศัย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่มีโครงสร้างและรูปแบบที่หลากหลาย^๑

กาญจนา แก้วเทพ ได้กล่าวถึงความหมายของคำว่า “เครือข่าย” ว่าหมายถึงรูปแบบหนึ่งของการประสานงานของบุคคลกลุ่มหรือองค์กรหลายๆองค์กรที่ต่างมีทรัพยากรของตนเอง มีเป้าหมายมีวิธีการทำงาน และกลุ่มเป้าหมายของตนเอง บุคคลหรือกลุ่มเหล่านี้ได้มาประสานงานกันมีระยะเวลาานานพอสมควร แม้อาจจะไม่มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอก็ตาม แต่ก็มี การวางรากฐานเอาไว้(เปรียบเสมือนมีการต่อสายโทรศัพท์เอาไว้) เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือหรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่นๆ เพื่อแก้ปัญหา ก็สามารถติดต่อไปได้ในการเข้าร่วมเป็นองค์กรเครือข่าย แม้ว่าองค์กรเหล่านี้จะมีบางอย่างร่วมกัน เช่น มีเป้าหมายร่วมกัน มีประโยชน์ร่วมกัน

^๑พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอูน),ดร., เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, ๒๕๔๗), หน้า ๖.

องค์กรเหล่านี้ก็ยังคงความเป็นเอกเทศอยู่ เพราะการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายเป็นการเข้าร่วมเพียงบางส่วนขององค์กรเท่านั้น^๒

งามเนตร จริงสูงเนิน ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า เครือข่าย (Network) ในภาษาอังกฤษที่ให้ภาพพจน์ที่ชัดเจนคือ “Net” หมายถึง ตาข่ายที่โยงใยถึงกันและพร้อมที่จะ “Work” เมื่อต้องการใช้งาน ดังนั้นความหมายของ “เครือข่าย” จึงหมายถึงรูปแบบหนึ่งของการประสานงานของบุคคล กลุ่ม หรือองค์กรหลายองค์กรที่ต่างก็มีทรัพยากรของตนเอง มีเป้าหมายมีวิธีการทำงานและมีกลุ่มเป้าหมายของตัวเองบุคคลกลุ่มหรือองค์กรเหล่านี้ได้เข้ามาประสานงานกันอย่างมีระยะเวลาอันพอสมควรแม้ว่าจะไม่ได้มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอก็ตามแต่ก็จะมีรากฐานเอาไว้เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือหรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่นๆ เพื่อแก้ปัญหาที่สามารถติดต่อไปได้^๓

ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ ที่กล่าวว่าเครือข่ายเป็นการเชื่อมโยงร้อยรัดเอาความพยายามและการดำเนินงานของฝ่ายต่างๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบและอย่างเป็นรูปธรรมเพื่อปฏิบัติภารกิจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันโดยที่แต่ละฝ่ายยังคงปฏิบัติภารกิจหลักของตนต่อไปอย่างไม่สูญเสียเอกลักษณ์และปรัชญาของตนเองการเชื่อมโยงนี้อาจเป็นรูปของการรวมตัวกันแบบหลวมๆ เฉพาะกิจตามความจำเป็นหรืออาจอยู่ในรูปของการจัดองค์กรที่เป็นโครงสร้างของความสัมพันธ์กันอย่างชัดเจนเครือข่ายความร่วมมือเป็นไปได้ในระดับปัจเจกบุคคลองค์กรและสถาบันอาจมีขอบข่ายและขนาดตั้งแต่เล็กๆ ภายในชุมชนไปจนถึงระดับจังหวัดภูมิภาคประเทศและระหว่างประเทศ^๔

ขนิษฐา กาญจนรังสีนนท์ ได้กล่าวถึงเครือข่ายคือกลุ่มของคนหรือองค์กรที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกันหรือทำกิจกรรมร่วมกันโดยมีการจัดรูปหรือจัดระเบียบโครงสร้างที่คนหรือองค์กรสมาชิกยังคงมีความเป็นอิสระในความหมายนี้สาระสำคัญคือความสัมพันธ์ของสมาชิกในเครือข่ายต้องเป็นไปโดยสมัครใจกิจกรรมที่ทำในเครือข่ายต้องมีลักษณะเท่าเทียมหรือแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันและการเป็นสมาชิกเครือข่ายไม่มีผลกระทบต่อความเป็นอิสระหรือความเป็นตัวของตัวเองของคนหรือองค์กรนั้นๆ เครือข่ายจำนวนมากตั้งขึ้นเพื่อปรับปรุงการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างสมาชิกและการแบ่งปันข้อมูลข่าวสารเป็นวัตถุประสงค์หลักของเครือข่ายบางเครือข่ายตั้งขึ้นเพื่อความร่วมมือในการวิจัยศึกษาฝึกอบรมหรือตลาดบางเครือข่ายมุ่งเพื่อการแลกเปลี่ยนเครื่องมือในการประกอบอาชีพ (เช่น เครือข่ายเครื่องจักรกลทางการเกษตร) บางเครือข่ายมุ่งเป็นกลุ่มพลังกระตุ้นความตระหนักของสังคมและเข้าไปมีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายของรัฐเพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์

^๒ กาญจนา แก้วเทพ, **เครื่องมือการทำงานแนววิวัฒนาการชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : สภาคาทอโลกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, ๒๕๓๘), หน้า ๓๕.

^๓ งามเนตร จริงสูงเนิน, “องค์กรชุมชนเครือข่ายเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำกรณศึกษาองค์กรชุมชนเครือข่ายลุ่มน้ำแม่ราก-แม่เภา ตำบลป่าแป๋อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่”, **งานวิจัยฉบับสมบูรณ์**, (บัณฑิตวิทยาลัย : พัฒนาสังคมสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๑๔.

^๔ ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ, **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๔๖), หน้า ๔๔๘.

ของสมาชิกเครือข่ายหลายแห่งมีวัตถุประสงค์หลายด้านทั้งแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารซึ่งร่วมมือกันในการจัดการฝึกอบรมและวิจัยรวมทั้งผลักดันนโยบาย^๕

จากความหมายของการสร้างเครือข่ายดังที่ผู้วิจัยกล่าวมาข้างต้นนั้น ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า การสร้างเครือข่ายหมายถึงการทำให้มีการติดต่อและการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและการร่วมมือกันด้วยความสมัครใจการสร้างเครือข่ายควรสนับสนุนและอำนวยความสะดวกให้สมาชิกในเครือข่ายมีความสัมพันธ์ฉันท์เพื่อนที่ต่างก็มีความเป็นอิสระมากกว่าทำให้เกิดการคบค้าสมาคมแบบพึ่งพิงนอกจากนี้การสร้างเครือข่ายต้องไม่ใช่การสร้างระบบการติดต่อเผยแพร่ข่าวสารแบบทางเดียวเช่นการถ่ายทอดข่าวสารทางสื่อสารมวลชนการส่งนิตยสารจดหมายข่าวให้กับสมาชิกเหล่านี้ไม่ใช่เครือข่ายเครื่องมือของการสื่อสารมวลชนอาจนำมาใช้ในเครือข่ายได้แต่การใช้เครื่องมือเหล่านี้เพียงอย่างเดียวไม่สามารถเรียกได้ว่าเป็นการสร้างเครือข่ายดังนั้นเครือข่ายจึงไม่ใช่การส่งจดหมายข่าวไปให้สมาชิกตามรายชื่อเท่านั้นแต่ต้องมีการแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน

๔.๑.๒ ความจำเป็นในการสร้างและพัฒนาเครือข่าย

หากเราพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่าความจำเป็นในการสร้างและพัฒนาเครือข่ายนั้นได้ถูกนำมาเพื่อใช้ในการอธิบายถึงการรวมตัวของหน่วยงานในสังคมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการรวมกันเป็นเครือข่ายทางสังคมของการศึกษาและเครือข่ายของการเรียนรู้ ซึ่งจะเห็นว่าการพัฒนาในแต่ละประเภทต่างก็มีเหตุและผลต่อการเชื่อมโยงเครือข่ายในแต่ละแง่มุมที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกันดังต่อไปนี้

๑. เครือข่ายองค์กรธุรกิจเกิดขึ้นเพื่อสร้างความสามารถในการเข้าถึงตลาดของสินค้าลดค่าใช้จ่ายทางด้านกาวิจัยและพัฒนาลดสถานะการแข่งขันเพิ่มศักยภาพในการสร้างนวัตกรรมและการประดิษฐ์ผลิตภัณฑ์ใหม่ยกระดับมาตรฐานผลิตภัณฑ์และลดแรงกดดันจากการกำหนดเขตการค้า

๒. เครือข่ายทางสังคมการอธิบายถึงสายสัมพันธ์ของบุคคลที่มีการโยกย้ายกันจากบุคคลหรือจุดเล็กๆเป็นเครือข่ายหรือจุดรวมดังกล่าวมีลักษณะเป็นเครือข่ายทางสังคมในวงกว้างซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีการขยายตัวออกไปอยู่เรื่อยๆตามการขยายตัวของสังคมการแสวงหาพื้นที่ทางสังคมในการเข้าถึงความสัมพันธ์กับบุคคลในส่วนต่างๆด้วยการสร้างโครงสร้างความสัมพันธ์เพื่อให้ตนรู้สึกว่ามีตัวตน

๓. เครือข่ายการเรียนรู้ในด้านความรู้พบว่าในชุมชนชนบทเองมีการสะสมและสืบทอดและความรู้ที่สามารถตอบปัญหาการดำเนินชีวิตของชาวบ้านได้ในระยะหนึ่งการคิดค้นประยุกต์ความรู้ทางด้านการเกษตรทางอาชีพพร้อมกับความรู้ที่ได้มาจากข้างนอกเกิดการเปลี่ยนทัศนคติของชาวบ้านสามารถทำผ่านผู้นำชาวบ้านที่มีบารมีที่เป็นฐานของความเชื่อความศรัทธาของชุมชนและในด้านทักษะซึ่งพบว่าในปัจจุบันชาวบ้านต้องการการเรียนรู้ที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น

๔. เครือข่ายงานพัฒนาองค์กรการพัฒนาทั้งของรัฐและเอกชนต่างให้ความสนใจต่อยุทธศาสตร์การพัฒนาในรูปแบบ “เครือข่าย” ซึ่งแต่ละองค์กรมีนโยบายและวิธีการทำงานที่ต่างกันไปตามลักษณะขององค์กรและกลุ่มชาวบ้านว่าเป้าหมายการทำงานขึ้นอยู่กับจุดเดียวกันคือการเน้นให้

^๕ ษนิภูธา กาญจนรังษินันท์, การสร้างเครือข่ายเพื่อการพัฒนา, [Online], แหล่งที่มา; www.thai.net.net/rdccd/cdcorner/network.htm [๐๕ มิถุนายน ๒๕๔๗]

ชาวบ้านสามารถยกระดับฐานะความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้นและสร้างพลังอำนาจการต่อรองระหว่างเครือข่ายกับกลุ่มภายนอกทั้งในระดับปัจเจกชนและระดับนโยบาย^๖

จากที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงสามารถสรุปความได้ว่า ความจำเป็นในการสร้างและพัฒนาเครือข่ายจะไม่จำเป็นถ้าคนหรือองค์กรไม่มีการติดต่อสัมพันธ์กันกับคนหรือองค์กรในสาขาเดียวกันทั้งแนวตั้งและแนวนอนซึ่งแต่ละหน่วยงานก็มีการส่งข่าวสารข้อมูลไหลเวียนกันอยู่ภายในหน่วยงานของตนและข้อมูลข่าวสารมีค่อนข้างจำกัดการทำงานใช้กรอบความคิดหรือหลักการเฉพาะที่เคยใช้อย่างใดอย่างหนึ่งพัฒนาในสาขาแคบๆและเป็นไปตามนโยบายขององค์กรเมื่อเป็นเช่นนี้ในยามที่ต้องการเครื่องมือในการพัฒนาซึ่งอาจเป็นปัจจัยนำเข้าเทคโนโลยีการฝึกอบรมแนวความคิดในการวิจัยข้อเสนอโครงการที่เกี่ยวข้องในกิจกรรมการพัฒนา เพื่อให้องค์กรการจัดการศึกษาสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการได้รับการพัฒนาที่ดีและยั่งยืนต่อไป

๔.๑.๓ องค์ประกอบของเครือข่าย

ในส่วนขององค์ประกอบของเครือข่ายนั้นมีนักวิชาการหลายท่านได้กำหนดองค์ประกอบของเครือข่าย ไว้หลายแนวทาง ซึ่งผู้วิจัยจะขอนำมาเสนอโดยพอเป็นสังเขป ดังต่อไปนี้

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร กล่าวถึงองค์ประกอบที่สำคัญของความเป็นเครือข่ายไว้ ๕ ประการซึ่งประกอบไปด้วย ดังนี้

- (๑) หน่วยชีวิตหรือสมาชิก
- (๒) จุดมุ่งหมาย
- (๓) การทำหน้าที่อย่างมีจิตสำนึก
- (๔) การมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยน
- (๕) ระบบความสัมพันธ์และการสื่อสาร^๗

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ กล่าวถึงองค์ประกอบที่สำคัญของเครือข่าย ว่ามีอยู่ ๗ ประการ ประกอบไปด้วย ดังนี้

- (๑) การรับรู้มุมมองร่วมกัน
- (๒) การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน
- (๓) การมีผลประโยชน์และความสนใจร่วมกัน
- (๔) การมีส่วนร่วมของสมาชิกเครือข่ายอย่างกว้างขวาง
- (๕) มีกระบวนการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน
- (๖) มีการพึ่งพิงร่วมกัน
- (๗) การมีปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน^๘

^๖วิศาล ศรีมหาวโร,การพัฒนาองค์กรชุมชน, (สุราษฎร์ธานี : สถาบันราชภัฏสุราษฎร์ธานี, ๒๕๕๕), หน้า ๒๘๒.

^๗พระมหาสุทิตย์ อากาศโร,ดร.,เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, ๒๕๕๗), หน้า ๔๘-๔๙.

^๘เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, การจัดการเครือข่าย : กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : ซีเคสมิเดีย, ๒๕๕๓), หน้า ๓๖-๔๓.

จากองค์ประกอบของเครือข่ายดังกล่าวมาข้างต้นผู้วิจัยสรุปได้ว่า องค์ประกอบของเครือข่าย หมายถึง การที่สมาชิกหลาย ๆ กลุ่มมารวมกลุ่มโดยมีจุดมุ่งหมายร่วมกันในการปฏิบัติหน้าที่ของสมาชิกในเครือข่ายการสื่อสารภายในเครือข่ายการมีปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนและพร้อมกันมีกระบวนการเสริมสร้างซึ่งกันและกันเพื่อเป้าหมายอยู่ที่ในการสร้างองค์กรที่มั่นคงต่อไป

๔.๑.๔ ประเภทของเครือข่าย

จากการศึกษาเกี่ยวกับเครือข่ายพบว่าได้มีนักวิชาการหลายท่านได้พยายามในการแบ่งประเภทของเครือข่ายออกเป็นประเภทต่าง ๆ ตามวาทกรรมและกิจกรรมที่เกิดขึ้น ซึ่งการจัดประเภทของเครือข่ายไม่มีความจำเป็นที่จะต้องเหมือนหรือแตกต่างกัน แต่ขึ้นอยู่กับความเข้าใจในการจัดแบ่ง โดยการจัดแบ่งประเภทของเครือข่ายพบว่า มีหลายลักษณะตามที่คณะของนักวิชาการทั้งภายในและต่างประเทศ ดังนี้

ปาน กิมปี ได้ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายการเรียนรู้และได้จัดแบ่งประเภทของเครือข่ายการเรียนรู้ออกเป็น ๔ หมวด ได้แก่

๑. แบ่งตามจุดมุ่งหมายของการเรียนรู้ แบ่งเป็น ๒ ลักษณะ ลักษณะแรกเป็นการเรียนรู้ที่มุ่งเอื้อที่คະบุคคล เป็นการพัฒนาบุคคลในด้านต่าง ๆ ก่อนที่บุคคลจะนำไปพัฒนาครอบครัว ชุมชน และสังคม ลักษณะที่สอง เป็นการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นชุมชนเป็นหลัก โดยให้การศึกษาเป็นเครื่องมือที่จะเปลี่ยนแปลงสังคม และเศรษฐกิจของชุมชน

๒. แบ่งตามโครงสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ จำแนกออกเป็น ๔ ประเภท ประเภทแรก คือ เครือข่ายการเรียนรู้โครงสร้างกระจายศูนย์ มีศูนย์กลางทำหน้าที่ประสานงาน แต่ภารกิจในการจัดการเรียนการสอนจะกระจายความรับผิดชอบให้กับสมาชิกเครือข่ายซึ่งต่างก็มีความสำคัญเท่ากัน รูปแบบนี้อาจเรียกว่ารูปแบบการกระจายความรับผิดชอบ (Distributed Network) ประเภทที่สอง เครือข่ายการเรียนรู้โครงสร้างรวมศูนย์ มีองค์กรกลางเป็นทั้งศูนย์ประสานงาน และเป็นแม่ข่ายรวบรวมอำนาจการจัดการ รวมความรู้ไว้ในศูนย์กลาง การลงทุนทั้งด้านอุปกรณ์ เทคโนโลยี และกำลังคนจะอยู่ที่แม่ข่าย ส่วนลูกข่ายหรือสมาชิกเป็นเพียงผู้ร่วมใช้บริการจากศูนย์กลาง ประเภทที่สาม เครือข่ายการเรียนรู้โครงสร้างลำดับชั้น มีลักษณะเช่นเดียวกับแผนภูมิองค์กร การติดต่อสื่อสารข้อมูลจะต้องผ่านตามลำดับชั้นตอนมาก นิยมใช้ในการบริหาร การจัดการองค์กรต่างๆ ซึ่งเหมาะแก่การควบคุมดูแลระบบงาน และประเภทสุดท้าย เครือข่ายการเรียนรู้โครงสร้างแบบผสม คือ มีทั้งรูปแบบรวมศูนย์ และกระจายศูนย์ เนื่องจากการเรียนรู้มีได้อาศัยสื่อใดสื่อหนึ่งเป็นหลัก หากแต่มีการผสมผสานกันระหว่างสื่อบุคคลและเทคโนโลยี จึงจำเป็นต้องจัดระบบเครือข่ายแบบผสมเพื่อสนองความต้องการได้อย่างกว้างขวางและตรง

๓. แบ่งตามหน่วยสังคม อันได้แก่ เครือข่ายการเรียนรู้ระดับบุคคล เป็นเครือข่ายระบบของครอบครัวหรือระบบของเครือข่ายซึ่งจะมีผลต่อการเรียนรู้ของบุคคลค่อนข้างสูง เครือข่าย การเรียนรู้ระดับกลุ่ม มองได้มีติดย่อย ๆ คือ เครือข่ายการเรียนรู้แบ่งตามกลุ่มบ้านและตามอาชีพ เครือข่าย การเรียนรู้ระดับชุมชน เป็นเครือข่ายการเรียนรู้ระดับชุมชนกับชุมชน มีความเชื่อมโยงกัน มีการแลกเปลี่ยนพูดคุยกันระหว่างไปเยี่ยมเยียนติดต่อกัน การประชุมตำบลของผู้นำหมู่บ้าน และเครือข่าย

การเรียนรู้ระดับสถาบัน สถาบันภายในหมู่บ้านที่มีความสำคัญมาก คือ สถาบันทางศาสนา สถาบันทางการศึกษา

๔. แบ่งตามระดับการปกครองและลักษณะของงาน ได้แก่ เครือข่ายชุมชน เครือข่ายนักพัฒนา เครือข่ายระดับจังหวัด เครือข่ายภาครัฐ เครือข่ายวิชาชีพ เครือข่ายธุรกิจ เครือข่ายสื่อสารมวลชน เครือข่ายนักฝึกอบรม เครือข่ายการประมวลและสังเคราะห์องค์ความรู้ระดับเครือข่ายภาคสาธารณะ เครือข่ายวิชาการ เครือข่ายองค์กรนโยบายของรัฐ เครือข่ายผู้ทรงคุณวุฒิ ฯลฯ^๔

นฤมล นิราทร กล่าวว่า การจำแนกประเภทของเครือข่าย กระทำได้หลายมิติ ดังนี้

๑. ตามพื้นที่ดำเนินงานเช่น เครือข่ายระดับหมู่บ้าน ตำบล จังหวัด ภาคและระดับประเทศ

๒. ตามประเภทกิจกรรมหรือประเด็นปัญหาเช่น เครือข่ายที่ทำงานด้านเด็กสตรี สาธารณสุข เศรษฐกิจ พัฒนาชุมชน สิทธิมนุษยชน สิ่งแวดล้อม ฯลฯ

๓. ตามอาชีพ หรือสถานภาพทางสังคม เช่น เครือข่ายแรงงาน เครือข่ายกลุ่ม เครือข่ายครูพิทักษ์สิทธิเด็ก พระสงฆ์ เครือข่ายसारวัตร์นักเรียน ฯลฯ

๔. ตามรูปแบบโครงสร้างหรือความสัมพันธ์การจำแนกโดยใช้เกณฑ์นี้ จะทำให้เกิดเครือข่าย ๒ ลักษณะ คือ เครือข่ายตามแนวตั้ง และเครือข่ายตามแนวนอน

๔.๑ เครือข่ายตามแนวตั้ง หมายถึง เครือข่ายที่โครงสร้างมีลักษณะเป็นช่วงชั้น ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรภายในเครือข่ายไม่เท่ากัน มีองค์กรที่มีสถานภาพสูงกว่าและอยู่ในฐานะผู้ให้ความช่วยเหลือแก่องค์กรที่เป็นลูกข่าย เครือข่ายตามแนวตั้งพบมากในองค์กรธุรกิจ เช่น เครือข่ายแฟรนไชส์ต่าง ๆ ซึ่งลูกข่ายต้องพึ่งพาบริษัทแม่ในเรื่องเครื่องหมายการค้า ขณะที่ลูกข่ายต้องเสียค่าใช้จ่ายสำหรับประโยชน์ที่จะได้จากแม่ข่าย

๔.๒ เครือข่ายตามแนวนอน เป็นเครือข่ายที่ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรต่าง ๆ ภายในเครือข่ายมีความเท่าเทียมกัน ลักษณะการแลกเปลี่ยนเป็นไปโดยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การติดต่อภายในเครือข่าย เป็นการติดต่อระหว่างบุคคลหรือองค์กรหรืออาจจะมีการทำหน้าที่ประสานงานระหว่างเครือข่าย เช่น จัดประชุม กระจายข่าวสารข้อมูล หรือเป็นแกนกลางเมื่อต้องการมีการปฏิบัติการร่วมกัน องค์กรประสานงานนี้ก็ยังมีสถานภาพเท่าเทียมกับองค์กรอื่น ๆ ภายในเครือข่าย เครือข่ายในงานพัฒนาส่วนใหญ่เป็นเครือข่ายตามแนวนอน^๕

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ ได้จำแนกประเภทของเครือข่าย จากการศึกษาศือข่ายผู้นำชาวบ้าน ออกเป็น ๓ ลักษณะ ได้แก่

๑. เครือข่ายความคิด เป็นเครือข่ายที่เน้นการทำงานด้านความคิด ความรู้ หรือเทคนิคต่าง ๆ เครือข่ายเหล่านี้เป็นแหล่งที่ผู้นำได้มีโอกาสเผยแพร่แนวคิดของตนและได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ของตนกับคนอื่น ๆ ทำให้เกิดความคิดที่ชัดเจนขึ้น เครือข่ายความคิดมักเน้นเครือข่ายของกลุ่มคนที่อยู่

^๔ปาน กิมปี, “การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชน”, งานวิจัยฉบับสมบูรณ์, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๓๕-๓๘.

^๕นฤมล นิราทร, คู่มือการสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อพิจารณาบางประการ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๒๑-๒๒.

บนสถานภาพที่คล้ายคลึงกัน แต่อยู่ต่างถิ่นกันได้รวมตัวกันสร้างเครือข่ายขึ้นเพื่อจะได้มีเวทีในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน เช่น เครือข่ายกลุ่มครู เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น

๒. เครือข่ายกิจกรรม เป็นเครือข่ายที่เน้นการช่วยเหลือ ร่วมมือกันในการทำกิจกรรม ส่วนมากมักเป็นเครือข่ายภายในชุมชนที่สมาชิกของเครือข่ายอาจเป็นเครือญาติกันหรือมีสายสัมพันธ์เป็นครูและลูกศิษย์กัน หรืออาจร่วมอยู่ในกลุ่มกิจกรรมเดียวกัน สมาชิกของเครือข่ายจะคอยช่วยเหลือหรือร่วมมือกัน ยังผลให้งานพัฒนาของผู้นำประสบความสำเร็จ แต่ก็มีผู้นำบางท่านที่มีบารมีสามารถระดมความร่วมมือ การทำกิจกรรมระหว่างหมู่บ้าน ทำให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างหมู่บ้านได้

๓. เครือข่ายสนับสนุนทุน เป็นกิจกรรมพัฒนาเพื่อการแก้ปัญหาของชุมชน นอกจากจะมีความคิดในการวิเคราะห์หาทางออกในการแก้ปัญหา มีการทำกิจกรรมการแก้ปัญหาแล้ว สิ่งหนึ่งที่มีความจำเป็นมากคือ จะต้องเงินทุน ที่มาของทุนเพื่อดำเนินกิจกรรมการพัฒนา อาจมาจากการระดมทุนภายในหมู่บ้าน โดยการระดมหุ้นจากสมาชิก เช่น กองทุนร้านค้า กลุ่มออมทรัพย์ หรือธนาคารข้าว หรือการทอดผ้าป่าหรืออาจเป็นทุนที่มาจากภายนอก^{๑๑}

จากการจำแนกประเภทของเครือข่ายดังกล่าวมาข้างต้นผู้วิจัยสรุปได้ว่า ประเภทของเครือข่าย มี ๘ ประเภท คือ ๑)จุดมุ่งหมายของการเรียนรู้ ๒) โครงสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ ๓)ตามหน่วยสังคม อันได้แก่ เครือข่ายการเรียนรู้ระดับบุคคล ๔)ระดับการปกครองและลักษณะของงาน ๕)พื้นที่ดำเนินงาน ๖)ตามประเภทกิจกรรมหรือประเด็นปัญหา ๗)ตามอาชีพหรือสถานภาพทางสังคม ๘)ตามรูปแบบโครงสร้างหรือความสัมพันธ์การจำแนก

๔.๑.๕ รูปแบบของเครือข่าย

อรรถัย อาจอ่ำ และ สมศักดิ์ นัคลาจารย์ ได้จัดแบ่งไว้เป็น ๒ รูปแบบ คือ

รูปแบบที่ ๑ รูปแบบที่ไม่เป็นทางการ เป็นการสร้างเครือข่ายผ่านตัว “บัณฑิตอาสา” โดยการเชิญหรือชักชวนประชาชนที่ตนรู้จัก หรืออยู่ในเครือข่ายที่ตนรู้จักมาเข้ารับการอบรมและพยายามดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับผู้ผ่านการอบรมเพื่อสร้างหรือขยายเครือข่ายต่อไปในละแวกที่อยู่อาศัย หรือชุมชนในหมู่บ้าน

รูปแบบที่ ๒ การขยายเครือข่ายอย่างเป็นทางการ (Formal Channel) เป็นการพิจารณาเลือกองค์กรหรือหน่วยงานหรือสถาบันที่มีศักยภาพสูง หรือบุคคลหรือสมาชิกอยู่ในเครือข่ายของตนเป็นจำนวนมาก รวมทั้งเป็นสถาบัน/องค์กร/หน่วยงานที่สามารถเผยแพร่แนวคิดของโครงการ สู่บุคคลที่ต่างวัย ต่างอาชีพ และต่างสถานะทางเศรษฐกิจและสังคม^{๑๒}

โดยสรุปจากการศึกษาเอกสาร พบว่า มีความพยายามในการจัดแบ่งรูปแบบของเครือข่ายในหลายมิติ ขึ้นอยู่กับบริบทที่เกี่ยวข้องและเงื่อนไขในการนำไปใช้ในการอธิบาย ทั้งนี้เครือข่ายแต่ละรูปแบบสัมพันธ์เชื่อมโยงที่แตกต่างกันจึงจำเป็นที่นักพัฒนาควรให้ความสำคัญในการ

^{๑๑}สัมพันธ์ เตชะอริก, การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน, (กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๘๙-๙๑.

^{๑๒}อรรถัย อาจอ่ำ และ สมศักดิ์ นัคลาจารย์, รายงานการวิจัยเชิงปฏิบัติการ เรื่องเครือข่ายอาสาสมัครเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมเอตลัส, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยประชากรและสังคมมหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐), หน้า ๕๓.

ทำความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบของเครือข่าย เพื่อที่จะสามารถวิเคราะห์เชื่อมโยงเครือข่ายได้อย่างสัมพันธ์กับองค์ประกอบที่มีอยู่ในเครือข่ายนั้น

๔.๑.๖ เทคนิควิธีการสร้างเครือข่าย

วิชิต นันทสุวรรณ และ พิทยา ว่องกุล ยังได้เสนอแผนแม่บทชุมชนในส่วนของแผนความเข้มแข็งและการจัดการองค์กรเครือข่าย โดยใช้รูปแบบและกระบวนการ ดังนี้

๑. การจัดการความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านและองค์กรชุมชนในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ บนพื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรม การช่วยเหลือ และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

๒. พัฒนาระบบการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นขั้นต้น เพื่อก้าวสู่ความร่วมมือที่เป็นรูปธรรมในการพัฒนาเฉพาะด้านต่าง ๆ

๓. พัฒนาระบบการจัดการความสัมพันธ์ในรูปองค์กรเครือข่ายในระดับท้องถิ่น จังหวัด ภูมิภาค และระดับชาติ เพื่อให้เกิดระบบการพัฒนาที่ดำเนินงานร่วมกันในทุก ๆ ด้าน^{๑๓}

จากการศึกษาเอกสารเกี่ยวกับเทคนิควิธีการสร้างเครือข่ายดังกล่าวข้างต้นผู้วิจัยสรุปได้ว่าเทคนิควิธีการสร้างเครือข่ายนั้นจะเห็นได้ว่าการสร้างเครือข่าย (Realization) เป็นขั้นตอนที่ผู้ปฏิบัติงาน หรือฝ่ายจัดการตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย เพื่อที่จะทำงานให้บรรลุเป้าหมาย โดยการจัดการความสัมพันธ์ การช่วยเหลือการพัฒนาระบบการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การพัฒนาระบบการจัดการความสัมพันธ์ในรูปองค์กรเครือข่ายในระดับท้องถิ่น จังหวัด ภูมิภาค และระดับชาติ ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดระบบการพัฒนาที่ดำเนินงานร่วมกันในทุก ๆ อย่างเต็มรูปแบบและสมบูรณ์ เป็นต้น

๔.๑.๗ ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาความเข้มแข็งเครือข่าย

ในกระบวนการส่งเสริมการสร้างเครือข่ายหรือปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาความเข้มแข็งเครือข่ายมิใช่เพียงการส่งเสริมจัดตั้งหรือเกิดการรวมตัวเป็นเครือข่าย สิ่งที่ควรคิดควบคู่ไปกับการสร้างเครือข่ายก็คือ จะพัฒนาเครือข่ายให้เข้มแข็งเพื่อนำไปสู่การสร้างพลังในการเปลี่ยนแปลงได้นั้นได้ มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้แนวคิดไว้ดังนี้

ประเวศ วะสี ได้กล่าวว่าเมื่อมี ชุมชนมากขึ้น ๆ และชุมชนเหล่านี้เชื่อมโยงเป็นเครือข่าย จะเกิดโครงสร้างใหม่ของสังคมขึ้นในอนาคตชุมชนกับชุมชนต่าง ๆ จะติดต่อเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายข้ามประเทศ (Social Network) เกิดเป็นระบบโลกใหม่ (New World Order) คือ ระบบเครือข่ายทางสังคม โดยเครือข่ายทางสังคมจะนำพาไปสู่การเรียนรู้ และการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ ส่วนกลยุทธ์เกี่ยวกับการจัดการและพัฒนาเครือข่าย^{๑๔}

^{๑๓} วิชิต นันทสุวรรณ และ พิทยา ว่องกุล, **ไทยยุควัฒนธรรมทาส**, (กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๒), หน้า ๗๑.

^{๑๔} ประเวศ วะสี, **บทบรรยายและการฝึกกระบวนการ AIC เรื่องแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 การประชุม UN. System Collaboration Action Plan**, โรงแรมเฟลิทซ์ กาญจนบุรี ๑๓-๑๔ กรกฎาคม ๒๕๓๙, (๒๕๔๑ :๒๕).

ประหยัด จตุพรพิทักษ์กุล ได้ศึกษาเครือข่ายการเรียนรู้เกี่ยวกับระบบเกษตรกรรมทางเลือกของชุมชน พบว่า เงื่อนไขและปัจจัยที่มีผลต่อการเกิดเครือข่ายการเรียนรู้มี ๘ ประการ คือ

๑. ความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติสูง
๒. บทเรียนการเผชิญกับวิกฤตการณ์ปัญหาาร่วมกันของชุมชนที่ได้เรียนรู้ปัญหาและบทเรียน การแก้ไขปัญหาาร่วมกัน
๓. วัฒนธรรมและประเพณีของชุมชนท้องถิ่น ที่ต้องมีพิธีกรรมต่าง ๆ ร่วมกันเป็นสื่อในการพบปะ และการผลิตทางอุดมการณ์ในการดำเนินชีวิตาร่วมกันของชุมชน
๔. องค์กรชุมชนหรือการรวมกลุ่มทำกิจกรรมแก้ไขปัญหาาร่วมกัน การจัดการกลุ่มนอกจากเป็นการดำเนินการแก้ไขปัญหาแล้ว กลุ่มยังอยู่ในฐานะที่สร้างเงื่อนไขให้ชุมชนเกิด การเรียนรู้าร่วมกัน
๕. ความสามารถของผู้นำ หรือแม่ข่ายการเรียนรู้ของชุมชนที่มีอุดมการณ์เพื่อชุมชน มีความสามารถในการคิดวิเคราะห์เท่าทันสถานการณ์ กระตือรือร้นในการแก้ไขปัญหาของชุมชน
๖. การคมนาคมและการสื่อสารมวลชนที่ได้รับการพัฒนา เพื่อให้คนในชุมชนติดต่อสื่อสารกันได้สะดวกรวดเร็วมากขึ้น
๗. สถานการณ์ทางการเมือง ทั้งการเมืองในระดับชุมชนในการปกป้องดูแลการจัดการทรัพยากรของท้องถิ่น และสถานการณ์การเมืองในระดับชาติที่เป็นกระแสและบรรยากาศการเมืองแบบประชาธิปไตย
๘. การสนับสนุนจากภายนอก โดยเฉพาะการสนับสนุนขององค์กรพัฒนาเอกชน ที่สนับสนุนให้เกิดความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน ทั้งด้านข้อมูล ข่าวสาร เงิน-ทุน กำลังใจ ในกระบวนการการเรียนรู้ของชุมชน^{๑๕}

จากการศึกษาเอกสารเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาความเข้มแข็งเครือข่ายดังกล่าวข้างต้นผู้วิจัยสรุปได้ว่าปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาความเข้มแข็งเครือข่ายจัดว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญที่มีผลต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่ายบางแห่งก็มีปัญหาในแง่ของโครงสร้างและการเงินบางแห่งมีปัญหาด้านบุคคลที่เกี่ยวข้องในเครือข่ายการเรียนรู้เป็นเครือข่ายที่ขาดความต่อเนื่องและขาดพลัง เพราะไม่มีเป้าหมายที่ชัดเจนส่วนเครือข่ายอำนาจต่อรองมักจะถูกสร้างภาพให้สาธารณะเห็นว่าเป็นกลุ่มคนที่เห็นแก่ตัวเป็นกลุ่มที่มีนักการเมืองสนับสนุนเป็นเครื่องมือของนักการเมืองทำให้ขาดความชอบธรรมในการดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหาของตนเองเนื่องจากสาธารณะไม่มีข้อมูลเพียงพอ นอกจากนี้ยังมีอีกหลายปัจจัยที่จัดว่าเป็นปัญหาทั่วไปของเครือข่ายโดยปัญหาที่นำมาเสนอในที่นี้ไม่ได้จัดว่าปัญหาใดมีความสำคัญกว่าปัญหาใด

^{๑๕}ประหยัด จตุพรพิทักษ์กุล, “เครือข่ายการเรียนรู้เกี่ยวกับระบบเกษตรกรรมทางเลือกของชุมชน”, รายงานการวิจัย, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒๒.

๔.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนา

๔.๒.๑ การเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า

การเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้านั้นพระองค์ได้กระทำหลากหลายรูปแบบ กล่าวคือ การแสดงธรรม^{๑๖} การสนทนาธรรม^{๑๗} การแนะนำสั่งสอน^{๑๘} การปฏิบัติตนให้เป็นที่น่าเลื่อมใส^{๑๙} และการตอบปัญหาข้อข้องใจสงสัย^{๒๐} โดยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงประทานหลักการและเทคนิคในการเผยแพร่ให้พระสาวกยึดถือปฏิบัติเป็นหลักในการแสดงธรรมให้เป็นผู้มีคุณธรรม มีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ ชี้แจงให้เข้าใจชัดเจนในแต่ละประเด็นแสดงธรรมด้วยจิตเมตตา โดยมุ่งให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภ สักการะไม่แสดงธรรมยกตนข่มท่าน และไม่เสียดสีข่มขู่ผู้อื่น^{๒๑} เป็นต้น

๑) การดำเนินการพัฒนาด้านการเผยแพร่พระพุทธศาสนา

พระพุทธองค์ทรงวางแผนไว้ชัดเจนในการประกาศพระพุทธศาสนาแก่มหาชนและดำเนินการพัฒนาพระสงฆ์ที่พึงปรารถนาตามพระธรรมวินัยเพื่อให้พระสงฆ์ได้แสดงบทบาทในการช่วยกันเผยแพร่พระพุทธศาสนาแก่มหาชนและชาวโลกอย่างมีประสิทธิภาพ ดังนี้

(๑) พระพุทธองค์เป็นประมุขในการเผยแพร่

(๒) มอบอำนาจแก่พระสงฆ์ เพื่อช่วยกันเผยแพร่หลักพระพุทธศาสนาสู่มหาชนและชาวโลก

แบ่งออกเป็น พุทธลีลาในการสอน หรือในบางครั้งนิยมเรียกว่าเทศนาวิธี หลักการตอบปัญหาของพระองค์ อูบายประกอบการสอนหรือเทคนิคการสอน

ก. พุทธลีลาในการสอน

พุทธลีลาในการสอนหรือเทศนาวิธี^๔เป็นคุณสมบัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ควรมีไว้ในทฤษฎีการสอนพระองค์เป็นผู้ชี้ชัดแจ่มแจ้งในธรรมเป็นที่ยุติปัญหาข้อขัดแย้งทั้งหมดชักนำให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจอย่างมีเหตุผลและยังปลุกเร้าใจให้เกิดความอยากรู้อยากเห็นในบางครั้งยังเป็นการให้กำลังใจอีกด้วย

๑) สันทสสนาอธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้งเหมือนจูงมือไปดูเห็นกับตา

๒) สมာทปนาชักจูงใจให้เห็นจริงด้วยชวนให้คล้อยตามจนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติเรียกว่าสอนในลักษณะเอหิปปัสสิโกคือเรียกให้มาดูเองเสมือนการเชื้อเชิญ

๓) สมุตเตชนา เร้าใจให้แกลัวกล้าบังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำได้ ไม่หวั่นระย่อต่อความเหนื่อยยาก

๔) สัมปทังสนา ขโลมใจให้ชุ่มชื่น ร่าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อ และเปี่ยมด้วยความหวัง

^{๑๖}วิ.มหา. (แปล) ๔/๒๐/๒๗

^{๑๗}ส.มหา. (แปล) ๑๙/๑๐๙/๔๓๔

^{๑๘}ส.ข.(แปล) ๑๗/๘๗/๑๕๗

^{๑๙}วิ.มหา.(แปล) ๔/๖๐/๗๒

^{๒๐}ส.มหา (แปล) ๑๙/๘๒๗/๔๐๐.

^{๒๑}อ.ง.ปญจก (แปล) ๒๒/๑๕๙/๒๖๓.

เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่ตนจะพึงได้รับจากการปฏิบัติ คือ สอนให้เกิดแรงจูงใจต่อสู้กับกิเลส ซึ่งให้เห็นประโยชน์สูงสุดในทางสูงสุด เหมือนสอนให้มุ่งมั่นในเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์คือพระนิพพาน เพื่อให้เกิดความหวังและเกิดความสำเร็จโดยเฉพาะการเห็นทางดับทุกข์อย่างแท้จริง^{๒๒}

ข. หลักการตอบปัญหา

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงใช้ศิลปะการสื่อสารในรูปแบบที่เหมาะสมกับสถานการณ์ของผู้รับสารคือพระองค์ทรงสอนด้วยการตอบปัญหาซึ่งมีวิธีการตอบหลายแบบคือแบบยืนยันไปข้างเดียวแบบแยกแยะประเด็นต่างๆให้ชัดเจนแบบปฏิเสธคือย้อนถามคำถามต่อผู้ฟังอีกครั้งหนึ่งก่อนแล้วค่อยตอบแบบหยุดพักปัญหาไว้ดังที่ปรากฏในปัญหาพยากรณ์สูตรพระสูตรที่ว่าด้วยวิธีการตอบปัญหา “ภิกษุทั้งหลายการตอบปัญหา๔ประการ^{๒๓} คือ

- ๑) เอกังสพยากรณ์ปัญหา (ปัญหาที่ควรตอบโดยนัยเดียว)
- ๒) วิภังชพยากรณ์ปัญหา (ปัญหาที่ควรแยกตอบ)
- ๓) ปฏิปุจฉาพยากรณ์ปัญหา (ปัญหาที่ควรตอบโดยย้อนถาม)
- ๔) ฐปนียปัญหา (ปัญหาที่ควรงดตอบ)^{๒๔}

ในการตอบคำถามของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ทรงตรัสว่าการตอบปัญหาใดๆ ต้องดูลักษณะปัญหาและเลือกวิธีตอบให้ถูกต้องเหมาะสมอาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเป็นลักษณะการตอบที่ทรงตรัสแก่สาวกและลัทธิต่างๆดังจะปรากฏในรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) **เอกังสพยากรณ์ปัญหา** คือ การตอบแบบยืนยันลักษณะของปัญหาที่ควรตอบโดยนัยเดียวตอบแบบตายตัวไม่มีเงื่อนไขโดยพระพุทธองค์ทรงยืนยันเองจะทรงตรัสแบบตรงไปตรงมาไม่ยกย่องไม่วกวนตรัสแต่เรื่องสัจธรรมเช่นการแสดงธรรมในเรื่องอริยสัจสี่เหล่าปัจจุวัตคีย์นั่นเองจุดประสงค์ของพระองค์เพื่อที่จะยืนยันในหลักศาสนาที่พระองค์ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองนั่นหมายความว่าภาษาที่ออกมาจากพระโอษฐ์ย่อมจะมีค่ามีคุณประโยชน์อย่างแท้จริง

๒) **ปฏิปุจฉาพยากรณ์ปัญหา** คือ การตอบยกย้อนลักษณะของปัญหาที่ควรตอบโดยย้อนถามพระองค์ใช้ความรู้ที่ผู้ถามมีอยู่ตอบโต้กลับโดยที่พระพุทธองค์ทรงรู้ภาษาผู้ถามดีและย้อนถามกลับลักษณะนี้เป็นการถือโอกาสดีเพื่อให้คนถามเกิดอาการหวั่นไหวหรือประหม่าในท่าทีของตนที่ถามคำถามนั้นเช่นความหมายของสังขารในคาถาอธิบายของการปรุงแต่งและร่างกายจิตใจได้

๓) **วิภังชพยากรณ์ปัญหา** คือ การตอบแบบแยกแยะในลักษณะของปัญหาที่ควรแยกตอบเป็นประเด็นต่างๆพระพุทธองค์ทรงอธิบายแจ่มแจ้งให้ฟังอย่างละเอียดในเรื่องที่ถามนั้นหากผู้ถามมีวิชาวินัยจะยอมรับเองว่าตัวเองไม่เข้าใจจริงในเรื่องนั้นดังเช่นที่สาวกของลัทธิอื่นมาทูลถามพระพุทธองค์และได้เปลี่ยนลัทธิมานับถือพระพุทธองค์ในที่สุดเช่นการที่พระพุทธองค์ทรงติเตียนตบะไซ้หรือไม่ก็จะทรงแยกตอบว่าพระพุทธองค์ทรงติเตียนตบะที่ทรมาณตนเองแต่ทรงสรรเสริญว่าความอดกลั้นเป็นยอดแห่งตบะเป็นต้น

๔) **ฐปนียปัญหา** คือ การตอบแบบไม่ตอบหยุดอยู่สำหรับลักษณะของปัญหาที่ควรงดตอบหรือฟังยั้งเสียพระพุทธองค์ไม่ทรงพยากรณ์หรือตอบอะไรเลยเพราะไม่มีประโยชน์ไม่

^{๒๒} ที.สี. (ไทย) ๘/๓๒๒/๑๒๔.

^{๒๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๐๔.

^{๒๔} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๒/๗๐.

สามารถดับทุกข์ได้และอาจก่อให้เกิดการทะเลาะหรือแตกแยกเช่นเรื่องตายแล้วไปไหนโลกเที่ยงหรือไม่คำตอบมิได้เกี่ยวกับทุกข์และการดับทุกข์หรือการสอนของศาสนาในลัทธิต่างๆของใครถูกและการสอนของใครผิดพระพุทธองค์ก็จะตัดบทว่าเรื่องนั้นจงพักไว้ก่อนเราตถาคตจะแสดงธรรมให้ฟังนี่คือวิธีพักปัญหาพระองค์ยังทรงใช้คำนั้นเป็นเครื่องมือในการกลับก็มีคือไม่ตอบเพราะทรงเห็นว่าแก้ทุกข์ไม่ได้ตอบแล้วไม่ทำให้เกิดประโยชน์ใด

วคิน อินทสระได้นำหลักการตอบปัญหาของพระองค์ในปัญหาพยากรณ์สูตรนี้มาอธิบายเพิ่มเติมในเชิงของการนาเทคนิคลักษณะการตอบมาใช้เป็นวิธีการสอนซึ่งคู่สนทนาอาจไม่ได้เริ่มด้วยการตั้งคำถามโดยตรงกับพระองค์แต่พระองค์ทรงเลือกใช้วิธีการสื่อสารกับผู้นั้นเช่นเดียวกับลักษณะการตอบปัญหาในปัญหาพยากรณ์สูตรโดยจำแนกออกเป็น ๕ ประเภทคือ

- ทรงสอนโดยวิธีเอียงสลักษณะคือทรงสอนยืนยันไปข้างเดียว
- ทรงสอนโดยวิธีวิวิธลักษณะคือทรงแยกประเด็นให้ชัดเจน
- ทรงสอนโดยวิธีปฏิเสธลักษณะคือทรงถามย้อนเสียก่อนแล้วจึงตรัสสอน
- ทรงสอนโดยรูปนลักษณะคือพักปัญหาไว้ไม่ทรงพยากรณ์
- อุปมาลักษณะคือทรงสอนแบบเปรียบเทียบ^{๒๕}

ค. อุบายประกอบการสอนหรือเทคนิคการสอน

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีเทคนิควิธีประกอบการสอนมากมายเพื่อให้เหมาะสมกับจริตหรือความต้องการของบุคคลนั้นๆจึงจะทำให้การเผยแผ่ประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์คือ

๑) การยกอุทาหรณ์และการเล่านิทานประกอบ ทรงยกตัวอย่างประกอบคาถาอธิบายและการเล่านิทานประกอบเป็นรูปแบบที่พระพุทธเจ้าทรงใช้บ่อยๆเพราะทำให้เข้าใจความได้ง่ายและชัดเจนดังเช่นเรื่องพิราหมณ์ทะเลาะกันยึดความเห็นของตนเท่านั้นว่าถูกพระพุทธองค์ทรงทราบแล้วจึงตรัสว่าผู้ที่รู้เห็นอะไรแง่มุมเดียวไม่แล้วที่ทะเลาะกันดูคนตาบอดคลาข้าง^{๒๖} แล้วเล่าเรื่องคนตาบอด๙คนให้ฟังเป็นต้น

๒) การเปรียบเทียบด้วยอุปมา ทำให้เข้าใจเรื่องราวที่ลึกซึ้งเข้าใจยากปรากฏความหมายเด่นชัดออกมาและเข้าใจง่ายขึ้นเช่นตรัสสอนราหุลว่าราหุลเห็นน้ำที่เราเหลือไว้ในภาชนะน้อยหนึ่งโหลราหุลตอบว่าเห็นพระเจ้าข้าตรัสต่อไปว่าดูก่อนราหุลคนที่พูดเท็จทั้งที่รู้มีคุณความดีเหลืออยู่น้อยดูจุน้ำในภาชนะนี้แหละตรัสแล้วทรงเหน็บที่เหลือน้อยหนึ่งนั้น^{๒๗} เป็นต้น

๓) ใช้สื่อธรรมชาติใกล้ตัว ทำให้รู้จักเข้าใจง่ายเป็นอุปกรณ์การสอนเช่นขณะที่เดินไปในป่าแห่งหนึ่งมีพระสงฆ์หมู่ใหญ่ตามเสด็จพระองค์ทรงหยิบใบไม้ขึ้นมาภาหนึ่งแล้วตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลายเธอทั้งหลายจะเข้าใจความชื่อนั้นว่าอย่างไรใบประดู่ลาย๒ -๓ใบที่เราหยิบขึ้นมากับใบที่อยู่บนต้นอย่างไหนจะมากกว่ากัน” ลาดับนั้นภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “ใบที่อยู่บนต้นไม้นั้นแลมากกว่าใบประดู่ลาย๒ -๓ใบที่พระองค์ทรงหยิบขึ้นมาเพียงเล็กน้อยพระพุทธเจ้าข้า”^{๒๘}

^{๒๕} วคินอินทสระ, **พุทธวิธีในการสอน**, (กรุงเทพมหานคร : สภาการศึกษามหาภูมิบาลวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า๓๙-๔๙.

^{๒๖} พ.อุ. (ไทย) ๒๕/๕๔/๒๙๔ -๒๙๗.

^{๒๗} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๐๘/๑๑๗ -๑๑๙.

^{๒๘} ม.ม. (ไทย) ๑๙/๑๑๐๑/๖๑๓.

๔) การสาธิตให้ดูหรือทำให้ดูเป็นตัวอย่าง เฉพาะในทางจริยธรรมคือการทำให้เป็นตัวอย่างเช่นทรงพยาบาลภิกษุไข้และตรัสตอนหนึ่งว่า “ภิกษุทั้งหลายพวกเธอไม่มีมารดาไม่มีบิดาผู้คอยพยาบาลภิกษุทั้งหลายถ้าพวกเธอไม่พยาบาลกันเองใครเล่าจะคอยพยาบาลพวกเธอภิกษุทั้งหลายผู้จักพยาบาลเราก็จงพยาบาลภิกษุไข้เถิด”^{๒๙}

๕) การเล่นเกมเล่นคาและใช้คำในความหมายใหม่ เป็นเรื่องของความสามารถในโวหารธรรมหรือการใช้ภาษาผสมกับปฏิภาณไหวพริบเช่นกรณีของเวรัญชพรพราหมณ์^{๓๐} เป็นตัวอย่าง

๖) อุบายการเลือกคน และการปฏิบัติรายบุคคลการเลือกคนเป็นอุบายอันสำคัญ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้แก่การเริ่มต้นที่บุคคลซึ่งเป็นประมุขหรือหัวหน้าของชุมชนนั้นๆ เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแต่ก็ไม่ทรงทิ้งบุคคลส่วนมากทำให้ทุกคนได้รับประโยชน์ในการฟังธรรมตามกำลังของตน

๗) การรู้จักจังหวะและโอกาส ผู้สอนต้องรู้จักใช้จังหวะและโอกาสให้เป็นประโยชน์ในการสอนธรรมะอย่างได้ผลเพื่อรอความพร้อมของผู้รับฟังทั้งสภาพแวดล้อมทางกายภาพและทางจิตใจ

๘) ความยืดหยุ่นในการสอน มีทั้งการยกย่องการชมการปลอบประโลมหรือโอนอ่อนผ่อนตามและหากผู้สอนสอนอย่างไม่มีอึดตายัดตัดตั้นหามาจะทมิฬเสียให้น้อยที่สุดก็จะมุ่งไปยังผลสำเร็จในการเรียนรู้เป็นสำคัญดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “เราย่อมฝึกฝนด้วยวิธีอ่อนละมุนละไมและทั้งรุนแรงปนกันไปบ้าง”^{๓๑}

๙) การลงโทษและการให้รางวัล เมื่อเห็นว่าบุคคลใดควรยกย่องก็ยกย่องหรือควรตำหนิก็ตำหนิการลงโทษในที่นี้คือการลงโทษตนเองซึ่งมีทั้งทางธรรมและทางวินัยอยู่แล้วมีบทบัญญัติความประพฤติอยู่แล้วการให้รางวัลคือการแสดงธรรมไม่กระทบกระทั่งไม่รุกรานใครเป็นต้น

๑๐) กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า โดยจะต้องอาศัยปฏิภาณไหวพริบปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นต่างครั้งต่างคราวย่อมมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปไม่มีที่สิ้นสุดการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าคือความสามารถในการประยุกต์หลักการวิธีการและเทคนิควิธีการต่างๆหรือคือการประยุกต์พุทธวิธีในการสอนให้เหมาะสมกับสถานการณ์

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นพระองค์จะทรงตั้งจุดมุ่งหมายในการสอนว่าทรงกำหนดจุดมุ่งหมายแต่ละครั้งทรงเตรียมเนื้อหาหรือเรื่องที่จะสอนไปตามลำดับความยากง่ายไปพร้อมกันและทรงคำนึงถึงตัวผู้รับการสอนหรือผู้รับสารด้วยว่าจะสามารถเข้าใจและจะนำไปใช้ประโยชน์อย่างไรซึ่งจะทำให้เกิดความรู้สึกรอยากรู้และสนใจเอาใจใส่ยิ่งขึ้นทั้งนี้เทคนิคและวิธีสอนที่พระพุทธองค์ทรงมีไว้หลายรูปแบบและวิธีการดังกล่าวก็ทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าในขณะนั้นทำให้มีบุคคลทุกชั้นวรรณะเลื่อมใสศรัทธาจนทำให้เกิดการอุปสมบทตามและสามารถบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์เป็นจำนวนมากดังที่ปรากฏในพุทธประวัติ

^{๒๙}วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๖๕/๒๔๐.

^{๓๐}วิ.มท. (ไทย) ๑/๓/๓ -๕.

^{๓๑}อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๑๑/๑๗๐.

ถึงแม้บางคนจะมีได้อุปสมบทก็ตามแต่ก็ได้ให้น้อมนำหลักพุทธธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิตที่สงบสุขทั้งในระดับบุคคลครอบครัวและสังคม

ง. หลักการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า

การสอน ตรงกับคำบาลีว่า อนุสาสนี คือ การพร่ำสอน การสอนบ่อยๆ จัดเป็นเรื่องสำคัญของพระพุทธศาสนา เรียกว่า อนุสาสนีปาฏิหาริย์ (คำสอนเป็นอัศจรรย์) การสอนของพระพุทธเจ้าคือการแสดงธรรมหรือการประกาศเผยแผ่หลักธรรมคำสอนนั่นเองพระพุทธศาสนาขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ประสบผลสำเร็จได้โดยง่ายนั้น เพราะพระองค์ทรงมีธรรมเทศกธรรม ๕ ประการ^{๓๒} ดังนี้

๑. อนุพุทฺธิกถิ แสดงธรรมไปตามลำดับ ส่วนใดที่เห็นว่าเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง ถึงแม้จะมีเพียงคนเดียวก็จะไม่ตัดเนื้อความให้เสียหาย แสดงจากง่ายไปหายากตามลำดับ

๒. ปริยายทสฺสาวิ ทรงชี้แจงยกเหตุผลหรืออุทาหรณ์ให้ผู้ฟังเข้าใจ

๓. อนุหยตปฺปฏิจฺจ สอนด้วยมีจิตเมตตาต่อผู้ฟังจริงๆ คือปรารถนาจะให้เขาพ้นจากทุกข์

๔. น อามิสฺนตโร ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่อามิสสินจ้าง คือไม่ได้ทรงเห็นแก่ลาภผลหรือรางวัลที่จะตอบแทน มุ่งประโยชน์สุขแก่ผู้ฟังอย่างเดียว

๕. อุตฺตทานญฺจปรณฺญจอนุปฺพหจฺจไม่แสดงธรรมด้วยการยกตนข่มท่าน ไม่เสียดสีให้ผู้อื่นได้รับความเสียหาย ไม่บังคับให้ผู้ฟังเชื่อ ให้ผู้ฟังเชื่อโดยการพิจารณาไตร่ตรองด้วยปัญญาของเขาเอง

อันที่จริงพระพุทธองค์ได้ประทานวาทแก่พระอรหันต์ ๑,๒๕๐ รูป ที่เวฬุวัน คินวันเพ็ญเสวยมาฆฤกษ์ ที่เรียกว่า โอวาทปาติโมกข์ อันแสดงให้เห็นหลักการ อุดมการณ์ และวิธีการสอนพระศาสนาดังนี้

หลักการ ๓ ได้แก่ การไม่ทำบาปทั้งปวง การกระทำกุศลให้ถึงพร้อม และการยังจิตของตนให้ผ่องใส

อุดมการณ์ ๔ ได้แก่ ให้ถือขันติคือความอดกลั้นเป็นตบะเพียรเผากิเลสสาละภายใน ให้ยึดถือพระนิพพานเป็นบรมสุข เป็นบรรพชิตรักษาศีล ไม่ไปประหัตประหารชีวิตผู้อื่น และเป็นสมณะรักษากาย วาจาให้สงบโดยไม่ไปเบียดเบียนผู้อื่น

วิธีการ ๖ ได้แก่ การไม่กล่าวร้าย การไม่ทำร้าย ความสำรวมในปาติโมกข์ ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร นั่งนอนในที่อันสงัด ทำความเพียรในอธิจิต

"พุทธกิจประจำวัน ๕ ประการและพุทธจริยา ๓ ประการ"

จ. พุทธกิจประจำวัน ๕ ประการและพุทธจริยา ๓ ประการ

งานการสอนธรรม เพื่อประดิษฐานพระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า เป็นงานที่ละเอียดประณีต เพราะทรงมุ่งให้เป็นธรรมที่เกื้อกูลแก่คนทั้งปวงและอำนวยผลให้เป็นความสุขพระพุทธเจ้า จึงทรงมีกิจหลักที่เรียกว่าพุทธกิจ ในแต่ละวันทรงมีพุทธกิจหลัก ๕ ประการ เพื่อบำเพ็ญพุทธจริยา ๓ ประการ เพื่อบำเพ็ญพุทธจริยา ๓ ประการ ของพระพุทธเจ้าให้สมบูรณ์ คือ

^{๓๒} อ.ปญจก.(บาลี) ๒๒/๑๕๙/๒๐๕.

พุทธจริยาประการที่หนึ่ง โลกัตถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่โลก ในฐานะที่พระองค์เป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคมโลก ความสำเร็จในจริยาข้อนี้ทรงอาศัยพุทธกิจประจำวัน ๕ ประการคือ

พุทธกิจประการที่ ๑ เวลาเช้าเสด็จออกบิณฑบาต เพื่อเป็นการโปรดสัตว์โลกผู้ต้องการบุญ

พุทธกิจประการที่ ๒ ในเวลาเย็นทรงแสดงธรรมแก่คนผู้สนใจในการฟังธรรม

พุทธกิจประการที่ ๓ ในเวลาค่ำทรงประทานพระโอวาทให้กรรมฐานแก่ภิกษุทั้งหลาย

พุทธกิจประการที่ ๔ ในเวลาเที่ยงคืน ทรงแสดงธรรม และตอบปัญหาแก่เทวดาทั้งหลาย

พุทธกิจประการที่ ๕ ในเวลาใกล้รุ่ง ทรงตรวจดูสัตว์โลกที่อาจจะรู้ธรรมซึ่งพระองค์ทรงแสดง แล้วได้รับผลตามสมควรแก่อุปนิสัยบารมีของคนเหล่านั้น

พุทธกิจประการที่ ๕ นี้เอง เป็นจุดเด่นในการทำงานของพระพุทธเจ้า จนทำให้ผู้ศึกษาพระพุทธศาสนา บางคนมีความรู้สึกรู้ว่าทำไมคนแต่ก่อนสำเร็จกันง่ายเหลือเกิน ถ้าศึกษารายละเอียดแล้วจะพบว่าไม่มีคำว่าย่ายเลย เพราะนอกจากจะอาศัยวาสนาบารมีของคนเหล่านั้นเป็นฐานอย่างสำคัญแล้ว การแสดงธรรมของพระองค์นั้น เป็นระบบการทำงานที่มีการศึกษาข้อมูล การประเมินผล การสรุปผลในการแสดงธรรมทุกคราว

หลังจากที่บุคคลนั้น ๆ ปรากฏในข่ายพระญาณของพระพุทธเจ้าคือทรงรู้ว่าเขาเป็นใคร ? มีอุปนิสัยบารมีอย่างไร ? แสดงธรรมอะไรจึงได้ผล ? หลังจากแสดงธรรมแล้วผลจะออกมาเป็นอย่างไร ? ดังนั้นการแสดงธรรมทุกครั้งของพระพุทธองค์ จึงบังเกิดผล เป็นอัศจรรย์เพราะจะทรงแสดงเฉพาะแก่ผู้เป็นพุทธเวไนย คือสามารถแนะนำให้รู้ได้เป็นหลัก

พุทธจริยาประการที่สอง ญาติตถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่พระญาติ เช่นการทรงมีพระพุทธานุญาติพิเศษ ให้พระญาติของพระองค์ ที่เป็นเดียรถีย์ (นักบวชภายนอกพระพุทธศาสนา) มาก่อน ให้เข้าบวชในพระพุทธศาสนาได้ โดยไม่ต้องอยู่ติดถียปริวาสก่อน (ติดถียปริวาส คือ วิธีอยู่กรรมสำหรับเดียรถีย์ที่ขอบวชในพระพุทธศาสนา จะต้องประพฤติปริวาส (การอยู่ชดใช้หรืออยู่กรรม) ก่อน ๔ เดือน หรือจนกว่าพระสงฆ์พอใจจึงจะอุปสมบทได้) หรือการที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดพระญาติที่กรุงกบิลพัสดุ์ ทรงแนะนำให้พระญาติซึ่งกำลังจะทำสงครามกันได้เข้าใจในเหตุผล สามารถปรองดองกันได้

พุทธจริยาประการที่ ๓ พุทธัตถจริยา ทรงทำหน้าที่ของพระพุทธเจ้า เช่น ทรงวางสิกขาบทเป็นพุทธอาณา สำหรับควบคุมความประพฤติของผู้ที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา ทรงแนะนำให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ปฏิบัติให้ถูกต้องตามหน้าที่ของตน ทรงวางพระองค์ต่อผู้ที่เข้ามาบวช และแสดงตนเป็นอุपाสิกอุบาสิกา ในฐานะของบิดากับบุตร ผู้ปกครองกัลยาณมิตร ศาสดาผู้เอ็นดูเป็น

ต้น ตามสมควรแก่บุคคลและโอกาสนั้น ๆ จนสามารถประดิษฐานเป็นรูปสถาบันศาสนาสืบต่อกันมา
ได้^{๗๓}

๔.๓ บุรณาการภาวะผู้นำกับการสร้างเครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแผ่ พระพุทธศาสนา

๔.๓.๑ บุรณาการภาวะผู้นำกับการสร้างเครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแผ่
พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล

ตารางที่ ๔.๑ บุรณาการภาวะผู้นำกับการสร้างเครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแผ่
พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล

ภาวะผู้นำ	กรณีตัวอย่างในการสร้างเครือข่าย
ด้านจักขุมา	<p>๑) พระสารีบุตรเถระ เป็นพระมหาสาวกผู้ที่มีบทบาทสำคัญอีกรูปหนึ่งคือเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาและเป็นแม่ทัพในการประกาศพระพุทธศาสนามีปัญญาแตกฉานและมีความรอบรู้ในธรรมจนได้รับยกย่องให้เป็นเอตทัคคะด้านผู้มีปัญญามากและเป็นพระธรรมเสนาบดี</p> <p>๒) พระมหาโมคคัลลานเถระ เป็นพระสาวกผู้ใหญ่ที่มีบทบาทสำคัญอีกรูปหนึ่งคือเป็นพระอัครสาวกเบื้องซ้ายและช่วยพระบรมศาสดาประกาศพระพุทธศาสนาเคียงคู่กับพระสารีบุตร นอกจากนี้ท่านยังได้รับการแต่งตั้งให้เป็นนวกัมมัญญาธิบดีมีหน้าที่ดูแลการก่อสร้างวัดบุพพารามซึ่งนางวิสาขาหาอุบาสิกได้บริจาคทรัพย์ให้สร้างขึ้นเพื่อถวายเป็นสมบัติในพระพุทธศาสนา</p> <p>๓) พระอนนรุทธเถระ เป็นผู้ที่มีบทบาทท่านดำรงชีวิตอยู่มาจนถึงหลังพุทธปรินิพพานในวันที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานที่สาละวินทยานเมืองกุสินาราท่านก็อยู่ที่นั่นเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการจัดพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพและร่วมในการทำปฐมสังคายนาด้วยจากนั้นไม่นานท่านก็ได้นิพพานภายใต้ร่มใฝ่ในหมู่บ้านเวฬุวะแคว้นวัชชีและได้ทิพจักขุญาณญาณคือทิพยจักขุความรู้ดวงตาทิพย์เป็นญาณพิเศษของพระพุทธเจ้าและท่านผู้ได้อิถุญาทั้งหลายทำให้สามารถแลเห็นหมู่มนุษย์ที่เป็นไปต่างๆพระอนนรุทธเถระเป็นพระสาวกผู้มีทิพยจักขุญาณจนได้รับยกย่องเป็นเอตทัคคะในด้านนี้</p> <p>๔) พระมหากัสสปเถระ ท่านเป็นพระสาวกผู้ใหญ่เป็นภิกษุสาวกผู้เลิศทางธุดงค์ เป็นประธานสังคายนาธรรมวินัยครั้งที่๑ เป็นผู้ที่พระศาสดาทรงยกย่องว่าเป็นผู้สันโดษในปัจจุบัน</p> <p>๕) พระวังคีสะ เป็นผู้ชำนาญในการผูกคาถากล่าวเป็นบทต่างๆโดยเฉพาะเวลาเข้าเฝ้ามักกล่าวคาถาสรรเสริญพระพุทธเจ้าทุกราวไปดังนั้นพระพุทธองค์จึงแต่งตั้งให้เป็นเอตทัคคะในด้านผู้มีปฏิภาณในการผูกคาถา และพระวังคีสะเถระ</p>

^{๗๓} พุทธกิจประจำวัน ๕ ประการของพระพุทธเจ้า. <https://sites.google.com/site/dhammatharn/home/phuthth-kic-5>[ออนไลน์วันที่ ๒๖ กันยายน ๒๕๕๕]

	<p>เป็นหนึ่งในพระสาวกในพระสาวกของพระพุทธเจ้าที่มีส่วนสำคัญในการประกาศเผยแผ่พระพุทธเจ้าพระพุทธานุศาสน์</p> <p>๖) พระปิณฑลภททวาทะ เป็นหนึ่งในพระสาวกผู้ใหญ่ ๘๐ องค์ที่มีบทบาทสำคัญในการประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนาทำให้ประดิษฐานมั่นคงมาจนถึงทุกวันนี้เมื่อดำรงอายุสังขารพอสมควรแก่อัฏฐภาพแล้วก็ให้นิพพานไป</p>
<p>ด้านวิรูโ</p>	<p>๑) พระอรุเวลกัสสะปะ ได้เข้ามานสมาบัติเหาะขึ้นไปบนอากาศและกลับลงมากราบที่พระบาทของพระพุทธเจ้า๓ครั้งแล้วพระบรมศาสดาว่าพระบรมศาสดาเป็นอาจารย์ของท่านท่านเป็นศิษย์ของพระบรมศาสดาของเมืองทั้งหลายเห็นดังนั้นก็สิ้นสงสัยมีใจอ่อนน้อมต่อพระพุทธองค์จากนั้นทรงแสดงธรรมชื่อนุปปพิภิกขาและอริยสังค๔เมื่อจบพระธรรมเทศนาพระเจ้าพิมพิสารพร้อมทั้งบริวารอีก๑๑๑คน (หนึ่งแสนหนึ่งหมื่นคน) ได้บรรลุโสดาบันอีกหนึ่งนหุตได้แสดงตนเป็นอุบาสกอุบาสิกาถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต พระอรุเวลกัสสะพร้อมน้องชายทั้งสอง ได้เป็นกำลังสำคัญช่วยในการประดิษฐานพระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคงและเจริญรุ่งเรืองในนครรัฐได้สำเร็จและด้วยเหตุที่พระอรุเวลกัสสะปะเมื่อออกบวชแล้วมีบริวารมากถึง๑,๐๐๐พระพุทธเจ้าจึงทรงยกย่องไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะคือเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายด้านผู้มีบริวารมาก</p> <p>๒) พระจุฬป็นถกเถระ เป็นผู้ชำนาญทางมนมยิทธิมีฤทธิ์ทางใจสามารถเนรมิตเป็นอย่างไรก็ได้ตามความต้องการดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงประกาศยกย่องแต่งตั้งให้เป็นเอตทัคคะผู้ชำนาญในมนมยิทธิ ท่านได้เป็นกำลังในการประกาศพระพุทธศาสนาพอสมควรแก่อัฏฐภาพแล้วจึงดับขันธนิพพานไป</p> <p>๓) พระราหุลเถระ เป็นผู้ใคร่ในการศึกษามีความพากเพียรชวนชวายนหมั่นสดับตรับฟังคำสั่งสอนของพระอุปัชฌาย์สม่ำเสมอจะเห็นได้จากหลังจากตื่นขึ้นมาในตอนเช้าใช้มือกอบทรายจนเต็มแล้วอธิษฐานว่าขอให้ได้ฟังธรรมคำสั่งสอนจากพระพุทธองค์และอุปัชฌาย์เท่าจำนวนเม็ดทรายในมือนี้และมักสนทนาธรรมกับเพื่อนสหธรรมิกเพื่อความรู้เป็นประจำดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงยกย่องแต่งตั้งเป็นเอตทัคคะในด้านผู้ใคร่ในการศึกษา เมื่อดำรงอายุสังขารพอสมควรแก่อัฏฐภาพแล้วจึงได้ขึ้นไปนิพพานบังนทุกัมพลศิลาอาสน์สวรรค์ชั้นดาวดึงส์</p> <p>๔) พระลกุณฏกภัททิยะ ได้ทำหน้าที่เทศนาสั่งสอนธรรมแก่พุทธบริษัทด้วยสำเนียงไพเราะเป็นที่จับใจยิ่งนักจนเป็นเหตุให้ผู้ฟังมีความเลื่อมใสจำนวนมาก ดังนั้นพระศาสดาจึงทรงยกย่องแต่งตั้งให้เป็นเอตทัคคะด้านผู้มีเสียงไพเราะ พระลกุณฏกภัททิยะได้ชื่อว่าเป็นพระสาวกที่มีบทบาทสำคัญอีกรูปหนึ่งในการประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ประดิษฐานมั่นคง</p> <p>๕) พระปุลณมัตตานีบุตรเถระ เป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในคุณธรรม๑๐ประการแล้วได้เทศนาสั่งสอนให้พุทธบริษัทตั้งมั่นในคุณธรรมเช่นนั้นด้วยดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงยกย่องแต่งตั้งให้เป็นเอตทัคคะในด้านผู้เป็นพระธรรมกถึก ท่านได้เป็นกำลังในการประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนา</p>

<p>ด้านนิสสัยสัมปโน</p>	<p>๑) ท่านอัญญาโกณฑัญญะ รับภาระไปประกาศพระศาสนาที่ตำบลโพนวัดฤ ซึ่งเป็นบ้านเกิดของท่านและได้ชักชวนปุณณมันตานีบุตรมาจนพบบุตรของนางมันตานีน้องสาวของท่านให้ออกบวชพระอัญญาโกณฑัญญะเถระออกบวชเมื่อมีอายุมากแล้วและมีประสบการณ์รอบรู้ในสรรพสิ่งพระบรมศาสดาจึงแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเอตทัคคะในด้านผู้รัตตัญญูคือผู้รู้ราตรีนานหมายถึงผู้มากด้วยประสบการณ์</p> <p>๒) พระโสณกุฎิกัณณเถระ เป็นหนึ่งในพระมหาสาวกผู้ใหญ่ ๘๐รูปที่มีบทบาทสำคัญในการประกาศพระพุทธศาสนาทำให้ประดิษฐานมั่นคงมาจนถึงทุกวันนี้เมื่อดำรงอายุสังขารพอสมควรแก่อัตภาพแล้วก็ได้ดับขันธนิพพานไป</p> <p>๓) พระมหากัปปิณะ ท่านมีความรอบรู้และฉลาดในการอบรมสั่งสอนและได้ให้โอวาทแก่เหล่าภิกษุอยู่เสมอครั้งหนึ่งท่านได้ให้โอวาทแก่ภิกษุ ๑,๐๐๐ รูปจนได้บรรลุพระอรหัตตผลท่านได้เป็นกำลังสำคัญในการประกาศพระศาสนาอยู่พอสมควรแก่อัตภาพแล้วได้ดับขันธนิพพานไป</p> <p>๔) พระอุปเสนวังคันทบุตรเถระ ท่านได้รับเอตทัคคะในตำแหน่งยอดเยี่ยมของเหล่าภิกษุผู้นำความเลื่อมใส สมาทานถืออัฐงค์ ๑๓ อย่างเคร่งครัดจากนั้นท่านได้เป็นอุปัชฌาย์บวชให้กุลบุตร ๕๐๐ คนและอบรมจนได้บรรลุพระอรหัตตผลทั้งหมด</p>
-------------------------	--

จากตารางที่ ๔.๑ พบว่า การบูรณาการภาวะผู้นำกับการสร้างเครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในแต่ละด้านมีความโดดเด่น ดังนี้

๑) **ด้านจักขุมา** ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกลในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา กรณีตัวอย่าง ได้แก่ พระสารีบุตรเถระ พระมหาโมคคัลลานเถระ พระอนุรุทธเถระ พระมหากัสสปเถระ พระวัชชีสะ และพระปิณฑิลการทวาชะ ซึ่งพระมหาเถระทั้ง ๖ องค์ ได้เป็นกำลังที่สำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยแต่ละองค์นั้นมีความโดดเด่นในการเผยแผ่ด้วยเอตทัคคะในแบบของตนเองที่พระพุทธเจ้าได้ยกย่อง ตัวอย่างเช่น พระสารีบุตรเถระ เป็นพระเถระที่พระพุทธเจ้ายกย่องว่าเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา เป็นพระธรรมเสนาบดีที่เทศน์สอนและอธิบายหัวข้อธรรมได้ลึกซึ้ง มีปฏิภาณไหวพริบ และมีวิสัยทัศน์มองการณ์ไกลในการสอนพุทธศาสนิกชนในแต่ละครั้งทำให้พุทธศาสนาเผยแผ่อย่างรวดเร็วในสมัยพุทธกาล สอดคล้องกับ ดร.เสนาะ ผดุงฉัตร ได้เห็นว่า ภาวะผู้นำในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล พุทธสาวกส่วนใหญ่ใช้การเผยแผ่ในแบบการบรรยายธรรมที่ได้ผลดีเพราะเป็นการบรรยายให้แก่ผู้ที่สนใจเมื่อผู้ที่สนใจเห็นผลของการปฏิบัติตามคำสอนนั้นแล้วก็จะบอกต่อกันปากต่อปากเป็นการเผยแผ่พุทธศาสนาอย่างรวดเร็ว^{๓๔} และ ดร.กฤษฏา

^{๓๔} ดร.เสนาะ ผดุงฉัตร, ป.๕.๙, อาจารย์ประจำคณะพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สัมภาษณ์วันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๐.

นันทเพ็ชร ให้ความเห็นสอดคล้องกันว่า พุทธสาวกได้ใช้การเผยแพร่พุทธศาสนาโดยอาศัยพื้นฐาน จริตของแต่ละบุคคลที่แตกต่างกัน^{๓๕}

๒) ด้านวิรูโร ภาวะผู้นำที่มีความรู้ ความสามารถในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ใน ๔ ส. กรณีศึกษา ได้แก่ พระอุรุเวลกัสสปะ พระจุฬป็นถกเถระ พระราหุลเถระ พระลูกณฏฐกัทธิยะ พระปุลณณมันตานีบุตรเถระ ทั้ง ๕ องค์ เป็นพระมหาเถระผู้มีความรู้ ความสามารถในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาเป็นกำลังสำคัญในสมัยพุทธกาลอย่างมาก โดยแต่ละองค์มีความโดดเด่นในการเผยแพร่พุทธศาสนา เช่น พระอุรุเวลกัสสปะ ซึ่งเป็นพระเถระผู้ที่ได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าให้เป็นเอตทัคคะด้านผู้มีบิรवारมากซึ่งพระอุรุเวลกัสสปะก่อนจะมารับการอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ท่านได้เป็นขลุ่ยผู้ที่ได้รับการนับถือมากในแคว้นมคธ เมื่อท่านได้มาอุปสมบทในพระพุทธศาสนาจึงทำให้มีคนนับถือพุทธศานามากยิ่งขึ้น สอดคล้องกับแนวคิดของ พระมหาสหัส ฐิตสาโร,รศ.ดร. เห็นว่า ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแพร่พุทธศาสนานั้นได้ใช้วิธีการเผยแพร่โดยการสอนที่ลึกซึ้งกินใจ แต่เข้าใจง่าย ปฏิบัติได้ผลง่าย โดยอดีตใช้การเผยแพร่ด้วยการสาธิตเป็นตัวอย่างการสอนที่มีคุณค่า และเป็นการเผยแพร่พุทธศาสนาที่ได้ผลดี^{๓๖} และสอดคล้องกับ พระมหาญาณวัฒน์ ฐิตวฑฒโน,ดร. ได้เห็นว่า ภาวะผู้นำในพุทธศาสนาที่สำคัญในการเผยแพร่พุทธศาสนานั้นผู้สอนจะต้องมีความรู้ ความสามารถในการสอน สอนให้ผู้ฟังเข้าใจง่าย นำไปปฏิบัติแล้วเห็นผลดี^{๓๗}

๓) นิสยสัมปันโน ภาวะผู้นำการเผยแพร่พระพุทธศาสนาที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี กรณีศึกษา ได้แก่ อัญญาโกณฑัญญะ พระโสณกุฎฐกัณณเถระ พระมหากัปปินะ และพระอุปเสนวัง คันตบุตรเถระ ทั้ง ๔ องค์ เป็นพระมหาเถระที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ส่งผลให้เกิดมนุษยสัมพันธ์ในหมู่ คณะสงฆ์และกุลบุตรชาวบ้านที่เกิดความคุ้นเคยและเลื่อมใสในพระพุทธศานามากยิ่งขึ้น เช่น พระมหากัปปินะ ท่านมีความรอบรู้และฉลาดในการอบรมสั่งสอน มีความคุ้นเคย มีมนุษยสัมพันธ์กับหมู่ ภิกษุ ท่านจึงได้ให้โอวาทแก่เหล่าภิกษุอยู่เสมอครั้งหนึ่งท่านได้ให้โอวาทแก่ภิกษุ ๑,๐๐๐ รูป จนได้ บรรลุพระอรหัตตผล ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ พระมหาสมบุรณ์ สุธมโม,ผศ.ดร. ได้ให้สัมภาษณ์ ว่า การมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีส่งผลให้พุทธศาสนาเผยแพร่ในสมัยพุทธกาลได้อย่างรวดเร็วโดยพุทธ ศาสนาเป็นศาสนาของการให้ เป็นศาสนาของความมีเมตตาไม่แบ่งชั้นวรรณะส่งผลให้มีผู้นำถือพุทธ ศาสนาในสมัยพุทธกาลอย่างกว้างขวางเพราะพุทธศาสนาปราศจากวรรณะ^{๓๘}

^{๓๕} ดร.กฤษณา นันทเพ็ชร,ป.ธ.๙, อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยบูรพา สัมภาษณ์วันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๓๖} พระมหาสหัส ฐิตสาโร,รศ.ดร., อาจารย์ประจำคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, สัมภาษณ์วันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๓๗} พระมหาญาณวัฒน์ ฐิตวฑฒโน,ป.ธ.๙,ดร.,อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, สัมภาษณ์วันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๓๘} พระมหาสมบุรณ์ สุธมโม,ผศ.ดร., รองคณบดีคณะครุศาสตร์ฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, สัมภาษณ์วันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๐.

๔.๓.๒ บูรณาการภาวะผู้นำกับการสร้างเครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทย

ตารางที่ ๔.๒ บูรณาการภาวะผู้นำกับการสร้างเครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทย

ภาวะผู้นำ	กรณีตัวอย่างในการสร้างเครือข่าย
ด้านจักขุมา	<p>๑) สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสโภ) (๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๖ - ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๒) สมเด็จพระราชาคณะ อดีตเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร ผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช นอกจากนี้ท่านยังเป็นบุคคลแรกที่นำการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐานสี่ (หรือแบบยุบหนอ-พองหนอ) จากพม่ามาเผยแผ่ในประเทศไทย ปี พ.ศ. ๒๔๙๕ พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ได้ส่งพระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ) ขณะเป็นพระมหาโชดกไปศึกษาวิปัสสนากรรมฐานสายของมหาสีสุยาต่อที่สำนักศาสนายิสสา ประเทศพม่า เป็นเวลา ๑ ปี แล้วนำกลับมาสอน พร้อมทั้งพระพม่าสองรูป คือพระภิกษุทันตะ อาสภเถระ ปธานกัมมัญฐานาจริยะ และพระอินทวังสเถระ กัมมัญฐานาจริยะ โดยเปิดสอนครั้งแรกที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ในปี พ.ศ. ๒๔๙๖ จากนั้นจึงขยายไปเปิดสอนที่สาขาอื่นทั่วราชอาณาจักร มีการตั้งกองการวิปัสสนาธุระที่วัดมหาธาตุฯ ต่อมาถูกยกสถานะเป็นสถาบันวิปัสสนาธุระ สังกัดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยตั้งแต่วันที่ พ.ศ. ๒๕๒๔ และได้เผยแผ่การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแบบยุบหนอ-พองหนอจนแพร่หลายดังปัจจุบัน^{๓๙}</p>
ด้านวิรูโร	<p>๑) พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินทปญโญ) หรือรู้จักในนาม พุทธทาสภิกขุ (๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๙ — ๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๖) เป็นชาวอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เกิดเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๙ เริ่มบวชเรียนเมื่ออายุได้ ๒๐ ปี ที่วัดบ้านเกิด จากนั้นได้เข้ามาศึกษาพระธรรมวินัยต่อที่กรุงเทพมหานคร จนสอบได้เปรียญธรรม ๓ ประโยค แต่แล้วท่านพุทธทาสภิกขุก็พบว่าสังคมพระพุทธศาสนาแบบที่เป็นอยู่ในขณะนั้นแปดเปื้อนเปื้อนบิดไปมาก และไม่อาจทำให้เข้าถึงหัวใจของศาสนาพุทธได้เลย ท่านจึงตัดสินใจหันหลังกลับมาปฏิบัติธรรมที่อำเภอไชยา ซึ่งเป็นภูมิลำเนาเดิมของท่านอีกครั้ง พร้อมพิจารณาตนเองเป็น พุทธทาส เนื่องจากต้องการถวายเป็นตัวรับใช้พระพุทธศาสนาให้ถึงที่สุด ผลงานเด่นของทาสพุทธทาสคืองานหนังสือ อาทิ หนังสือพุทธธรรม, ตามรอยพระอรหันต์ และคู่มือมนุษย์ และเป็นสงฆ์ไทยรูปแรกที่บุกเบิกการใช้สื่อดิจิทัลสมัยใหม่สำหรับการเผยแผ่ธรรมะ และท่านมีสหทัยธรรมคนสำคัญ คือ ปัญญานันทภิกขุ วัดชลประทานรังสฤษฎิ์ และ</p>

^{๓๙} พระโสภณมหาเถระ อัครมหาบัณฑิต, **หลักการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน**, จำรูญ ธรรมดา ผู้แปล, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖, หน้า ๙ - ๒๑

	<p>ท่าน บ.ช. เขมาภีร์รัตน์</p> <p>๒) ศาสตราจารย์พิเศษ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ นามเดิม ประยุทธ์ อารยางกูร ฉายา ปยุตโต หรือที่รู้จักกันดีทั่วไปในนามปากกา "ป. อ. ปยุตโต" เกิดเมื่อวันที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๑ ที่อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี ท่านได้บรรพชาเป็นสามเณรตั้งแต่อายุ ๑๓ ปี เมื่อ ปีพ.ศ. ๒๔๙๔ และเข้ามาจำพรรษาที่วัดพระพิเรนทร์ กรุงเทพมหานคร จนสอบได้นักธรรมชั้นเอกและเปรียญธรรม ๙ ประโยค ขณะยังเป็นสามเณร นับเป็นรูปที่สองในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช และเป็นรูปที่สี่ในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยได้รับการอุปสมบทโดยเป็นนาคหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์ เมื่อวันที่ ๒๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๔ ณ พัทธสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยมีสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปลด กิตฺติโสภโณ) เป็นพระอุปัชฌาย์ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์เป็นพระนักวิชาการนักคิดนักเขียนผลงานทางพระพุทธศาสนารุ่นใหม่ มีผลงานทางวิชาการพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก ผลงานของท่านที่เป็นที่รู้จัก เช่น พุทธธรรม เป็นต้น ท่านได้รับการยกย่องจากทั้งในและต่างประเทศเป็นอย่างมาก ด้วยผลงานของท่านทำให้ท่านได้รับรางวัลและดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากหลายสถาบันทั้งในและนอกประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ท่านเป็นคนไทยคนแรกที่ได้รับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ จากยูเนสโก (UNESCO Prize for Peace Education)^{๔๐} นอกจากนี้ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ที่ท่านได้รับรวมมีมากกว่า ๑๕ สถาบัน ซึ่งนับว่าท่านเป็นพระภิกษุสงฆ์ไทยที่ได้รับการยกย่องให้ได้รับดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์มากที่สุดในปัจจุบัน และในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าแต่งตั้งเป็นราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ปัจจุบันสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ดำรงตำแหน่งเป็นศาสตราจารย์พิเศษ ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และจำพรรษาอยู่ที่วัดญาณเวศกวัน อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม</p> <p>๓) ศาสตราจารย์ ดร. พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) เป็นพระราชอาคันแก่เจ้าคณะรองชั้นหิรัญบัฏ ปัจจุบันดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดประยูรวงศาวาสวรวิหาร อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยรูปปัจจุบัน เจ้าคณะภาค ๒ และกรรมการมหาเถรสมาคม พระพรหมบัณฑิต เป็นพระนักวิชาการ นักบริหาร นักการศึกษา นักเทศน์และนักเขียน ผู้มีผลงานมากมายทั้งในภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เป็นพระสงฆ์ไทยรูปแรกที่ดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์ในมหาวิทยาลัย ได้รับรางวัลและดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากหลายสถาบัน และเป็นราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญา ในฐานะเจ้าอาวาสวัดประยูรวงศาวาสได้บูรณปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุมหาเจดีย์ของวัดจนได้รับรางวัล</p>
--	---

^{๔๐} รายชื่อผู้ที่ได้รับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ .เว็บไซต์องค์การยูเนสโก.

	<p>ยอดเยี่ยม อันดับ ๑ ด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมจากองค์การยูเนสโก เป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๕ สมัยได้ก่อสร้างสำนักงานใหญ่ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นประธานผู้ก่อตั้งสมาคมมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนานานาชาติและประธานผู้ก่อตั้งสภาสากลวันวิสาขบูชาโลกที่ได้รับฐานะเป็นองค์กรที่ปรึกษาพิเศษขององค์การสหประชาชาติ^{๔๑}</p> <p>๔) พระมหาสมปอง ตาลปุตโต (นครไธสง) หรือที่รู้จักกันดีทั่วไปในนาม "พระมหาสมปอง" เป็นพระนักเทศน์ชื่อดังอีกท่านหนึ่งของเมืองไทย ท่านเกิดเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๑ และบรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุสงฆ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๑ ปัจจุบันพระมหาสมปองจำพรรษาอยู่ที่วัดสร้อยทอง (พระอารามหลวง) กรุงเทพมหานคร^{๔๒} พระมหาสมปอง เป็นพระนักเผยแผ่พระพุทธศาสนารุ่นใหม่ และนักบรรยายธรรมที่เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง และเป็นนักเขียนที่ผลิตผลงานและหนังสือออกมาอย่างสม่ำเสมอในยุคปัจจุบัน จนได้รับพิจารณาให้ได้รับรางวัลนักเผยแผ่พระพุทธศาสนาจากองค์กรต่าง ๆ มากมาย เช่นรางวัลพระราชทานรางวัลเสมาธรรมจักร จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีฯ ในงานสัปดาห์พระพุทธศาสนาวิสาขบูชาประจำปี ๒๕๕๑ เป็นต้น</p>
<p>ด้านนิสสัยสัมปโน</p>	<p>๑) พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท) (๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๑ - ๑๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๕) ตรงกับ วันศุกร์ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๗ ปีมะเมีย ๓ บ้านจิกก่อ หมู่ที่ ๙ ตำบลธาตุ อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี บิดาชื่อนายมาช่วงโชติ มารดาชื่อ นางพิมพ์ ช่วงโชติ มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกันจำนวน ๑๐ คน หลวงปู่ชา สุภทฺโท ขณะมีชีวิตอยู่ท่านได้อุทิศชีวิตเพื่อการปฏิบัติธรรมและเผยแผ่พุทธศาสนา ทั้งแก่ชาวไทยและชาวต่างประเทศ ซึ่งบังเกิดผลทำให้ผลงานที่เป็นประโยชน์อันเนืองนิตย์แก่พระศาสนา ทั้งที่เป็นพระธรรมเทศนาและสำนักปฏิบัติธรรมในนามวัดสาขาวัดหนองป่าพงมากมาย ซึ่งแม้ท่านจะมรณภาพไปนานแล้ว แต่ศิษยานุศิษย์ของท่านก็ยังคงรักษาแนวทางปฏิบัติธรรมที่ท่านได้สั่งสอนไว้จนถึงปัจจุบัน^{๔๓}</p> <p>๒) พระธรรมมงคลญาณ (หลวงพ่อวิริยงค์ สิรินธโร) (๗ มกราคม ๒๔๖๓ - ปัจจุบัน) เป็นพระภิกษุฝ่ายธรรมยุติกนิกาย มีตำแหน่งเป็นพระราชาคณะชั้น</p>

^{๔๑} ศาสตราจารย์ ดร. พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). <https://th.wikipedia.org/wiki> [ออนไลน์วันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๖๐]

^{๔๒} พระมหาสมปอง (แบบย่อ) ตาลปุตโต นครไธสง. เว็บไซต์ธรรมะเดลิเวอรี่. เรียกข้อมูลเมื่อ ๑๙-๖-๕๒

^{๔๓} พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท). <https://th.wikipedia.org/wiki> [ออนไลน์วันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๖๐]

	<p>ธรรมและเจ้าอาวาสวัดธรรมมงคล ปัจจุบันอายุ ๘๗ ปี พรรษา ๗๕ เมื่ออายุ ๑๕ ปี พุทธศักราช ๒๔๗๗ ได้บวชเป็นชีปะขาว การศึกษาเนื่องจากการบวช ตั้งแต่อายุยังน้อย จบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ หลังจากนั้นบรรพชาแล้วเรียนจบ นักธรรมชั้นตรี นอกจากนั้น เป็นเวลาปฏิบัติกรรมฐาน เดินธุดงค์ตลอด ระยะเวลาบรรพชา และอุปสมบท^{๔๔}</p> <p>๓) สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก พระนามเดิม เจริญ คชวัตร ฉายา สุวฑฺฒโน (๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๖ – ๒๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๖) เป็นสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๑๙ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ สถิต ณ วัดบวรนิเวศราชวรวิหาร ทรงดำรงตำแหน่งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๒ ในรัชกาล พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ถือเป็นสมเด็จพระสังฆราชที่มีพระชันษามากกว่าสมเด็จพระสังฆราชทุกพระองค์ในอดีตและเป็นพระองค์แรกของไทยที่มีพระชันษา ๑๐๐ ปี สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๒๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ เนื่องจากติดเชื้อในกระแสพระโลหิต</p>
--	--

จากตารางที่ ๔.๒ พบว่า บุรณาการภาวะผู้นำกับการสร้างเครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทย ในปัจจุบันประเทศไทยมีพระเถระที่มีความรู้ ความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในแต่ละด้านมีความโดดเด่น ดังนี้

๑) ด้านจักขุมา ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกลในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในปัจจุบันกรณีตัวอย่าง ได้แก่ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อจจ อาสโภ) ท่านเป็นพระเถระที่มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล และมีอุปการคุณอย่างใหญ่หลวงต่อมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยซึ่งท่านเป็นผู้ที่นำการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐานสี่ (หรือแบบยุบหนอ-พองหนอ) จากพม่ามาเผยแผ่ในประเทศไทย และขยายไปเปิดสอนที่สาขาอื่นทั่วราชอาณาจักร มีการตั้งกองการวิปัสสนาธุระที่วัดมหาธาตุฯ ต่อมาถูกยกสถานะเป็นสถาบันวิปัสสนาธุระ สังกัดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๔ และได้เผยแผ่การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแบบยุบหนอ-พองหนอจนแพร่หลายดังปัจจุบัน สอดคล้องกับความคิดเห็นของ ดร.กฤษฏา นันทเพ็ชร ให้ความเห็นสอดคล้องกันว่า พระเถระในสมัยปัจจุบันได้มีวิสัยทัศน์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อให้พุทธศาสนากว้างไกล และดำรงอยู่คู่กับสังคมไทยไปตลอดกาลนานซึ่งสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อจจ อาสโภ) เป็นพระเถระที่มีอุปการคุณต่อพุทธศาสนาในประเทศไทยที่ได้นำหลักการปฏิบัติมาเผยแผ่เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้รู้จักวิปัสสนากรรมฐานที่ลึกซึ้งมากขึ้น^{๔๕}

๒) ด้านวิธูโร ภาวะผู้นำที่มีความรู้ ความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ใน ๔ ส. กรณีศึกษา ได้แก่ พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินทปญฺโญ) หรือรู้จักในนาม พุทธทาสภิกขุ ศาสตราจารย์พิเศษ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ นามเดิม ประยูร อารยางกูร ฉายา ปยุตฺโต หรือที่

^{๔๔} พระธรรมมงคลญาณ (หลวงพ่อวิริยงค์ สิริธโร). <https://th.wikipedia.org/wiki> [ออนไลน์วันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๖๐]

^{๔๕} ผศ.รท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ ดร.เสนาะ ผดุงฉัตร และ ดร.กฤษฏา นันทเพ็ชร, สัมภาษณ์วันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๕๙.

รู้จักกันดีทั่วไปในนามปากกา "ป. อ. ปยุตโต" ศาสตราจารย์ ดร. พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตโต) และ พระมหาสมปอง ตาลปุตโต (นครโธสง) หรือที่รู้จักกันดีทั่วไปในนาม "พระมหาสมปอง" เป็นพระนักเทศน์ชื่อดังอีกท่านหนึ่งของเมืองไทย ซึ่งทั้ง ๔ ท่านนี้มีบทบาทในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในช่วง ๒๐ ปีย้อนหลังในสังคมไทย โดยทั้ง ๔ ท่านมีหลักการสอนและการเผยแพร่พระพุทธศาสนาโดยมีหลักการสอนที่แจ่มแจ้ง จูงใจ แก่ล้ากล้า และร่าเริง ทำให้ผู้ฟัง ผู้สนทนาธรรมกับท่านเหล่านี้เกิดความเลื่อมใส เข้าใจในหลักธรรม และสามารถนำหลักธรรมต่างๆที่ได้รับฟัง หรือสนทนาด้วยไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ ส่งผลให้พระพุทธศาสนาได้เผยแพร่ไปไกลในต่างประเทศ สอดคล้องกับความคิดเห็นของ พระมหาญาณวฑฺฒน์ ฐิตวฑฺฒโน,ดร. ได้เห็นว่า พระเถระที่เป็นนักวิชาการ นักคตินักวิเคราะห์ นักเผยแพร่พระพุทธศาสนาในปัจจุบันนั้นหายาก จะมีไม่กี่รูป/ท่านที่ทำงานด้านการเผยแพร่พระพุทธศาสนาแล้วมีชื่อเสียง ท่านเหล่านี้เป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถในการสอนให้พุทธศาสนิกชนได้เกิดความเลื่อมใส นำวัตรปฏิบัติของท่านเหล่านี้ไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ส่งผลให้พระพุทธศาสนาในประเทศไทยเกิดความยั่งยืนคู่กับสังคมไทยตราบนานเท่านานนี้^{๔๖}

๓) นิสสัยสัมปັນโน ภาวะผู้นำการเผยแพร่พระพุทธศาสนาที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี กรณีศึกษา ได้แก่ พระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท) พระธรรมมงคลญาณ (หลวงพ่อวิริยงค์ สิริธโร) และสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก พระมหาเถระทั้ง ๓ ท่านได้เป็นกำลังสำคัญในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสังคมไทยในปัจจุบันด้วยวัตรปฏิบัติที่น่าเลื่อมใส ส่งผลให้ผู้ที่ได้พบเห็น ได้สนทนา ได้ปฏิบัติตามเกิดความสุขใจในการปฏิบัติธรรม ซึ่งพระมหาเถระทั้ง ๓ ท่าน ได้เผยแพร่พระพุทธศาสนาด้วยการปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีแก่พุทธศาสนิกชน ทำให้มีลูกศิษย์มากมายในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในประเทศไทยและต่างประเทศ สอดคล้องกับความคิดเห็นของ พระมหาสมบุรณ์ สุธมฺโม,ผศ.ดร. เห็นว่า พระเถระที่เผยแพร่ด้วยการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีของพุทธศาสนิกชนในสายของพระปฏิบัติท่านนั้น พระเถระเหล่านี้เป็นแบบอย่างที่ดีสมควรให้พระภิกษุสามเณรรับเอาเป็นตัวอย่าง เพื่อพัฒนามนุษยสัมพันธ์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระภิกษุสามเณรให้เกิดความคุ้นเคยแก่กุลบุตร แก่พุทธศาสนิกชนในสังคมเพื่อง่ายต่อการสอนธรรมต่อไป^{๔๗}

๔.๓.๓ ผลการศึกษาเครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา

เครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา พบว่า

๑) สมัยพุทธกาลพระพุทธองค์ทรงมอบภาระการเผยแพร่พระพุทธศาสนาครั้งแรกแก่พระอรหันตสาวก จำนวน ๖๐ องค์ รวมทั้งพระพุทธองค์ด้วยเป็น ๖๑ องค์ โดยมีนโยบายว่า "ภิกษุทั้งหลายเธอทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขของชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอย่าพึงไปในทาง

^{๔๖} พระมหาญาณวฑฺฒน์ ฐิตวฑฺฒโน,ป.ธ.๙,ดร.,อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, สัมภาษณ์วันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๙.

^{๔๗} พระมหาสมบุรณ์ สุธมฺโม,ผศ.ดร., รองคณบดีคณะครุศาสตร์ฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, สัมภาษณ์วันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๙.

เดียวกัน ๒ องค์”^{๔๘} และมอบให้พระสาวกเป็นเอตทัคคะในแต่ละด้าน เช่น พระอัญญาโกณฑัญญะ เป็นเอตทัคคะด้านผู้รู้ราตรีนาน พระมหากัสสปะเป็นเอตทัคคะด้านทรงจุดธูป พระอุรุเวลกัสสปะเป็นเอตทัคคะด้านผู้มีบริวารมาก พระปัญณมนตานีเป็นเอตทัคคะด้านแสดงธรรมได้พิสดาร เป็นต้น

๒) ปัจจุบันก็มีเครือข่ายแยกเป็นสายวิชาการและสายปฏิบัติ เช่น พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินทปญฺโญ) หรือรู้จักในนาม พุทธทาสภิกขุ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) พระมหาภูติชัย วชิรเมธี หรือรู้จักกันดีในนามปากกา ว.วชิรเมธี พระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท) พระธรรมมงคลญาณ (หลวงพ่อวิริยงค์ สิริธโร) สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสโภ) สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก และ พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) เป็นต้น จากการวิเคราะห์เอกสารการศึกษา พบว่า สมัยพุทธกาลและปัจจุบันมีจุดเน้นคือองค์ความรู้ เป็นปัจจัยสำคัญของภาวะผู้นำการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

---

^{๔๘} วิ.มทา.(แปล) ๔/๓๒/๔๐.

บทที่ ๕

สรุปผล อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และเพื่อศึกษาเครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย สัมภาษณ์ ผู้บริหาร อาจารย์ และผู้เชี่ยวชาญด้านภาวะผู้นำ และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จำนวน ๑๐ รูป/คน โดยวิธีการเลือกแบบเจาะจงกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ผู้วิจัยมีประเด็นจากผลวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ข้อมูลมาสรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา สามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

๕.๑.๑.๑ ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้ง ๓ ด้าน ดังนี้

๑) ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านจักขุมา ประกอบไปด้วย

๑.๑ มีวิสัยทัศน์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในและต่างประเทศ

๑.๒ มีวิสัยทัศน์ในการศึกษาความรู้ตามหลักพระพุทธศาสนา

๑.๓ มีวิสัยทัศน์ในการปฏิบัติและการสร้างมนุษยสัมพันธ์ในบริบทของสังคม

๒) ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านวิจฺจุโร ประกอบไปด้วย

๒.๑ พระสงฆ์ผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาต้องมีความรู้หลักพุทธศาสนาเป็นอย่างดี

๒.๒ มีความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติกรรมฐาน

๒.๓ มีความเชี่ยวชาญในการเผยแผ่หลากหลายรูปแบบ ตามพุทธวิธีการเผยแผ่

พระพุทธศาสนา

๒.๔ เป็นผู้มีความใฝ่เรียนรู้และใฝ่ปฏิบัติด้วยจิตศรัทธา

๓) ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านนิสสยสัมปันโน ประกอบไปด้วย

๓.๑ มีการสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับประชาชน

๓.๒ มีคุณธรรมด้านพรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ และหลักกัลป์ยาณมิตรธรรม

๓.๓ เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณในการปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา

๕.๑.๑.๒ ผลการศึกษาภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้ง ๔ ส.ดังนี้

- ๑) สันทักสนา อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้งเหมือนจูงมือไปดูเห็นกับตา
  - ๑.๑ มีทักษะในการเผยแผ่โดยการสื่อสารให้ผู้ฟังเข้าใจได้อย่างชัดเจน
  - ๑.๒ มีทักษะในการเผยแผ่ในหลายๆ รูปแบบที่เข้าใจง่าย
- ๒) สมาทปนา ชักจูงใจให้เห็นจริงด้วยชวนให้คล้อยตามจนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ เรียกว่าสอนในลักษณะเอหิปปัสสิโกคือเรียกให้มาตนเองเหมือนการซื้อเชิญ
  - ๒.๑ มีทักษะในการเผยแผ่ด้วยการสร้างแรงศรัทธาและความเลื่อมใสในการปฏิบัติ
  - ๒.๒ มีความสามารถในการยกตัวอย่างประกอบในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เข้าใจง่าย

๓) สมุตเตชนา รั้าใจให้แก่วักล้าบังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ ไม่หวั่นระย่อต่อความเหนื่อยยาก

- ๓.๑ มีทักษะในการเผยแผ่ให้ผู้ฟังเข้าใจ อยากรนำไปปฏิบัติด้วยตนเอง
- ๓.๒ มีทักษะในการเผยแผ่ จูงใจให้เกิดศรัทธา และทำให้ผู้ไม่ศรัทธามีศรัทธา
- ๔) สัมปหังสนา ชโลมใจให้ชุ่มชื่น รั้าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อ และเปี่ยมด้วยความหวัง
  - ๔.๑ มีทักษะในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยการสื่อสารให้ผู้ฟังมีความสุขกาย สุขใจ เลื่อมใสศรัทธาในคำสอนของพระพุทธศาสนา
  - ๔.๒ มีทักษะในการส่งเสริม สนับสนุน ให้ผู้ฟังใฝ่รู้และใฝ่ปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาด้วยความสุขกาย สุขใจ
  - ๔.๓ มีทักษะในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยสร้างจิตให้มีความตระหนักในการเสียสละและอยากช่วยเหลือผู้อื่นให้มีความสุข
  - ๔.๔ มีทักษะให้ผู้ปฏิบัติมีความสุขและสามารถแนะนำผู้อื่นให้ปฏิบัติตามได้ด้วย

๕.๑.๒ ผลการวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในสมัยพุทธกาลและสมัยปัจจุบัน

๕.๑.๒.๑ ผลการวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล พบว่า ๑) มีความศรัทธาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ๒) มีความรู้ ความสามารถ ๓) มีวิสัยทัศน์ ๔) มีมนุษยสัมพันธ์ ๕) เป็นต้นแบบในการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา ๖) เป็นเอตทัคคะในทางพระพุทธศาสนา (เอตทัคคะจากพระพุทธเจ้า)

๕.๑.๒.๒ ผลการวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทย พบว่า ๑) มีความศรัทธาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ๒) มีความรู้ ความสามารถในการประยุกต์หลักพุทธธรรมเข้ากับบริบทของสังคมในปัจจุบัน ๓) มีวิสัยทัศน์โดยมุ่งเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในและต่างประเทศ ๔) มีมนุษยสัมพันธ์ด้วยหลักพรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ และเป็นกัลยาณมิตร ๕) เป็นต้นแบบในการปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา ในแต่ละสาขาที่มีความรู้ทั้งสายวิชาการและสายปฏิบัติ ๖) ได้รับสมณศักดิ์ตามความรู้ ความสามารถ

ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในแต่ละสาขาในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาทั้งสายวิชาการและสายปฏิบัติ

๕.๑.๓ เครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา

๕.๑.๓.๑ การสร้างเครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในแต่ละด้านมีความโดดเด่นโดยอาศัยเครือข่ายของเอตทัคคะของพระเถระแต่ละด้าน ดังนี้

๑) ด้านจักขุมา ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกลในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา กรณีตัวอย่าง ได้แก่ พระสารีบุตรเถระ พระมหาโมคคัลลานเถระ พระอนรุทธเถระ พระมหากัสสปเถระ พระวัชชีสะ และพระปิณฑิลการทวาชะ ซึ่งพระมหาเถระทั้ง ๖ องค์ ได้เป็นกำลังที่สำคัญในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาโดยแต่ละองค์นั้นมีความโดดเด่นในการเผยแพร่ด้วยเอตทัคคะในแบบของตนเองที่พระพุทธเจ้าได้ยกย่อง ตัวอย่างเช่น พระสารีบุตรเถระ เป็นพระเถระที่พระพุทธเจ้ายกย่องว่าเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา เป็นพระธรรมเสนาบดีที่เทศน์สอนและอธิบายหัวข้อธรรมได้ลึกซึ้ง มีปฏิภาณไหวพริบ และมีวิสัยทัศน์มองการณ์ไกลในการสอนพุทธศาสนิกชนในแต่ละครั้งทำให้พุทธศาสนาเผยแพร่อย่างรวดเร็วในสมัยพุทธกาล

๒) ด้านวิรูโร ภาวะผู้นำที่มีความรู้ ความสามารถในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ใน ๔ ส. กรณีศึกษา ได้แก่ พระอรุเวลกัสสปะ พระจุฬป็นถเถระ พระราหุลเถระ พระลูกณฎกภททียะ พระปุลณณมันตานีบุตรเถระ ทั้ง ๕ องค์ เป็นพระมหาเถระผู้มีความรู้ ความสามารถในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาเป็นกำลังสำคัญในสมัยพุทธกาลอย่างมาก โดยแต่ละองค์มีความโดดเด่นในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา เช่น พระอรุเวลกัสสปะ ซึ่งเป็นพระเถระผู้ที่ได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าให้เป็นเอตทัคคะด้านผู้มีบริวารมากซึ่งพระอรุเวลกัสสปะก่อนจะมารับการอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ท่านได้เป็นขมูลผู้ที่ได้รับการนับถือมากในแคว้นมคธ เมื่อท่านได้มาอุปสมบทในพระพุทธศาสนาจึงทำให้มีคนนับถือพุทธศานามากยิ่งขึ้น

๓) นิสยสัมปันโน ภาวะผู้นำการเผยแพร่พระพุทธศาสนาที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี กรณีศึกษา ได้แก่ อัญญาโกณฑัญญะ พระโสณุกฎิกัณณเถระ พระมหากัปปินะ และพระอุปเสนวังคันตบุตรเถระ ทั้ง ๔ องค์ เป็นพระมหาเถระที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ส่งผลให้เกิดมนุษยสัมพันธ์ในหมู่คณะสงฆ์และกุลบุตรชาวบ้านที่เกิดความคุ้นเคยและเลื่อมใสในพระพุทธศานามากยิ่งขึ้น เช่น พระมหากัปปินะ ท่านมีความรอบรู้และฉลาดในการอบรมสั่งสอน มีความคุ้นเคย มีมนุษยสัมพันธ์กับหมู่ภิกษุ ท่านจึงได้ให้โอวาทแก่เหล่าภิกษุอยู่เสมอครั้งหนึ่งท่านได้ให้โอวาทแก่ภิกษุ ๑,๐๐๐ รูป จนได้บรรลุพระอรหัตตผล

๕.๑.๓.๒ การสร้างเครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน ประเทศไทยมีพระเถระที่มีความรู้ ความสามารถในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ในแต่ละด้านมีความโดดเด่น ๓ ระดับ ดังนี้

๑) ระดับวิชาการ มีคุณลักษณะด้านจักขุมา ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกลในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในปัจจุบัน กรณีตัวอย่าง ได้แก่ พระมหาสมปอง ตาลปุตโต (นครไธสง) หรือที่รู้จักกันดีทั่วไปในนาม "พระมหาสมปอง" เป็นพระนักเทศน์ชื่อดังอีกท่านหนึ่งของเมืองไทย โดยท่านได้สร้างแรงบันดาลใจให้กับพระนักเทศน์รุ่นน้องอีกหลายรูปมีการจัดทำหนังสือ เอกสาร สื่อออนไลน์ทั้งใน

youtube เว็บไซต์ที่เป็นผลงานการเผยแพร่ของพระมหาสมปอง ตาลปุตฺโต และท่านยังมีเครือข่ายร่วมกับพระภิกษุรุ่นใหม่ในการจัดทำค่ายคุณธรรม พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี หรือที่เรียกว่า ว.วชิรเมธี ท่านเป็นพระภิกษุที่มีบทบาทด้านวิชาการในระดับโลก โดยท่านมีผลงานมากมายทั้งในประเทศและต่างประเทศ ท่านได้สร้างมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์เพื่อเป็นทางเลือกให้กับพุทธศาสนิกชนทั่วโลกท่านได้เป็นต้นแบบของพระนักคิด นักเขียน นักพัฒนา โดยท่านได้สร้างเครือข่ายเชิงวิชาการอยู่ที่ศูนย์วิปัสสนาสากลไร่เชิงตะวันซึ่งท่านจัดให้สถานที่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้หลักเศรษฐกิจพอเพียงให้กับคนไทยและชาวต่างชาติ

๒) ระดับการปฏิบัติ มีคุณลักษณะ นิสสัยสัมปันโน ภาวะผู้นำการเผยแพร่พระพุทธศาสนาที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี กรณีศึกษา ได้แก่ พระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท) ท่านได้มีสร้างเครือข่ายเป็นสำนักปฏิบัติธรรมสาขาวัดหนองป่าพงทั้งในประเทศและต่างประเทศซึ่งเป็นวัดป่าสายปฏิบัติ พระธรรมมงคลญาณ (หลวงพ่อวิริยังค์ สิรินฺธโร) และสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก มีการบันทึกหนังสือ คำสอน รวมถึงสื่อธรรมะของท่านเผยแพร่ใน youtube และเว็บไซต์ต่างๆ มากมาย และสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสฺโภ) ท่านเป็นพระเถระที่มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลและมีอุปการคุณอย่างใหญ่หลวงต่อมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยซึ่งท่านเป็นผู้ที่นำการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐานสี่ (หรือแบบยุบหนอ-พองหนอ) จากพม่ามาเผยแพร่ในประเทศไทย และขยายไปเปิดสอนที่สาขาอื่นทั่วราชอาณาจักร มีการตั้งกองการวิปัสสนาธุระที่วัดมหาธาตุฯ ต่อมาถูกยกสถานะเป็นสถาบันวิปัสสนาธุระ สังกัดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๔ และได้เผยแพร่การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแบบยุบหนอ-พองหนอจนแพร่หลายดังปัจจุบัน ท่านเหล่านี้ได้เป็นกำลังสำคัญในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสังคมไทยในปัจจุบันด้วยวัตรปฏิบัติที่น่าเลื่อมใส ส่งผลให้ผู้ที่ได้พบเห็น ได้สนทนา ได้ปฏิบัติตามเกิดความสุขใจในการปฏิบัติธรรม ซึ่งพระมหาเถระทั้ง ๔ ท่าน ได้เผยแพร่พระพุทธศาสนาด้วยการปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีแก่พุทธศาสนิกชน ทำให้มีลูกศิษย์มากมายในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในประเทศไทยและต่างประเทศ

๓) ระดับการบริหารการศึกษา มีคุณลักษณะ ด้านวิธฺโร ภาวะผู้นำที่มีความรู้ความสามารถในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ใน ๔ ส. กรณีศึกษา ได้แก่ พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ) หรือรู้จักในนาม พุทธทาสภิกขุ ศาสตราจารย์พิเศษ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ นามเดิม ประยุทธ์ อารยางกูร ฉายา ปยุตฺโต หรือที่รู้จักกันดีทั่วไปในนามปากกา "ป. อ. ปยุตฺโต" ซึ่งมีบทบาทในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในช่วง ๒๐ ปีย้อนหลังในสังคมไทย โดยทั้ง ๔ ท่านมีหลักการสอนและการเผยแพร่พระพุทธศาสนาโดยมีหลักการสอนที่แจ่มแจ้ง จูงใจ แก่ล้าวก้า และร่าเริง ทำให้ผู้ฟังผู้สนทนาธรรมกับท่านเหล่านี้เกิดความเลื่อมใส เข้าใจในหลักธรรม และสามารถนำหลักธรรมต่างๆ ที่ได้รับฟัง หรือสนทนาด้วยไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ ส่งผลให้พระพุทธศาสนาได้เผยแพร่ไปไกลในต่างประเทศ และพระพรหมบัณฑิต,ศ.ดร. องค์อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยซึ่งเป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่ใหญ่ที่สุดในโลก ท่านเป็นนักบริหารการศึกษาที่มีวิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ สถาบันสมทบทั้งในและต่างประเทศในการดูแล ปกครองอย่างมากมายเป็นการสร้างเครือข่ายของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่ผลิตคนดี คนเก่งให้กับสังคมไทยและสังคมโลกและมีการบันทึกเทปคำสอน หนังสือ เอกสาร ตำราทางวิชาการซึ่งเป็นผลงานของท่านได้เผยแพร่ไปทั่วโลก

๕.๒ อภิปรายผล

๕.๒.๑ ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา สามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

๕.๒.๑.๑ ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้ง ๓ ด้าน ดังนี้

๑) ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านจักขุมา ประกอบไปด้วย

๑.๑ มีวิสัยทัศน์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในและต่างประเทศ

๑.๒ มีวิสัยทัศน์ในการศึกษาความรู้ตามหลักพระพุทธศาสนา

๑.๓ มีวิสัยทัศน์ในการปฏิบัติและการสร้างมนุษยสัมพันธ์ในบริบทของสังคม

๒) ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านวิรุโระ ประกอบไปด้วย

๒.๑ พระสงฆ์ผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาต้องมีความรู้หลักพุทธศาสนาเป็นอย่างดี

๒.๒ มีความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติกรรมฐาน

๒.๓ มีความเชี่ยวชาญในการเผยแผ่หลากหลายรูปแบบ ตามพุทธวิธีการเผยแผ่

พระพุทธศาสนา

๒.๔ เป็นผู้มีความใฝ่เรียนรู้และใฝ่ปฏิบัติด้วยจิตศรัทธา

๓) ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านนิสสยสัมปันโน ประกอบไปด้วย

๓.๑ มีการสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับประชาชน

๓.๒ มีคุณธรรมด้านพรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ และหลักกัลป์ยาณมิตรธรรม

๓.๓ เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณในการปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา

สอดคล้องกับงานวิจัยของ **คะนิงนิตย์ จันทบุตร** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย” ผลของการศึกษาพบว่า คุณค่าของพระพุทธศาสนาในอดีตสูงมากเนื่องจาก คุณลักษณะพิเศษหลายประการที่ศาสนามีต่อสังคม ในอดีตวัดเป็นแหล่งประสิทธิ์ประสาทวิทยากร ภิคุเป็นผู้นำแห่งปัญญาชนจนกลายเป็นประเพณีที่ผู้ชายไทยทุกคนต้องออกบวชเรียนเพื่อรับการศึกษาและอบรมจริยธรรมคุณธรรม สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาเริ่มทรุดต่ำลงในยุคการเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมสมัยใหม่มีการรับวัฒนธรรมตะวันตกอย่างเต็มรูปแบบ จนละเลยจริยธรรม คุณธรรมทางศาสนาที่เป็นพื้นฐานทางสังคมความเสื่อมโทรมของสถาบันสงฆ์ในพุทธศาสนาก่อให้เกิดความคิดที่จะปฏิรูปศาสนา ดังปรากฏ-การเกิดสำนักสงฆ์เกิดใหม่หลายสำนัก อาทิ สวณโมกขพลาราม สำนักสงฆ์ของวัดหลวงป่าพง วัดธรรมกาย เป็นต้น ทุกสำนักมีจุดมุ่งหมายรวมกัน คือ เพื่อปฏิรูปศาสนาให้กลับเป็นศูนย์ร่วมศรัทธาประชาชนในปัจจุบันสถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาดีขึ้น ดังปรากฏว่าคณหม่อมสาวเยาวชนเริ่มหันมาสนใจหลักธรรม ปฏิบัติธรรมเข้าวัดมากขึ้นกว่าเดิม ประกอบกับการมองเห็นข้อผิดพลาดของการพัฒนาประเทศตามแบบทุนนิยม วิธีการที่จะแก้ไขปัญหาสังคมได้คือ การกลับมายึดศาสนาธรรม เพื่อจะพัฒนาสังคมไปตามวิถีธรรมชาติดั้งเดิม ปลอดภัย ปลอดภัย อบายมุขและสิ่งเสพติดโดยยึดถือพระพุทธศาสนาเป็นแกนนำทางจิตใจของ

ประชาชน^๑ และสอดคล้องกับ ชาญชัย อาจินสมาจาร กล่าวถึงขั้นตอนของกระบวนการสร้างวิสัยทัศน์ไว้ว่า^๒ ๑) กล้าฝัน มองดูอนาคตที่สมบูรณ์สำหรับหน่วยงานของตนเอง ๒) คิดเกี่ยวกับวิสัยทัศน์ เข้าใจวิสัยทัศน์ด้วยตัวเอง ๓) พูดวิสัยทัศน์ให้ชัดเจน มีส่วนร่วมกับบุคคลอื่น พูด เขียนเกี่ยวกับวิสัยทัศน์ และ ๔) โน้มน้าวให้ผู้อื่นติดตาม พัฒนาความผูกพันของบุคคลอื่น ๆ

๕.๑.๑.๒ ผลการศึกษาภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้ง ๔ ส.ดังนี้

- ๑) สันตัสสนา อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้งเหมือนจูงมือไปดูเห็นกับตา
    - ๑.๑ มีทักษะในการเผยแผ่โดยการสื่อสารให้ผู้ฟังเข้าใจได้อย่างชัดเจน
    - ๑.๒ มีทักษะในการเผยแผ่ในหลายๆ รูปแบบที่เข้าใจง่าย
  - ๒) สมาทปนา ชักจูงใจให้เห็นจริงด้วยชวนให้คล้อยตามจนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ เรียกว่าสอนในลักษณะเอหิปปัสสิโกคือเรียกให้มาดูเองเหมือนการซื้อเชิญ
    - ๒.๑ มีทักษะในการเผยแผ่ด้วยการสร้างแรงศรัทธาและความเลื่อมใสในการปฏิบัติ
    - ๒.๒ มีความสามารถในการยกตัวอย่างประกอบในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เข้าใจง่าย
  - ๓) สมุตเตชนา รั้าใจให้แก่วก้าบังเกิดกำล้งใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ ไม่หวั่นระย่อต่อความเหนื่อยยาก
    - ๓.๑ มีทักษะในการเผยแผ่ให้ผู้ฟังเข้าใจ อยากรนำไปปฏิบัติด้วยตนเอง
    - ๓.๒ มีทักษะในการเผยแผ่ จูงใจให้เกิดศรัทธา และทำให้ผู้ไม่ศรัทธามีศรัทธา
  - ๔) สัมปหังสนา ซโลมใจให้เข้มซึ้น รั้าเรึง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อ และเปี่ยมด้วยความหวัง
    - ๔.๑ มีทักษะในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยการสื่อสารให้ผู้ฟังมีความสุขกาย สุขใจ เลื่อมใสศรัทธาในคำสอนของพระพุทธศาสนา
    - ๔.๒ มีทักษะในการส่งเสริม สนับสนุน ให้ผู้ฟังใฝ่รู้และใฝ่ปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาด้วยความสุขกาย สุขใจ
    - ๔.๓ มีทักษะในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยสร้างจิตให้มีความตระหนักในการเสียสละและอยากช่วยเหลือผู้อื่นให้มีความสุข
    - ๔.๔ มีทักษะให้ผู้ปฏิบัติมีความสุขและสามารถแนะนำผู้อื่นให้ปฏิบัติตามได้ด้วย
- สอดคล้องกับแนวคิดของ พระพรหมคุณาภรณ์ ได้กล่าวถึงลักษณะทั่วไปของพุทธธรรมแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท^๓ คือ ๑) แสดงหลักความจริงสายกลาง ที่เรียกว่า มัชฌิมนธรรม หรือเรียกเต็มว่า มัชฌิมนธรรมเทศนา ว่าด้วยความจริงตามแนวของเหตุผลบริสุทธิ์ตามกระบวนการของธรรมชาติ นำมาแสดงเพื่อประโยชน์ในทางปฏิบัติในชีวิตจริงเท่านั้น ไม่ส่งเสริมความพยายามที่จะเข้าถึง

^๑คณะนึ่งนิตย จันทรบุตตร, สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย , (กรุงเทพฯ : กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม, ๒๕๓๒), หน้า ๑๔.

^๒ชาญชัย อาจินสมาจาร. ภาวะผู้นำในองค์กร.(กรุงเทพมหานคร : ปัญญาชน, ๒๕๕๐) หน้า ๑๔๙.

^๓พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด: กรุงเทพมหานคร,๒๕๕๒) หน้า ๖.

สังฆธรรมด้วยวิธีถกเถียงด้วยการเก็งความจริงทางปรัชญา ๒) แสดงข้อปฏิบัติสายกลาง ที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา อันเป็นหลักการครองชีวิตของผู้ฝึกอบรมตน ผู้รู้เท่าทันชีวิตไม่หลงมกมาย มุ่งผลสำเร็จ คือ ความสุข สะอาด สว่าง สงบ เป็นอิสระ ที่สามารถมองเห็นได้ในชีวิตนี้ ในการปฏิบัติ ความเป็นสายกลางนี้เป็นไปโดยสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่นๆ เช่น สภาพชีวิตของบรรพชิต หรือคฤหัสถ์ เป็นต้น และสอดคล้องกับ พุทธลีลาในการสอนหรือเทศนาวิธี ๔ เป็นคุณสมบัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ควรมีไว้ในทฤษฎีการสอนพระองค์เป็นผู้ชี้ชัดแจ่มแจ้งในธรรมเป็นที่ยุติปัญหาข้อขัดแย้งทั้งหมดชักนำให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจอย่างมีเหตุผลและยังปลุกเร้าใจให้เกิดความอยากรู้ อยากเห็นในบางครั้งยังเป็นการให้กำลังใจอีกด้วย ๑) **สันตัสนา**อธิบายให้เห็นชัดแจ่มแจ้งเหมือนงูมีมือไปดูเห็นกับตา ๒) **สมาทปนา**ชักจูงใจให้เห็นจริงด้วยชวนให้คล้อยตามจนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติเรียกว่าสอนในลักษณะเอหิภิกขโกคือเรียกให้มาดูแลเหมือนการซื้อเชือก ๓) **สมุตเตชนา** เร้าใจให้แกลวกกล้าบังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ ไม่หวั่นระย่อต่อความเหนื่อยยาก ๔) **สัมปหังสนา** ซัลโหมใจให้เข้มแข็ง ร่าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อ และเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่ตนจะพึงได้รับจากการปฏิบัติ คือ สอนให้เกิดแรงจูงใจต่อสู้กับกิเลส ชี้ให้เห็นประโยชน์สูงสุดในทางสูงสุด เหมือนสอนให้มุ่งมั่นในเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์คือพระนิพพาน เพื่อให้เกิดความหวังและเกิดความสำเร็จโดยเฉพาะการเห็นทางดับทุกข์อย่างแท้จริง^๕

๕.๒.๒ ผลการวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผร์พระพุทธศาสนาทั้งในสมัยพุทธกาลและสมัยปัจจุบัน

๕.๒.๒.๑ ผลการวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผร์พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล พบว่า ๑) มีความศรัทธาในการเผยแผร์พระพุทธศาสนา ๒) มีความรู้ ความสามารถ ๓) มีวิสัยทัศน์ ๔) มีมนุษยสัมพันธ์ ๕) เป็นต้นแบบในการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา ๖) เป็นเอตทัคคะในทางพระพุทธศาสนา (เอตทัคคะจากพระพุทธเจ้า)

สอดคล้องกับงานวิจัยของ **สุภาภร มากแจ้ง และ สมปอง มากแจ้ง** ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาสภาพการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์” ผลการศึกษาพบว่า “การบริหารการศึกษาของคณะสงฆ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แยกส่วนออกจากระบบการบริหารการศึกษาของชาติ ทำให้เกิดปัญหาทั้งด้านการจัดการ งบประมาณ การบริหารหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน การวัดผลประเมินผล คุณภาพการศึกษา คุณภาพของบุคลากรทางการศึกษาทั้งผู้บริหารและครูสอน ตลอดจนสวัสดิการและความมั่นคงในอาชีพ หลักสูตรการศึกษาไม่ตอบสนองความต้องการของผู้เรียน ซึ่งจำแนกเป็น ๓ กลุ่มคือ ผู้ต้องการขยายโอกาสทางการศึกษา ผู้ประสงค์จะเป็นศาสนทายาท และผู้บวชตามประเพณี และในการดำเนินการปฏิรูปการศึกษาของคณะสงฆ์ หน่วยงานผู้ดูแลควรเตรียมการแก้กฎระเบียบ ที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการศึกษาตามโครงสร้างการศึกษาของชาติ พัฒนาบุคลากรวิชาชีพ สร้างความมั่นคงและสวัสดิการแก่บุคลากร เพื่อกำหนดเป็นอัตรากำลังที่มีประสิทธิภาพของการจัดการศึกษาแต่ละประเภท วิเคราะห์ค่าใช้จ่ายต่อหัวของผู้ศึกษาแต่ละประเภท เพื่อกำหนดงบประมาณที่รัฐต้อง

^๕ที.สี. (ไทย) ๙/๓๒๒/๑๒๔.

สนับสนุน”^๕ และ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)^๖ ได้กล่าวถึงคุณสมบัติสำหรับผู้บริหารที่ดีในหนังสือ “พุทธธรรม” ไว้ในหัวข้อคุณสมบัติของกัลยาณมิตรว่ามีคุณสมบัติบางอย่างที่ควรทราบนั้นคือสัตบุรุษ คือคนดีหรือคนที่แท้มีธรรมของสัตบุรุษเรียกว่า สัปปุริสธรรม ๗ ประการ ประกอบด้วย ๑) ฉัมมัญญู ตาฐุ์หลักและรู้จักเหตุคือรู้หลักความจริงของธรรมชาติ ๒) อัถถัญญูตาฐุ์ความมุ่งหมายและรู้จักผลคือรู้ ความหมายหรือความมุ่งหมายของหลักธรรม ๓) อัถถัญญูตาฐุ์จักตนคือรู้ฐานะภาวะเพศกำลังความรู้ ความถนัดความสามารถและคุณธรรม ๔) มัตถัญญูตาฐุ์จักประมาณคือรู้จักความพอเหมาะพอดี ๕) กาลัญญูตาฐุ์จักกาลเช่นรู้ว่าเวลาไหนควรทำอะไรรู้จักเวลาเรียนเวลาทำงาน ๖) ปริสัญญูตาฐุ์จักชุมชน คือรู้จักถิ่นรู้จักที่ชุมนุมและชุมชนรู้จักมารยาทระเบียบวินัยขนบธรรมเนียมประเพณี ๗) บุคคลัญญูตาฐุ์จักบุคคลคือรู้ความแตกต่างระหว่างบุคคลโดยอภัยาศัยความสามารถและคุณธรรม

๕.๒.๒.๒ ผลการวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผร์ พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทย พบว่า ๑) มีความศรัทธาในการเผยแผร์พระพุทธศาสนา ๒) มีความรู้ ความสามารถในการประยุกต์หลักพุทธธรรมเข้ากับบริบทของสังคมในปัจจุบัน ๓) มีวิสัยทัศน์โดยมุ่งเผยแผร์พระพุทธศาสนาทั้งในและต่างประเทศ ๔) มีมนุษยสัมพันธ์ด้วยหลัก พรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ และเป็นกัลยาณมิตร ๕) เป็นต้นแบบในการปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา ในแต่ละสาขาที่มีความรู้ทั้งสายวิชาการและสายปฏิบัติ ๖) ได้รับสมณศักดิ์ตามความรู้ ความสามารถ ในการเผยแผร์พระพุทธศาสนาในแต่ละสาขาในการเผยแผร์พระพุทธศาสนาทั้งสายวิชาการและสาย ปฏิบัติ

สอดคล้องกับงานวิจัยของ **คะนิงนิตย์ จันทรบุตร** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สถานะและ บทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย” ผลของการศึกษาพบว่า คุณค่าของพระพุทธศาสนาในอดีตสูงมากเนื่องจาก คุณลักษณะพิเศษหลายประการที่ศาสนามีต่อสังคม ในอดีตวัดเป็นแหล่ง ประสิทธิ์ประสาทวิทยากร ภิภษุเป็นผู้นำแห่งปัญญาชนจนกลายเป็นประเพณีที่ผู้ชายไทยทุกคนต้อง ออกบวชเรียนเพื่อรับการศึกษาและอบรมจริยธรรมคุณธรรม สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนา เริ่มทรุดต่ำลงในยุคการเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมสมัยใหม่มีการรับวัฒนธรรมตะวันตกอย่างเต็มรูปแบบ จนละเลยจริยธรรม คุณธรรมทางศาสนาที่เป็นพื้นฐานทางสังคมความเชื่อมโยงของสถาบันสงฆ์ใน พุทธศาสนาก่อให้เกิดความคิดที่จะปฏิรูปศาสนา ดังปรากฏ-การเกิดสำนักสงฆ์เกิดใหม่หลายสำนัก อาทิ สวนโมกขพลาราม สำนักสงฆ์ของวัดหลวงป่าพง วัดธรรมกาย เป็นต้น ทุกสำนักมีจุดมุ่งหมาย รวมกัน คือ เพื่อปฏิรูปศาสนาให้กลับเป็นศูนย์รวมศรัทธาประชาชนในปัจจุบันสถานะและบทบาทของ พระพุทธศาสนาดีขึ้น ดังปรากฏว่าคนหนุ่มสาวเยาวชนเริ่มหันมาสนใจหลักธรรม ปฏิบัติธรรมเข้าวัด มากขึ้นกว่าเดิม ประกอบกับการมองเห็นข้อผิดพลาดของการพัฒนาประเทศตามแบบทุนนิยม วิธีการ ที่จะแก้ไขปัญหาสังคมได้คือ การกลับมายึดศาสนาธรรม เพื่อจะพัฒนาสังคมไปตามวิถีธรรมชาติดั้ง เรียบง่าย ปลอดภัยอบายมุขและสิ่งเสพติดโดยยึดถือพระพุทธศาสนาเป็นแกนนำทางจิตใจของ

^๕ สุภากร มากแจ้ง และ สมปอง มากแจ้ง, “การศึกษาสภาพการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์”, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์,(กรมการศาสนา: กระทรวงศึกษาธิการ), ๒๕๔๒, บทคัดย่อ.

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า๖๒๗-๖๒๘.

ประชาชน^๗ และแนวคิดของ กิติ ตย์คานนท์ ได้กล่าวถึงคุณลักษณะที่ดีของผู้นำ พอสรุปได้ คือ มีสุขภาพสมบูรณ์ แข็งแรงดี ความรู้ดีผู้นำที่ดีจะต้องมีความรู้ที่เกี่ยวกับงานในหน้าที่และความรู้ทั่วไป ทักษะและบุคลิกดี มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และความกระตือรือร้น การตัดสินใจกับการใช้ดุลยพินิจที่ดีและถูกต้อง มีความกล้าหาญ เด็ดขาดและไม่โลภโลเล ผู้นำหรือผู้บริหารที่ดีและต้องมีศิลปะในการทำงาน มีความอดทน มีสมาธิในการทำงาน มีความสามารถในการสื่อสารที่ดี ย่อมองให้ความไว้วางใจ ผู้ใต้บังคับบัญชา มีความจงรักภักดีต่อหน่วยงาน^๘

๕.๒.๓ เครื่องข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๕.๒.๓.๑ การสร้างเครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในแต่ละด้านมีความโดดเด่นโดยแยกเครือข่ายตามเขตทิศ ดังนี้

๑) **ด้านจักขุมา** ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกลในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา กรณีตัวอย่าง ได้แก่ พระสารีบุตรเถระ พระมหาโมคคัลลานเถระ พระอนนรุทธเถระ พระมหากัสสปเถระ พระวัชชีสะ และพระปิณฑิลการทวาชะ ซึ่งพระมหาเถระทั้ง ๖ องค์ ได้เป็นกำลังที่สำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยแต่ละองค์นั้นมีความโดดเด่นในการเผยแผ่ด้วยเขตทิศในแบบของตนเองที่พระพุทธเจ้าได้ยกย่อง ตัวอย่างเช่น พระสารีบุตรเถระ เป็นพระเถระที่พระพุทธเจ้ายกย่องว่าเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา เป็นพระธรรมเสนาบดีที่เทศน์สอนและอธิบายหัวข้อธรรมได้ลึกซึ้ง มีปฏิภาณไหวพริบ และมีวิสัยทัศน์มองการณ์ไกลในการสอนพุทธศาสนิกชนในแต่ละครั้งทำให้พุทธศาสนาเผยแผ่อย่างรวดเร็วในสมัยพุทธกาล สอดคล้องกับแนวคิดของ **พระเทพโสภณ (ประยูร ธรรมจิตโต)** ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือผู้ชักพาให้คนอื่นเคลื่อนไหว หรือกระทำการทิศทางที่ผู้นำกำหนดเป้าหมายไว้ หลายคนมีบทบาทเป็นผู้นำกันอยู่แล้ว เช่นเป็นผู้นำองค์กร ผู้นำสมาคม ผู้นำวัด และแม้กระทั่งหัวหน้าครอบครัวก็จัดว่าเป็นผู้นำ^๙ และภาวะผู้นำในปาปนิคสูตร ซึ่งประกอบไปด้วย

๑) **จักขุมา** หมายถึง ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกลมีกระบวนการคิดที่รอบคอบและมีเหตุผลโดยอาจใช้ประสบการณ์ ในอดีตร่วมในการตัดสินใจและวางแผนด้วยซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษคำว่า Conceptual Skill คือการชำนาญในการใช้ความคิดหรือทักษะทางด้านความคิด

๒) **วิรูโร** หมายถึง ผู้นำที่มีระบบการจัดการที่ดี มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านจัดการธุระได้ด้วยมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เช่น นักบริหารการศึกษา ต้องมีความเชี่ยวชาญ ตามสายงานหน้าที่ คุณลักษณะข้อสองนี้ตรงกับคำว่า Technical Skill คือ ความชำนาญด้านเทคนิคหรือกลยุทธ์

^๗ คะเนิงนิตย จันทรบุตร, สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, (กรุงเทพฯ : กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม, ๒๕๓๒), หน้า ๑๔.

^๘ กิติ ตย์คานนท์, **เทคนิคการสร้างภาวะผู้นำ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เซซัวร์การพิมพ์, ๒๕๓๐), หน้า ๑๘ - ๒๔.

^๙ พระเทพโสภณ (ประยูร ธรรมจิตโต). **พุทธวิธีบริหาร**. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วินดาต้าโปรดักส์ ๒๕๔๘) หน้า ๓๔.

๓) **นิสสัยสัมปັນโน** หมายถึง ผู้นำที่มีมนุษยสัมพันธ์ดี มีความสามารถในการติดต่อประสานงานให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้ตามกรอบระยะเวลาที่กำหนด มีความสามารถในการสื่อสารและประสานงานให้ฝ่ายแต่ละฝ่ายในองค์กรดำเนินแนวทางตามกรอบทิศทางที่องค์กรต้องการบรรลุได้ หรือมีความสามารถในการผูกใจคนให้เป็นที่รักของคนฟังพาอาศัยคนอื่นได้เพราะเป็นคนมีมนุษยสัมพันธ์ดี เช่น นักบริหารการศึกษาไปต่างเมืองก็มีเพื่อนให้ช่วยเหลือเพราะมีเครดิตดีผู้นำที่ดีต้องผูกใจคนไว้ได้ คุณลักษณะที่สามนี้สำคัญมาก ตรงกับคำว่า คุณลักษณะที่สามนี้สำคัญมาก ตรงกับคำว่า Human Relation Skill คือความชำนาญด้านมนุษยสัมพันธ์^{๑๐} และสอดคล้องกับ ดร.เสนาะ ผดุงฉัตร ได้เห็นว่า ภาวะผู้นำในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล พุทธสาวกส่วนใหญ่ใช้การเผยแผ่ในแบบการบรรยายธรรมที่ได้ผลดีเพราะเป็นการบรรยายให้แก่ผู้ที่สนใจเมื่อผู้ที่สนใจเห็นผลของการปฏิบัติตามคำสอนนั้นแล้วก็จะบอกต่อกันปากต่อปากเป็นการเผยแผ่พุทธศาสนาอย่างรวดเร็ว^{๑๑} และ ดร.กฤษฎา นันทเพ็ชร ให้ความเห็นสอดคล้องกันว่า พุทธสาวกได้ใช้การเผยแผ่พุทธศาสนาโดยอาศัยพื้นฐานจิตของแต่ละบุคคลที่แตกต่างกัน^{๑๒}

๒) **ด้านวิธูโร** ภาวะผู้นำที่มีความรู้ ความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ใน ๔ ส. กรณศึกษา ได้แก่ พระอรุเวลกัสสปะ พระจูฬปันถกเถระ พระราหุลเถระ พระลูกณฏกภทิยยะ พระปุลณมันตานีบุตรเถระ ทั้ง ๕ องค์ เป็นพระมหาเถระผู้มีความรู้ ความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นกำลังสำคัญในสมัยพุทธกาลอย่างมาก โดยแต่ละองค์มีความโดดเด่นในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เช่น พระอรุเวลกัสสปะ ซึ่งเป็นพระเถระผู้ที่ได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าให้เป็นเอตทัคคะด้านผู้มีบิรวารมากซึ่งพระอรุเวลกัสสปะก่อนจะมารับการอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ท่านได้เป็นขลุ่ยผู้ที่ได้รับการนับถือมากในแคว้นมคธ เมื่อท่านได้มาอุปสมบทในพระพุทธศาสนาจึงทำให้มีคนนับถือพุทธศานามากยิ่งขึ้น สอดคล้องกับ **วคิน อินทสระ**ได้นำหลักการตอบปัญหาของพระองค์ในปัญหากรณสูตรนี้มาอธิบายเพิ่มเติมในเชิงของการนาเทคนิคลักษณะการตอบมาใช้เป็นวิธีการสอนซึ่งคุณสนทนาอาจไม่ได้เริ่มด้วยการตั้งคำถามโดยตรงกับพระองค์แต่พระองค์ทรงเลือกใช้วิธีการสื่อสารกับผู้นั้นเช่นเดียวกับลักษณะการตอบปัญหาในปัญหากรณสูตรโดยจำแนกออกเป็น ๕ ประเภทคือ ๑) ทรงสอนโดยวิธีเอียงลักษณะคือทรงสอนยืนยันไปข้างเดียว ๒) ทรงสอนโดยวิธีวิภาษลักษณะคือทรงแยกประเด็นให้ชัดเจน ๓) ทรงสอนโดยวิธีปัญญาลักษณะคือทรงถามย้อนเสียก่อนแล้วจึงตรัสสอน ๔) ทรงสอนโดยรูปนลักษณะคือพักปัญหาไว้ไม่ทรงพยากรณ์ ๕) อุปมาลักษณะคือทรงสอนแบบเปรียบเทียบ^{๑๓} และ สอดคล้องกับแนวคิดของ พระมหาสหัส ฐิตสาโร,รศ.ดร. เห็นว่า ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้นได้ใช้วิธีการเผยแผ่โดยการสอนที่ลึกซึ้งกินใจแต่เข้าใจง่าย ปฏิบัติได้ผลง่าย โดยอดีตใช้การเผยแผ่ด้วยการสาธิตเป็นตัวอย่างการสอนที่มีคุณค่า

^{๑๐} อด.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๕๙/๑๔๖.

^{๑๑} ดร.เสนาะ ผดุงฉัตร, ป.ธ.๙, อาจารย์ประจำคณะพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สัมภาษณ์วันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๕๙.

^{๑๒} ดร.กฤษฎา นันทเพ็ชร, ป.ธ.๙, อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยบูรพา สัมภาษณ์วันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๕๙.

^{๑๓} วคินอินทสระ, **พุทธวิธีในการสอน**, (กรุงเทพมหานคร : สภาการศึกษาหมามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๓๙-๔๙.

และเป็นการเผยแพร่พุทธศาสนาที่ได้ผลดี^{๑๔} และสอดคล้องกับ พระมหาญาณวัฒน์ ฐิตวฑฒโน,ดร. ได้เห็นว่า ภาวะผู้นำในพุทธศาสนาที่สำคัญในการเผยแพร่พุทธศาสนานั้นผู้สอนจะต้องมีความรู้ความสามารถในการสอน สอนให้ผู้ฟังเข้าใจง่าย นำไปปฏิบัติแล้วเห็นผลดี^{๑๕}

๓) **นิสสัยสัมปันโน** ภาวะผู้นำการเผยแพร่พระพุทธศาสนาที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี กรณีศึกษา ได้แก่ อัญญาโกณฑัญญะ พระโสณภิกษุ กัณณเถระ พระมหากัปปินะ และพระอุปเสนวัง คันตบุตรเถระ ทั้ง ๔ องค์ เป็นพระมหาเถระที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ส่งผลให้เกิดมนุษยสัมพันธ์ในหมู่ คณะสงฆ์และกุลบุตรชาวบ้านที่เกิดความคุ้นเคยและเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น เช่น พระมหากัปปินะ ท่านมีความรอบรู้และฉลาดในการอบรมสั่งสอน มีความคุ้นเคย มีมนุษยสัมพันธ์กับหมู่ ภิกษุ ท่านจึงได้ให้โอวาทแก่เหล่าภิกษุอยู่เสมอครั้งหนึ่งท่านได้ให้โอวาทแก่ภิกษุ ๑,๐๐๐ รูป จนได้ บรรลุพระอรหัตตผล สอดคล้องกับ **เริงชัย หมื่นชนะ. ผศ.ดร.** กล่าวว่า มนุษย์เราเริ่มมีการติดต่อกัน ตั้งแต่อยู่ในครรภ์ มีการติดต่อกัน การอยู่ร่วมกัน แต่งงานกัน ลำสัตร่วมกัน แต่มนุษยสัมพันธ์ของคนใน สมัยนั้นยังอยู่ในลักษณะธรรมชาติ ชอบใจพอใจก็อยู่ร่วมกัน เมื่อเกิดการขัดแย้งไม่พอใจก็จะตัดสิน ด้วยการใช้อาวุธ ต่อมามนุษย์มีการพัฒนาการเป็นอยู่ขึ้น ผ่านยุคสมัยต่างๆ จนเกิดมีลัทธิศาสนา คำ สอนของศาสนาต่างๆ ล้วนแต่เป็นแนวทางเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ ให้คนรู้จักอยู่ด้วยกันอย่างสงบ สันติ เมื่อเกิดปัญหาที่รู้จักตัดสินกันด้วยการใช้ปัญญาหาเหตุผลเข้าแก้ไขซึ่งกันและกัน จนกระทั่งถึง ระยะเวลาการปฏิวัติอุตสาหกรรมเกิดขึ้น มีการใช้แรงงานเยี่ยงทาสควบคุมคนอย่างเข้มงวด ใครขัดขืนจะ ถูกลงโทษ แต่ผลผลิตยังไม่ดีขึ้น จึงมีนักวิชาการศึกษาเรื่องตัวแปรที่สำคัญคือมนุษย์ที่มีจิตใจ ไม่ใช่ เครื่องจักร จึงหันมาใส่ใจถึงการสร้างมนุษยสัมพันธ์อันดีต่อกันระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง^{๑๖} และ สอดคล้องกับแนวคิดของ พระมหาสมบุรณ์ สุธมโม,ผศ.ดร. ได้ให้สัมภาษณ์ว่า การมีมนุษยสัมพันธ์ที่ ดีส่งผลให้พุทธศาสนาเผยแพร่ในสมัยพุทธกาลได้อย่างรวดเร็วโดยพุทธศาสนาเป็นศาสนาของการให้เป็น ศาสนาของความมีเมตตาไม่แบ่งชั้นวรรณะส่งผลให้มีผู้นำถือพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลอย่าง กว้างขวางเพราะพุทธศาสนาปราศจากวรรณะ^{๑๗}

๕.๑.๓.๒ การสร้างเครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของ พระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน ประเทศไทยมีพระเถระที่มีความรู้ ความสามารถในการเผยแพร่ พระพุทธศาสนา ในแต่ละด้านมีความโดดเด่น ดังนี้

๑) **ระดับวิชาการ มีคุณลักษณะด้านจักษุมา** ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกลในการเผยแพร่ พระพุทธศาสนาในปัจจุบัน กรณีตัวอย่าง ได้แก่ พระมหาสมปอง ตาลปุตโต (นครไธสง) หรือที่รู้จักกัน

^{๑๔} พระมหาสหัส ฐิตสาโร,รศ.ดร., อาจารย์ประจำคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, สัมภาษณ์วันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๕๙.

^{๑๕} พระมหาญาณวัฒน์ ฐิตวฑฒโน,ป.ธ.๙,ดร.,อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, สัมภาษณ์วันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๕๙.

^{๑๖} เริงชัย หมื่นชนะ และคณะ. **มนุษยสัมพันธ์.** (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๙) หน้า ๒ - ๔.

^{๑๗} พระมหาสมบุรณ์ สุธมโม,ผศ.ดร., รองคณบดีคณะครุศาสตร์ฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, สัมภาษณ์วันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๕๙.

ดีทั่วไปในนาม "พระมหาสมปอง" เป็นพระนักเทศน์ชื่อดังอีกท่านหนึ่งของเมืองไทย พระมหาภูมิจัยวชิรเมธี หรือที่เรียกว่า ว.วชิรเมธี ท่านเป็นพระภิกษุที่มีบทบาทด้านวิชาการในระดับโลก สอดคล้องกับงานวิจัยของ **พรชูลี อาชวอรุณ และคณะ** ได้ศึกษาเรื่อง “รูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแพร่ศาสนธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาวัดสุทธิวารี อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี” ผลการศึกษาพบว่า “ลักษณะการบริหารการศึกษาใช้รูปแบบของการบริหารแบบมีส่วนร่วมและจัดแบ่งงานตามความถนัดและตามความรู้ความสามารถของพระภิกษุแต่ละรูป ทำให้ผลการดำเนินการของวัดสุทธิวารีเกิดผลดีต่อพระภิกษุสามเณรที่เข้ามาศึกษา วัดสุทธิวารีให้ความสำคัญมากกับการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี เพราะเป็นภาษาที่ใช้จารึกพระธรรมคำสอนซึ่งเป็นรากแก้วของพระพุทธศาสนา การจัดระบบการเรียนการสอนจะมีแนวที่สอดคล้องกับระบบการบริหารการปกครองของคณะสงฆ์ และเน้นการอบรมสั่งสอนให้พระภิกษุสามเณรตั้งอยู่ในหลักปฏิบัติ ไตรสิกขา คือ ศีล ศาสนา วิชา ศีล ศาสนา วิชา ศีล ศาสนา วิชา ศึกษาปัญญาและศึกษาข้อปฏิบัติ กฏ ระเบียบ คำสั่งของมหาเถรสมาคมและถือตามกฎระเบียบวัด มีการทำอุโบสถปาฏิโมกข์ทุกกึ่งเดือน หมั่นรักษาความสะอาดภายในวัดและเสนาสนะที่อยู่อาศัย การจัดการศึกษาของวัดสุทธิวารี ประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี พระภิกษุสามเณรสามารถสอบผ่านสนามหลวงได้จำนวนมากในแต่ละปี เนื่องจากมีรูปแบบการจัดการศึกษาโดยคำนึงถึงความสำคัญของการจัดการศึกษาและการบริหารการศึกษาเป็นหลักสำคัญ ด้านการบริหาร ใช้หลักการบริหารแบบมีส่วนร่วม การจัดแบ่งงานให้พระภิกษุผู้สอนตามความสามารถ เน้นประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการบริหารจัดการ ทำให้พระภิกษุในระดับตั้งแต่รองเจ้าอาวาสและพระภิกษุผู้สอนได้แสดงความคิดเห็นและร่วมตัดสินใจในการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี จึงมีผลทำให้การจัดการศึกษาประสบความสำเร็จเป็นที่น่าพอใจ ด้านการส่งเสริม โรงเรียนพระปริยัติธรรมของวัดสุทธิวารีได้มีกลยุทธ์ในการดำเนินการเพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้มีโอกาสเข้ามาศึกษา โดยการดำเนินการประชาสัมพันธ์ไปยังวัดต่างๆ ทั้งภายในจังหวัดและจังหวัดใกล้เคียง ทำให้มีพระภิกษุสามเณรจากจังหวัดใกล้เคียงมาร่วมด้วย ในแต่ละปีจึงมีพระภิกษุสามเณรมาเข้าเรียนเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับการสอบสนามหลวง ดังนั้นในแต่ละปีจึงมีการดำเนินการโครงการอบรมบาลีก่อนสอบสนามหลวง เพื่อเป็นการปรับปรุงและกวดขันพระภิกษุสามเณรก่อนเข้าสอบสนามหลวง ทำให้พระภิกษุสามเณรของโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดสุทธิวารีมีจำนวนของการสอบผ่านสนามหลวงได้เป็นจำนวนมากในแต่ละปี ด้านการส่งเสริมจึงเป็นความสำคัญของปัจจัยด้านการบริหารที่ส่งผลให้เกิดผลสำเร็จของการดำเนินงานได้”^{๑๘} และสอดคล้องกับความคิดเห็นของ ดร.กฤษฎา นันทเพ็ชร ให้ความเห็นสอดคล้องกันว่า พระเถระในสมัยปัจจุบันได้มีวิสัยทัศน์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาเพื่อให้พุทธศาสนากว้างไกล และดำรงอยู่คู่กับสังคมไทยไปตลอดกาลนานซึ่งสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสโภ) เป็นพระเถระที่มีอุปการคุณต่อ

^{๑๘} พรชูลี อาชวอรุณ และคณะ, “รูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแพร่ศาสนธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาวัดสุทธิวารี อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี”, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎมนตรี, ๒๕๔๕), หน้า ๗.

พุทธศาสนาในประเทศไทยที่ได้นำหลักการปฏิบัติมาเผยแพร่เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้รู้จักวิปัสสนากรรมฐานที่ลึกซึ้งมากขึ้น^{๑๙}

๒) ระดับการปฏิบัติ มีคุณลักษณะ นิสยสัมปັນโน ภาวะผู้นำการเผยแพร่พระพุทธศาสนาที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี กรณีศึกษา ได้แก่ พระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท) พระธรรมมงคลญาณ (หลวงพ่อวิริยงค์ สิริธโร) และสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก และสมเด็จพระพุทธปาตูลย์ (อาจ อาสโภ) ท่านเป็นพระเถระที่มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลและมีอุปการคุณอย่างใหญ่หลวงต่อมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยซึ่งท่านเป็นผู้ที่นำการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐานสี่ (หรือแบบยุบหนอ-พองหนอ) จากพม่ามาเผยแพร่ในประเทศไทย และขยายไปเปิดสอนที่สาขาอื่นทั่วราชอาณาจักร มีการตั้งกองการวิปัสสนาธุระที่วัดมหาธาตุฯ ต่อมาถูกยกสถานะเป็นสถาบันวิปัสสนาธุระ สังกัดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๔ และได้เผยแพร่การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแบบยุบหนอ-พองหนอจนแพร่หลายดังปัจจุบัน ท่านเหล่านี้ได้เป็นกำลังสำคัญในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสังคมไทยในปัจจุบันด้วยวัตรปฏิบัติที่น่าเลื่อมใส ส่งผลให้ผู้ที่ได้พบเห็น ได้สนทนา ได้ปฏิบัติตามเกิดความสุขใจในการปฏิบัติธรรมซึ่งพระมหาเถระทั้ง ๔ ท่าน ได้เผยแพร่พระพุทธศาสนาด้วยการปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีแก่พุทธศาสนิกชน ทำให้มีลูกศิษย์มากมายในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในประเทศไทยและต่างประเทศ

สอดคล้องกับงานวิจัยของ **จารุวรรณ ธรรมวัตรและคณะ** ได้ศึกษาเรื่อง “รูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแพร่ ศาสนธรรม: กรณีศึกษาวัดบึง อำเภอมือง จังหวัดนครราชสีมา” ผลการศึกษาพบว่า “รูปแบบการจัดการศึกษาของวัดบึง มีพัฒนาการในการจัดการศึกษาตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๘๑ เป็นต้นมา มีการจัดการศึกษาอย่างต่อเนื่องผ่านบทบาททางด้านการจัดการศึกษาของเจ้าอาวาส เดิมได้จัดรูปแบบการศึกษาแบบโบราณที่เรียกว่า มูลกัจจายน์ ต่อมาเมื่อมีการปฏิรูปการศึกษาโดยส่วนกลาง วัดบึงก็ได้นำเอาระบบการเรียนแบบเปรียญธรรมตั้งแต่ประโยค ๑-๒ ถึง ป.ธ. ๙ มาจัดการศึกษาโดยเริ่มจากประโยค ๑-๒-๓-๔ เมื่อมีนักเรียนสามารถสอบได้มากขึ้นก็เปิดประโยคสูงขึ้นจนกระทั่งถึงประโยค ป.ธ.๙ เมื่อมีนักเรียนจากสำนักเรียนสอบได้เปรียญธรรม ๙ ประโยคหลายรูปทำให้วัดบึงเป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น กล่าวได้ว่า วัดบึงประสบความสำเร็จทางการจัดการศึกษาแผนกบาลี-นิกธรรมอย่างค่อยเป็นค่อยไป อีกประการหนึ่ง ศิษย์เก่าที่ประสบความสำเร็จในชีวิตแล้วได้กลับมาช่วยเหลือสำนักเรียนอย่างแข็งขันผ่านกระบวนการที่เรียกว่าอบรมบาลีก่อนสอบสนามหลวง (ติว) โดยเฉพาะเปรียญเอก (ป.ธ.๗-๘-๙) มีนักเรียนทั่วประเทศมาเข้ารับการอบรมและประสบความสำเร็จในการสอบทุกปีตลอดมา เนื่องจากการจัดการการเรียนการสอนภาษาบาลี เป็นงานหนักต้องอาศัยความอดทนและความสนใจในด้านการศึกษาของผู้จัดการศึกษาอย่างมาก ที่สำคัญต้องมีความต่อเนื่องในการจัดการศึกษาไม่ให้เกิดการขาดช่วง เพราะเมื่อขาดช่วงแล้วมาเริ่มขึ้นอีกย่อมหมายถึงการเริ่มต้นใหม่ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่สำหรับนักเรียนทั่วไปที่ไม่ประสบความสำเร็จ การจัดการศึกษาในวัดบึงมีพัฒนาการที่ต่อเนื่องและยาวนานต้องอาศัยปัจจัยหลักคือเจ้าสำนักเรียน(เจ้าสำนักศา

^{๑๙} ผศ.รท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ ดร.เสนาะ ผดุงฉัตร และ ดร.กฤษฏา นันทเพชร, สัมภาษณ์วันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๕๙.

สนศึกษา) เป็นผู้ที่มีความเข้มแข็ง นอกจากนั้นยังต้องอาศัยปัจจัยสนับสนุนจากการระดมทุนจากแหล่งทุนต่างๆ ผู้ที่รับผิดชอบโดยตรงก็คือเจ้าสำนักเรียนหรือเจ้าอาวาสในสำนักเรียนนั้นๆ ปัญหาอีกประการหนึ่งที่พบบ่อยมากคือการขาดแคลนครูสอนที่มีความสามารถ เพราะศิษย์เก่าที่มีโอกาสได้เรียนในชั้นสูงๆ หรือจบการศึกษาแล้วก็ไม่กลับมาช่วยสำนักเรียนเดิม การจะนิมนต์ครูอาจารย์ที่มีความสามารถมาจากที่อื่นย่อมต้องอาศัยปัจจัยหลายๆ อย่าง เช่น ความสัมพันธ์ส่วนตัว สวัสดิการ หรือค่านิตยภัต (เงินเดือน)”^{๒๐} และ สอดคล้องกับความคิดเห็นของ พระมหาญาณวัฒน์ ฐิตวฑฒโน,ดร. ได้เห็นว่า พระเถระที่เป็นนักวิชาการ นักคิด นักวิเคราะห์ นักเผยแพร่พระพุทธศาสนาในปัจจุบันนั้นหายาก จะมีไม่กี่รูป/ท่านที่ทำงานด้านการเผยแพร่พระพุทธศาสนาแล้วมีชื่อเสียง ท่านเหล่านี้เป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถในการสอนให้พุทธศาสนิกชนได้เกิดความเลื่อมใส นำวัตรปฏิบัติของท่านเหล่านี้ไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ส่งผลให้พุทธศาสนาในประเทศไทยเกิดความยั่งยืนคู่กับสังคมไทยตราบนานทุกวันนี้^{๒๑}

๓) ระดับการบริหารการศึกษา มีคุณลักษณะ ด้านวิธูโร ภาวะผู้นำที่มีความรู้ความสามารถในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ใน ๔ ส. กรณีศึกษา ได้แก่ พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินทปญโญ) หรือรู้จักในนาม พุทธทาสภิกขุศาสตราจารย์พิเศษ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ นามเดิม ประยุทธ์ อารยางกูร ฉายา ปยุตโต หรือที่รู้จักกันดีทั่วไปในนามปากกา "ป. อ. ปยุตโต" ซึ่งมีบทบาทในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในช่วง ๒๐ ปีย้อนหลังในสังคมไทย โดยทั้ง ๔ ท่านมีหลักการสอนและการเผยแพร่พระพุทธศาสนาโดยมีหลักการสอนที่แจ่มแจ้ง จูงใจ แก่ล้ากล้า และร่าเริง ทำให้ผู้ฟัง ผู้สนทนาร่วมกับท่านเหล่านี้เกิดความเลื่อมใส เข้าใจในหลักธรรม และสามารถนำหลักธรรมต่างๆ ที่ได้รับฟัง หรือสนทนาด้วยไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ ส่งผลให้พระพุทธศาสนาได้เผยแพร่ไปไกลในต่างประเทศ และพระพรหมบัณฑิต,ศ.ดร. องค์อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยซึ่งเป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่ใหญ่ที่สุดในโลก ท่านเป็นนักบริหารการศึกษาที่มีวิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ สถาบันสมทบทั้งในและต่างประเทศในการดูแล ปกครองอย่างมากมาย

สอดคล้องกับ **คะนิงนิตย จันทรบุตร** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย” ผลของการศึกษาพบว่า คุณค่าของพระพุทธศาสนาในอดีตสูงมาก เนื่องจาก คุณลักษณะพิเศษหลายประการที่ศาสนามีต่อสังคม ในอดีตวัดเป็นแหล่งประสิทธิ์ประสาทวิทยากร ภิกษุเป็นผู้นำแห่งปัญญาชนจนกลายเป็นประเพณีที่ผู้ชายไทยทุกคนต้องออกบวชเรียนเพื่อรับการศึกษาและอบรมจริยธรรมคุณธรรม สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาเริ่มทรุดต่ำลงในยุคการเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมสมัยใหม่มีการรับวัฒนธรรมตะวันตกอย่างเต็มรูปแบบจนละเลยจริยธรรม คุณธรรมทางศาสนาที่เป็นพื้นฐานทางสังคมความเสื่อมโทรมของสถาบันสงฆ์ในพุทธศาสนา ก่อให้เกิดความคิดที่จะปฏิรูปศาสนา ดังปรากฏ-การเกิดสำนักสงฆ์เกิดใหม่หลายสำนัก อาทิ สวนโมก

^{๒๐} จารุวรรณ ธรรมวัตร และคณะ, “รูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแผ่ศาสนาธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาวัดบึงอำเภอมือง จังหวัดนครราชสีมา”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักนโยบายและแผนการศึกษา สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, ๒๕๕๕), หน้า ๑๙.

^{๒๑} พระมหาญาณวัฒน์ ฐิตวฑฒโน,ป.ธ.๙,ดร.,อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, สัมภาษณ์วันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๕๙.

ขพลาราม สำนักสงฆ์ของวัดหลวงป่าพง วัดธรรมกาย เป็นต้น ทุกสำนักมีจุดมุ่งหมายรวมกัน คือ เพื่อปฏิรูปศาสนาให้กลับเป็นศูนย์รวมศรัทธาประชาชนในปัจจุบันสถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาดีขึ้น ดังปรากฏว่าคนหนุ่มสาวเยาวชนเริ่มหันมาสนใจหลักธรรม ปฏิบัติธรรมเข้าวัดมากขึ้นกว่าเดิม ประกอบกับการมองเห็นข้อผิดพลาดของการพัฒนาประเทศตามแบบทุนนิยม วิธีการที่จะแก้ไขปัญหาลังคมได้คือ การกลับมายึดศาสนาธรรม เพื่อจะพัฒนาสังคมไปตามวิถีธรรมชาติดั้งเดิมอย่างปลอดภัย จากอบายมุขและสิ่งเสพติดโดยยึดถือพระพุทธศาสนาเป็นแกนนำทางจิตใจของประชาชน^{๒๒} และสอดคล้องกับความคิดเห็นของ พระมหาสมปุน ญาณโม, ผศ.ดร. เห็นว่า พระเถระที่เผยแพร่ด้วยการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีของพุทธศาสนิกชนในสายของพระปฏิบัติ นั้น พระเถระเหล่านี้เป็นแบบอย่างที่ดีสมควรให้พระภิกษุ สามเณรรับเอาเป็นตัวอย่าง เพื่อพัฒนามนุษย์สัมพันธ์ในการเผยแพร่พุทธศาสนาของพระภิกษุ สามเณรให้เกิดความคุ้นเคยแก่กุลบุตร แก่พุทธศาสนิกชนในสังคมเพื่อง่ายต่อการสอนธรรมะต่อไป^{๒๓}

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งมีข้อเสนอแนะที่ควรปรับปรุงจากผลการวิจัย และจากความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ที่มีความเชี่ยวชาญและมีประสบการณ์ ด้านภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ซึ่งสรุปเป็นประเด็นได้ ดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

หน่วยงานเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ดังนี้

๑. หน่วยงานที่เผยแพร่พระพุทธศาสนาควรจัดอบรมบุคลากรในการเผยแพร่พุทธศาสนา เช่น โครงการอบรมพระนักเทศน์ โครงการอบรมพระนักเผยแพร่ เป็นต้น
๒. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาควรยึดหลักการเผยแพร่พุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าโดยการจัดตั้งเครือข่ายการเผยแพร่
๓. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมและสามัญศึกษาและระดับอุดมศึกษาควรยึดหลักการเผยแพร่พุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งในสมัยพุทธกาลและปัจจุบัน

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ผู้วิจัยขอเสนอแนะเพื่อวิจัยครั้งต่อไปในประเด็นดังต่อไปนี้

๑. รูปแบบการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในปัจจุบัน
๒. พุทธวิธีการเผยแพร่พระพุทธศาสนาจากอดีตสู่ปัจจุบัน
๓. วิเคราะห์พุทธวิธีการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในการพัฒนาสังคมไทย

^{๒๒} คะนิงนิตย จันทบุตตร, สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, (กรุงเทพฯ : กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม, ๒๕๓๒), หน้า ๑๔.

^{๒๓} พระมหาสมปุน ญาณโม, ผศ.ดร., รองคณบดีคณะครุศาสตร์ฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, สัมภาษณ์วันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๐.

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

ก. หนังสือ :

กรมวิชาการ. กระทรวงศึกษาธิการ. **ทำไมคนไทยต้องเรียนรู้พระพุทธศาสนา. หนังสือการจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา** กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา. ๒๕๔๔.

กิติมา สุรสุนธิ. **ความรู้ทางการสื่อสาร**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมศาสตร์. ๒๕๔๗.

เกรียงศักดิ์ พลอยแสง. **ภาษากับการสื่อสาร**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย . ๒๕๔๒.

ขุนวิจิตรมาตรา **สง่า กาญจนาคพันธุ์**. สำนักนวนไทย. กรุงเทพมหานคร : ส. เอเชียเพรส ๑๙๘๙ จำกัด. ๒๕๓๙.

คณาจารย์สำนักพิมพ์เลียงเชียง. **อนุพุทธประวัติ : หนังสือเรียนนักเรียน ชั้นโท ฉบับมาตรฐานบูรณาการชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง. ๒๕๕๐.

คะนิงนิตย์ จันทรบุดร. **สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย** . กรุงเทพฯ : กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม. ๒๕๓๒.

จ่านงค์ ทองประเสริฐ. **ภาษาไทยกับการเทศน์**. กรุงเทพมหานคร: หจก. เอมีเทรตติ้ง. ๒๕๔๔.

จอห์น นพดล วศินสุนทร. “ภาพกว้างทางทฤษฎีบนการสื่อสารเชิงซ้อนในสังคมอาเซียน”. **วารสารวิชาการ Veridian E-Journal**. ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๓ เดือนกันยายน-ธันวาคม ๒๕๕๖.

ณัฐนันท์ ปรายกสันตีสุข. **ประสิทธิผลของการสื่อสาร ในการเผยแผ่ธรรม** หลักสูตรการพัฒนาคิดให้ เกิดปัญญาและสันตีสุข ฉบับย่อ พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๗.

ณัฐนันท์ ปรายกสันตีสุข. **ประสิทธิผลของการสื่อสารในการเผยแผ่ธรรม** หลักสูตรการพัฒนาคิดให้ เกิดปัญญาและสันตีสุข. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๗.

ธรรมเกียรติ กัณอริ. **สื่อกับศาสนา**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๒.

ธีรวีส บำเพ็ญบุญบารมี **หลักการเผยแผ่พุทธธรรมศึกษาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา
ตลอดจนคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา** มูลนิธิเบญจนิกายพิมพ์ครั้งที่ ๑ พุทธศักราช
๒๕๕๐.

ปรีชา ช่างขวัญยืน. **ธัมมวัจนโฆหารไทย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.
๒๕๔๐.

พ.อ.ปิ่นมุกข์กันต์. **พุทธวิธีครองใจคน.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊ค. ๒๕๔๖.

พรพรรณ ธารานุมาศ. **สำนวนการเขียน.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บรรณกิจ ๑๙๙๑. ๒๕๔๔.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **การสื่อสารเพื่อเข้าถึงสังฆธรรม.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิ
พุทธธรรม. ๒๕๓๙.

_____ . **พุทธวิธีในการสอน.** กรุงเทพมหานคร:โอเอ็นจีการพิมพ์.๒๕๔๒.

_____ . **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.** พิมพ์ครั้งที่ ๒๓. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์ผลิธรรม. ๒๕๕๘.

_____ . **ธรรมบุญชีวิตพุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม.** พิมพ์ครั้งที่ ๖๘. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์ระฆังทอง. ๒๕๔๗.

_____ . **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก
จำกัด: กรุงเทพมหานคร.๒๕๕๒

พระมหาโพธิวงศาจารย์ ทองดี ป.ธ.๙. **วิธีเทศนา.** กรุงเทพมหานคร : บริษัท ปัญญามิตรการพิมพ์
จำกัด.๒๕๕๘.

พระศรีปริยัติโมลี สมชัย กุศลจิตโต. **การเมือง มิใช่ เรื่องของสงฆ์.**

_____ . **งานคื่องานบันดาลสุข.**

_____ . **พุทธทัศนะร่วมสมัย.**

_____ . **สงฆ์ผู้นำสังคม.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๗.

พีระ จิโรโสภณ. **หลักและทฤษฎีการสื่อสาร.** นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
๒๕๒๙ หน้า ๖๒๙.

พุทธทาสภิกขุ. **ฟ้าสาगरหว่าง ๕๐ ปี ที่มีสวนโมกข์.** กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร. ๒๕๒๖.
หน้า ๑๓.

มณฑล ไบบัว. **หลักและทฤษฎีการสื่อสาร.** กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์. ๒๕๓๖. หน้า ๗๗-๗๘.

มหาตมา คานธี. **พระพุทธเจ้าในสายตานักปราชญ์โลก “สุนทรพจน์ในพิธีพุทธชยันตี”** ปี พ.ศ.
๒๔๙๕ ที่เมืองกัลกัตตา อินเดีย”

ยุพา สุภากุล .**ทฤษฎีสื่อสาร .**เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ .๒๕๔๓.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕.** กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์ . ๒๕๓๘.

วศิน อินทสระ. **พุทธวิธีในการสอน.** กรุงเทพมหานคร : สภาการศึกษาหมามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๒๔.

วิทยา ดำนธำรงกุล. **การบริหาร.** พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เวิร์ดเวฟ เอ็ดดูเคชั่น
จำกัด. ๒๕๔๖.

วิรัช ลภีรัตนกุล. **วาทนิเทศน์และวาทศิลป์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ O.S.PRINTING HOUSE CO ..LTD. ๒๕๒๖.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. “๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้า”
กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๕๑.

สวณิต ยมาภัย. ระเบียบวิธีวรรณ ประกอบผล แปล. แบบจำลองการสื่อสาร: สำหรับศึกษาการสื่อสารมวลชน.
กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๗.

สำนักพิมพ์เสียงเชียงใหม่. อนุพุทธประวัติ : หนังสือเรียนนักเรียนชั้นโท ฉบับมาตรฐานบูรณาการชีวิต.
กรุงเทพมหานคร : เสียงเชียงใหม่. ๒๕๕๐.

สำนักเสริมศึกษาและบริการสังคม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ บทบาทของพระสงฆ์เพื่อการพัฒนา
สังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์พระสงฆ์นักเผยแผ่ธรรมเพื่อพัฒนาสังคม :
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันพุธและวันพฤหัสบดี ที่ ๑๕-๑๖ มกราคม ๒๕๔๖.

สุภางค์ จันทวานิช. **วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ**. ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: ๒๕๔๐.

อรรวรรณ ปิณฑน์โอวาท. การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
๒๕๓๗.

ข. สื่ออิเล็กทรอนิกส์ :¹

<http://daowtechno.blogspot.com/20130901archive.html>. สืบค้นวันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๕๘.

<http://daowtechno.blogspot.com/20130901archive.html>. สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๓ มกราคม
๒๕๕๘.

<http://daowtechno.blogspot.com/20130901archive.html>. สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๓ มกราคม
๒๕๕๘.

พุทธกิจประจำวัน ๕ ประการของพระพุทธเจ้า. [https://sites.google.com/
site/dhammatharn/home/phuthth-kic-5](https://sites.google.com/site/dhammatharn/home/phuthth-kic-5) [ออนไลน์วันที่ ๒๖ กันยายน ๒๕๕๙]

หลักประโยชน์ ๓ <http://www.br.ac.th>. ออนไลน์วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๙.

หลักอุดมการณ์ ๔ <http://dhammanatural.blogspot.com>. ออนไลน์ วันที่ ๑๒ พฤษภาคม
๒๕๕๙.

โอวาทปาฏิโมกข์. <https://th.wikipedia.org>. ออนไลน์วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๙.

ค. รายงานการวิจัย :

คะนิงนิตย์ จันทบุตตร. สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย . กรุงเทพฯ : กลุ่ม
ประสานงานศาสนาเพื่อสังคม. ๒๕๓๒.

จารุวรรณ ธรรมวัตร และคณะ. “รูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแผ่ศาสนธรรมของวัดใน
พระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาวัดบึงอำเภอมือง จังหวัดนครราชสีมา”. รายงานการวิจัย.
กรุงเทพมหานคร: สำนักนโยบายและแผนการศึกษา สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.
๒๕๔๕.

ดวงเดือน พันธุมนาวิน. “ภาวะผู้นำทางการเมือง”. **วารสารพัฒนบริหารศาสตร์** ๓๙. ๔ ธันวาคม ๒๕๔๒.

ดวงพร คำคุณวัฒน์. “รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการวิจัยและพัฒนาการสื่อสารสุขภาพของท้องถิ่นและพัฒนาการสื่อสารสุขภาพของท้องถิ่น”. **วิจัยและพัฒนา**. สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข สวรส. : มหาวิทยาลัยมหิดล. ๒๕๕๐.

บำรุง สุขพรรณณ์ . “การศึกษาสภาพการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์”. **รายงานการวิจัย**. คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๔๔.

บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ. “ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด: กรณีศึกษาวัดชลประทานรังสฤษฎ์ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี”. **รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานয়กรัฐมนตรี. ๒๕๔๕.

พรชูลี อาชาวอรุณ และคณะ. “รูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแพร่ศาสนธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาวัดสุทธิวารี อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี”. **รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานয়กรัฐมนตรี. ๒๕๔๕.

พิสมัย แผงนุเคราะห์ และคณะ. “การศึกษาของคณะสงฆ์กับการปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒”. **รายงานการเสวนาทางวิชาการ**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์ดีการพิมพ์ จำกัด. ๒๕๔๔.

วีรชาติ นิมอนงค์. “ความไม่เสมอภาคทางการศึกษาของพระภิกษุสามเณรในประเทศไทย”. **รายงานการวิจัย**. คณะปรัชญาและศาสนา: มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ. ๒๕๔๕.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. “สภาพการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย”. **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. ๒๕๒๖.

สุภากร มากแจ้ง และ สมปอง มากแจ้ง. “การศึกษาสภาพการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์”. **รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์**. กรมการศาสนา: กระทรวงศึกษาธิการ. ๒๕๔๒.

ง. ภาษาต่างประเทศ :

Dr. S. Radhakrishnan The Buddha in the Eyes of Eminent Scholars the Former President of India

Wilbur Schramm and D. F. Roberts eds.. **How Communication Works. in the Process and Effect of Mass Communication**. Urbana III : University of Illinois. 1957.

ภาคผนวก ก บทความวิจัยตามโครงสร้างบทความ

การวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

An Analysis of the Monks Leadership for Buddhist Propagation

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สิน งามประโคน^๑

Asst.Prof.Dr.Sin Ngamprakhon

อาจารย์ประจำคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ๒) เพื่อวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ๓) เพื่อศึกษาเครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ซึ่งมีการศึกษาเอกสาร และสัมภาษณ์ ผู้บริหาร อาจารย์ และผู้เชี่ยวชาญด้านภาวะผู้นำและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จำนวน ๑๐ รูป/คน และการวิเคราะห์ข้อมูลศึกษาเนื้อหา (Content Analysis) ตามที่กำหนด

ผลการวิจัย พบว่า

ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาต้องมี ๓ ด้าน ได้แก่ ๑) จักขุมา มีวิสัยทัศน์ ศึกษาความรู้ ปฏิบัติ และสร้างมนุษยสัมพันธ์ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในและต่างประเทศ ๒) วิรุโระ ประกอบไปด้วย มีความรู้หลักพุทธศาสนาเป็นอย่างดี มีความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติกรรมฐาน ๓) นิสสยสัมปันโน สร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับประชาชน มีคุณธรรม เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณในการปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา

คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลพบว่า พระสงฆ์มีความศรัทธา มีความรู้ ความสามารถ มีวิสัยทัศน์ มนุษยสัมพันธ์ เป็นต้นแบบในการปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและคุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ไทย พบว่า พระสงฆ์มีความศรัทธา มีความรู้ ความสามารถในการประยุกต์หลักพุทธธรรมเข้ากับบริบทของสังคมในปัจจุบัน มุ่งเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในและต่างประเทศ มีความรู้ทั้งสายวิชาการและสายปฏิบัติ ได้รับสมณศักดิ์ตามความรู้ ความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

เครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลและในปัจจุบัน พระสงฆ์มีเครือข่ายอาศัยความคุ้นเคยในสังคมและความรู้ ความสามารถในการสอนเพื่อเป็นเครื่องมือเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันพระสงฆ์ได้ใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยช่วยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ไกลไปทั่วโลก

คำสำคัญ : คุณลักษณะภาวะผู้นำ, พระสงฆ์, การเผยแผ่พระพุทธศาสนา.

^๑ อาจารย์ประจำคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

Abstract

This research aims to: 1) study the Buddhist monks' leadership in disseminating Buddhism; 2) analyze the characteristics of monks' leadership in disseminating Buddhism; 3) study the monks' networks in disseminating Buddhism; This research is a qualitative study. There are 10 interviews with administrators, lecturers and experts in leadership and dissemination of Buddhism, and analysis of content analysis.

The research found that

Leadership of monks in the spread of Buddhism in all three aspects, including the ophthalmic vision, study knowledge, practice and create a relationship. In the propagation of Buddhism both in the country and abroad, Vithira has a good knowledge of Buddhism. Expertise in meditation practice. The New York Create good human relations with the peoples, virtue is the spiritual leader in the practice of Buddhism.

An analysis of the characteristics of Buddhist monks' leadership in disseminating Buddhism in the Buddhist era found that the monks had faith, knowledge, ability, vision, human relations. As a model for the practice of Buddhism. In the dissemination of Buddhism of Thai monks, it is found that monks have the faith, knowledge, ability to apply the Buddhist principles to the present context of society. To spread Buddhism both in and abroad. Knowledge in both academic and practical. Was honored by knowledge Ability to publish Buddhism.

The network of Buddhist monks disseminating Buddhism in modern times and today, the monks have a network of familiarity in society and knowledge. Ability to teach as a tool to publish Buddhism. In particular, monks nowadays use modern technology to help spread Buddhism worldwide.

Keywords : Leadership, Monks, Buddhist Propagation.

๑. บทนำ

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นผู้นำในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลซึ่งถือเป็นแบบต้นแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และพระพุทธศาสนาถือเป็นศาสนาแห่งการศึกษาที่เน้นให้พุทธบริษัทเข้าถึงแก่นของพระพุทธศาสนาด้วยปัญญา และกระบวนการพัฒนาปัญญา ก็คือ การศึกษาให้มีความรู้ ความเข้าใจ สามารถนำไปปฏิบัติได้ ซึ่งพระสงฆ์เป็นพุทธบริษัทที่สำคัญเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นผู้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยที่เป็นแบบอย่างแห่งการประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาและเป็นผู้ฝึกอบรมสั่งสอนศีลธรรมและจริยธรรมและเป็นผู้นำด้านจิตใจของประชาชน ซึ่งเป็นบทบาทและหน้าที่ที่สำคัญของพระสงฆ์เกี่ยวข้องกับหน้าที่ทางสังคมดังพระพุทธพจน์ที่ว่า "ภิกษุทั้งหลายเธอทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขของชน

หม่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย”^๒ นี่ก็เป็นการประกาศนโยบายการออกเผยแผ่คำสอนของพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาล ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างทีมงานและพระองค์ทรงมีวิสัยทัศน์และคุณลักษณะความเป็นผู้นำที่ยอดเยี่ยม เป็นแบบอย่างแก่พุทธบริษัทดังกล่าวที่ว่า

พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้รู้ผู้ตื่นและผู้เบิกบาน ผู้ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง ทรงได้รับยกย่องว่าเป็นพระบรมศาสดา หรือพระบรมครู ที่ทรงสั่งสอนพุทธบริษัททั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา มิเพียงแต่เป็นครูของมนุษย์เท่านั้น เป็นครูของเทวดา ดังที่ปรากฏในภาษาบาลีว่า สตถา เทวมนุสสานิ แปลว่า พระศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย และมีคำเสริมพระคุณว่า อนุตตโร ปุริสทมสารถิ แปลว่า เป็นสารถี ฝึกคนได้ไม่มีใครยิ่งกว่า พระนามเหล่านี้ แสดงให้เห็นภาวะแห่งความเป็นผู้นำที่เด่นชัดและพุทธศาสนิกชนทั้งหลายเคารพบูชา และยกย่องเทิดทูนพระองค์ ในฐานะทรงเป็นนักการบริหาร จัดการศึกษาสงฆ์ และผู้สอนที่ยิ่งใหญ่ ทรงมีพระปรีชาสามารถอย่างยอดเยี่ยมในการอบรมสั่งสอนและทรงประสบความสำเร็จในการสื่อสารเผยแผ่พระธรรมวินัยแก่พุทธบริษัท

เหตุการณ์หลังจากพระพุทธเจ้าทรงปรินิพพานแล้ว พระภิกษุบางรูปแตกความสามัคคีทางความคิดก่อให้เกิดปัญหาทางการปกครองและการศึกษา เมื่อพระมหากัสสปะ มหาเถร ได้ยินพระสาวกบางรูปกล่าวอย่างนั้น ก็ปรารภว่า ถ้าปล่อยปัญหานี้ไว้จะกลายเป็นปัญหาใหญ่ในอนาคตแน่นอน ในการปกครองคณะสงฆ์ จึงได้ประชุมสงฆ์ เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว ด้วยการทำสังคายนา เพื่อทบทวนหลักคำสอนจัดให้เป็นหมวดหมู่อย่างเป็นระบบซึ่งปัจจุบันเรียกคัมภีร์พระไตรปิฎก จึงได้จัด การทำสังคายนาครั้งแรก หลังพระพุทธเจ้านิพพาน ๓ เดือน ในกลุ่มพระสงฆ์ที่มีความรู้ ภูมิธรรมของพระพุทธเจ้า นำโดยพระมหากัสสปะเป็นประธาน รับหน้าที่ตรวจสอบอภิธรรม พระอุบาลี รับหน้าที่ตรวจสอบวินัย และพระอานนท์ รับหน้าที่ตรวจสอบพระสูตร ซึ่งให้เห็นว่าภาวะผู้นำของพระสาวกเหล่านี้เป็นแบบอย่างที่ดีในการทำหน้าที่ รักษาพุทธพจน์ที่เข้มแข็งมากและได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาตามหลักพระธรรมวินัย พระพุทธศาสนาจึงได้เจริญรุ่งเรืองถึงปัจจุบัน

พระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ประเทศไทย พบว่า พระโสณะกับพระอุตระเป็นสาวกชุดแรกเข้ามาที่สุวรรณภูมิ นับเป็นเวลาไม่น้อยกว่า ๒๕๖๐ ปีดังกล่าวแล้ว จนสังคมไทยมีลักษณะที่โดดเด่นเป็นสังคมของชาวพุทธอย่างแท้จริง หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาได้หล่อหลอมให้ชาวไทยมีรากฐานทางศีลธรรม จริยธรรม คุณธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมทางจิตใจ โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางและโรงเรียนก็เคยอยู่คู่กับวัดมาก่อน เพื่อให้พระภิกษุสงฆ์ช่วยอบรมบ่มนิสัยให้เป็นคนดี มีศีลธรรมตลอดมา และ ชาวไทยก็ได้นับถือพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่องตลอดมา ชาวไทยได้ผูกพันกลมกลืนกับหลักความเชื่อและหลักปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนามาเป็นเวลายาวนาน จนกลายเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมอันเป็นมรดกอันล้ำค่าคู่บ้านคู่เมือง โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางในการให้การศึกษาหลักคำสอน การฝึกอบรม ดังที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชนิพนธ์ไว้ในเทศนาเสื่อป่าตอนหนึ่งว่า “เป็นหน้าที่ของเราที่จะต้องตั้งใจที่จะรักษาความมั่นคงของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย อย่าให้มีอันตรายมาถึงได้ ต้องรักษาพระศาสนาอันนี้ให้คงอยู่ใน

^๒ วิ.มหา.(แปล) ๔/๓๒/๔๐.

เมืองไทยอีกต่อไป ต้องรักษาไว้เพื่อเป็นมรดกแก่ลูกหลานของเราทั้งหลายข้าพเจ้ารู้สึกว่าการทำหน้าที่สมควรแก่ผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา^๓

จากแนวคิดดังกล่าว ภาวะผู้นำของพุทธสาวกในสมัยพุทธกาล พบว่า พระสงฆ์มีภูมิธรรมปฏิบัติ และทำหน้าที่รักษาพุทธพจน์ ปกป้องพระพุทธศาสนา จัดกิจกรรมตรวจพระธรรม และวินัย โดยอาศัยผู้นำที่มงานองค์กรสงฆ์ และรู้จักสื่อสารที่ดี ในการเผยพระพุทธศาสนา คำสอนของพระพุทธศาสนาได้มีการจัดหมวดหมู่อย่างเป็นระบบให้พุทธบริษัทได้ศึกษาเล่าเรียนถึงปัจจุบันนี้ ผู้วิจัยเห็นเรื่องนี้มีความสำคัญมากที่จะต้องศึกษาภาวะผู้นำของพุทธสาวกเพื่อเป็นองค์ความรู้ใหม่ นำมาเป็นแบบอย่างในการสร้างภาวะผู้นำองค์กรเพื่อสร้างทีมงานและการสื่อสารที่ดีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จะเห็นว่าภาวะผู้นำเป็นบุคคลที่สำคัญมากที่จะนำพาองค์กรไปสู่เป้าหมายได้นั้นต้องขึ้นอยู่กับภาวะผู้นำทั้งนั้น

ผู้วิจัย จึงเห็นว่าการศึกษาคูณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เนื่องจากการยังมีการศึกษาน้อย จากการศึกษาวรรณกรรมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมีน้อยมาก การศึกษาเรื่องนี้จะเป็นประโยชน์ในการสืบค้นจากพระไตรปิฎกให้ชัดเจนและนำไปประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาสังคมและได้แบบของพระพุทธสาวกเป็นแรงจูงใจในการสร้างภาวะผู้นำในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่พุทธบริษัทต่อไป

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๒.๑ เพื่อศึกษาภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
- ๒.๒ เพื่อวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
- ๒.๓ เพื่อศึกษาเครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๓. ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยแบ่งขอบเขตการวิจัย ดังนี้

๓.๑ ขอบเขตด้านข้อมูลแบ่งเป็นข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่หนังสือ หรือ ตำราทางพระพุทธศาสนา เถรวาท

๓.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหาเกี่ยวกับ คุณลักษณะภาวะผู้นำ คือ จักขุมา (วิสัยทัศน์) วิรุโร (ความรู้) นิสสยบันโน (สร้างมนุษยสัมพันธ์) และคุณลักษณะภาวะผู้นำในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ต้องมีความรู้ ๔ ส. ได้แก่

๑) สันทัสสนาอธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้งเหมือนจูงมือไปดูเห็นกับตา

๒) สมาทปนาชักจูงใจให้เห็นจริงด้วยชวนให้คล้อยตามจนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ เรียกว่าสอนในลักษณะเอหิปปัสสิโกคือเรียกให้มาดูเองเสมือนการเชื่อเชิญ

---

^๓กรมวิชาการ, กระทรวงศึกษาธิการ, ทำไมคนไทยต้องเรียนรู้พระพุทธศาสนา, หนังสือการจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๔), หน้า ๒ - ๓.

๓) สมุตเตชชา เราใจให้แกลัวกล้าบังเกิดกาลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ ไม่วันระยต่อความเหน้อยาก

๔) สัมปหังสนา ซโลมใจให้เข้มขึ้น ไร่เรียง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อ และเปี่ยมด้วยความหวัง

๔. วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยจะดำเนินการเป็น ได้แก่

๑. วิเคราะห์ข้อมูลเอกสารในพระไตรปิฎกและหนังสือ ตำรา เอกสารเกี่ยวกับการวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำและการเผยแพร่พระพุทธศาสนา

๒. เชิญผู้ทรงคุณวุฒิมีความรู้ด้านพระพุทธศาสนาและนักศึกษามาวិเคราะห์เสนอแนะจำนวน ๕ คน

๓. การสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิมีความรู้ด้านพระพุทธศาสนาและผู้บริหารทั้งบรรพชิตและฆราวาส จำนวน ๑๐ รูป/คน สำหรับเกณฑ์ในการเลือกสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล

๕. ผลการวิจัย

๕.๑ ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา

ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา สามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

๕.๑.๑ ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาทั้ง ๓ ด้าน ดังนี้

๑) ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ด้านจักขุมา ประกอบไปด้วย

๑.๑ มีวิสัยทัศน์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาทั้งในและต่างประเทศ

๑.๒ มีวิสัยทัศน์ในการศึกษาความรู้ตามหลักพระพุทธศาสนา

๑.๓ มีวิสัยทัศน์ในการปฏิบัติและการสร้างมนุษยสัมพันธ์ในบริบทของสังคม

๒) ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ด้านวิจฺูโร ประกอบไปด้วย

๒.๑ พระสงฆ์ผู้เผยแพร่พระพุทธศาสนาต้องมีความรู้หลักพุทธศาสนาเป็นอย่างดี

๒.๒ มีความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติกรรมฐาน

๒.๓ มีความเชี่ยวชาญในการเผยแพร่หลากหลายรูปแบบ ตามพุทธวิธีการเผยแพร่

พระพุทธศาสนา

๒.๔ เป็นผู้มีความใฝ่เรียนรู้และใฝ่ปฏิบัติด้วยจิตศรัทธา

๓) ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ด้านนิสสยสัมปันโน ประกอบไปด้วย

๓.๑ มีการสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับประชาชน

๓.๒ มีคุณธรรมด้านพรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ และหลักกัลยาณมิตรธรรม

๓.๓ เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณในการปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา

สอดคล้องกับงานวิจัยของ **คะนิงนิตย จันทรบุตร** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย” ผลของการศึกษาพบว่า คุณค่าของพระพุทธศาสนาในอดีตสูงมากเนื่องจาก คุณลักษณะพิเศษหลายประการที่ศาสนามีต่อสังคม ในอดีตวัดเป็นแหล่งประสิทธิ์ประสาทวิทยากร ภิษุเป็นผู้นำแห่งปัญญาชนจนกลายเป็นประเพณีที่ผู้ชาวไทยทุกคนต้อง

ออกบวชเรียนเพื่อรับการศึกษาและอบรมจริยธรรมคุณธรรม สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนา เริ่มทรุดต่ำลงในยุคการเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมสมัยใหม่มีการรับวัฒนธรรมตะวันตกอย่างเต็มรูปแบบ จนละเลยจริยธรรม คุณธรรมทางศาสนาที่เป็นพื้นฐานทางสังคมความเสื่อมโทรมของสถาบันสงฆ์ใน พุทธศาสนาก่อให้เกิดความคิดที่จะปฏิรูปศาสนา ดังปรากฏ-การเกิดสำนักสงฆ์เกิดใหม่หลายสำนัก อาทิ สวณโมกขพลาราม สำนักสงฆ์ของวัดหลวงป่าพง วัดธรรมกาย เป็นต้น ทุกสำนักมีจุดมุ่งหมาย ร่วมกัน คือ เพื่อปฏิรูปศาสนาให้กลับเป็นศูนย์รวมศรัทธาประชาชนในปัจจุบันสถานะและบทบาทของ พระพุทธศาสนาดีขึ้น ดังปรากฏว่าคนหนุ่มสาวเยาวชนเริ่มหันมาสนใจหลักธรรม ปฏิบัติธรรมเข้าวัด มากขึ้นกว่าเดิม ประกอบกับการมองเห็นข้อผิดพลาดของการพัฒนาประเทศตามแบบทุนนิยม วิธีการ ที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้คือ การกลับมายึดศาสนาธรรม เพื่อจะพัฒนาสังคมไปตามวิถีธรรมชาติดัน เรียบง่าย ปลอดภัยอบายมุขและสิ่งเสพติดโดยยึดถือพระพุทธศาสนาเป็นแกนนำทางจิตใจของ ประชาชน^๕ และสอดคล้องกับ ชาญชัย อาจินสมาจาร กล่าวถึงขั้นตอนของกระบวนการสร้างวิสัยทัศน์ ไว้ว่า^๕ ๑) กล้าฝัน มองดูอนาคตที่สมบูรณ์สำหรับหน่วยงานของตนเอง ๒) คิดเกี่ยวกับวิสัยทัศน์ เข้าใจ วิสัยทัศน์ด้วยตัวเอง ๓) พูตวิสัยทัศน์ให้ชัดเจน มีส่วนร่วมกับบุคคลอื่น พูต เขียนเกี่ยวกับวิสัยทัศน์ และ ๔) โน้มน้าวให้ผู้อื่นติดตาม พัฒนาความผูกพันของบุคคลอื่น ๆ

๕.๑.๒ ผลการศึกษาภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้ง ๔ ส.ดังนี้

๑) สันติสนา อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้งเหมือนจูงมือไปดูเห็นกับตา

๑.๑ มีทักษะในการเผยแผ่โดยการสื่อสารให้ผู้ฟังเข้าใจได้อย่างชัดเจน

๑.๒ มีทักษะในการเผยแผ่ในหลายๆ รูปแบบที่เข้าใจง่าย

๒) สมာทปนา ชักจูงใจให้เห็นจริงด้วยชวนให้คล้อยตามจนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ

เรียกว่าสอนในลักษณะเอหิปปัสสิโกคือเรียกให้มาดูเองเหมือนการเชื้อเชิญ

๒.๑ มีทักษะในการเผยแผ่ด้วยการสร้างแรงศรัทธาและความเลื่อมใสในการปฏิบัติ

๒.๒ มีความสามารถในการยกตัวอย่างประกอบในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้

เข้าใจง่าย

๓) สมุตเตชนา รั้าใจให้แก่กล้าบังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะ

ทำให้สำเร็จได้ ไม่ท้อถอยต่อความเหนื่อยยาก

๓.๑ มีทักษะในการเผยแผ่ให้ผู้ฟังเข้าใจ อยากรนำไปปฏิบัติด้วยตนเอง

๓.๒ มีทักษะในการเผยแผ่ จูงใจให้เกิดศรัทธา และทำให้ผู้ไม่ศรัทธามีศรัทธา

๔) สัมปหังสนา ซโลมใจให้เข้มแข็ง รั้าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อ และเปี่ยมด้วยความหวัง

๔.๑ มีทักษะในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยการสื่อสารให้ผู้ฟังมีความสุขกาย

สุขใจ เลื่อมใสศรัทธาในคำสอนของพระพุทธศาสนา

๔.๒ มีทักษะในการส่งเสริม สนับสนุน ให้ผู้ฟังใฝ่รู้และใฝ่ปฏิบัติตามหลัก

พระพุทธศาสนาด้วยความสุขกาย สุขใจ

---

^๕คณะนิติศาสตร์ จันทบุรี, สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย , (กรุงเทพฯ : กลุ่ม ประสานงานศาสนาเพื่อสังคม, ๒๕๓๒), หน้า ๑๔.

^๕ ชาญชัย อาจินสมาจาร. ภาวะผู้นำในองค์กร.(กรุงเทพมหานคร : ปัญญาชน, ๒๕๕๐) หน้า ๑๔๙.

๔.๓ มีทักษะในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาด้วยสร้างจิตให้มีความตระหนักในการเสียสละและอยากช่วยเหลือผู้อื่นให้มีความสุข

๔.๔ มีทักษะให้ผู้ปฏิบัติมีความสุขและสามารถแนะนำผู้อื่นให้ปฏิบัติตามได้ด้วย

๕.๒ ผลการวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาทั้งในสมัยพุทธกาลและสมัยปัจจุบัน

๕.๒.๑ ผลการวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล พบว่า ๑) มีความศรัทธาในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ๒) มีความรู้ ความสามารถ ๓) มีวิสัยทัศน์ ๔) มีมนุษยสัมพันธ์ ๕) เป็นต้นแบบในการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา ๖) เป็นเอตทัคคะในทางพระพุทธศาสนา (เอตทัคคะจากพระพุทธเจ้า)

สอดคล้องกับงานวิจัยของ **สุภากร มากแจ้ง และ สมปอง มากแจ้ง** ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาสภาพการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์” ผลการศึกษาพบว่า “การบริหารการศึกษาของคณะสงฆ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แยกส่วนออกจากระบบการบริหารการศึกษาของชาติ ทำให้เกิดปัญหาทั้งด้านการจัดการ งบประมาณ การบริหารหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน การวัดผลประเมินผล คุณภาพการศึกษา คุณภาพของบุคลากรทางการศึกษาทั้งผู้บริหารและครูสอน ตลอดจนสวัสดิการและความมั่นคงในอาชีพ หลักสูตรการศึกษาไม่ตอบสนองความต้องการของผู้เรียน ซึ่งจำแนกเป็น ๓ กลุ่มคือ ผู้ต้องการขยายโอกาสทางการศึกษา ผู้ประสงค์จะเป็นศาสนทายาท และผู้บวชตามประเพณี และในการดำเนินการปฏิรูปการศึกษาของคณะสงฆ์ หน่วยงานผู้ดูแลควรเตรียมการแก้กฎระเบียบ ที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการศึกษาตามโครงสร้างการศึกษาของชาติ พัฒนาบุคลากรวิชาชีพ สร้างความมั่นคงและสวัสดิการแก่บุคลากร เพื่อกำหนดเป็นอัตรากำลังที่มีประสิทธิภาพของการจัดการศึกษาแต่ละประเภท วิเคราะห์ค่าใช้จ่ายต่อหัวของผู้ศึกษาแต่ละประเภท เพื่อกำหนดงบประมาณที่รัฐต้องสนับสนุน”^๖

๕.๒.๒ ผลการวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทย พบว่า ๑) มีความศรัทธาในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ๒) มีความรู้ ความสามารถในการประยุกต์หลักพุทธธรรมเข้ากับบริบทของสังคมในปัจจุบัน ๓) มีวิสัยทัศน์โดยมุ่งเผยแพร่พระพุทธศาสนาทั้งในและต่างประเทศ ๔) มีมนุษยสัมพันธ์ด้วยหลักพรหมวิหาร ๕) สังคหวัตถุ ๕ และเป็นกัลยาณมิตร ๕) เป็นต้นแบบในการปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา ในแต่ละสาขาที่มีความรู้ทั้งสายวิชาการและสายปฏิบัติ ๖) ได้รับสมณศักดิ์ตามความรู้ ความสามารถในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในแต่ละสาขาในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาทั้งสายวิชาการและสายปฏิบัติ

สอดคล้องกับงานวิจัยของ **คะนิงนิตย์ จันทรบุตร** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย” ผลของการศึกษาพบว่า คุณค่าของพระพุทธศาสนาในอดีตสูงมากเนื่องจาก คุณลักษณะพิเศษหลายประการที่ศาสนามีต่อสังคม ในอดีตวัดเป็นแหล่งประสิทธิ์ประสาทวิทยากร ฝึกหัดเป็นผู้นำแห่งปัญญาชนจนกลายเป็นประเพณีที่ผู้ชายไทยทุกคนต้อง

^๖สุภากร มากแจ้ง และ สมปอง มากแจ้ง, “การศึกษาสภาพการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์”, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์, (กรมการศาสนา: กระทรวงศึกษาธิการ), ๒๕๔๒, บทคัดย่อ.

ออกบวชเรียนเพื่อรับการศึกษาและอบรมจริยธรรมคุณธรรม สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนา เริ่มทรุดต่ำลงในยุคการเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมสมัยใหม่มีการรับวัฒนธรรมตะวันตกอย่างเต็มรูปแบบ จนละเลยจริยธรรม คุณธรรมทางศาสนาที่เป็นพื้นฐานทางสังคมความเสื่อมโทรมของสถาบันสงฆ์ใน พุทธศาสนาก่อให้เกิดความคิดที่จะปฏิรูปศาสนา ดังปรากฏ-การเกิดสำนักสงฆ์เกิดใหม่หลายสำนัก อาทิ สวณโฆภพลาธรรม สำนักสงฆ์ของวัดหลวงป่าพง วัดธรรมกาย เป็นต้น ทุกสำนักมีจุดมุ่งหมาย รวมกัน คือ เพื่อปฏิรูปศาสนาให้กลับเป็นศูนย์ร่วมศรัทธาประชาชนในปัจจุบันสถานะและบทบาทของ พระพุทธศาสนาดีขึ้น ดังปรากฏว่าคนหนุ่มสาวเยาวชนเริ่มหันมาสนใจหลักธรรม ปฏิบัติธรรมเข้าวัด มากขึ้นกว่าเดิม ประกอบกับการมองเห็นข้อผิดพลาดของการพัฒนาประเทศตามแบบทุนนิยม วิธีการ ที่จะแก้ไขปัญหาสังคมได้คือ การกลับมายึดศาสนาธรรม เพื่อจะพัฒนาสังคมไปตามวิถีธรรมชาติด้าน เรียบง่าย ปลอดภัยอบายมุขและสิ่งเสพติดโดยยึดถือพระพุทธศาสนาเป็นแกนนำทางจิตใจของ ประชาชน^๗ และแนวคิดของ กิติ ตยัคคานนท์ ได้กล่าวถึงคุณลักษณะที่ดีของผู้นำ พอสรุปได้ คือ มี สุขภาพสมบูรณ์ แข็งแรงดี ความรู้ดีผู้นำที่ดีจะต้องมีความรู้ที่เกี่ยวกับงานในหน้าที่และความรู้ทั่วไป ทำทางและบุคลิกดี มีความคิดเริ่มสร้างสรรค์ และความกระตือรือร้น การตัดสินใจกับการใช้ดุลยพินิจ ที่ดีและถูกต้อง มีความกล้าหาญ เด็ดขาดและไม่โลภโลเล ผู้นำหรือผู้บริหารที่ดีจะต้องมีศิลปะในการ ทำงาน มีความอดทน มีสมาธิในการทำงาน มีความสามารถในการสื่อสารที่ดียกย่องให้ความไว้วางใจ ผู้ใต้บังคับบัญชา มีความจงรักภักดีต่อหน่วยงาน^๘

๕.๓ เครื่องช่วยของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๕.๓.๑ การสร้างเครื่องช่วยของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาใน สมัย พุทธกาล ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในแต่ละด้านมีความโดดเด่น ดังนี้

๑) **ด้านจักขุมา** ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกลในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา กรณีตัวอย่าง ได้แก่ พระสารีบุตรเถระ พระมหาโมคคัลลานเถระ พระอนนฺตเถระ พระมหากัสสปเถระ พระวัณฺโณ และพระปิณฑิลเถระ ซึ่งพระมหาเถระทั้ง ๖ องค์ ได้เป็นกำลังที่สำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยแต่ละองค์นั้นมีความโดดเด่นในการเผยแผ่ด้วยเอาต์พุตในแบบของตนเองที่พระพุทธเจ้าได้ยกย่อง ตัวอย่างเช่น พระสารีบุตรเถระ เป็นพระเถระที่พระพุทธเจ้ายกย่องว่าเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา เป็นพระธรรมเสนาบดีที่เทศน์สอนและอธิบายหัวข้อธรรมได้ลึกซึ้ง มีปฏิภาณไหวพริบ และมีวิสัยทัศน์มองการณ์ไกลในการสอนพุทธศาสนิกชนในแต่ละครั้งทำให้พุทธศาสนาเผยแผ่อย่างรวดเร็วในสมัยพุทธกาล

๒) **ด้านวิธูโร** ภาวะผู้นำที่มีความรู้ ความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ใน ๔ ส. กรณีศึกษา ได้แก่ พระอรุเวลกัสสปะ พระจูฬปันถกเถระ พระราหุลเถระ พระลกุณฺณภิกขุทัชชะ พระปุลณฺณมันตานีบุตรเถระ ทั้ง ๕ องค์ เป็นพระมหาเถระผู้มีความรู้ ความสามารถในการเผยแผ่

^๗ คະນິນนิตย จันทรบุตร, สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย , (กรุงเทพฯ : กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม, ๒๕๓๒), หน้า ๑๔.

^๘ กิติ ตยัคคานนท์, เทคนิคการสร้างภาวะผู้นำ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เซซัวร์พิมพ์, ๒๕๓๐), หน้า ๑๘ - ๒๔.

พระพุทธศาสนาเป็นกำลังสำคัญในสมัยพุทธกาลอย่างมาก โดยแต่ละองค์มีความโดดเด่นในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เช่น พระอรุณเวลกัสสปะ ซึ่งเป็นพระเถระผู้ที่ได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าให้เป็นเอตทัคคะด้านผู้มีบิรวารมากซึ่งพระอรุณเวลกัสสปะก่อนจะมารับการอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ท่านได้เป็นขุณฺโณผู้ที่ได้รับการนับถือมากในแคว้นมคธ เมื่อท่านได้มาอุปสมบทในพระพุทธศาสนาจึงทำให้มีคนนับถือพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น สอดคล้องกับ **วคินอินทสระ** ได้นำหลักการตอบปัญหาของพระองค์ในปัญหาการณสูตรนี้มาอธิบายเพิ่มเติมในเชิงของการนาเทคนิคลักษณะการตอบมาใช้เป็นวิธีการสอนซึ่งคุณสนทนาอาจไม่ได้เริ่มด้วยการตั้งคำถามโดยตรงกับพระองค์แต่พระองค์ทรงเลือกใช้วิธีการสื่อสารกับผู้สนทนาเช่นเดียวกับลักษณะการตอบปัญหาในปัญหาการณสูตรโดยจำแนกออกเป็น ๕ ประเภทคือ ๑) ทรงสอนโดยวิธีเอียงสลับลักษณะคือทรงสอนยืนยันไปข้างเดียว ๒) ทรงสอนโดยวิธีวิภาษลักษณะคือทรงแยกประเด็นให้ชัดเจน ๓) ทรงสอนโดยวิธีอุปมาอุปไมยลักษณะคือทรงถามย้อนเสียก่อนแล้วจึงตรัสสอน ๔) ทรงสอนโดยรูปนลักษณะคือพักปัญหาไว้ไม่ทรงพยากรณ์ ๕) อุปมาลักษณะคือทรงสอนแบบเปรียบเทียบ^๙

๓) นิสยสัมปັນโน ภาวะผู้นำการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี กรณีศึกษา ได้แก่ อัญญาโกณฑัญญะ พระโสณกุฏิกนฺธเถระ พระมหากัปปินะ และพระอุปเสนวังคันทบุตรเถระ ทั้ง ๔ องค์ เป็นพระมหาเถระที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ส่งผลให้เกิดมนุษยสัมพันธ์ในหมู่คณะสงฆ์และกุลบุตรชาวบ้านที่เกิดความคุ้นเคยและเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น เช่น พระมหากัปปินะ ท่านมีความรอบรู้และฉลาดในการอบรมสั่งสอน มีความคุ้นเคย มีมนุษยสัมพันธ์กับหมู่ภิกษุ ท่านจึงได้ให้โอวาทแก่เหล่าภิกษุอยู่เสมอครั้งหนึ่งท่านได้ให้โอวาทแก่ภิกษุ ๑,๐๐๐ รูป จนได้บรรลุพระอรหัตตผล สอดคล้องกับ **เริงชัย หมื่นชนะ. ผศ.ดร.** กล่าวว่า มนุษย์เราเริ่มมีการติดต่อกันตั้งแต่อยู่ในครรภ์ มีการติดต่อกัน การอยู่ร่วมกัน แต่งงานกัน ลำสัตร่วมกัน แต่มนุษยสัมพันธ์ของคนในสมัยนั้นยังอยู่ในลักษณะธรรมชาติ ชอบใจพอใจก็อยู่ร่วมกัน เมื่อเกิดการขัดแย้งไม่พอใจก็จะตัดสินด้วยการใช้อาวุธ ต่อมามนุษย์มีการพัฒนาการเป็นอยู่ขึ้น ผ่านยุคสมัยต่างๆ จนเกิดมีลัทธิศาสนา คำสอนของศาสนาต่างๆ ล้วนแต่เป็นแนวทางเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ ให้คนรู้จักอยู่ด้วยกันอย่างสงบสันติ เมื่อเกิดปัญหาก็รู้จักตัดสินกันด้วยการใช้ปัญญาหาเหตุผลเข้าแก้ไขซึ่งกันและกัน จนกระทั่งถึงระยะการปฏิวัติอุตสาหกรรมเกิดขึ้น มีการใช้แรงงานเยี่ยงทาสควบคุมคนอย่างเข้มงวด ใครขัดขึ้นจะถูกลงโทษ แต่ผลผลิตยังไม่ดีขึ้น จึงมีนักวิชาการศึกษาเรื่องตัวแปรที่สำคัญคือมนุษยสัมพันธ์ที่มีจิตใจ ไม่ใช่เครื่องจักร จึงหันมาใส่ใจถึงการสร้างมนุษยสัมพันธ์อันดีต่อกันระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง^{๑๐}

๕.๓.๒ การสร้างเครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน ประเทศไทยมีพระเถระที่มีความรู้ ความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในแต่ละด้านมีความโดดเด่น ดังนี้

๑) ด้านจักขุมา ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกลในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในปัจจุบันกรณีตัวอย่าง ได้แก่ สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสโภ) ท่านเป็นพระเถระที่มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล

^๙วคินอินทสระ, **พุทธวิธีในการสอน**, (กรุงเทพมหานคร : สภาการศึกษามหาภุมภูราวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๓๙-๔๙.

^{๑๐} เริงชัย หมื่นชนะ และคณะ. **มนุษยสัมพันธ์**. (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๙) หน้า ๒ - ๔.

และมีอุปการคุณอย่างใหญ่หลวงต่อมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยซึ่งท่านเป็นผู้ที่นำการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐานสี่ (หรือแบบยุบหนอ-พองหนอ) จากพม่ามาเผยแพร่ในประเทศไทย และขยายไปเปิดสอนที่สาขาอื่นทั่วราชอาณาจักร มีการตั้งกองการวิปัสสนาธุระที่วัดมหาธาตุฯ ต่อมาถูกยกสถานะเป็นสถาบันวิปัสสนาธุระ สังกัดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๔ และได้เผยแพร่การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแบบยุบหนอ-พองหนอจนแพร่หลายดังปัจจุบัน สอดคล้องกับงานวิจัยของ **พรชูลี อาชวอรุณ และคณะ** ได้ศึกษาเรื่อง “รูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแพร่ศาสนธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาวัดสุทธิวารี อำเภอมะนัง จังหวัดจันทบุรี” ผลการศึกษาพบว่า “ลักษณะการบริหารการศึกษาใช้รูปแบบของการบริหารแบบมีส่วนร่วมและจัดแบ่งงานตามความถนัดและตามความรู้ความสามารถของพระภิกษุแต่ละรูป ทำให้ผลการดำเนินการของวัดสุทธิวารีเกิดผลดีต่อพระภิกษุสามเณรที่เข้ามาศึกษา การจัดการศึกษาและการบริหารการศึกษาเป็นหลักสำคัญ ด้านการบริหาร ใช้หลักการบริหารแบบมีส่วนร่วม การจัดแบ่งงานให้พระภิกษุผู้สอนตามความสามารถ เน้นประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการบริหารจัดการ ทำให้พระภิกษุในระดับตั้งแต่รองเจ้าอาวาสและพระภิกษุผู้สอนได้แสดงความคิดเห็นและร่วมตัดสินใจในการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี จึงมีผลทำให้การจัดการศึกษาประสบความสำเร็จเป็นที่น่าพอใจ ด้านการส่งเสริม โรงเรียนพระปริยัติธรรมของวัดสุทธิวารี ได้มีกลยุทธ์ในการดำเนินการเพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้มีโอกาสเข้ามาศึกษา โดยการดำเนินการประชาสัมพันธ์ไปยังวัดต่างๆ ทั้งภายในจังหวัดและจังหวัดใกล้เคียง”^{๑๑}

๒) ด้านวิธวิธี ภาวะผู้นำที่มีความรู้ ความสามารถในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ใน ๔ ส. กรณีศึกษา ได้แก่ พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินทปญฺโญ) หรือรู้จักในนาม พุทธทาสภิกขุ ศาสตราจารย์พิเศษ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ นามเดิม ประยุทธ์ อารยางกูร ฉายา ปยุตฺโต หรือที่รู้จักกันดีทั่วไปในนามปากกา "ป. อ. ปยุตฺโต" ศาสตราจารย์ ดร. พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และ พระมหาสมปอง ตาลปุตฺโต (นครไธสง) หรือที่รู้จักกันดีทั่วไปในนาม "พระมหาสมปอง" เป็นพระนักเทศน์ชื่อดังอีกท่านหนึ่งของเมืองไทย ซึ่งทั้ง ๔ ท่านนี้มีบทบาทในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ในช่วง ๒๐ ปีย้อนหลังในสังคมไทย โดยทั้ง ๔ ท่านมีหลักการสอนและการเผยแพร่พระพุทธศาสนา โดยมีหลักการสอนที่แจ่มแจ้ง ชูใจ แก่ล้ากล้า และร่าเริง ทำให้ผู้ฟัง ผู้สนทนารวมกับท่านเหล่านี้เกิดความเลื่อมใส เข้าใจในหลักธรรม และสามารถนำหลักธรรมต่างๆที่ได้รับฟัง หรือสนทนาด้วยไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ ส่งผลให้พระพุทธศาสนาได้เผยแพร่ไปไกลในต่างประเทศ สอดคล้องกับงานวิจัยของ **จารุวรรณ ธรรมวัตรและคณะ** ได้ศึกษาเรื่อง “รูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแพร่ ศาสนธรรม: กรณีศึกษาวัดบึง อำเภอมะนัง จังหวัดนครราชสีมา” ผลการศึกษาพบว่า “รูปแบบการจัดการศึกษาของวัดบึง มีพัฒนาการในการจัดการศึกษาตั้งแต่ พุทธศักราช ๒๔๘๑ เป็นต้นมา มีการจัดการศึกษาอย่างต่อเนื่องผ่านบทบาททางด้านจัดการศึกษาของเจ้าอาวาส เดิมได้จัดรูปแบบการศึกษาแบบโบราณที่เรียกว่า มูลกัจจายน์ เนื่องจากการจัดการการเรียนการสอนภาษาบาลี เป็นงานหนักต้องอาศัยความอดทนและความสนใจในด้านการศึกษาของผู้จัดการศึกษาอย่างมาก ที่สำคัญต้องมีความ

^{๑๑}พรชูลี อาชวอรุณ และคณะ, “รูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแพร่ศาสนธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาวัดสุทธิวารี อำเภอมะนัง จังหวัดจันทบุรี”, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎมนตรี, ๒๕๔๕), หน้า ๗.

ต่อเนื่องในการจัดการศึกษาไม่ให้มีการขาดช่วง การจัดการศึกษาในวัดบึงมีพัฒนาการที่ต่อเนื่องและยาวนานต้องอาศัยปัจจัยหลักคือเจ้าสำนักเรียน(เจ้าสำนักศาสนศึกษา) เป็นผู้ที่มีความเข้มแข็ง นอกจากนั้นยังต้องอาศัยปัจจัยสนับสนุนจากการระดมทุนจากแหล่งทุนต่างๆ ผู้ที่รับผิดชอบโดยตรงก็คือเจ้าสำนักเรียนหรือเจ้าอาวาสในสำนักเรียนนั้นๆ ปัญหาอีกประการหนึ่งที่พบบ่อยมากคือการขาดแคลนครูสอนที่มีความสามารถ เพราะศิษย์เก่าที่มีโอกาสได้เรียนในชั้นสูงๆ หรือจบการศึกษาแล้วก็ไม่กลับมาช่วยสำนักเรียนเดิม ต้องอาศัยปัจจัยหลายๆ อย่าง เช่น ความสัมพันธ์ส่วนตัว สวัสดิการ หรือค่านิตยภัต (เงินเดือน)”^{๑๒}

๓) นิสัยสัมปันโน ภาวะผู้นำการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี กรณีศึกษา ได้แก่ พระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท) พระธรรมมงคลญาณ (หลวงพ่อวิริยงค์ สิริธโร) และสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก พระมหาเถระทั้ง ๓ ท่านได้เป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทยในปัจจุบันด้วยวัตรปฏิบัติที่น่าเลื่อมใส ส่งผลให้ผู้ที่ได้พบเห็น ได้สนทนา ได้ปฏิบัติตามเกิดความสนใจในการปฏิบัติธรรม ซึ่งพระมหาเถระทั้ง ๓ ท่าน ได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยการปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีแก่พุทธศาสนิกชน ทำให้มีลูกศิษย์มากมายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทยและต่างประเทศ สอดคล้องกับ **คะนิงนิตย จันทรบุตร** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย” ผลของการศึกษาพบว่า คุณค่าของพระพุทธศาสนาในอดีตสูงมากเนื่องจาก คุณลักษณะพิเศษหลายประการที่ศาสนามีต่อสังคม ในอดีตวัดเป็นแหล่งประสิทธิ์ประสาทวิทยากร ฝึกหัดเป็นผู้นำแห่งปัญญาชนจนกลายเป็นประเพณีที่ผู้ชายไทยทุกคนต้องออกบวชเรียนเพื่อรับการศึกษาและอบรมจริยธรรมคุณธรรม สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาเริ่มทรุดต่ำลงในยุคการเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมสมัยใหม่มีการรับวัฒนธรรมตะวันตกอย่างเต็มรูปแบบจนละเลยจริยธรรม คุณธรรมทางศาสนาที่เป็นพื้นฐานทางสังคมความเสื่อมโทรมของสถาบันสงฆ์ในพุทธศาสนาก่อให้เกิดความคิดที่จะปฏิรูปศาสนา^{๑๓}

๖. ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งมีข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ และจากความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ที่มีความเชี่ยวชาญและมีประสบการณ์ ด้านภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้แก่

๑. หน่วยงานที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาควรจัดอบรมบุคลากรในการเผยแผ่พุทธศาสนา เช่น โครงการอบรมพระนักเทศน์ โครงการอบรมพระนักเผยแผ่ เป็นต้น

๒. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาควรยึดหลักการเผยแผ่พุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าโดยการจัดตั้งเครือข่ายการเผยแผ่

---

^{๑๒} จารุวรรณ ธรรมวัตร และคณะ, “รูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแผ่ศาสนาธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาวัดบึงอำเภอมือง จังหวัดนครราชสีมา”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักนโยบายและแผนการศึกษา สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, ๒๕๔๕), หน้า ๑๙.

^{๑๓} คะนิงนิตย จันทรบุตร, สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, (กรุงเทพฯ : กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม, ๒๕๓๒), หน้า ๑๔.

๓. สำนักเรียนพระปริยัติธรรมควรจัดฝึกอบรมพระภิกษุ สามเณร ให้มีความรู้ และ การใช้สื่อการสอนและการเผยแพร่พระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

ก. หนังสือ :

กรมวิชาการ, กระทรวงศึกษาธิการ, ทำไมคนไทยต้องเรียนรู้พระพุทธศาสนา, หนังสือการจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔, กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๔.

กิติ ตย์คานนท์, เทคนิคการสร้างภาวะนำ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : เซซุ้การพิมพ์, ๒๕๓๐.

คะนึ่งนิตย จันทรบุตร, สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย , กรุงเทพฯ : กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม, ๒๕๓๒.

จารุวรรณ ธรรมวัตร และคณะ, “รูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแผ่ศาสนาธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาวัดบึงอําเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา”, รายงานการวิจัย, กรุงเทพมหานคร: สำนักนโยบายและแผนการศึกษา สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, ๒๕๔๕.

ชาญชัย อาจิมสมาจาร. ภาวะผู้นำในองค์กร. กรุงเทพมหานคร : ปัญญาชน, ๒๕๕๐.

พรชูลี อาชวอํารุง และคณะ, “รูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแผ่ศาสนาธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาวัดสุทิวารี อําเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี”, รายงานการวิจัย ฉบับสมบูรณ์, กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๔๕.

เริงชัย หมื่นชนะ และคณะ. มนุษย์สัมพันธ์. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๙.

วศิน อินทสระ, พุทธวิธีในการสอน, กรุงเทพมหานคร : สภาการศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔.

สุภาภร มากแจ้ง และ สมปอง มากแจ้ง, “การศึกษาสภาพการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์”, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์, กรมการศาสนา: กระทรวงศึกษาธิการ), ๒๕๔๒.

ภาคผนวก ข กิจกรรมนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

แบบ สฟ.๐๙.

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ 19 มกราคม 2561

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน ผอ.งานอำนวยการสำนักงานวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัย มจร.

ข้าพเจ้า นายพรอดม พลเพชร ตำแหน่ง ผอ.งานอำนวยการสำนักงานวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัย มจร.
ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน โรงเรียนวัดตึก ต.ตม. อ.พนมดงรัก จ.บุรีรัมย์
ที่อยู่ โรงเรียนวัดตึก ต.ตม. อ.พนมดงรัก จ.บุรีรัมย์
โทรศัพท์ 02-415-1254 โทรสาร -

ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง การวิเคราะห์เชิงปริมาณและคุณภาพของปัจจัยสังคมในครอบครัวไทย
รหัสพจนานุกรม ๑๕.๑๖.๑๖ จ.๑๖.๑๖.๑๖

ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของ ผอ.๑๖.๑๖.๑๖ จ.๑๖.๑๖.๑๖
โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนาแบบการเรียนการสอน
- การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่ 19 มกราคม 2561 จนถึง 30 มิ.ย. 2561 ซึ่งการนำ
ผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้
ช่วยส่งเสริมการบรรยาย การสอน และ การวิจัยในวงกว้าง
แก่หน่วยงานของรัฐ สถาบันการศึกษา และ องค์กรสังคม ที่สนใจในมิติของงานวิจัย

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ .....
(นายพรอดม พลเพชร)
ตำแหน่ง ผอ.งานอำนวยการสำนักงานวิจัยและพัฒนา โรงเรียนวัดตึก

หมายเหตุ: ท่านสามารถประทับตราของหน่วยงานในเอกสารนี้ได้ (ถ้ามี)

ภาคผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์กิจกรรมที่วางแผนไว้และกิจกรรมที่ได้
ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

**ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์กิจกรรมที่วางแผนไว้และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมา
และผลที่ได้รับของโครงการ**

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุ วัตถุประสงค์	โดยทำให้
๑. ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ตำรา แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑. กรอบแนวคิด ๒. คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	ข้อที่ ๑-๓	ทำให้สามารถนำไปสู่กำหนดแนวทางและกรอบของการดำเนินการวิจัย
๒. ศึกษาข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมาย	คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	ข้อที่ ๑-๓	ทำให้สามารถวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมาย หลักการบริหารประเด็นปัญหา และคุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
๓. การเก็บข้อมูลด้วยแบบสัมภาษณ์กับบุคลากรที่เกี่ยวข้องขององค์กรตัวอย่าง	เครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	ข้อที่ ๑-๓	ทำให้ทราบภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และเครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
๔. ข้อเสนอแนะอื่น	คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	ข้อที่ ๓	ทำให้ได้ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะองค์กรไปสู่การกำหนดนโยบายวางแผนกำหนดคุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
๕. รายงานฉบับสมบูรณ์	การวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	ข้อที่ ๑-๓	ได้รายงานวิจัยที่มีคุณค่าสามารถตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย การวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ภาคผนวก ง ตัวอย่างแบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง “การวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์
ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”

คำชี้แจง : แบบสัมภาษณ์ผู้บริหาร และครูผู้สอน

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัยชุดนี้ จัดทำขึ้นเพื่อการศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” ซึ่งท่านเป็นบุคคลหนึ่งที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้ถูกสัมภาษณ์ โปรดตอบแบบสัมภาษณ์ตามความคิดเห็นของท่านอย่างแท้จริงให้ครบถ้วนทุกข้อคำถาม แบ่งเป็น ๒ ตอนดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ สัมภาษณ์ประเด็นคุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๑. ประเด็น/ข้อคำถาม การสัมภาษณ์

๑) คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในสมัยพุทธกาลและสมัยปัจจุบันในแต่ละด้าน

๑.๑ คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้านจักขุมา (วิสัยทัศน์)เป็นอย่างไร

๑.๒ คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้านวิรุโ (ความรู้)เป็นอย่างไร

๑.๓ คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้านนิสสย ปันโน (สร้างมนุษยสัมพันธ์) เป็นอย่างไร

๑.๔ คุณลักษณะภาวะผู้นำในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามความรู้ ๔ ส. เป็นอย่างไร

๒) บุรณาการภาวะผู้นำกับการสร้างเครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแต่ละสมัย

๒.๑ บุรณาการภาวะผู้นำกับการสร้างเครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลได้อย่างไร

๒.๒ บุรณาการภาวะผู้นำกับการสร้างเครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยปัจจุบันได้อย่างไร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สิน งามประโคน

ผู้วิจัย

คณะครุศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง : “การวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์
ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”

*****

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

๑. ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ชื่อ .....

นามสกุล ..... อายุ.....ปี ตำแหน่ง.....

ตอนที่ ๒ สัมภาษณ์ประเด็นคุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๑. ประเด็น/ข้อคำถาม การสัมภาษณ์

๑) คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในสมัยพุทธกาลและสมัยปัจจุบันในแต่ละด้าน

๑.๑ คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้านจักขุมา (วิสัยทัศน์)เป็นอย่างไร

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

๑.๒ คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้านวิรุโร (ความรู้)เป็นอย่างไร

.....
.....
.....
.....
.....
.....

๑.๓ คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้าน
นิสสัยปันโน (สร้างมนุษยสัมพันธ์) เป็นอย่างไร

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

๑.๔ คุณลักษณะภาวะผู้นำในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามความรู้ ๔ ส. เป็น
อย่างไร

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

๒) บูรณาการภาวะผู้นำกับการสร้างเครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแผ่
พระพุทธศาสนาแต่ละสมัย

๒.๑ บูรณาการภาวะผู้นำกับการสร้างเครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแผ่
พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลได้อย่างไร

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

๒.๒ บูรณาการภาวะผู้นำกับการสร้างเครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแพร่
พระพุทธศาสนาในสมัยปัจจุบันได้อย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ขอขอบคุณทุกท่านที่ตอบแบบสัมภาษณ์

ภาคผนวก จ รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์

ดร.กฤษฎา นันทเพ็ชร,ป.ธ.๙, อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยบูรพา สัมภาษณ์วันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๕๙.

ดร.เสนาะ ผดุงฉัตร, ป.ธ.๙, อาจารย์ประจำคณะพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สัมภาษณ์วันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๕๙.

ดร.แสวง นิลนามะ, หัวหน้าภาควิชาศาสนาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ,สัมภาษณ์วันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๕๙.

ดร.อุทัย สติมั่น, อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต,สัมภาษณ์วันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๕๙.

ผศ.รท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ ดร.เสนาะ ผดุงฉัตร และ ดร.กฤษฎา นันทเพ็ชร, สัมภาษณ์วันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๕๙.

ผศ.รังษี สุหนต์, อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ,สัมภาษณ์วันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๕๙.

พระมหาญาณวัฒน์ ฐิตวฑฒโน,ป.ธ.๙,ดร.,อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, สัมภาษณ์วันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๕๙.

พระมหาสมบูรณ สุธมโม,ผศ.ดร., รองคณบดีคณะครุศาสตร์ฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,สัมภาษณ์วันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๕๙.

พระมหาสหัส ฐิตสาโร,รศ.ดร., อาจารย์ประจำคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, สัมภาษณ์วันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๕๙.

รศ.ดร.ชาติชาย พิทักษ์ธนาคม, ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาการศึกษาและการแนะแนว คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, สัมภาษณ์วันที่ ๑๘ กันยายน ๒๕๕๙.

รศ.ดร.อำนาจ เดชชัยศรี, อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, สัมภาษณ์วันที่ ๒๐ กันยายน

ภาคผนวก ฉ บทสรุปโครงการวิจัย

สรุปโครงการวิจัย

รหัสโครงการ	MCU RS 610760286
ชื่อรายงานการวิจัย	การวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
หัวหน้าโครงการ	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สิน งามประโคน คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โทร. ๐๘๑-๘๖๐-๖๙๒๒

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นผู้นำในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลซึ่งถือเป็นแบบต้นแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และพระพุทธศาสนาถือเป็นศาสนาแห่งการศึกษาที่เน้นให้พุทธบริษัทเข้าถึงแก่นของพระพุทธศาสนาด้วยปัญญา และกระบวนการพัฒนาปัญญา ก็คือ การศึกษาให้มีความรู้ ความเข้าใจ สามารถนำไปปฏิบัติได้ ซึ่งพระสงฆ์เป็นพุทธบริษัทที่สำคัญเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นผู้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยที่เป็นแบบอย่างแห่งการประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาและเป็นผู้ฝึกอบรมสั่งสอนศีลธรรมและจริยธรรมและเป็นผู้นำด้านจิตใจของประชาชน ซึ่งเป็นบทบาทและหน้าที่ที่สำคัญของพระสงฆ์เกี่ยวข้องกับหน้าที่ทางสังคมดังพระพุทธพจน์ที่ว่า "ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขของชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย"^{๑๔} นี่ก็เป็นการประกาศนโยบายการออกเผยแผ่คำสอนของพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาล ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างทีมงานและพระองค์ทรงมีวิสัยทัศน์และคุณลักษณะความเป็นผู้นำที่ยอดเยี่ยมเป็นแบบอย่างแก่พุทธบริษัทดังกล่าวที่ว่า

พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้รู้ผู้ตื่นและผู้เบิกบาน ผู้ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง ทรงได้รับยกย่องว่าเป็นพระบรมศาสดา หรือพระบรมครู ที่ทรงสั่งสอนพุทธบริษัททั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา มีเพียงแต่เป็นครูของมนุษย์เท่านั้น เป็นครูของเทวดา ดังที่ปรากฏในภาษาบาลีว่า สตถา เทวมนุสฺसानิ แปลว่า พระศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย และมีคำเสริมพระคุณว่า อนุตฺตโร ปุริสฺหุทฺธสารถิ แปลว่า เป็นสารถี ฝึกคนได้ไม่มีใครยิ่งกว่า พระนามเหล่านี้ แสดงให้เห็นภาวะแห่งความเป็นผู้นำที่เด่นชัดและพุทธศาสนิกชนทั้งหลายเคารพบูชา และยกย่องเทิดทูนพระองค์ในฐานะทรงเป็นนักการบริหาร จัดการศึกษาสั่งสอน และผู้สอนที่ยิ่งใหญ่ ทรงมีพระปรีชาสามารถอย่างยอดเยี่ยมในการอบรมสั่งสอนและทรงประสบความสำเร็จในการสื่อสารเผยแผ่พระธรรมวินัยแก่พุทธบริษัทจนพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองตามลำดับในสมัยพุทธกาล

เหตุการณ์หลังจากพระพุทธเจ้าทรงปรินิพพานแล้ว พระภิกษุบางรูปแตกความสามัคคีทางความคิดก่อให้เกิดปัญหาทางการปกครองและการศึกษา เมื่อพระมหากัสสปะ มหาเถร ได้ยินพระสาวกบางรูปกล่าวอย่างนั้น ก็ปรารภว่า ถ้าปล่อยปัญหานี้ไว้จะกลายเป็นปัญหาใหญ่ในอนาคตแน่นอน

^{๑๔} วิ.มหา.(แปล) ๔/๓๒/๔๐.

ในการปกครองคณะสงฆ์ จึงได้ประชุมสงฆ์ เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว ด้วยการทำสังคายนา เพื่อทบทวนหลักคำสอนจัดให้เป็นหมวดหมู่อย่างเป็นระบบซึ่งปัจจุบันเรียกคัมภีร์พระไตรปิฎกซึ่งมีกระบวนการดังนี้

การทำสังคายนาครั้งแรก หลังพระพุทธเจ้านิพพาน ๓ เดือน ในกลุ่มพระสงฆ์ที่มีความรู้ ภูมิธรรมของพระพุทธเจ้า นำโดยพระมหากัสสปะเป็นประธาน รับหน้าที่ตรวจสอบอภิธรรม พระอุบาลี รับหน้าที่ตรวจสอบวินัย และพระอานนท์ รับหน้าที่ตรวจสอบพระสูตร ซึ่งเห็นว่าภาวะผู้นำของพระสาวก เหล่านี้เป็นแบบอย่างที่ดีในการทำหน้าที่ รักษาพุทธพจน์ที่เข้มแข็งมากและได้เผยแพร่พระพุทธศาสนาตามหลักพระธรรมวินัย พระพุทธศาสนาจึงได้เจริญรุ่งเรืองถึงปัจจุบัน

ต่อมาก็มีพุทธสาวกได้ทำหน้าที่ศึกษาหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าและเผยแพร่พระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่าการทำสังคายนาตรวจสอบพระธรรมวินัยเป็นระยะๆ เช่น พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงอุปถัมภ์การสังคายนา ครั้งที่ ๓ ณ พระนครปาฏลิบุตรประเทศอินเดียหลังจากเสร็จสิ้นการสังคายนาแล้ว ได้อาราธนาพระสงฆ์ในสมัยนั้น ช่วยทำหน้าที่เป็นสื่อกลางนำหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาไปประกาศพระศาสนาในดินแดนต่าง ๆ รวม ๙ สายนั้นและพระโสณะและพระอุตระเป็นสายหนึ่งที่น่าพระพุทธศาสนาไปเผยแพร่และประดิษฐานในอาณาจักรสุวรรณภูมิซึ่งสันนิษฐานกันว่าได้แก่จังหวัดนครปฐม โดยมีโบราณสถานและโบราณวัตถุต่าง ๆ เช่นพระปฐมเจดีย์ เป็นต้น เป็นประจักษ์พยานอยู่ในปัจจุบัน จากเหตุการณ์ในจุดนี้ กวีเคราะห์ได้ว่าพระเถระทั้งสองที่นำพระพุทธศาสนาไปเผยแพร่ในดินแดนสยาม ก็เป็นจุดเริ่มแรกในการเผยแพร่หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาสู่นานาชาติ

พระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ประเทศไทย โดยการเผยแพร่ของพระโสณะกับพระอุตระเป็นครั้งแรก ที่สุวรรณภูมิ นับเป็นเวลาไม่น้อยกว่า ๒๕๕๗ ปีดังกล่าวแล้ว จนสังคมไทยมีลักษณะที่โดดเด่นเป็นสิ่งของชาวพุทธอย่างแท้จริง กล่าวคือ ประชาชนชาวไทยได้อาศัยหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิตการช่วยเหลือเผื่อแผ่ซึ่งกันและกันชอบทำบุญ ให้ทาน รู้จักเสียสละ มีเมตตา กรุณา มีใจรักอิสระมีไมตรีต่อคนแปลกหน้าหรือแม้แต่ชาวต่างประเทศก็ยิ้มแย้มแจ่มใสจนได้สมัญญาว่า “สยามเมืองยิ้ม” หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาได้หล่อหลอมให้ชาวไทยมีรากฐานทางศีลธรรม จริยธรรม คุณธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมทางจิตใจ โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางและโรงเรียนที่เคยอยู่คู่กับวัดมาก่อน เพื่อให้พระภิกษุสงฆ์ช่วยอบรมบ่มนิสัยให้เป็นคนดีมีศีลธรรมตลอดมา และ ชาวไทยก็ได้นับถือพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่องตลอดมา จนกล่าวได้ว่า ประวัติศาสตร์ของประเทศไทยเป็นประวัติของชนชาติที่นับถือพระพุทธศาสนา จนมีคำขวัญที่กล่าวขานกันมาจนถึงปัจจุบันว่า “ชาติ ศาสน์ กษัตริย์” อันเป็นความหมายที่แสดงออกถึงความเป็นชาติของไทย โดยเฉพาะในด้านวัฒนธรรมวิถีชีวิตของ ชาวไทยได้ผูกพันกลมกลืนกับหลักความเชื่อและหลักปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนามาเป็นเวลายาวนาน จนกลายเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมอันเป็นมรดกอันล้ำค่าคู่บ้านคู่เมือง โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางในการให้การศึกษาหลักคำสอน การฝึกอบรม ดังที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชนิพนธ์ไว้ในเทศนาเสื่อป่าตอนหนึ่งว่า

“เป็นหน้าที่ของเราที่จะต้องตั้งใจที่จะรักษาความมั่นคงของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย อย่าให้มีอันตรายมาถึงได้ ต้องรักษาพระศาสนาอันนี้ให้คงอยู่ในเมืองไทยอีกต่อไป ต้องรักษาไว้เพื่อเป็นมรดกแก่ลูกหลานของเราทั้งหลายข้าพเจ้ารู้สึกจะทำหน้าที่สมควรแก่ผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา เรา

ตั้งใจจะรักษาศาสนาของเราด้วยชีวิต ข้าพเจ้าและท่านตั้งใจอยู่ในข้อนี้ และถ้าท่านตั้งใจจะช่วยข้าพเจ้าในกิจกรรมอันใหญ่โตแล้วก็จะเป็นที่พอใจข้าพเจ้าเป็นอันมาก...เมืองเราเกือบจะเป็นเมืองเดียวแล้วในโลกที่ได้มีบุคคลนับถือพระพุทธศาสนาเป็นเหล่าเดียวกัน เพราะฉะนั้นเป็นหน้าที่ของเราทั้งหลายที่จะช่วยกันบำรุงรักษาพระพุทธศาสนาอย่าให้เสื่อมสูญไป เราจะต้องรักษาความเป็นไทยของเราให้ยั่งยืน เราจะต้องรักษาพระพุทธศาสนาให้ถาวรวัฒนาการ”^{๑๕}

การเผยแพร่พระพุทธศาสนาต้องอาศัยพุทธบริษัททั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกและอุบาสิกา ทำหน้าที่ด้วยการศึกษา (ปริยัติธรรม)ในพระพุทธศาสนาให้เข้าใจที่ถูกต้อง เมื่อศึกษาแล้วต้องปฏิบัติตนตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา (ปฏิบัติ) จะได้ผลคือความสุขกายและใจ (ปฏิเวธ) หลังจากนั้นก็ทำหน้าที่เผยแพร่พระพุทธศาสนา และพระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนหลักการสื่อสารเพื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาสังคม ในพระไตรปิฎกว่า ๑.การไม่กล่าวร้ายผู้อื่น ๒.การไม่เบียดเบียนผู้อื่น ๓.ความสามัคคีในปาติโมกข์ ๔.ความรู้จักประมาณในอาหาร ๕.การประกอบความเพียรในอธิจิต^{๑๖} ซึ่งทรงแสดงหลักการนี้เมื่อทรงแสดงพระโอวาทปาติโมกข์แก่ภิกษุทั้งหลาย หลักการสื่อสารในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาแก่ประชาชนไม่ให้กระทบผู้อื่น ไม่บังคับแต่ให้เกิดศรัทธาด้วยตนเอง ให้มาพิสูจน์ด้วยตนเอง และให้ปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างให้เขาเห็นด้วย ดังที่พระพุทธเจ้าพระองค์ทรงเป็นพระบรมครูของมนุษย์ เทวดา ทั้งหลายดังกล่าวแล้ว

ภาวะผู้นำของพุทธสาวกในสมัยพุทธกาล พบว่า พระสงฆ์มีภูมิธรรม ปฏิบัติดี และทำหน้าที่รักษาพุทธพจน์ ปกป้องพระพุทธศาสนา จัดกิจกรรมตรวจพระธรรม และวินัยโดยอาศัยผู้นำที่ทีมงานองค์กรสงฆ์ และรู้จักสื่อสารที่ดี ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา คำสอนของพระพุทธศาสนาได้มีการจัดหมวดหมู่อย่างเป็นระบบให้พุทธบริษัทได้ศึกษาเล่าเรียนถึงปัจจุบันนี้ ผู้วิจัยเห็นเรื่องนี้มีความสำคัญมากที่จะต้องศึกษาภาวะผู้นำของพุทธสาวกเพื่อเป็นองค์ความรู้ใหม่ นำมาเป็นแบบอย่างในการสร้างภาวะผู้นำองค์กรเพื่อสร้างทีมงานและการสื่อสารที่ดีในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา จะเห็นว่าภาวะผู้นำเป็นบุคคลที่สำคัญมากที่จะนำพาองค์กรไปสู่เป้าหมายได้นั้นต้องขึ้นอยู่กับภาวะผู้นำทั้งนั้น

ผู้วิจัย จึงเห็นว่าการศึกษาคณะลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา จากการศึกษาวรรณกรรมงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า การศึกษาเรื่องนี้จะเป็นประโยชน์ในการสืบค้นจากพระไตรปิฎกให้ชัดเจนและนำไปประยุกต์ใช้ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาสังคมและได้แบบของพระพุทธสาวกเป็นแรงจูงใจในการสร้างภาวะผู้นำในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาแก่พุทธบริษัทต่อไป

---

^{๑๕} กรมวิชาการ, กระทรวงศึกษาธิการ, ทำไมคนไทยต้องเรียนรู้พระพุทธศาสนา, หนังสือการจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๔), หน้า ๒ - ๓.

^{๑๖} ที.มหา.(แปล) ๑๐/๙๐/๕๑๐.

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยมุ่งศึกษาประเด็นต่อไปนี้

๑. เพื่อศึกษาภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
๒. เพื่อวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
๓. เพื่อศึกษาเครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ผลการวิจัย

จากผลการศึกษาพบว่า

๑. ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา สามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

- ๑.๑ ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้ง ๓ ด้าน ดังนี้
  - ๑) ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านจักษุมา ประกอบไปด้วย
    - ๑.๑ มีวิสัยทัศน์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในและต่างประเทศ
    - ๑.๒ มีวิสัยทัศน์ในการศึกษาความรู้ตามหลักพระพุทธศาสนา
    - ๑.๓ มีวิสัยทัศน์ในการปฏิบัติและการสร้างมนุษยสัมพันธ์ในบริบทของสังคม
  - ๒) ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านวิรุโรรุ ประกอบไปด้วย
    - ๒.๑ พระสงฆ์ผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาต้องมีความรู้หลักพุทธศาสนาเป็นอย่างดี
    - ๒.๒ มีความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติกรรมฐาน
    - ๒.๓ มีความเชี่ยวชาญในการเผยแผ่หลากหลายรูปแบบ ตามพุทธวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
    - ๒.๔ เป็นผู้มีความใฝ่เรียนรู้และใฝ่ปฏิบัติด้วยจิตศรัทธา
  - ๓) ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านนิสสัยสัมพันธ์ ประกอบไปด้วย

๓.๑ มีการสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับประชาชน

๓.๒ มีคุณธรรมด้านพรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ และหลักกัลยาณมิตรธรรม

๓.๓ เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณในการปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา

สอดคล้องกับงานวิจัยของ **คะนิงนิตย์ จันทรบุต** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย” ผลของการศึกษาพบว่า คุณค่าของพระพุทธศาสนาในอดีตสูงมากเนื่องจาก คุณลักษณะพิเศษหลายประการที่ศาสนามีต่อสังคม ในอดีตวัดเป็นแหล่งประสิทธิ์ประสาทวิทยากร ภิภุชเป็นผู้นำแห่งปัญญาชนจนกลายเป็นประเพณีที่ผู้ชายไทยทุกคนต้องออกบวชเรียนเพื่อรับการศึกษาและอบรมจริยธรรมคุณธรรม สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาเริ่มทรุดต่ำลงในยุคการเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมสมัยใหม่มีการรับวัฒนธรรมตะวันตกอย่างเต็มรูปแบบ จนละเลยจริยธรรม คุณธรรมทางศาสนาที่เป็นพื้นฐานทางสังคมความเสื่อมโทรมของสถาบันสงฆ์ในพุทธศาสนาก่อให้เกิดความคิดที่จะปฏิรูปศาสนา ดังปรากฏ-การเกิดสำนักสงฆ์เกิดใหม่หลายสำนัก อาทิ สวณโฆภพลาราม สำนักสงฆ์ของวัดหลงป่าพง วัดธรรมกาย เป็นต้น ทุกสำนักมีจุดมุ่งหมาย

รวมกัน คือ เพื่อปฏิรูปศาสนาให้กลับเป็นศูนย์ร่วมศรัทธาประชาชนในปัจจุบันสถานะและบทบาทของ พระพุทธศาสนาดีขึ้น ดังปรากฏว่าคนหนุ่มสาวเยาวชนเริ่มหันมาสนใจหลักธรรม ปฏิบัติธรรมเข้าวัด มากขึ้นกว่าเดิม ประกอบกับการมองเห็นข้อผิดพลาดของการพัฒนาประเทศตามแบบทุนนิยม วิธีการ ที่จะแก้ไขปัญหาสังคมได้คือ การกลับมายึดศาสนาธรรม เพื่อจะพัฒนาสังคมไปตามวิถีธรรมชาติดั้ง เรียบง่าย ปลอดภัยอบายมุขและสิ่งเสพติดโดยยึดถือพระพุทธศาสนาเป็นแกนนำทางจิตใจของ ประชาชน^{๑๗} และสอดคล้องกับ ชาญชัย อาจินสมาจาร กล่าวถึงขั้นตอนของกระบวนการสร้าง วิสัยทัศน์ไว้ว่า^{๑๘} ๑) กล้าฝัน มองดูอนาคตที่สมบูรณ์สำหรับหน่วยงานของตนเอง ๒) คิดเกี่ยวกับ วิสัยทัศน์ เข้าใจวิสัยทัศน์ด้วยตัวเอง ๓) พูควิสัยทัศน์ให้ชัดเจน มีส่วนร่วมกับบุคคลอื่น พุด เขียน เกี่ยวกับวิสัยทัศน์ และ ๔) โน้มน้าวให้ผู้ติดตาม พัฒนาความผูกพันของบุคคลอื่น ๆ

๕.๑.๒ ผลการศึกษาภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้ง ๔ ส.ดังนี้

๑) สันถัสสนา อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้งเหมือนจูงมือไปดูเห็นกับตา

๑.๑ มีทักษะในการเผยแผ่โดยการสื่อสารให้ผู้ฟังเข้าใจได้อย่างชัดเจน

๑.๒ มีทักษะในการเผยแผ่ในหลายๆ รูปแบบที่เข้าใจง่าย

๒) สมาทปนา ชักจูงใจให้เห็นจริงด้วยชวนให้คล้อยตามจนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ เรียกว่าสอนในลักษณะเอหิภิกขุคือเรียกให้มาดูแลเหมือนการซื้อเชิญ

๒.๑ มีทักษะในการเผยแผ่ด้วยการสร้างแรงศรัทธาและความเลื่อมใสในการปฏิบัติ

๒.๒ มีความสามารถในการยกตัวอย่างประกอบในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ เข้าใจง่าย

๓) สมุตเตชนา รั้งใจให้แก่วก้าบังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข่งขัน มั่นใจว่าจะ ทำได้สำเร็จได้ ไม่หวั่นระย่อต่อความเหนื่อยยาก

๓.๑ มีทักษะในการเผยแผ่ให้ผู้ฟังเข้าใจ อยากรนำไปปฏิบัติด้วยตนเอง

๓.๒ มีทักษะในการเผยแผ่ จูงใจให้เกิดศรัทธา และทำให้ผู้ไม่ศรัทธามีศรัทธา

๔) สัมปหังสนา ชโลมใจให้ชุ่มชื่น ไร่เรียง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อ และเปี่ยมด้วยความหวัง

๔.๑ มีทักษะในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยการสื่อสารให้ผู้ฟังมีความสุขกาย สุขใจ เลื่อมใสศรัทธาในคำสอนของพระพุทธศาสนา

๔.๒ มีทักษะในการส่งเสริม สนับสนุน ให้ผู้ฟังใฝ่รู้และใฝ่ปฏิบัติตามหลัก พระพุทธศาสนาด้วยความสุขกาย สุขใจ

๔.๓ มีทักษะในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยสร้างจิตให้มีความตระหนักในการ เสียสละและอยากช่วยเหลือผู้อื่นให้มีความสุข

๔.๔ มีทักษะให้ผู้ปฏิบัติมีความสุขและสามารถแนะนำผู้อื่นให้ปฏิบัติตามได้ด้วย

---

^{๑๗} คะนิงนิตย จันทรบุตร, สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย , (กรุงเทพฯ : กลุ่ม ประสานงานศาสนาเพื่อสังคม, ๒๕๓๒), หน้า ๑๔.

^{๑๘} ชาญชัย อาจินสมาจาร. ภาวะผู้นำในองค์กร.(กรุงเทพฯ: ปัญญาชน, ๒๕๕๐) หน้า ๑๔๙.

๒. ผลการวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในสมัยพุทธกาลและสมัยปัจจุบัน

๒.๑ ผลการวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล พบว่า ๑) มีความศรัทธาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ๒) มีความรู้ ความสามารถ ๓) มีวิสัยทัศน์ ๔) มีมนุษยสัมพันธ์ ๕) เป็นต้นแบบในการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา ๖) เป็นเอตทัคคะในทางพระพุทธศาสนา (เอตทัคคะจากพระพุทธเจ้า)

สอดคล้องกับงานวิจัยของ **สุภากร มากแจ้ง และ สมปอง มากแจ้ง** ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาสภาพการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์” ผลการศึกษาพบว่า “การบริหารการศึกษาของคณะสงฆ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แยกส่วนออกจากระบบการบริหารการศึกษาของชาติ ทำให้เกิดปัญหาทั้งด้านการจัดการ งบประมาณ การบริหารหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน การวัดผลประเมินผล คุณภาพการศึกษา คุณภาพของบุคลากรทางการศึกษาทั้งผู้บริหารและครูสอน ตลอดจนสวัสดิการและความมั่นคงในอาชีพ หลักสูตรการศึกษาไม่ตอบสนองความต้องการของผู้เรียน ซึ่งจำแนกเป็น ๓ กลุ่มคือ ผู้ต้องการขยายโอกาสทางการศึกษา ผู้ประสงค์จะเป็นศาสนทายาท และผู้บวชตามประเพณี และในการดำเนินการปฏิรูปการศึกษาของคณะสงฆ์ หน่วยงานผู้ดูแลควรเตรียมการแก้กฎระเบียบ ที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการศึกษาตามโครงสร้างการศึกษาของชาติ พัฒนาบุคลากรวิชาชีพ สร้างความมั่นคงและสวัสดิการแก่บุคลากร เพื่อกำหนดเป็นอัตรากำลังที่มีประสิทธิภาพของการจัดการศึกษาแต่ละประเภท วิเคราะห์ค่าใช้จ่ายต่อหัวของผู้ศึกษาแต่ละประเภท เพื่อกำหนดงบประมาณที่รัฐต้องสนับสนุน”^{๑๙}

๒.๒ ผลการวิเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทย พบว่า ๑) มีความศรัทธาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ๒) มีความรู้ ความสามารถในการประยุกต์หลักพุทธธรรมเข้ากับบริบทของสังคมในปัจจุบัน ๓) มีวิสัยทัศน์โดยมุ่งเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในและต่างประเทศ ๔) มีมนุษยสัมพันธ์ด้วยหลักพรหมวิหาร ๕) สังคหวัตถุ ๕ และเป็นกัลยาณมิตร ๕) เป็นต้นแบบในการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา ในแต่ละสาขาที่มีความรู้ทั้งสายวิชาการและสายปฏิบัติ ๖) ได้รับสมณศักดิ์ตามความรู้ ความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในแต่ละสาขาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งสายวิชาการและสายปฏิบัติ

สอดคล้องกับงานวิจัยของ **คะนิงนิตย์ จันทรบุตร** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย” ผลของการศึกษาพบว่า คุณค่าของพระพุทธศาสนาในอดีตสูงมากเนื่องจาก คุณลักษณะพิเศษหลายประการที่ศาสนามีต่อสังคม ในอดีตวัดเป็นแหล่งประสิทธิ์ประสาทวิทยากร ฝึกหัดเป็นผู้นำแห่งปัญญาชนจนกลายเป็นประเพณีที่ผู้ชายไทยทุกคนต้องออกบวชเรียนเพื่อรับการศึกษาและอบรมจริยธรรมคุณธรรม สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาเริ่มทรุดต่ำลงในยุคการเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมสมัยใหม่มีการรับวัฒนธรรมตะวันตกอย่างเต็มรูปแบบ จนละเลยจริยธรรม คุณธรรมทางศาสนาที่เป็นพื้นฐานทางสังคมความเสื่อมโทรมของสถาบันสงฆ์ในพุทธศาสนาก่อให้เกิดความคิดที่จะปฏิรูปศาสนา ดังปรากฏ-การเกิดสำนักสงฆ์เกิดใหม่หลายสำนัก

^{๑๙} สุภากร มากแจ้ง และ สมปอง มากแจ้ง, “การศึกษาสภาพการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์”, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์, (กรมการศาสนา: กระทรวงศึกษาธิการ), ๒๕๔๒, บทคัดย่อ.

อาทิ สวนโมกขพลาราม สำนักสงฆ์ของวัดหลวงป่าพง วัดธรรมกาย เป็นต้น ทุกสำนักมีจุดมุ่งหมายรวมกัน คือ เพื่อปฏิรูปศาสนาให้กลับเป็นศูนย์รวมศรัทธาประชาชนในปัจจุบันสถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาดีขึ้น ดังปรากฏว่าคนหนุ่มสาวเยาวชนเริ่มหันมาสนใจหลักธรรม ปฏิบัติธรรมเข้าวัดมากขึ้นกว่าเดิม ประกอบกับการมองเห็นข้อผิดพลาดของการพัฒนาประเทศตามแบบทุนนิยม วิธีการที่จะแก้ไขปัญหาสังคมได้คือ การกลับมายึดศาสนาธรรม เพื่อจะพัฒนาสังคมไปตามวิถีธรรมชาติดั้งเดิม ปลอดภัย ปลอดภัยจากอบายมุขและสิ่งเสพติดโดยยึดถือพระพุทธศาสนาเป็นแกนนำทางจิตใจของประชาชน^{๒๐} และแนวคิดของ กิติ ตยัคคานนท์ ได้กล่าวถึงคุณลักษณะที่ดีของผู้นำ พอสรุปได้ คือ มีสุขภาพสมบูรณ์ แข็งแรงดี ความรู้ดี ผู้นำที่ดีจะต้องมีความรู้ที่เกี่ยวกับงานในหน้าที่และความรู้ทั่วไป ทำทางและบุคลิกดี มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และความกระตือรือร้น การตัดสินใจกับการใช้ดุลยพินิจที่ดีและถูกต้อง มีความกล้าหาญ เด็ดขาดและไม่โลภโลเล ผู้นำหรือผู้บริหารที่ดีและต้องมีศิลปะในการทำงาน มีความอดทน มีสมาธิในการทำงาน มีความสามารถในการสื่อสารที่ดียกย่องให้ความไว้วางใจ ผู้ใต้บังคับบัญชา มีความจงรักภักดีต่อหน่วยงาน^{๒๑}

๒.๓ เครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๒.๓.๑ การสร้างเครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในแต่ละด้านมีความโดดเด่น ดังนี้

๑) **ด้านจักขุมา** ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกลในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา กรณีตัวอย่าง ได้แก่ พระสารีบุตรเถระ พระมหาโมคคัลลานเถระ พระอนนฺตเถระ พระมหากัสสปเถระ พระวัณโณเถระ และพระปิณฑิลเถระ ซึ่งพระมหาเถระทั้ง ๖ องค์ ได้เป็นกำลังที่สำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยแต่ละองค์นั้นมีความโดดเด่นในการเผยแผ่ด้วยอัตลักษณ์ในแบบของตนเองที่พระพุทธเจ้าได้ยกย่อง ตัวอย่างเช่น พระสารีบุตรเถระ เป็นพระเถระที่พระพุทธเจ้ายกย่องว่าเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา เป็นพระธรรมเสนาบดีที่เทศน์สอนและอธิบายหัวข้อธรรมได้ลึกซึ้ง มีปฏิภาณไหวพริบ และมีวิสัยทัศน์มองการณ์ไกลในการสอนพุทธศาสนิกชนในแต่ละครั้งทำให้พุทธศาสนาเผยแผ่อย่างรวดเร็วในสมัยพุทธกาล

๒) **ด้านวิธูโร** ภาวะผู้นำที่มีความรู้ ความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ใน ๔ ส. กรณีศึกษา ได้แก่ พระอูเรเวลกัสสปะ พระจูฬปันถกเถระ พระราหุลเถระ พระลูกนุกกภทฺธิยะ พระปุลณมณฺฑานีบุตรเถระ ทั้ง ๕ องค์ เป็นพระมหาเถระผู้มีความรู้ ความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นกำลังสำคัญในสมัยพุทธกาลอย่างมาก โดยแต่ละองค์มีความโดดเด่นในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เช่น พระอูเรเวลกัสสปะ ซึ่งเป็นพระเถระผู้ที่ได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าให้เป็นเอตทัคคะด้านผู้มีบริวารมากซึ่งพระอูเรเวลกัสสปะก่อนจะมารับการอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ท่านได้เป็นขมูลผู้ที่ได้รับการนับถือมากในแคว้นมคธ เมื่อท่านได้มาอุปสมบทในพระพุทธศาสนาจึงทำ

^{๒๐} คະນິงนิตย จันทรบุตร, สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, (กรุงเทพฯ : กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม, ๒๕๓๒), หน้า ๑๔.

^{๒๑} กิติ ตยัคคานนท์, เทคนิคการสร้างภาวะผู้นำ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เซอร์ชี่การพิมพ์, ๒๕๓๐), หน้า ๑๘ - ๒๔.

ให้มีคนนับถือพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น สอดคล้องกับ **วศินอินทสระ** ได้นำหลักการตอบปัญหาของ พระองค์ในปัญหาการณสูตรนี้มาอธิบายเพิ่มเติมในเชิงของการนาเทคนิคลักษณะการตอบมาใช้เป็น วิธีการสอนซึ่งคุณสนทนาอาจไม่ได้เริ่มด้วยการตั้งคำถามโดยตรงกับพระองค์แต่พระองค์ทรงเลือกใช้ วิธีการสื่อสารกับผู้นั้นเช่นเดียวกับลักษณะการตอบปัญหาในปัญหาการณสูตรโดยจำแนกออกเป็น ๕ ประเภทคือ ๑) ทรงสอนโดยวิธีเอียงสลับลักษณะคือทรงสอนยืนยันไปข้างเดียว ๒) ทรงสอนโดยวิธีวิภาษ ลักษณะคือทรงแยกประเด็นให้ชัดเจน ๓) ทรงสอนโดยวิธีอุปมาอุปไมยลักษณะคือทรงถามย้อนเสียก่อน แล้วจึงตรัสสอน ๔) ทรงสอนโดยรูปนลักษณะคือพักปัญหาไว้ไม่ทรงพยากรณ์ ๕) อุปมาลักษณะคือ ทรงสอนแบบเปรียบเทียบ^{๒๒}

๓) **นิสสัยสัมปันโน** ภาวะผู้นำการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี กรณีศึกษา ได้แก่ อัญญาโกณฑัญญะ พระโสณกุฎทิมถเถระ พระมหากัปปิณะ และพระอุปเสนวัง คันตบุตรเถระ ทั้ง ๔ องค์ เป็นพระมหาเถระที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ส่งผลให้เกิดมนุษยสัมพันธ์ในหมู่ คณะสงฆ์และกุลบุตรชาวบ้านที่เกิดความคุ้นเคยและเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น เช่น พระ มหากัปปิณะ ท่านมีความรอบรู้และฉลาดในการอบรมสั่งสอน มีความคุ้นเคย มีมนุษยสัมพันธ์กับหมู่ ภิกษุ ท่านจึงได้ให้โอวาทแก่เหล่าภิกษุอยู่เสมอครั้งหนึ่งท่านได้ให้โอวาทแก่ภิกษุ ๑,๐๐๐ รูป จนได้ บรรลุพระอรหัตตผล สอดคล้องกับ **เริงชัย หมิ่นชนะ. ผศ.ดร.** กล่าวว่า มนุษย์เราเริ่มมีการติดต่อกัน ตั้งแต่อยู่ในถ้ำ มีการติดต่อกัน การอยู่ร่วมกัน แต่งงานกัน ล่าสัตว์ร่วมกัน แต่มนุษยสัมพันธ์ของคนใน สมัยนั้นยังอยู่ในลักษณะธรรมชาติ ชอบใจพอใจก็อยู่ร่วมกัน เมื่อเกิดการขัดแย้งไม่พอใจก็จะตัดสิน ด้วยการใช้อาวุธ ต่อมามนุษย์มีการพัฒนาการเป็นอยู่ขึ้น ผ่านยุคสมัยต่างๆ จนเกิดมีลัทธิศาสนา คำ สอนของศาสนาต่างๆ ล้วนแต่เป็นแนวทางเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ ให้คนรู้จักอยู่ด้วยกันอย่างสงบ สันติ เมื่อเกิดปัญหาก็รู้จักตัดสินกันด้วยการใช้ปัญญาหาเหตุผลเข้าแก้ไขซึ่งกันและกัน จนกระทั่งถึง ระยะเวลาการปฏิวัติอุตสาหกรรมเกิดขึ้น มีการใช้แรงงานเยี่ยงทาสควบคุมคนอย่างเข้มงวด ใครขัดขึ้นจะ ถูกลงโทษ แต่ผลผลิตยังไม่ดีขึ้น จึงมีนักวิชาการศึกษาเรื่องตัวแปรที่สำคัญคือมนุษยสัมพันธ์ที่มีจิตใจ ไม่ใช่ เครื่องจักร จึงหันมาใส่ใจถึงการสร้างมนุษยสัมพันธ์อันดีต่อกันระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง^{๒๓}

๒.๓.๒ การสร้างเครือข่ายของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ ไทยในปัจจุบัน ประเทศไทยมีพระเถระที่มีความรู้ ความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ใน แต่ละด้านมีความโดดเด่น ดังนี้

๑) **ด้านจักขุมา** ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกลในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในปัจจุบัน กรณีตัวอย่าง ได้แก่ สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (อาจ อาสโภ) ท่านเป็นพระเถระที่มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล และมีอุปการคุณอย่างใหญ่หลวงต่อมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยซึ่งท่านเป็นผู้ที่นำการ ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐานสี่ (หรือแบบยุบหนอ-พองหนอ) จากพม่ามาเผยแผ่ใน ประเทศไทย และขยายไปเปิดสอนที่สาขาอื่นทั่วราชอาณาจักร มีการตั้งกองการวิปัสสนาธุระที่วัด มหาธาตุฯ ต่อมาถูกยกสถานะเป็นสถาบันวิปัสสนาธุระ สังกัดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช

^{๒๒} วศินอินทสระ, **พุทธวิธีในการสอน**, (กรุงเทพมหานคร : สภาการศึกษามหาภูมิบาลราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๓๙-๔๙.

^{๒๓} เริงชัย หมิ่นชนะ และคณะ. **มนุษยสัมพันธ์**. (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๙) หน้า ๒ - ๔.

วิทยาลัยตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๔ และได้เผยแพร่การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแบบยุบหนอ-พองหนอจนแพร่หลายดังปัจจุบัน สอดคล้องกับงานวิจัยของ **พรชูลี อาชวอรุณ และคณะ** ได้ศึกษาเรื่อง “รูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแพร่ศาสนธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาวัดสุทธิวารี อำเภอมือง จังหวัดจันทบุรี” ผลการศึกษาพบว่า “ลักษณะการบริหารการศึกษาใช้รูปแบบของการบริหารแบบมีส่วนร่วมและจัดแบ่งงานตามความถนัดและตามความรู้ความสามารถของพระภิกษุแต่ละรูป ทำให้ผลการดำเนินการของวัดสุทธิวารีเกิดผลดีต่อพระภิกษุสามเณรที่เข้ามาศึกษา การจัดการศึกษาและการบริหารการศึกษาเป็นหลักสำคัญ ด้านการบริหาร ใช้หลักการบริหารแบบมีส่วนร่วม การจัดแบ่งงานให้พระภิกษุผู้สอนตามความสามารถ เน้นประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการบริหารจัดการ ทำให้พระภิกษุในระดับตั้งแต่รองเจ้าอาวาสและพระภิกษุผู้สอนได้แสดงความคิดเห็นและร่วมตัดสินใจในการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี จึงมีผลทำให้การจัดการศึกษาประสบความสำเร็จเป็นที่น่าพอใจ ด้านการส่งเสริม โรงเรียนพระปริยัติธรรมของวัดสุทธิวารี ได้มีกลยุทธ์ในการดำเนินการเพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้มีโอกาสเข้ามาศึกษา โดยการดำเนินการประชาสัมพันธ์ไปยังวัดต่างๆ ทั้งภายในจังหวัดและจังหวัดใกล้เคียง”^{๒๔}

๒) ด้านวิธวิธี ภาวะผู้นำที่มีความรู้ ความสามารถในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ใน ๔ ส. กรณีศึกษา ได้แก่ พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินทปญโญ) หรือรู้จักในนาม พุทธทาสภิกขุ ศาสตราจารย์พิเศษ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ นามเดิม ประยุทธ์ อารยางกูร ฉายา ปยุตโต หรือที่รู้จักกันดีทั่วไปในนามปากกา "ป. อ. ปยุตโต" ศาสตราจารย์ ดร. พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตโต) และ พระมหาสมปอง ตาลปุตโต (นครโธสง) หรือที่รู้จักกันดีทั่วไปในนาม "พระมหาสมปอง" เป็นพระนักเทศน์ชื่อดังอีกท่านหนึ่งของเมืองไทย ซึ่งทั้ง ๔ ท่านนี้มีบทบาทในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในช่วง ๒๐ ปีย้อนหลังในสังคมไทย โดยทั้ง ๔ ท่านมีหลักการสอนและการเผยแพร่พระพุทธศาสนา โดยมีหลักการสอนที่แจ่มแจ้ง ชูใจ แก่กล้า และร่าเริง ทำให้ผู้ฟัง ผู้สนทนารวมกับท่านเหล่านี้เกิดความเลื่อมใส เข้าใจในหลักธรรม และสามารถนำหลักธรรมต่างๆที่ได้รับฟัง หรือสนทนาด้วยไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ ส่งผลให้พระพุทธศาสนาได้เผยแพร่ไปไกลในต่างประเทศ สอดคล้องกับงานวิจัยของ **จารุวรรณ ธรรมวัตรและคณะ** ได้ศึกษาเรื่อง “รูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแพร่ ศาสนธรรม: กรณีศึกษาวัดบึง อำเภอมือง จังหวัดนครราชสีมา” ผลการศึกษาพบว่า “รูปแบบการจัดการศึกษาของวัดบึง มีพัฒนาการในการจัดการศึกษาตั้งแต่ พุทธศักราช ๒๔๘๑ เป็นต้นมา มีการจัดการศึกษาอย่างต่อเนื่องผ่านบทบาททางด้านจัดการศึกษาของเจ้าอาวาส เดิมได้จัดรูปแบบการศึกษาแบบโบราณที่เรียกว่า มูลกัจจายน์ เนื่องจากการจัดการการเรียนการสอนภาษาบาลี เป็นงานหนักต้องอาศัยความอดทนและความสนใจในด้านการศึกษาของผู้จัดการศึกษาอย่างมาก ที่สำคัญต้องมีความต่อเนื่องในการจัดการศึกษาไม่ให้เกิดการขาดช่วง การจัดการศึกษาในวัดบึงมีพัฒนาการที่ต่อเนื่องและยาวนานต้องอาศัยปัจจัยหลักคือเจ้าสำนักเรียน(เจ้าสำนักศาสนศึกษา) เป็นผู้ที่มีความเข้มแข็ง นอกจากนั้นยังต้องอาศัยปัจจัยสนับสนุนจากการระดมทุนจากแหล่งทุนต่างๆ ผู้ที่รับผิดชอบโดยตรงก็คือเจ้าสำนักเรียนหรือเจ้าอาวาสในสำนักเรียนนั้นๆ ปัญหาอีกประการหนึ่งที่พบบ่อยมากคือการขาด

^{๒๔}พรชูลี อาชวอรุณ และคณะ, “รูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแพร่ศาสนธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาวัดสุทธิวารี อำเภอมือง จังหวัดจันทบุรี”, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎมนตรี, ๒๕๔๕), หน้า ๗.

แคลนครูสอนที่มีความสามารถ เพราะศิษย์เก่าที่มีโอกาสได้เรียนในชั้นสูงๆ หรือจบการศึกษาแล้วก็ไม่กลับมาช่วยสำนักเรียนเดิม ต้องอาศัยปัจจัยหลายๆ อย่าง เช่น ความสัมพันธ์ส่วนตัว สวัสดิการ หรือ ค่านิยมภัต (เงินเดือน)”^{๒๕}

๓) นิสัยสัมปันโน ภาวะผู้นำการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี กรณีศึกษา ได้แก่ พระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท) พระธรรมมงคลญาณ (หลวงพ่อวิริยงค์ สิริธโร) และสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก พระมหาเถระทั้ง ๓ ท่านได้เป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทยในปัจจุบันด้วยวัตรปฏิบัติที่น่าเลื่อมใส ส่งผลให้ผู้ที่ได้พบเห็น ได้สนทนา ได้ปฏิบัติตามเกิดความสนใจในการปฏิบัติธรรม ซึ่งพระมหาเถระทั้ง ๓ ท่าน ได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยการปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีแก่พุทธศาสนิกชน ทำให้มีลูกศิษย์ มากมายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทยและต่างประเทศ สอดคล้องกับ **คะนิงนิตย์ จันทรบุตร** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย” ผลของการศึกษาพบว่า คุณค่าของพระพุทธศาสนาในอดีตสูงมากเนื่องจาก คุณลักษณะพิเศษหลายประการที่ ศาสนามีต่อสังคม ในอดีตวัดเป็นแหล่งประสิทธิ์ประสาทวิทยากร ภิษุเป็นผู้นำแห่งปัญญาชนจน กลายเป็นประเพณีที่ผู้ชายไทยทุกคนต้องออกบวชเรียนเพื่อรับการศึกษาและอบรมจริยธรรมคุณธรรม สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาเริ่มทรุดต่ำลงในยุคการเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมสมัยใหม่มีการ รับวัฒนธรรมตะวันตกอย่างเต็มรูปแบบจนละเลยจริยธรรม คุณธรรมทางศาสนาที่เป็นพื้นฐานทาง สังคมความเสื่อมโทรมของสถาบันสงฆ์ในพุทธศาสนาก่อให้เกิดความคิดที่จะปฏิรูปศาสนา^{๒๖}

การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

ผู้วิจัยเสนอข้อเสนอแนะจากการวิจัยครั้งนี้ โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑. ด้านองค์กรเอกชน

- ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปกำหนดกลยุทธ์ แนวทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับสภาพสังคมไทยและสังคมโลก

- ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำผลการวิจัยไปกำหนดหลักสูตรการฝึกอบรมหลักสูตร พระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทยและสังคมโลก

๒. ด้านการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา

- มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง นำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาให้กว้างไกลมากยิ่งขึ้น

---

^{๒๕} จารุวรรณ ธรรมวัตร และคณะ, “รูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแผ่ศาสนาธรรมของวัดใน พระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาวัดบึงอำเภอมือง จังหวัดนครราชสีมา”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: สำนัก นโยบายและแผนการศึกษา สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, ๒๕๔๕), หน้า ๑๙.

^{๒๖} คะนิงนิตย์ จันทรบุตร, สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, (กรุงเทพฯ : กลุ่ม ประสานงานศาสนาเพื่อสังคม, ๒๕๓๒), หน้า ๑๔.

๓. ด้านการพัฒนาและส่งเสริม

- หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและมหาวิทยาลัยสงฆ์นำไปจัดกิจกรรมร่วมกันระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและรับผิดชอบในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาให้เจริญศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชนทั้งชาวไทยและต่างประเทศ

การประชาสัมพันธ์

มีการประชาสัมพันธ์ทางสิ่งพิมพ์อยู่ในระหว่างดำเนินการตีพิมพ์วารสารวิชาการของกองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประวัติหัวหน้าโครงการวิจัย

ชื่อ/นามสกุล ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สิน งามประโคน
Assist.Prof. Dr. Sin Ngamprakhon

เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน: ๓๓๑๐๘๐๐๒๒๖๒๗๗

ตำแหน่งปัจจุบัน

อาจารย์ ประจำภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มจร.

ที่ทำงาน

คณะครุศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยอ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา

ที่อยู่ปัจจุบัน

บ้านเลขที่ ๔๕ หมู่ ๖ ตำบลคลองจินดา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ๗๓๑๑๐
โทรศัพท์ ๐๘๑-๘๖๐๖๙๒๒ อีเมล sin.ngam2501@hotmail.co.th

ประวัติการศึกษา

- ประกาศนียบัตรพิเศษครุมัธยม (พ.ม.) ๒๕๒๖
- พธ.บ. (ครุฯ) ๒๕๒๗ มจร
- M.A.(ศึกษาศาสตร์) ๒๕๓๑ ม.ปัญญา อินเดีย
- Ph.D (บริหารการศึกษา) ๒๕๓๖ ม.ปัญญา อินเดีย

ประสบการณ์การทำงาน

- ๒๕๓๙-๒๕๕๓ อดีตเป็นอาจารย์สอนที่มหาวิทยาลัยสยาม กรุงเทพฯ
- บรรณาธิการ วารสารกระแสวัฒนธรรม คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสยาม

ผลงานทางวิชาการ

บทความวิชาการวิชาการ ประมาณ ๖ เรื่อง ลงในวารสารกระแสวัฒนธรรม คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสยาม ๒๕๕๐-๒๕๕๔
เอกสารคำสอนวิชาปรัชญาและตรรกศาสตร์ ๒๕๕๐-๒๕๕๓ สอนม.สยาม

ผลงานการทำวิจัย

งานวิจัยที่เป็นหัวหน้าโครงการที่ทำกับสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คือ

๑. ประสิทธิภาพการสอนของครูวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนประถมศึกษาและมัธยมศึกษา (๒๕๕๐)
๒. การศึกษาพุทธวิธีการสอนในพระไตรปิฎก (๒๕๕๙)
๓. การศึกษาความต้องการในการศึกษาของพระภิกษุสามเณรในอนาคต (๒๕๕๗)

๔. การศึกษาคุณธรรมและจริยธรรมของนักศึกษาในระดับอุดมศึกษาในกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล (๒๕๔๖)

๕. กระบวนการพัฒนาพระสงฆ์ที่พึงปรารถนาตามพระธรรมวินัย (๒๕๔๕)

๖. การศึกษาติดตามผลผู้สำเร็จการศึกษาพุทธศาสตรบัณฑิตปี พ.ศ.๒๕๒๖ (๒๕๔๓)

๗. การศึกษาการสอนของคณาจารย์มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒๕๔๒-๒๕๔๓)

๘. การประเมินผลโครงการอบรมศีลธรรมและพัฒนาเยาวชนภาคฤดูร้อนของมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒๕๔๒)

๙. การวิเคราะห์พุทธวิธีการบริหารการศึกษาในพระพุทธศาสนาเถรวาท (๒๕๕๗)